

**A KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER FEJLŐDÉSE
MAGYARORSZÁGON
1987-1995**

1996. október 30.

Nagyapáim emlékének, akiket soha nem ismerhettem meg, mert elsodorták őket e század történelmének viharai.

ELŐSZÓ

E tanulmány nem klasszikus gazdaságtörténeti, banktörténeti tudományos munka. A napjaink bankügyei, a magyar bankrendszer, a pénzügyi rendszer fejlődése, problémái, perspektívái iránt érdeklődő bel- és külföldi Tisztelt Olvasó számára igyekszik átfogó áttekintést nyújtani a magyar bankrendszer elmúlt mintegy tíz évről. A tanulmány olyan hiánypótló munka, amely nem elsősorban az elmélyült ismeretszerzést, hanem a tájékozódást szolgálja. Számos kisebb-nagyobb elemzés, publikáció, tájékoztató született az elmúlt években a magyar pénzügyi rendszer egyes területeiről, fejlődésének rövidebb időszakairól. Mind a mai napig nem jelent meg azonban a magyar bankrendszer fejlődéséről olyan munka, amely a történeti áttekintést szolgálta volna. Céлом éppen az volt, hogy a Tisztelt Olvasó kezébe véve és végigolvasva e tanulmányt közelebb kerüljön a magyar bankrendszer jelen problémáinak megértéséhez is. Világosan lássa, hogy milyen folyamatok tették szükségessé az 1992-1994-es években végrehajtott állami beavatkozásokat, és történelmi távlatban értékelhesse a hétköznapi problémái közben cseppet sem elegendőnek minősített eredményeket, amelyeket a magyar bankok az elmúlt években kétségtelenül komoly munka során értek.

1996. október 30.

A Szerző

BEVEZETÉS

A tanulmány nagyobb, jól elkülöníthető és eltérő felépítésű blokkokban három témát tárgyal. Az első téma a kétszintű bankrendszer kialakulásának előzményeit mutatja be. A második téma fejezetei a bankrendszer működésének, fejlődésének keretfeltételeivel foglalkoznak. E fejezetekben igyekeztem a bankrendszer intézményi fejlődésének elemzése előtt röviden bemutatni a bankok működésének környezetét jelentő legfontosabb tényezőket: a pénzügyi rendszer egyéb szereplőit, a tőkepiacot, a monetáris politika alakulását, az általános gazdasági helyzet és a gazdaságpolitika változásait. Az e témákkal foglalkozó részek értelemszerűen jóval rövidebb terjedelműek mint a bankrendszerrel foglalkozók, hiszen csupán háttérként szolgálnak, és nem az adott téma teljes feldolgozását jelentik, hanem csupán a bankok működésével közvetlenül összefüggő legfontosabb kérdéseket tárgyalják. Időbeli tagolásuk sem követi teljes mértékben a bankrendszerrel foglalkozó fejezeteket, hiszen a politikában és a gazdaságban is más ütemben zajlottak le a változások, nem voltak egymással teljesen szinkronban a folyamatok, így más-más szakaszok különíthetők el. A politikai rendszerváltás egyértelműen az 1990-es évhez köthető, hiszen ekkor került sor az első szabad parlamenti és önkormányzati választásokra. A külgazdasági kapcsolatokban az erőteljes váltás 1990-1991-ben történt meg. A makrogazdasági folyamatok szempontjából 1987 és 1995 között három eltérő periódust különböztethetünk meg. Az 1987-1989-es, 1990-1992-es és 1993-1995-ös időszakokat sok tekintetben másként jellemezhetjük. A harmadik téma a bankrendszer fejlődését mutatja be. Megállapításai, elemzései a bankrendszer 1987 és 1995 közötti történetére vonatkoznak. Sok tekintetben természetesen e fejezetek állításai ma is helytállóak, jellemzőek. A bankrendszerrel foglalkozó összefoglaló fejezet, illetve a Függelék egy része két szakaszra bontva tárgyalja az 1987 és az 1995 közötti időszakot. Ennek tartalmi és módszertani okai is vannak. Az első rész 1987-től 1991-ig elemzi a bankrendszer történetét. 1991-1992 fordulóján korszakváltás következett be, jelentős változások történtek. A korszakváltás utáni négy évet tárgyalja a második rész. Az 1987 és 1991 közötti időszak lényeges jellemzője volt, hogy létrejöttek a legfontosabb intézmények és a bankrendszer szinte minden szempontból mennyiségileg növekedett, bővült. Ez az időszak viszonylag homogén és nem jellemzik alapvető trendváltások, törések.¹ 1991 decembere óta minden évben voltak olyan események (törvényi változások, hitelkonszolidáció, bankkonszolidáció), amelyek alapvető változásokat okoztak a bankrendszer helyzetében. A második rész az 1992-től 1995 végéig tartó időszakot jellemzi.

¹Ennek következményeként erre az ötéves időszakra vonatkozóan rendelkezünk összehasonlítható, bár közgazdasági tartalmában néha nehezen értelmezhető adatsorral.

A tanulmány a bankrendszer egészével, és néhány esetben az egyes bankcsoportok elemzésével foglalkozik. Nem témája tehát az egyes Magyarországon működő pénzüzetek tevékenységének elemzése. A magyar bankrendszer sajátosságai, és e rövid időszak története azonban olyan, hogy a folyamatok mélyebb megértése érdekében feltétlenül szükséges egy-egy esetben érinteni néhány bank szerepét és kitérni egyes bankokkal kapcsolatos tanulságokra. A hatályos jegybanktörvény előírásai szerint a jegybanki információs rendszerből származó "adatokat csak olyan formában lehet nyilvánosságra hozni, hogy azokból az egyedi adatszolgáltatókra vonatkozó információk ne legyenek megállapíthatók." Annak érdekében, hogy a jegybanktörvény előírásának betartása mellett is foglalkozhasson a tanulmány bizonyos egyes bankokat érintő fontos kérdésekkel, igyekeztem egyes bankok szerepét minél kisebb mértékben érinteni. Egyes bankokkal összefüggésben pedig csak olyan adatokat, információkat használtam fel, amelyek vagy bárki számára nyilvános forrásokból hozzáférhetőek, vagy a szakajtóban és a napi sajtóban publikálásra kerültek, illetve megjelentek. Ezt a sajtós munkamódszert voltam kénytelen alkalmazni két jelenleg még le nem zárult banki bírósági ügy esetében is. Mivel az **Ybl Bank és az Agrobank ügy** fontos tanulságai miatt nem mellőzhető, ezért röviden igyekeztem összefoglalni az eseményeket és azok következményeit. Fontosnak tartom azonban itt is külön kiemelni, hogy **e két konkrét esettel foglalkozó fejezetek a közgazdasági tanulságokkal foglalkoznak. Nem minősítik és értékelik az érintett személyek tevékenységét és felelősségét, hiszen ez a bíróság feladata.**² A fejezetek megírásánál nem bizonyított tényekre támaszkodtam, hiszen ilyenek (leszámítva az egyes események krónikáját) még nincsenek, hanem egyéb információkra (vádirat, sajtóban megjelent híradások).

Az anyag megírása során komoly fejtörést okozott megfelelően elválasztani az egyes leíró, illetve értékelő részeket. Igyekeztem ezeket külön fejezetekbe csoportosítani, hogy a Tisztelt Olvasó számára világos legyen, melyek a bankrendszer fejlődését érintő tényszerű információk, illetve a szakmai közvélemény által egységesen értékelt kérdések, és melyek azok, amelyekben szakmai viták folytak, illetve folynak. A tanulmány szükségszerűen sok esetben a szerző saját véleményének, szubjektív értékelésének megfelelően mutatja be az elmúlt kilenc évet. Igaz ez persze az értékeléseken túl az egyes témák tárgyalásának terjedelmére, súlyára is. E tekintetben praktikus szempontokat is figyelembe vettem. Bár jelentőségénél fogva jóval nagyobb hangsúlyt kellett volna kapnia például az 1987-es bankreformnak, vagy a pénzüzeti törvény ismertetésének, e témáknak olyan kiterjedt, illetve könnyen hozzáférhető irodalma van, hogy célszerűnek látszott őket röviden tárgyalni. Az idősorokat 1995-tel, mint utolsó teljes évvel zártam és 1995 végével történik a bankrendszer helyzetének értékelése is, hiszen a kellő rálátás e tekintetben már megvan.

²Az Ybl Bank vezetőinek perében 1996. februárjában született első fokon nem jogerős ítélet.

ELŐZMÉNYEK

A MAGYAR BANKRENDSZER 1987 ELŐTT

A MAGYAR BANKRENDSZER 1947 ELŐTT

A magyar bankrendszer 1947-1948-ig az Európában általánosan kialakult struktúra szerint működött. Nem csupán szerkezete volt hasonló, de fejlettsége és teljesítménye sem maradt el lényegesen attól a szinttől, amely általánosan jellemző volt Európában. A jegybank szerepét az 1924-ben alapított Magyar Nemzeti Bank töltötte be, amely az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után az első világháborút követően megszűnt Osztrák-Magyar Bank magyarországi intézetének utódjaként jött létre. A magyar bankrendszer tőkéjének túlnyomó része a második világháború előtt néhány nemzetközi mércével mérve is tőkeerős nagybankban (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Magyar Általános Hitelbank, Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, Pesti Hazai Első Takarékpénztár) koncentrált. Ezekben számottevő volt a külföldi tőke részesedése. A magyar bankrendszernek ez a struktúrája még a második világháborút követően is fennállt.³ A bankrendszer alapját a magánérdekeltségű, magánjogi pénzüintézetek jelentették. Ezek mellett működtek közérdekű jellegű pénzüintézetek is. A közérdekű pénzüintézetek takarékpénztárak és ún. "különös célú" pénzüintézetek, a kereskedelmi bankok mind magánbankok voltak. A közérdekű pénzüintézetek olyan - az állam, vagy más közhatalom által létrehozott - speciális hitelügyek kielégítésére hivatott szervezetek voltak, mely speciális feladatok megoldását a magánpénzüintézetek nem vállalták, vagy nem vállalhatták. Ilyen hitelszervezetek voltak a községi takarékpénztárak, a jelzálog üzletágra szakosodott szövetkezetek, az Országos Földhitelintézet, az ipar fejlesztését szolgáló Magyar Szavatossági Bank és Országos Magyar Ipari Jelzálogintézet Rt.⁴ Közérdekű jellegű pénzüintézetek voltak a piacszabályozásra létrehozott intézetek, a Magyar Pénz- és Tőkepiac Szabályozására Alakult Intézet Rt., a Magyar Investment Rt., valamint az ellenőrző funkciót gyakorló intézmények, a Pénzüintézeti Központ és az Országos Központi Hitelszövetkezet.⁵ A hitelszervezet gerincét a részvénytársasági bankok, a takarékpénztárak és a hitelszövetkezetek alkották.

³Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1989.

⁴A tanulmányban az egyes konkrétan megjelölt pénzüintézetek nevében általában nem szerepeltetem a jogi formára történő utalást. A pénzüintézetek döntő többségükben részvénytársasági formában működtek, illetve működnek.

⁵Dilemmák és alternatívák. A magyar pénzüintézeti rendszer továbbfejlesztésének lehetséges irányai. MNB Műhelytanulmányok 1993. február.

A MAGYAR BANKRENDSZER 1947 ÉS 1987 KÖZÖTT

Az állam egy 1947 decemberében hatályba lépett törvény alapján kisajátította a Magyar Nemzeti Bank és a legnagyobb pénzügyintézetek magyar tulajdonú részvényeit. Később a többi bank sorsa is államosítás, illetve felszámolás lett. 1948-ra kialakult az ún. "egyszintű" szocialista bankrendszer. A Magyar Nemzeti Bank ugyanis a jegybanki feladatok mellett ellátta az addig a kereskedelmi, illetve hitelbankok tevékenységi körébe tartozó feladatokat, az állami vállalatok és szövetkezetek számláinak vezetését, illetve finanszírozásukat. Ezzel a központi bank pénzforgalmi és hitelezési monopóliumra tett szert, a vállalatok csak a jegybanktól vehettek fel forgóeszközhitelket. A Magyar Nemzeti Bank tehát gyakorlatilag monopolhelyzetben lévő kereskedelmi bank is volt egyúttal. 1967-ben az állam megvásárolta a főként külföldiek tulajdonában maradt csekély számú részvényt. Különböző speciális pénzügyi műveletek végzése ugyancsak egy-egy monopolhelyzetben lévő bank feladata volt. Így 1971-ig a Magyar Beruházási Bank nyújtott beruházási hiteleket, a Magyar Nemzeti Bank irányítása mellett. Ezután ezt a feladatkört is közvetlenül a jegybank végezte. A lakossági bankműveletekre az Országos Takarékpénztár, a külkereskedelemmel kapcsolatos hitelezési konstrukciók bonyolítására a Magyar Külkereskedelmi Bank szakosodott. Az egyes területeken meglévő monopolhelyzetek kizárták a bankok közötti verseny lehetőségét. A monopolhelyzetben lévő, viszont önálló makrogazdasági döntésekre nem vagy csak igen korlátozottan felhatalmazott központi bank rendeltetése, szerepe főként az volt, hogy a pénz- és hiteleszközöket a népgazdasági terv végrehajtása érdekében újraelossza, valamint e terv végrehajtását ellenőrizze. A központi bank felruházása "hatósági jogkörrel" azt eredményezte, hogy számos olyan döntés joga is a központi bankhoz került, amellyel a vállalatoknak kellett volna rendelkezniük.⁶

Az 1968. évi gazdasági reform, amely a magyar gazdaság jelentős decentralizálását kívánta megvalósítani - és a termelési folyamatra, a reálgazdaságra vonatkozó döntéseket a vállalati szférába helyezte át - **változtatlanul hagyta a bankrendszert.**⁷ A banki intézményi kör a nyolcvanas évektől kezdve valamelyest bővült, sor került néhány kisbank, szakosított pénzügyintézeti tevékenységet végző pénzalap létrehozására, amelyek szorosan kapcsolódtak egy vagy több ágazati minisztériumhoz és általában ágazati ellenőrzés mellett működtek. Ennek ellenére néhány pénzügyintézeti szolgáltatás terén (például innovációs és vállalatfinanszírozási tevékenység) hozzájárultak a kínálat növekedéséhez. A nyolcvanas évek második felében sor került külföldi résztulajdonú pénzügyintézetek alapítására is. (Ezek az off-shore státuszt élvező CIB; valamint a Citibank és a Unicbank voltak.) Az új pénzügyintézetek létrejötte, és ezek működése azonban alapvetően nem változtatta meg a bankrendszer működését. **A vállalati szférában végbemenő**

⁶Ez természetesen a gazdaságirányítás egészére még inkább igaz volt, az Országos Tervhivatalban összpontosultak olyan döntések, amelyek egy piacgazdaságban értelemszerűen vállalati döntések.

⁷Szalkai: A monetáris irányítás. Bankárképző Könyvek, Budapest 1995.

változások azonban bizonyos mértékben **a pénzügyi szférát is érintették**. A nyolcvanas évek első felében a vállalati és háztartási pénzkörök korábbi erőteljes elkülönülése bizonyos fokig lazult. A vállalati gazdasági munkaközösségek, kisvállalatok és a növekvő számú magánvállalkozás megjelenése együttjárt a vállalati fizetési forgalomra és a készpénztartásra vonatkozó szabályok könnyítésével. **A vállalati kötvénykibocsátás engedélyezése egy közvetlen finanszírozási csatornát nyitott meg a lakosság és a vállalatok között.**⁸ Ezzel megteremtődött a vállalatok számára az első olyan alternatív lehetőség, amely nem egyértelműen központi gazdaságirányítási kontroll alatt álló finanszírozási csatorna működtetését jelentette.

AZ 1987. ÉVI BANKREFORM ELŐZMÉNYEI

Az 1987-es bankreform "gondolati" előkészítése egészen a hatvanas évek végéig nyúlik vissza. Az 1968-as gazdasági reform valójában nem jelentett tényleges esélyt a bankrendszer reformjára, mert a reform kidolgozói is abban gondolkodtak, hogy a fejlesztési döntések zömét centralizálni kell. Ehhez viszont nem volt szükséges a kétszintű bankrendszer megteremtése. Az 1970-es éveket a gazdasági reform továbbvitele szempontjából kedvezőtlen politikai légkör jellemezte, így annak ellenére nem történtek lényeges reformlépések a pénzintézeti rendszer fejlesztésében, hogy ennek intézményi-szervezeti változatlansága egyik komoly akadályává vált a valóban decentralizált gazdasági mechanizmus kifejlődésének, amelyre az 1968-as reform megteremtette az esélyt. Bár a politikai légkör nem volt kedvező, már a gazdasági reformot követő években felmerült a kérdés, hogy - az akkori közgazdasági szakmai szóhasználat szerint - sikeres és hatékony lehet-e a gazdasági reform a tőkepiac és a vagyonerdekeltség, a hosszú távú nyereségérdekeltség megteremtése nélkül. A pénz- és tőkepiac hiányában nem megfelelően működő forrásallokáció okozta problémák már a hetvenes években különböző megoldási kísérletek kialakulásához vezettek. A bankrendszer vonatkozásában e megoldási kísérlet a "másfeles bankrendszer" megteremtésének felemás, kompromisszumkereső gondolata volt. Ez az elképzelés egy "házon belüli" azaz a jegybankon belül a kétszintűség szimulálása, a jegybanki feladatoknak és a hitelbanki funkcióknak az MNB*-n belüli szétválasztása volt. A kétszintű bankrendszer kialakításának közvetlen előtörténete a nyolcvanas évek elején bekövetkező "adósságválság" utáni évekre vezethető vissza. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága ekkor, 1984-ben döntött egy Konzultatív Testület létrehozásáról, amelynek feladatául a gazdasági reform továbbfejlesztésének átfogó kidolgozása lett célul kitűzve. A Konzultatív Testület egy munkacsoportja ennek keretében foglalkozott a bankrendszer továbbfejlesztésével. **A bankrendszer reformját illetően két irányzat alakult ki.** Az egyik⁹ szerint az első lépés a

⁸Szalkai: A monetáris irányítás. Bankárképző Könyvek, Budapest 1995.

⁹A bankrendszer reformja végülis nem ebben az irányban indult meg.

pénzügyi intézményrendszer fejlesztése során nem a kétszintűség megteremtése kell, hogy legyen, hanem a monetáris és a fiskális szféra összefonódásának megszüntetése. Ez egyfajta viszonylagos jegybanki függetlenséget jelentett volna. Ennek az elképzelésnek a háttérében az a megfontolás húzódtott meg, hogy a kétszintűség önmagában - amíg a jegybank helyzete még nem teszi lehetővé az önálló monetáris politikát - nem elegendő.¹⁰ A másik irányzat a kétszintűség megteremtését tartotta lényegesebbnek.

A bankreform közvetlen előzményét a Minisztertanács 1986. februári háromezres határozata jelentette. A bankrendszer továbbfejlesztéséről szóló határozat tizenhárom pontban tartalmazta a kétszintű bankrendszer kialakításához szükséges intézkedéseket. E határozat rendelkezett a jegybanki és hitelbanki funkciók szétválasztásáról, mégpedig oly módon, hogy három új, általános felhatalmazású kereskedelmi bank jöjjön létre, és a már működő Magyar Külkereskedelmi Bank és Általános Értékforgalmi Bank is ilyen jogosítványokat kapjon. A szervezeti szétválasztás határideje 1987. január 1. volt. Az új bankrendszerben a kormányhatározat a következő feladatot jelölte ki a bankok, pénzügyintézetek számára: "A bankok, pénzügyintézetek - összhangban a vállalati önállóság növelésével, a terv és a szabályozott piac összekapcsolásán alapuló irányítási módszerekkel - végezzenek pénzügyi szolgáltatásokat a vállalatok és szövetkezetek részére. Tevékenységükben érvényesüljön az önállóság, a nyereségérdekeltség, a bankok és a vállalatok kapcsolatában pedig az üzleti partneri viszony."

A jegybank számára a kormányhatározat az alábbi feladatokat szabta: "A bankok irányítását alapvetően közvetett eszközökkel, a működésüket előíró szabályokkal, összehangolt jegybanki és állami szabályozással és felügyelettel, jövedelemérdekeltségük megteremtése útján kell megoldani. Ezeket az eszközöket és módszereket úgy kell kialakítani, hogy a monetáris szabályozás keretei között is érvényesíthetők legyenek a gazdaságpolitikából, az azt kifejező népgazdasági tervből adódó követelmények. A jegybanki szabályozás a lehetőségek keretei között alkalmazzon normatív előírásokat, ezzel is elősegítve a bankok közötti verseny kibontakozását." A határozat rendelkezett arról, hogy a bankrendszer továbbfejlesztése nem érinti az MNB devizagazdálkodással, valamint külföldi hitelműveletekkel kapcsolatos feladatait. A kormányhatározat rendelkezett arról is, hogy "lakossági pénzforrások gyűjtését és kezelését, illetve a lakosság részére a hitelezési tevékenységet erre felhatalmazott pénzügyintézetek végezzék." A kormányhatározat kilátásba helyezte, hogy lakossági banktevékenységet később, más felhatalmazott pénzügyintézetek is végezhetnek. A bankreform számos jogszabály megalkotását, illetve hatályban lévő jogszabály módosítását tette szükségessé, annak ellenére, hogy csupán az elengedhetetlenül fontos jogszabályi változtatások történtek meg.¹¹

¹⁰Antal-Surányi: A bankrendszer átalakításának előtörténete. Külgazdaság 1987/1.

¹¹Lehóczky-Török: Válságjelenségek és azok kezelése pénzügyintézeti rendszerünkben az 1992-1993-as évek fordulóján. (kézirat)

Módosításra került így az állami pénzügyekről szóló törvény, és az ennek végrehajtásáról szóló minisztertanácsi rendelet, az MNB-ről szóló törvényerejű rendelet, a pénzforgalomról és bankhitelről szóló minisztertanácsi rendelet. Új jogszabály született az állami bankfelügyeleti tevékenységről, a banki jövedelem- és keresetszabályozásról, és a bankrendszer továbbfejlesztésével összefüggő átmeneti intézkedésekről, jogszabályok jelentek meg a létrehozott új bankokról.¹²

¹²Glatz: A kétszintű bankrendszer jogi alapjairól. Bankszemle 1987/5.

A BANKRENDSZER ÁLTALÁNOS GAZDASÁGI FELTÉTELRENDSZERE - A MAGYAR GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS

A GAZDASÁGI HELYZET 1987-BEN, A BANKREFORM ÉVÉBEN

1987-re a magyar gazdaság sajátos felemás-átmeneti állapotba került. Az 1968-ban végrehajtott reform számos eredményt hozott, ugyanakkor nem tudta alapvetően megváltoztatni, átalakítani a magyar gazdaságot. Az **1968-as reform** bár megtartotta a "szocialista" tervgazdaságot, de gyakorlatilag megszüntette a központilag kötelezően előírt tervmutatókat. A népgazdasági terv megvalósítását gazdasági-piaci ösztönzőkkel kívánta elérni. A reform eredményeként jelentősen nőtt az életszínvonal, kialakult a "második gazdaság". A reform azonban egymást kizáró működési modelleket, gazdálkodási szisztémákat, a tervgazdálkodást és a piacgazdaságot akarta egyszerre megvalósítani, ami nem járhatott sikerrel, hiszen az adott politikai feltételek miatt a piacgazdaság legfontosabb előfeltételét, a magántulajdonon alapuló tulajdonrendszert és a szabad vállalkozást nem volt képes létrehozni.¹³ A reform visszafordítása, a világgazdasági feltételek megváltozása a kicsiny és nyitott, ugyanakkor alkalmazkodni képtelen magyar gazdaság súlyos külső eladósodásához vezetett a hetvenes évek közepén.¹⁴ Az 1979 és 1984 között alkalmazott restriktív gazdaságpolitika a gazdasági növekedés erőteljes lelassulásához vezetett. 1985-től alapvetően politikai megfontolások eredményeként egy olyan "erőltetett" növekedésdynamizálást megcélzó gazdaságpolitika érvényesült, amely az ország fokozódó újra-eladósodását eredményezte. A félig végrehajtott reformok, valamint a politikai kockázatokkal járó teljesítményorientált gazdaságpolitika nem vállalása, a veszteséges vállalatok felszámolásának elmaradása miatt erőteljesen megnőtt az állami költségvetés újraelosztó szerepe. Leromlott a fizetési fegyelem, kialakult a vállalati sorbanállás*, nem fizetés jelensége. A magyar gazdaság nehéz helyzetbe került, és számos más egyéb feladat mellett feltétlenül szükségessé vált egy a pénzügyi erőforrásokat sokkal hatékonyabban gyűjtő és újraelosztó pénzügyi intézményrendszer megteremtése. E pénzügyi intézményrendszer megteremtésének első fontos lépése volt - az előkészítő munkálatok lezajlása után - az 1987-es bankreform.

A MAGYAR GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

¹³Az 1968-as reformnak kinyilvánítva természetesen nem volt célja a piacgazdaság megteremtése, csupán olyan piacgazdasági elemek átvételét célozta meg, amelyekkel hatékonyabbá, korszerűbbé tehető (lett volna) a szocialista gazdaság.

¹⁴Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1989.

A MAGYAR GAZDASÁG NÉHÁNY, A BANKRENDSZER MŰKÖDÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ SAJÁTOSSÁGA

1. Magyarország az ún. átalakuló gazdaságok - volt szocialista országok - közül a **legtovább jutott el** a piacgazdaságra jellemző intézmények, törvények kialakításában, általában is a **piacgazdasági reformokban**. A gazdaság szereplőinek piaci magatartása, a piaci keresleti-kínálati tényezőktől függő ár, a piaci verseny alapvető jellemzőjévé vált a magyar gazdaságnak.

2. A gazdasági rendszer átalakulása a többi volt szocialista országhoz képest **jelentős előnnyel indult** az 1968 óta tartó reformfolyamat eredményeként. A **döntő változások** azonban éppen a tárgyalt **1987 és 1995 közötti** időszakban zajlottak le.

3. A gazdasági rendszer átalakulása nagyarányú **külgazdasági orientációváltással** is együttjárt. A magyar külkereskedelmi forgalom nagy része már nem a volt szocialista országokkal zajlik, mint korábban, hanem Nyugat-Európa országaival.

4. A gazdasági átalakulás egyúttal egy ún. **transzformációs válsággal**, a megtermelt GDP folyamatos és hosszabb ideig tartó csökkenésével **járt együtt**. A transzformációs válság azt jelenti, hogy a GDP csökkenése, a gazdasági növekedés megtorpanása nem konjunkturális okok miatt következett be. A válságot azonban nem az átalakulás idézte elő, hanem a korábbi gazdasági rendszer csődje tette szükségessé a változásokat, amelyek a tapasztalatok szerint minden országban elkerülhetetlenül együttjártak a GDP csökkenésével.

5. A magyar gazdaság az átalakulást **nagymértékű külső eladósodottság mellett** kezdte meg. E tekintetben eltért az átalakuló gazdaságok többségétől. Ezek az országok Magyarországhoz képest később, és kevésbé nyitották meg gazdaságukat, így ekkor még nem voltak kitéve alkalmazkodási kényszernek. A viszonylag kis és nyitott magyar gazdaság pedig a világgazdasági változásokhoz való gyenge alkalmazkodás miatt nem volt képes arra, hogy fenntartsa a külső pénzügyi egyensúlyt a hetvenes-nyolcvanas évtizedekben. A nagymértékű külső eladósodottság mellett is sikerült azonban mindvégig megőrizni az ország fizetőképességét. A tárgyalt időszakban - 1993 és 1994 kivételével - az adósságszolgálati ráta csökkenése volt jellemző, és sikerült fokozatosan csökkenteni a rövid lejáratú adósság részarányát is az összes adósságon belül. Az ország nettó adósságán belül 1995 végére mintegy 2/3-ra csökkent a kormányzati adósság, és már 1/3-ot tett ki a magánszféra adóssága.

6. A külső adósság menedzselésében és a folyó fizetési mérleg hiányának kiegyensúlyozásában komoly tényezőt jelentett a **működőtöke beáramlás**, amely viszonylag korán megkezdődött és a

magyar gazdaság méretéhez képest (GDP, lélekszám,¹⁵ stb.) **sokszorosán meghaladja más átalakuló gazdaságokba beáramló működőtöke nagyságát.**¹⁶

7. A viszonylag korán megkezdett reformok eredményeként és a gazdaság relatív fejlettsége miatt az átalakulás időszakában **nem vált szükségessé makrogazdasági sokkterápia** alkalmazása. Ezzel együtt azonban negatívum, hogy Magyarország az átalakulás során már nemegyszer elmulasztotta végrehajtani a makrogazdasági stabilizációt.¹⁷ A magas külső és belső államadósság, valamint az ezeket évente szinte rendszeresen tovább növelő folyó fizetési mérleg hiányok, valamint költségvetési deficittek igen szûkké teszik a gazdaságpolitika mozgásterét, és nem hagynak lehetőséget Magyarország számára arra, hogy ún. ”modernizációs deficitet” érvényesítsen a külgazdasági kapcsolataiban, vagy keynesi ihletésû keresletösztönző gazdaságpolitikát folytasson. Magyarországon 1992-től kezdődően egy ún. **mikrogazdasági vagy törvényi-intézményi sokkterápia** ment végbe.

8. 1987 és 1994 között - a korábbi évekhez hasonlóan - lényegében csak egymás rovására volt lehetőség gazdasági növekedésre illetve pénzügyi egyensúly megvalósítására. **A magyar gazdaság nem volt képes egyensúlyörző, fenntartható növekedésre.** A GDP csökkenéséhez többletet mutató, a gazdasági növekedéshez hiányt mutató fizetési mérleg társult. A probléma gyökere az államháztartással van kapcsolatban. Az államháztartás túlköltekezése kiszorította a gazdasági növekedéshez szükséges - hazai - megtakarítások felhasználásából a vállalati szférát.¹⁸

9. A privatizációs folyamat viszonylag fokozatosan ment, illetve meg végbe. Nem került sor kuponos privatizációra, sem a volt NDK-ban lezajlott gyors magánosításra. Ezzel szemben a meglévő néhány kedvezmény¹⁹ ellenére is alapvetően nem kedvezményes, hanem **piaci privatizációra került sor, amely valódi,** vagyonnövekedésben érdekelt és kontroll gyakorlására képes **tulajdonosokat hozott létre.**

A PÉNZINTÉZETI RENDSZER MŰKÖDÉSI KÖRNYEZETÉNEK JELLEMZŐI

¹⁵1995 júniusában az egyes országokba pénzben beérkezett működőtöke nettó állománya dollárban, egy főre vetítve a következő adatok szerint alakult. Magyarország 717, Csehország 365, Észtország 328, Szlovénia 232, Szlovákia 131, Lettország 130, Lengyelország 51. Forrás: Economic Bulletin for Europe. Vol 47. United Nations 1995.

¹⁶A külföldi töke beáramlásának a gazdaság egészéhez hasonlóan a bankszektorban is komoly jelentősége van. A Magyarországon működő bankoknak 1995-ben mintegy fele van részben vagy egészben külföldi tulajdonban, és ezek nagyrészt új alapítással jöttek létre, nem privatizáció révén.

¹⁷Az 1995. márciusi gazdaságpolitikai intézkedések lényegében ezt a célt szolgálták.

¹⁸1994-ben a központi költségvetés kiadásai a GDP 35%-át, a központi költségvetés deficitje a GDP 7,5%-át tette ki.

¹⁹Egyszintencia-hitel, kárpótlási jegy-részvénycserék

Az elmúlt években a magyar gazdaságot és benne a pénzügyi szférát is olyan markáns sajátosságok, adottságok jellemezték, amelyek nélkül nehezen érthetőek meg a pénzügyi rendszer problémái. Az általános problémák bizonyos sajátosságokon keresztül, azokon mintegy "átütve" jellemezték és jellemzik a magyar pénzügyi rendszert is. A pénzügyi - pénzügyi rendszer működésének közegét, a gazdaság szereplőit, az ügyfélkört jellemző sajátosságok "kívülről" is hatottak és hatnak a pénzügyi rendszerre, annak alkalmazkodását követelve. A környezet problémái, jellemzői alapvetően meghatározzák a pénzügyi rendszer működését, fejlődési lehetőségeit. E két vonatkozás miatt szükséges áttekinteni a közelmúlt magyar gazdaságának legfontosabb jellemzőit, azt, hogy ezekből az általános jellegzetességekből mi igaz a pénzügyi rendszerre, és azt, hogy ezek a sajátosságok a környezeten keresztül hogyan hatnak a pénzügyi rendszerre.

A magyar gazdaság az elmúlt években egy drasztikus mértékű **recesszió**n ment keresztül. Ez a recesszió egyúttal erőteljes **szerkezeti átrendeződésekkel** járt. A magyar gazdaság jellemzője (volt és jelenleg is az) a **nagymértékű törvényi, intézményi és magatartásbeli változás**. A **változások gyorsasága, nagy sebessége** is általános jellemző, bár természetesen az egyes területeken, szegmensekben a változások sebessége más és más. Ugrásszerűen, dinamikusán **megnőtt** a jogi és döntési kompetencia értelmében független, autonóm és **önálló gazdasági szereplők száma**. Ezek a változások azt jelentik, hogy a magyar gazdaságnak mind számos intézménye, mind számos szereplője, stb. **új, múlt nélküli, vagy rövid múlttal rendelkezik**.²⁰ A "nagy léptékű" átalakulási lépésekkel ellentétben a "hétköznapi" gazdasági folyamatok nemegyszer igen lassúak.²¹ A gazdasági alanyok lassabb reakció ideje megnehezítette a különféle szabályozási mechanizmusok hatékony alkalmazását. **A gazdasági élet eseményei**, a hozzájuk kapcsolódó feladatok **általában nehezen szabványosíthatók**, standardizálhatók, éppen a gyors változások és az új jelenségek nagy száma miatt. Ennek következtében **felértékelődnek az innovációra képes alanyok teljesítményei**. A magyar gazdaság szereplőinek fizetési és általános gazdasági morálja még nem érte el a fejlett nyugat-európai országokban tapasztalható normákat.²²

MAKROGAZDASÁGI FOLYAMATOK ÉS GAZDASÁGPOLITIKAI KERETEK²³

A makrogazdasági folyamatok és a gazdaságpolitikai törekvések alapján - a növekedés és az egyensúly feszültségei miatt - az 1987-től kezdődő időszak három szakaszra osztható. Míg 1987-1989-ben, illetve 1993-1994-ben a kimutatott GDP enyhe növekedése volt jellemző a folyó

²⁰Így igen nehezen lehetett, vagy lehet tehát a hitelképességet megítélni a bankok részéről.

²¹A hosszadalmas csőd- illetve felszámolási eljárási mechanizmus nagymértékben rontotta például a bankok számára a minősített követelésállomány likvidálásának esélyeit, a fedezetek minősége romlott, és ezekkel szinte egyenesen arányosan nőttek a banki veszteségek.

²²Ez megmutatkozott például az egyes időszakokban tapasztalható lazuló fizetési figyelemben, amelyre lehetőséget teremtett a sorbanállás kialakulása. A csődeljárások lassúsága pedig a csalárd csőd nagyobb lehetőségét teremtette meg.

²³A legfontosabb makrogazdasági adatok alakulását a Melléklet 1. sz. táblázata mutatja be.

fizetési mérleg erőteljes hiánya és alacsonyabb infláció mellett, addig 1990-1992-ben erőteljes gazdasági visszaesés mellett jött létre folyó fizetési mérleg többlet és - a megelőző, valamint a későbbi évekre jellemzőnél - magasabb infláció. 1995-ben a központi költségvetés és a folyó fizetési mérleg hiányának csökkenése az infláció felgyorsulásával járt együtt. Ezzel együtt 1994-hez képest a GDP mérsékeltebben nőtt.

A legfontosabb makrogazdasági mutatók

Adott időszak éves számtani átlaga	1987-1989	1990-1992	1993-1994
Folyó fizetési mérleg millió USD-ben	- 1040	+239,3	-3683
A központi költségvetés deficitje milliárd forintban	-36,2	-104,2	-260,7
GDP volumenindex %-ban	101,6	93,9	101,1
Inflációs ráta %-ban	113,7	129,0	120,7

1987-1989

Az 1985-1986-ban folytatott erőltetett növekedést eredményező gazdaságpolitika után 1987-től ismét egy kényszerű restriktív periódus következett. Az 1987 őszi meghirdetett kormányzati munkaprogram ismét a külgazdasági egyensúly javítását volt kénytelen előtérbe helyezni. A politikai rendszerváltást megelőző három év tulajdonképpen az ország külső fizetéseképtelenségének elkerüléséért folytatott erőfeszítések jegyében telt el. 1987 közepétől 1988 végéig a gazdasági folyamatok részleges javulása következett be, de az egyensúly-javítás a tervezettnél kevésbé volt sikeres, a folyó fizetési mérleg hiánya csökkent, de elmaradt a kormányprogramban megfogalmazott és a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel folytatott tárgyalásokon vállalt mértéktől. A külgazdasági gondok mellett nem sikerült a tervezett mértékben javítani a belső egyensúlyi mutatókat sem. A központi költségvetés deficitje 1989-re mintegy másfélszeresére nőtt a tervezetthez képest. A restriktív gazdaságpolitika

”melléktermékeként” pedig 1988-1989-ben ugrásszerűen megnőtt az ún. vállalkozói kényszerhitelezés, a sorbanállás.²⁴

1990-1992

E három év volt a transzformációs válság mélypontja. Az 1990-1992 közötti időszakban makrogazdasági szempontból a gazdaságpolitika első számú feladata Magyarország külső pénzügyi helyzetének javítása, a külföldi eladósodás növekedésének megállítása volt. 1990 közepére ugyanis Magyarország devizatartalékai majdnem a nyolcvanas évek elején tapasztalható kritikus, fizetéképtelenséggel járó minimális szintre csökkentek. 1990-92 között az ország nettó adósságállománya csaknem 3 milliárd dollárral 13,3 milliárd dollárra csökkent. Javultak az adósságszolgálati mutatók, bővültek Magyarország külföldi hitelfelvételi lehetőségei és javultak a feltételek. Kiegyensúlyozottá vált a folyó fizetési mérleg, megnöttek a devizatartalékok, a külföldi működőtőke beáramlása felgyorsult, a lakosság megtakarítási hajlandósága erősödött. A gazdaságpolitika fő feladata tágabb értelemben az volt, hogy a piacgazdaság szabályozási, jogi és intézményi kereteit megteremtse, és az átalakulásból eredő társadalmi feszültségeket zökkenőmentesen levezesse. Kialakultak a piacgazdaság intézményi keretei, és az új jogi szabályozás mélyreható változásokat indított el a piaci szereplők magatartásában.

²⁵**1992 őszétől kezdődően a külső pénzügyi helyzet javulásának folyamata megtört.** A külkereskedelmi és a folyó fizetési mérlegben hónapról-hónapra hiány alakult ki, a háztartások nettó megtakarításai elmaradtak az 1991. évitől, a gazdaság kínálati alkalmazkodó képessége nem javult. A jegybank által a piaci kamatszínvonal csökkentése érdekében tudatosan nem semlegesített többletlikviditás nem elsősorban a beruházási tevékenység, hanem a fogyasztás és a készletfelhalmozás élénküléséhez vezetett. Ehhez a folyamathoz hozzájárult a betéti kamatoknak a hitelkamatoknál is nagyobb mértékű csökkenése is.

Ezeket a **kedvezőtlen folyamatokat a gazdaságpolitika 1992 őszén**, az 1993. évi gazdasági program kialakításakor **csak átmenetinek értékelte**, ezért az 1993. évi gazdaságpolitikai elképzelések még nem irányoztak elő határozott kiigazító, korrekciós intézkedéseket. **A gazdaságpolitikai váltás csak 1993 nyarán kezdődött el**, először a monetáris politikában, majd ezt követték a fiskális politika őszi kiigazító intézkedései. Az 1993. évi korrekciók azonban sem

²⁴A vállalatok más vállalatokkal szembeni kifizetetlen tartozása 1989 végén mintegy 130 milliárd forint, tehát körülbelül fele volt a vállalatok részére nyújtott rövid lejáratú bankhitelek összegének.

²⁵1991 júniusában, az előző év azonos időszakához képest 38 % volt a fogyasztói árszínvonal emelkedése.

²⁶Egyensúlyjavító tényező volt például, hogy az Állami Fejlesztési Intézet beruházásai nélkül, a pénzintézetek nem valós nyereségbefizetései, a jegybanki hitelek utáni nem piaci kamatok fizetése mellett lett összeállítva az államháztartás mérlege.

mértékükben, sem mélységükben nem voltak elégségesek ahhoz, hogy megállítsák az egyensúlyi helyzet további romlását.

1993-1995

Az 1993. évi gazdaságpolitikai elképzelések abból indultak ki, hogy a megszilárdult külső pénzügyi helyzetben lehetséges és szükséges a GDP csökkenésének a megállítása, vállalható a belső keresletnek, mindenekelőtt a felhalmozási keresletnek az exporttal azonos ütemű növekedése. **1993-ban a gazdaság visszaesése lényegében megállt.** A belföldi kereslet - és az import - erőteljesen nőtt, de az export dinamikus növekedésével kapcsolatos várakozások nem igazolódtak, a kivitel csökkent. Az infláció lassulása megtorpant. Az állami költségvetés deficitje magas maradt. A folyó fizetési mérlegben nagymértékű deficit jött létre, amit a külföldi működőtőke beáramlása nem tudott ellensúlyozni, ezért a külföldi adósság ismét emelkedni kezdett.

1994-ben a GDP nőtt, az export az importnál kissé gyorsabban emelkedett. Az átlagos inflációs ráta valamivel kisebb lett az előző évinél. Az államháztartás GDP-hez viszonyított deficitje némileg mérséklődött. **A folyó fizetési mérlegben rekordnagyságú, majdnem 4 milliárd dollár hiány keletkezett,** a külföldi adósságállomány tovább emelkedett.

Az 1994 közepén hivatalba lépett új kormány középtávú gazdaságpolitikai elképzelései a gazdaság stabilizálására, a kiegyensúlyozott gazdasági növekedés feltételeinek a megteremtésére irányultak. Ennek érdekében az új Kormány több, már 1994-ben a gazdasági-pénzügyi folyamatokat is befolyásoló kiigazító intézkedést (pótköltségvetés, árfolyam intézkedések) tett, s el kívánta indítani az államháztartás gyökeres ésszerűsítését célzó többéves intézkedéssorozatot. Ezek a stabilizáló lépések részben késtek, részben nem befolyásolták kellő mértékben a gazdasági folyamatokat.

A gazdasági egyensúly nagymértékű romlása elodázhatatlanná tette volna egy határozott, kiigazítást célzó "csomagterv" kidolgozását, olyan monetáris és fiskális intézkedések meghozatalát, amelyek a belföldi kereslet, elsősorban a fogyasztás növekedését korlátozzák, a költségvetési hiányt mérséklik, az exportot és a megtakarításokat ösztönzik. E program kidolgozására és meghirdetésére csak **1995. március 12-én** került sor. Így 1995 makrogazdasági szempontból két élesen elválasztható szakaszra oszlott.

A Kormánynak - a köztudatba Bokros-csomagként bekerült - intézkedés sorozata elsősorban a megbomlott külső és belső pénzügyi egyensúly helyreállítására irányult. Hosszabb távú célja

pedig a fenntartható növekedés feltételeinek megteremtése. A gazdaságpolitikai stabilizációs csomag keretében bevezetett intézkedések - vámpótlék, forint leértékelés, árfolyamrendszer megváltoztatása - következményeként lelassult a GDP növekedési üteme, felgyorsult az infláció, ugyanakkor lefékeződtek a költségvetés és a folyó fizetési mérleg hiányát eredményező kedvezőtlen folyamatok. 1995 közepétől újra mérséklődött az áremelkedések üteme.

A BANKRENDSZER KÜLSŐ KÖRÜLMÉNYEI, FELTÉTELRENDSZERE

A növekedést előtérbe helyező, de bizonyos egyensúlyi mutatók (költségvetési deficit, fizetési mérleg egyenleg, inflációs ráta) romlásával járó expanzív és az egyensúlyi követelményeket előtérbe helyező, egyensúlyi mutatók javítására irányuló - így általában restriktív - gazdaságpolitikai törekvések váltakozása nem magyar sajátosság. Az expanzív gazdaságpolitika érvényesülésének időszakaiban a vállalkozások, magánszemélyek gazdálkodási feltételei általában kedvezőbbé válnak, hitelképességük, hitelezhetőségük javul. Ennek megfelelően a bankok portfóliójának minősége is kedvező. Restriktív, szigorító gazdaságpolitikai periódusok idején a gazdálkodó szervezetek számára nehezebbé válnak a gazdálkodás feltételei, megnövekszik a csődök, felszámolási eljárások száma, romlik a gazdálkodó szervezetek, magánszemélyek hitelezhetősége, hitelképességi mutatóik. Ez általában együtt jár a banki portfóliók - hitelállomány, befektetések - minőségének romlásával. **Magyarországon ez a tendencia 1987 és 1995 között fáziskéséssel érvényesült. A makrogazdasági - gazdaságpolitikai periódusokat nem rögtön követte a bankrendszer helyzetének, a banki gazdálkodási mutatóknak a hasonló változása.**

Az 1987 és 1995 közötti kilenc év a bankrendszer szempontjából inkább két szakaszra bontható. A makrogazdasági - gazdaságpolitikai periódusok és a magyar bankrendszer fejlődésében tapasztalható szakaszok bizonyos mértékig eltérő periodicitását a bankrendszer működésének egyéb külső - törvényi, intézményrendszerbeli - feltételeiben bekövetkező nagyfokú változások magyarázzák. **A gazdasági átalakulásból eredő folyamatok és az alapvető gazdasági törvények hatásai 1991 végére - 1992 elejére változtatták meg alapvetően a bankrendszer működési feltételeit.**

1987-1991

Az 1987-től 1991-ig tartó időszak - különösen az 1990-1991-es évek - a gazdaság gyökeres átalakulási folyamatának a kezdete volt. Ennek a piacgazdasági átalakulásnak a bankrendszer reformja az egyik legfontosabb láncszeme, előkészítője és ösztönzője volt.

Ennek az időszaknak a kezdetét a gazdaságban még az erőforráskorlátok, nem pedig a keresleti korlátok jellemezték. Az időszak végére számos tényező következményeként ez az állapot megszűnt. **A magyar gazdaság 1991 végére "keresletkorlátos" gazdasággá vált. A piacok fokozatosan eladók piacából vevők piacává alakultak át.** Ennek fontos tényezője volt az import erőteljes liberalizálása. A gazdasági visszaesés következményei nem kerültek el a bankrendszerrel sem. A bankrendszerrel érintő hatások azonban csak késleltetetten érvényesültek. A GDP reálértékének csökkenése, a volt KGST országokkal folytatott kereskedelem összeomlása, az átalakulási folyamat bizonytalanságai és nehézségei között különösen a közép- és nagyvállalatok pénzügyi helyzete romlott.²⁷ Szinte az egész időszak jellemzője, hogy az infláció fékentartása, és az ország fizetőképességének megőrzése érdekében a jegybank által követett monetáris politika szigorú volt.

A magyar gazdaság - különösen ezen belül a pénz- és tőkepiac - átalakításának a bankrendszer reformja egyik első lépése, előfutára volt. Ez több irányban is befolyásolta a bankrendszer működését: Alapvető törvények hiányoztak a piacgazdaság működéséhez, egy részük született csak meg ebben az időszakban. 1988-ban fogadta el például a Parlament a gazdasági társaságokról szóló törvényt, valamint a külföldiek magyarországi befektetéseiről szóló törvényt.

1987-90-ben még a bankrendszerhez képest kevésbé épültek ki a pénzügyi intézményrendszer egyéb elemei, így például a tőkepiac. 1990-ben született meg az értékpapír- és tőzsdetörvény, valamint ebben az évben kezdte meg újra működését az értékpapírtőzsde, amelynek működése volumenében még 1991-ben sem volt jelentős, de működését és szerepét tekintve lényegében megfelelt a modern piacgazdaságok tőzsdéinek. A pénzügyi rendszerből hiányoztak olyan üzletágak, amelyek részét képezik egy fejlett pénzügyi rendszernek. Hiányoztak a befektetési és fejlesztési bankok, befektetési alapok. 1989-90 során jöttek csak létre és kezdtek el működni zömében a magyarországi könyvvizsgáló cégek.

A bankrendszer hatékony működéséhez számos olyan háttérintézmény hiányzott ebben az időszakban, amelyek fejlett piacgazdaságokban léteznek. Ilyenek például egy modern girorendszer, betétbiztosítási rendszer, jelzálog-intézmények, hitelinformációs és adósnylvántartás, garanciavállaló intézmények, a kockázati tőke finanszírozást végző társaságok.

1992-1995

²⁷Különösen kedvezőtlenül érintette ez a folyamat az MNB-ből kivált nagybankok helyzetét.

Míg 1987 és 1991 között a bankrendszer működésének makrogazdasági feltételei, ügyfélkörének helyzete erőteljesen romlott, addig a szabályozórendszer sajátosságai miatt ezek a hatások a bankok gazdálkodásában nem jelentek meg, nem éreztették hatásukat. Egyúttal hiányzott a bankrendszer sikeres működésének háttérét jelentő törvényi-intézményi feltételek igen jelentős része. 1992-től kezdődően már gyakorlatilag megállt - pontosabban a korábbihoz képest lényegesen lelassult - a gazdasági visszaesés, de a törvényi változások miatt az ügyfélkör helyzetének romlása a banki portfóliókra ekkor éreztette késleltetve hatását. Ugyanakkor 1990-1991-től fokozatosan egyre több olyan intézménye épült ki a piacgazdaságnak, és olyan törvények születtek meg, amelyek nagyban segítették és segítik a bankrendszer működését, egyúttal jóval komolyabb követelményeket is támasztanak a bankokkal szemben. **A bankrendszer működésében** ezen tényezők, tehát a reálgazdasági hatások és a szigorodó követelményrendszer együttes hatásának következtében **1992-1993-ban koncentráltak a legnagyobb portfólió problémák, amelyek megoldásához állami beavatkozásra volt szükség.** 1993-ban a gazdaságban a várt kedvező irányú folyamatok még nem indultak meg, ami a bankok számára azt jelentette, hogy működésük gazdasági környezete nehezedett.²⁸ A létrejövő - bankrendszer működését segítő - intézmények viszont még nem kellő mértékben tudták ellátni feladataikat, a bankok sok esetben nem voltak képesek megfelelni a szigorú jogi-törvényi szabályozási követelményeknek, ezek alkalmazása így nem egy esetben csupán formális volt. Továbbra is hiányzott, illetve hiányzik néhány fontos intézmény, piaci szereplő és szabályozási elem.

A bankrendszer működésének külső környezete 1994-ben, a korábbi évektől eltérően már nem romlott tovább. Ehhez hozzájárult a gazdaság egyes ágazataiban, különösen az iparban tapasztalható fellendülés. A korábbi években tapasztalható csődhullám 1994-re levonult. A belső felhasználás erőteljesen nőtt. Az adókonszolidáció folyamata, és a költségvetés finanszírozásának igénye is javította rövid távon a bankok helyzetét. A makrogazdaság egyensúlyi helyzetében bekövetkező romlás, a folyó fizetési mérleg és a költségvetés deficitje - még - nem érintette kedvezőtlenül a bankok működését, sőt inkább pozitív hatást gyakorolt. A költségvetési deficit finanszírozási igénye kockázatmentes kihelyezési lehetőséget jelentett.

Az 1992-1994-es időszak után 1995-ben már a stabilabb működés jellemezte a pénzügyintézetek működését. Míg 1992-1994 az állami beavatkozás, a konszolidációs akciók időszaka volt, amelyet a megelőző évek alatt is felhalmozódó veszteségek fedezésére szolgáló tartalékok megteremtésének időszaka volt, 1995-re például a konszolidált bankok döntő többsége már rendelkezett a szükséges tartalékokkal. Így **1995 az első olyan év a bankok szinte mindegyikének - így a konszolidált bankok - gazdálkodásában, amelynek eredményeit nem döntően korábbi időszakok áthúzódó, kumulatív hatásai, hanem alapvetően az adott év**

²⁸Ez elsősorban a gazdaság stagnálásában, a magas költségvetési deficitben, a folyó fizetési mérleg növekvő hiányában és a lakossági megtakarítások növekedési ütemének csökkenésében nyilvánult meg.

gazdasági folyamatai, az ügyfélkörben bekövetkező változások és a banki gazdálkodás minősége határozták meg.²⁹ Különösen 1996-tól, de már 1995-től kezdve új szakasz indult a bankrendszer fejlődésében, amelyet már nem a válság kezelés és a konszolidáció, hanem a stabilitás és a minőségi fejlődés jellemez.

²⁹Az 1987-1991-es időszakban a bankok eredményeit torzította az, hogy nem képeztek megfelelő tartalékokat a várható veszteségek fedezésére. Az 1992-től 1994-ig tartó években pedig a korábbi években felhalmozódott veszteségeket is kimutatta a megváltozott szabályozórendszer.

A PÉNZÜGYI KÖZVETÍTŐ RENDSZER - A PÉNZ- ÉS TŐKEPIACOK BANKRENDSZEREN KÍVÜLI TERÜLETEI³⁰

A PÉNZÜGYI KÖZVETÍTŐ RENDSZER LEGFONTOSABB JELLEMZŐI

A gazdasági átalakulás során - történelmi léptékekkel mérve - **viszonylag gyorsan sikerült megteremteni a pénzügyi intézményrendszer alapvető törvényi kereteit.** Az elmúlt években olyan nagy jelentőségű törvények megalkotására került sor, mint a jegybanktörvény, a pénzügyintézeti törvény, az országos betétvédelmi alapról szóló törvény, az értékpapírtörvény, a befektetési alapokról szóló törvény, az önkéntes kölcsönös biztosítási pénztárakról szóló törvény, a pénzmossásról szóló törvény.³¹ Emellett néhány törvény esetében többszöri módosítások is történtek a felhalmozódott tapasztalatok alapján. A törvényi keretek tekintetében azonban problémát jelent, hogy **nem egységes filozófia és felfogás alapján készültek,** ennek következtében **nem egyforma szigorral és biztonsági követelmények előírásával szabályozzák** a pénzügyi szféra egyes területeit.³²

A törvényalkotási folyamat viszonylagos gyorsasága mellett **lassabban ment végbe a piacgazdaság háttérintézményeinek kiépítése és azok működésének elindítása.** Időigényes feladat az intézmények működésének **finomhangolása, a hatékony ellenőrző intézmények és szabályozások** kialakítása. A piacgazdaság szereplői számára az új játékszabályok szerinti magatartásformák megtanulása és azok hatékony alkalmazása szintén hosszabb időt vett, illetve vesz igénybe. **A törvényi szabályozás kiegyensúlyozatlansága** részben annak a következménye, hogy **a pénzügyintézeti rendszer egyes területei sem egyforma ütemben fejlődtek.**

A tőkepiac viszonylagosan fejletlen és kicsi a pénzügyi intézményrendszeren belül. **A magyar gazdaságnak alapvető problémája a tőkehiány.** Mivel a magyar gazdaságban a tervgazdálkodás időszakában nem volt lehetőség tőkefelhalmozásra, tőkeképződésre, az átalakulás időszakában a

³⁰A pénzügyi közvetítő rendszer, és a pénzügyintézeti rendszer részeinek tekintjük mindazokat az intézményeket, piaci szereplőket és szabályozó mechanizmusokat, amelyek részt vesznek a gazdaság egyes szereplőinél felhalmozódó illetve átmenetileg szabaddá váló pénz- és tőkeforrásoknak a gazdaság más szereplőjéhez való közvetítésében. Ide értjük azokat a területeket is, amelyek különféle szolgáltatások elvégzésével segítik elő a forrás transzformáció hatékonyságát.

³¹A hétköznapi tapasztalata erről természetesen más. Nem egy törvény előkészítése, vagy intézmény megteremtése évekig elhúzódott. A legeklejtársabb példa erre a biztosítási törvény és a girorendszer megszületése.

³²Ebben a vonatkozásban a kereskedelmi bankokra vonatkozó viszonylag szigorú szabályozás áll(t) éles ellentétben a lízingcégekkel szemben támasztott igen minimális követelményekkel.

vállalkozásoknak sokkal inkább hosszú távú forrásra, tőkére lett volna szükségük, nem pedig hitelre.³³ E tekintetben a piacgazdaságra való áttérés időszakában sem javult megfelelő mértékben a helyzet, részben azért is, mert nem csökkent a szükséges mértékben a költségvetés jövedelem újraelosztó szerepe. A hosszú lejáratú tartós források hiánya miatt igen fontos kérdés ma is, hogy hogyan lehetne a - főként - lakossági megtakarításokat átforgatni a reálgazdaságba.

A hosszú lejáratú, tartós finanszírozás megszerzésének főként a kis- és középvállalkozások esetében voltak (vannak) komoly akadályai. Ezek a vállalkozások sem a legális tőkepiac, sem a kereskedelmi bankok számára nem jelentenek igazán kedvező ügyfeleket. Komoly nehézségeik voltak és vannak az olyan vállalkozásoknak, amelyek számára a magas költségek és egyéb, technikai adottságok miatt a tőkepiaci forrásszerzés nem lehetséges. A bankrendszer csak lassan és fokozatosan kényszerül(t) rá a verseny puhasága miatt, hogy egy bizonyos méretnagyság alatt is foglalkozzon ezekkel a vállalkozásokkal, mert a fajlagos ráfordítások esetükben igen magasak.

A hosszú lejáratú források közvetítésében a pénzügyi intézményrendszer még nem működik megfelelően, részben a pénzügyi intézményrendszer hiányosságai, részben a gazdaság általános állapota miatt. A nagy kockázat, a bizonytalan reálhozam, a magas költségvetési deficit és a magas infláció kedvezőtlen makrogazdasági feltételeket teremtett, amely nehezen kezelhető főként a kisbefektetők számára. Így különösen nagy problémát jelentett, hogy **szinte teljesen hiányoztak, hiányoznak a magyar tőkepiacról a hazai intézményi nagybefektetők**. A tőkepiaci folyamatok ennek következményeként jelentős mértékben a külföldi befektetők várakozásaitól és befektetési döntéseitől függnék.

A tőkepiac fejletlensége - és az általános tőkehiány - miatt a gazdálkodó szervezetek jelentős részénél **a hitel-tőke arány az "egészségesnél" lényegesen nagyobb**. Ennek költségei eleve kockázatos helyzetbe hozták a vállalkozásokat, ami a rossz banki portfóliók újratermelődéséhez vezetett, mivel a vállalkozások jelentős részben építették finanszírozásukat "tőkepótló" hitelekre.³⁴

A fenti probléma, amely a pénzügyi intézményrendszer egyik legalapvetőbb gondja, abból ered, hogy kialakulása óta - máig is - **túlsúlyos szerepe van a kereskedelmi bankoknak**. Ez teljesen érthető, hiszen politikai-ideológiai okok miatt elsőként a kereskedelmi bankok jöttek létre a

³³A hitelből való növekedés veszélyeit példázza a Kontrax, egy korábbi sikervállalkozás esete is, de hasonló problémák mutatkoztak más, az egy-két éve gyorsan felnövekvő, sikerágazatokban működő magánvállalkozások esetében is: Müszi, Controll. Ezek a vállalkozások hitelállományukat egy irreálisan növekvő piachoz és rendelésállományhoz, valamint ebből következő árbevételhez és pénzügyi teherviselő képességhez szabták. Amikor a piaci feltételek a vártnál jóval kedvezőtlenebbül alakultak, akkor e vállalatok nem tudták elviselni a hitelállományuk magas kamatterheit, és ez csődhelyzethez vezetett. Tőkéből történő finanszírozás esetében a pénzügyi krízis elkerülhető lett volna.

³⁴A vállalkozások forrásszerkezetében meglévő veszélyforrásokat jól érzékeltetik az alábbi adatok: Magyarországon 1980 és 1994 között az adósság/tőke arány 55 és 77% között mozgott. 1987 és 1994 között is valószínűleg az 1992-es évet jellemző törvényi változások okozta megrázkódtatás következtében süllyedt 57%-ra. Ezzel szemben 1983 és 1987 között néhány fejlett országban az alábbi arányok voltak jellemzőek: Japán 78%, Egyesült Királyság 28%, Kanada 23%, Németország 33%, Franciaország 45%, Lásd Nyers-Nyeste: Sorbanállás helyett...

modern pénzügyi rendszer elemei közül. A túlsúlyos szerep 1987 óta nem változott a megfelelő mértékben, így **a kereskedelmi bankoktól olyan feladatok ellátását is elvárták - néha még ma is elvárják - amelyek nem tartoznak szerepkörükbe.** A kereskedelmi bankrendszer túlsúlyos jellege miatt jelentkeztek a gazdaság problémái elsősorban a pénzügyi intézményrendszeren belül e szegmensben.

A PÉNZ- ÉS TŐKEPIACOK BANKRENDSZEREN KÍVÜLI SZEREPLŐI

A TŐKEPIACOK

A hazai tőkepiac a nyolcvanas évek első felében indult - újra - fejlődésnek, ekkor került sor az első kötvénykibocsátásokra. Fokozatosan megindult ezek spontán piaci forgalma, majd 1988-tól szervezett másodpiaci forgalmazásuk. A kétszintű bankrendszer fejlődésével párhuzamosan fokozatosan kialakultak a tőkepiac legfontosabb intézményei is. Mivel sem a makrogazdasági folyamatok, sem a politikai körülmények, sem a jogi feltételrendszer nem kedvezett a tőkepiac fejlődésének, az viszonylag lassú volt. Magyarországon a tőkepiac megnyitása a külföldi befektetők és értékpapír-forgalmazók előtt gyakorlatilag egyidőben történt a hazai piac létrejöttével. A korai liberalizálás pozitív és negatív hatásokkal is járt. A külföldi befektetők jelenléte katalizátorként hatott a tőkepiac működésére, felkeltette a magyarországi befektetők érdeklődését is a kínálkozó új megtakarítási formák iránt. Annak ellenére történt ez, hogy az első tőzsdei privatizációkra, a kisbefektetőket megcélzó, kedvezményes nyilvános kibocsátásokra csak 1992 végén került sor.³⁵ **A magyar tőkepiac fejlődésének egyik komoly hátráltató tényezője volt, hogy a privatizációban a tőzsde csak minimális szerepet kapott. A magyar tőkepiac fejlődésének másik komoly hátráltató tényezője volt, hogy a tőkepiacra belépő befektetők - leszámítva a spekulációs céllal, a rövidtávú árfolyam-ingadozásokat kihasználó befektetőket - javarészt inkább veszítettek, mint nyertek a tőzsdei műveleteken.**³⁶ A külföldi befektetők domináns jelenléte és a kialakulatlan feltételek miatt azonban az első években felkészültségük ellenére éppen ők veszítettek többet. Időközben létrejött a viszonylag jelentős tőzsdén kívüli

³⁵A tőzsdei privatizációk ellenére viszont 1992-ben például, a tőzsdének rossz éve volt. Mivel jó néhány privatizációs vagy tőkeemelési részvény forgalomba hozatal felülárzással történt meg, ezért a befektetők a másodpiacon jelentős tőkevesztést szenvedtek el.

³⁶Az átlagos tőzsdei részvény portfóliót reprezentáló tőzsdeindex 1991 elején 1000 pont volt. 1995 december 29-én, tehát öt év elteltével is csupán 1528 pont. A BÉT* indexe működésének kezdete óta, 1993 közepe és 1994 eleje között 717 és 2255 pont között mozgott. Ezt az időszakot leszámítva az átlagos hosszútávú tőzsdei befektetés nem volt versenyképes hozamot biztosító befektetés.

kereskedelem, amelynek keretében a vállalatvezetők, tulajdonosok tudatos lépései nélkül számos részvény megmérettetett. A hazai tőzsdén kívüli kereskedelem mellett számos részvény a bécsi és a müncheni, illetve stuttgarti telefonos kereskedelemben forgott - illetve forog.³⁷ Így ez annak ellenére megakadályozta a teljesen irreális árfolyamok kialakulását, hogy a magyarországi tőzsdén kívüli kereskedelem hatékony megszervezésére tulajdonképpen mindezidáig nem került sor.

A következő hiányossága volt tehát a magyar tőkepiacnak, hogy a részvények, kötvények kereskedelme, a tőkepiac Magyarországon 1995 végéig nem a tőzsdét jelentette elsősorban, a részvény- és kötvénykereskedelem elsősorban a tőzsdén kívül zajlott. A tőzsdén kívüli kereskedelemben számos olyan vállalati részvény forgott amelyek minősége jobb volt, mint jó néhány tőzsdén forgalmazott vállalati részvényé. A tőzsdén kívüli piac azonban alapvetően szervezetlen és szabályozatlan.

A másutt is működő kereskedés mellett a már említett külföldi befektetői dominancia a magyarországi tőzsdét jellemző stabilitásnak is komoly tényezője. A kereskedés tételei nagyobbak, az üzletek ritkábbak, mint a többi közép-európai értékpapír piacon, de az árfolyamok ingadozásai is kisebbek voltak. Mivel a külföldi befektetők között komoly szerepük van a hosszabb távon gondolkodó intézményi befektetőknek, a viszonylagos árfolyam-stabilitás mellett ez egyúttal a kisebb forgalom és alacsonyabb likviditás előidézője is volt egyben.

A külföldi befektetők meghatározó szerepe azonban veszélyekkel is jár. A feltételek kedvezőtlen alakulása, a fejlődés megrekedése azzal a következménnyel járhat, hogy a külföldiek egymás közötti kereskedéséhez feleslegessé válik a magyar infrastruktúra igénybevétele. A külföldi értékpapír-forgalmazók dominanciája mellett azonban minimális hazai forgalom mellett is feleslegessé válhat a hazai intézményi keret és szabályozás. A tőzsde esetleges megszűnése, vagy szerepének marginalizálódása tovább nehezítené az egységes és összehangoltan működő tőkepiac megteremtésének esélyét. **A tőkepiac különböző elemei és lépcsőfokai** - a tőzsde jegyzett és forgalmazott kategóriája, az ún. tőzsdei szabadpiac, a tőzsdén kívüli kereskedelem valamint a tőkepiac, a tőkeszerzés egyéb formái - tehát létrejöttek 1995-ig Magyarországon, **de még nem voltak képesek összehangolt és egymásra épülő rendszert alkotni.** A kockázati tőke jellegű finanszírozás, a kötvény, majd később a részvénykibocsátás lehetősége, a fokozatos bővüléshez és fejlődéshez gond nélkül megteremthető tőkeháttér kevés vállalkozás számára volt reális lehetőség.

Az 1995-től érvényes szabályok az adórendszerben a korábbiakhoz képest jelentős kedvező változást jelentenek a tőkepiac számára. A befektetési kedvezményeknek 1991 őszén épült be a személyi jövedelemadó rendszerbe egy olyan módoszata, amely az adóköteles jövedelem maximum 30%-áig az adóalapból levonhatóvá tette a különböző értékpapírokba fektetett jövedelmet. Amennyiben a befektető magánszemély az adott értékpapírokat három évig nem adta, illetve nem adja el, az adóhitel végleges adókedvezményé vált-válik. Ez a megoldás két szempont miatt sem

³⁷E piacok fokozatosan veszítettek jelentőségükből, 1996 elején már Londonban kereskedtek külföldön a legnagyobb volumenben magyar értékpapírokkal.

bizonyult megfelelőnek. Nem segítette elő kellőképpen a tőkepiac fejlődését, hiszen akadályozta az értékpapírok másodlagos forgalmának növekedését az a követelmény, hogy az adóhitel csak akkor vált végleges kedvezménnyé, ha a befektető magánszemély ugyanazokat az értékpapírokat birtokolta a harmadik év végén is. További hátrányt jelentett a tőkepiac szempontjából, hogy az adókedvezményt három évenként újra és újra el lehetett volna nyerni, ugyanazzal a befektetett összeggel, a három év utáni újabb adóalap-csökkentő befektetéssel. A három év után véglegesen megszerezhető adókedvezményt megtartva, a költségvetés finanszírozhatósága érdekében a kedvezmény 1994-ben ki lett terjesztve az államkötvényekre. Az 1994-re érvényes adózási jogszabályok számottevő mértékben befolyásolták a pénz- és tőkepiacot. Az adóalap-csökkentés lehetőségének kiterjesztése a 3 évnél hosszabb lejáratú állampapírokra, és a személyi jövedelemadó legmagasabb kulcsának 40%-ról 44%-ra történő emelése jelentősen és indokolatlanul növelte ezen állampapírok versenyképességét a banki forrásgyűjtést szolgáló pénzügyi instrumentumokkal szemben. A költségvetési bevételek védelme érdekében is meg kellett változtatni a befektetési adókedvezmény rendszerét. A változás lényege az, hogy az adókedvezmény nem válik a harmadik év végén véglegessé, hanem egy ún. „örökös adóhitelt” vesz igénybe a befektető. A csökkentett adóalap révén megtakarítható adó a harmadik év végén sem válik végleges kedvezménnyé, hanem azt vissza kell fizetni, amint valaki kivonja befektetését a tőkepiacról. Újabb adóhitelre a magánszemély újabb, az előzőhöz képest többletként befektetett összeggel szerezhet jogot. Ez a kedvezmény abból a szempontból is kedvező a hatással jár a tőkepiac fejlődésére, hogy a befektetés növekményére vonatkozó kedvezmény miatt az „örökös adóhitelt” kiterjeszhető lett a másodlagos forgalomban vásárolt értékpapírokra, hiszen ha a befektető ott elad, és nem fektet be újra, akkor kénytelen megfizetni azt az adót, amit vásárlóként adóhitel-szerzés révén elkerült. Ez a másodpiaci vásárlásokra történő kedvezmény kiterjesztés a tőkepiac likviditásának növekedését segíti elő. **Az 1995-től érvényes befektetési adókedvezményrendszer, amennyiben tartósan változatlan marad, komoly mértékben fog hozzájárulni a tőkepiac fejlődéséhez, egyúttal erőteljesebb versenyt támasztva a bankok számára a hosszú-távú forrásszerzésben, újabb alternatívát jelentve a befektetők számára. Megjelent egyúttal az adókedvezmény kihasználására is építő pénzügyi innováció, a gyakorlatilag kártyaként és folyószámlaként működő befektetési jegy, éppen egy bank szervezésében.**

Tőzsdék

A tőkepiac - és ez a tőzsdékre is jellemző - viszonylagosan fejletlen volt és az általa megmozgatott pénz részaránya kicsi a pénzügyi intézményrendszeren belül.³⁸ Magyarországon jelenleg két, a pénzügyi rendszer szempontjából jelentőséggel bíró tőzsde - az Értéktőzsde és az Árutőzsde.³⁹ működik. Az Értéktőzsde forgalma, és a tőzsdei forgalomban

³⁸Természetesen igen nehéz összehasonlítani az egyes pénzügyi közvetítők által mozgatott pénz mennyisége alapján jelentőségüket, súlyukat, de a néhány alább leírt tőke és forgalmi adat nagyságrendje, a törvényi szabályozás megalkotásának időpontjai, a piaci szereplők létrejöttét és számát bemutató információk bizonyos mértékig mégiscsak érzékeltetik a Tisztelt Olvasóval az egyes területek jelentőségét, összehasonlítva a következő adatokkal: 1995-ben - amikor az egyes pénzügyi közvetítők a korábbi időszakhoz képest már viszonylag jelentőssé váltak - 5523 milliárd forint volt a GDP. A bankrendszer mérlegfőösszege 3693 milliárd forint, saját tőkéje 295 milliárd forint volt év végén.

³⁹Ez utóbbi határidős devizatőzsdéje tekinthető a pénzügyi rendszer részének.

szereplő vállalatok, részvények ma még mindig igen kicsiny hányadot tesznek ki a magyar gazdaság finanszírozásán belül. A tőzsde szerepe nő, de még messze nem megfelelő. A tőzsde intézményrendszeréhez, infrastruktúrájához képest forgalma kicsiny. Még 1995 végén is elsősorban az állampapírok uralták. Ez egyrészt a magas költségvetési deficitből és annak finanszírozási igényéből ered, másrészt a tőzsde és a tőkepiac kifejlődésének történetéből. A felgyorsuló infláció időszakában az általános kamatemelkedés miatt bekövetkező tőkevesztés következményeként a kötvénypiac iránti bizalom egyszer már összeomlott Magyarországon. Ezért csak fokozatosan, az állampapírokon keresztül lehetett a bizalmat újra megteremteni a vállalati kötvények és a részvények iránt. Ez a bizalmi tényező is hozzájárult ahhoz, hogy a magyar tőkepiacon az állampapírok túlsúlyba kerültek. A legfontosabb tényező azonban az állampapírok biztonságos volta, és az ehhez viszonyítva igen magas hozamok.⁴⁰

A tőzsdére bevezetett részvények száma még 1995 végén is csupán 44 volt, szemben az 1990 év végi 6-tal és az 1993 év végi 28-cal.⁴¹ A részvények tőkeértéke, amely a Budapesti Értéktőzsdére bevezetett valamennyi részvény - a legutolsó kötés napjának átlagárfolyamán számított - teljes értéke, 1995 végén 328 milliárd forint volt. **A tőzsde részvény kapitalizációja tehát még 1995 végén is csupán a GDP 6%-a volt.**⁴² A BÉT kapitalizációjának megoszlása 1995 végén árfolyamértéken az alábbiak szerint alakult: állampapírok 67%, részvények 27%, befektetési jegyek 4%, kárpótlási jegyek 2%, szemben az 1993. évi megoszlással: állampapírok 69%, részvények 18%, befektetési jegyek 1%, kárpótlási jegyek 12%. A tőzsdei forgalom nagysága (kétszeresen számítva) 1995-ben 253 milliárd forintot tett ki, szemben az 1990. évi 6,1 milliárd forintos forgalommal. Az összforgalmon belül a részvények aránya megnőtt az 1993 évi 10 %-ról 34 %-ra, az állampapírok részaránya ugyanakkor 85 %-ról 62,5%-ra csökkent.

Központi Elszámolóház és Értéktár Rt.

Magyarországon a tőzsdei értékpapír ügyletek elszámolása először a Budapesti Értéktőzsde keretein belül valósult meg. A többoldalú nettósítás elvére épülő elszámolási rendszer keretében a tőzsdei központi értéktár elszámolási és letéti szolgáltatásokat kínált, pénzforgalmat azonban nem bonyolított, az a forgalmazó cégek MNB-nél vezetett számláin zajlott le. 1993-ra világossá vált, hogy a piac továbbfejlődésének elengedhetetlen feltétele egy olyan központi értéktár és elszámolóház létrehozatala, amely képes nemcsak a tőzsdei, de a tőzsdén kívüli értékpapírforgalom elszámolásának lebonyolítására is, garantálva azt, hogy szállítás csak fizetés ellenében történhet. Döntés született arról is - a szakmai és anyagi erőforrások szűkösségére való tekintettel - hogy célszerű egy olyan központi elszámolóház létrehozatala, amely a különböző piacok, így az értéktőzsde és értékpapírpiac, továbbá az árutőzsde igényeit is kiszolgálja. 1993. októberében 500 millió forintos alaptőkével a Magyar Nemzeti Bank, a Budapesti Értéktőzsde és a Budapesti Árutőzsde megalapította a Központi Elszámolóház és Értéktár Rt.-t, amely korlátozott banki jogkörökkel elszámolóházként került bejegyzésre. A KELER* vezeti mind a bankok, mind az értékpapír-forgalmazók értékpapírszámláit, a BÉT tagok tőzsdeforgalmi számláit és **1995. januárjától** átvette az MNB-től az értékpapír-forgalmazók tőzsdeforgalmi számláit, megvalósítva ezzel az értéktőzsdei ügyletek integrált elszámolását is.

Tőzsdén kívüli értékpapír-kereskedelem, kibocsátás és forgalmazás

⁴⁰A költségvetés kizorító hatása, a deficit finanszírozási kényszere miatt alakult ki a magyar tőkepiac egyik legfurcsább anomáliája. Bizonyos időszakokban az állampapírok hozama meghaladta a vállalati kötvények hozamát és a lekötött bankbetétek kamatait is.

⁴¹Az Értéktőzsde működésének újraindulása óta két cég részvényeinek kivezetésére került sor.

⁴²A tőzsde teljes kapitalizációja a GDP 22%-ának felelt meg.

E területen - de az Értékpapírtőzsdét is beleértve 1995 végéig számos olyan probléma állt fenn, amelyek részben növelték a tőkepiaci befektetések kockázatát, részben megdrágították a kibocsátók számára a forrásszerzést, a banki betétgyűjtéshez képest. Az elsődleges forgalmazói kör kialakítására például, mely a kibocsátott állampapírok elhelyezésének garantálásán túl ezek másodpiaci likviditását hivatott biztosítani 1996 elején került sor. A specializált pénzügyi rendszert megcélzó törvények keretei között létrejövő értékpapír-forgalmazók is alultőkésítettek voltak, ennek következtében többségük nem rendelkezett kellő tőkeerővel a különböző kockázatok fedezésére. Az alultőkésítettség tehát nem csak a kereskedelmi bankok problémája, hanem általános pénzügyi rendszerbeli problémáról volt szó. Különbség azonban, hogy a bankrendszerben jelentős állami hozzájárulással végrehajtott feltőkésítés ment végbe, míg a biztosítási szféra feltőkésítése, konszolidációja zömében külföldi tőkével privatizáció útján történt meg. **A brókercégeknél semmilyen formában nem történt jelentős mértékű feltőkésítés.** Nagy tőkeerővel rendelkező brókercégeket elsősorban kereskedelmi bankok - ezen belül is leginkább vegyesbankok - hoztak eddig létre. A hazai értékpapírpiac kialakulásától kezdve összemosódott az ügyfelek pénze a brókercégek saját forrásaival. Az értékpapír-kereskedelem jogi-szabályozási problémáinak jelentős részét a **készülő új értékpapírtörvény** rendezni fogja.

Biztosítási szféra

A biztosítási szféra viszonylag gyorsan és korán lezajlott privatizációjának eredményeként a korábban meglévő piaci monopolhelyzetek részben megmaradtak, de nem állami, hanem döntően külföldi tulajdonlás mellett. Az állami tulajdon minimálisra csökkent. 1993 végére a magyar biztosítási szféra tevékenysége piaci alapokra helyeződött, privatizációja gyakorlatilag befejeződött.⁴³ A tartalékok feltöltésére, a folyó veszteségek finanszírozása és a szavatoló-tőke állomány növelése 1991 és 1993 között mintegy 45 milliárd forintba került. 1994-re azonban a biztosítási szektor stabilizálódott, nyereségtermelővé vált. A biztosítótársaságok többsége megkezdte a felhalmozódott veszteségek leírását. 1991 és 1991 között a biztosítók bruttó díjbevétele 61 milliárd forintról 119 milliárd forintra nőtt. Nemzetközi összehasonlítás szerint a hasonló fejlettségű országokban a biztosítók bruttó díjbevétele aránya a GDP-hez mintegy másfél-kétszerese a Magyarországnak. Az 1995. január 1-től hatályba lépett új biztosítási törvény már koncepciójában és számos elemében is megegyezik, illetve harmonizál az EU*-ban a biztosítási piac szabályozására kiadott irányelvekkel. E tényezők alapján, a biztosítási ágazat súlyának növekedésére lehet számítani befektetőként a tőkepiacon, míg a banki és biztosítási tevékenység összefonódása révén a korábbi időszakhoz képest új megtakarítást is szolgáló

⁴³1995 végén 15 biztosító részvénytársaság tevékenykedett Magyarországon. Számuk 1993 óta csak a MEHIB-bel bővült. A biztosítótársaságok alaptőkéjének több mint 80%-a már ekkor külföldi kézben volt.

pénzügyi termékek megjelenésére. 1987 és 1995 ilyenek gyakorlatilag nem léteztek. Általános, bankokat is érintő probléma volt a biztosítási szektorral összefüggésben: a magyarországi biztosítók gyakorlatilag nem kötöttek hitelbiztosítási ügyleteket. A 80-as évek végén történő piacra lépés után ebben az üzletágban a biztosító társaságok jelentős veszteséget voltak kénytelenek elkönyvelni. Ennek következtében azóta a biztosítók nem voltak hajlandók kezési biztosítást kötni. **Ennek az üzletágnak a hiánya csökkentette a hitelfelvételre képes ügyfelek számát, hiszen a kellő fedezettel nem rendelkező, de potenciálisan jövedelmező vállalkozások nem juthatnak hitelhez.** A biztosítási rendszer további hiányossága volt, hogy Magyarországon gyengén fejlett a bankbiztosító üzletág, csak igen szórványosan fordult még elő bankok és biztosítók közötti együttműködés.

Befektetési alapok

A befektetési alapok a tőkepiac másik olyan potenciális nagy intézményi befektetői köre a biztosítók mellett, amelyek jelentős tőke mozgására lehetnek képesek. A kilencvenes évek közepén azonban e megmozgatott tőke még viszonylag kis nagyságrendű volt (és ma is az)⁴⁴. A befektetési alapokkal kapcsolatos másik gond volt, hogy tevékenységüket az elmúlt időszakban alapvetően befolyásolták a befektetési adókedvezménnyel kapcsolatos változások, amely nagymértékben meghatározták a befektetési alapok hozamainak versenyképességét és portfóliójuk összetételét.

A befektetési jegyek piacán 1994-ben 12 új befektetési alap jelent meg, többnyire ismert alapkezelők bocsátották ki a már piacon lévő alapok újabb sorozatait. **Az adókedvezmény igénybevételének említett lehetősége ez évben rendkívüli módon hatott a befektetések összegére, rekord nagyságú összegben, 19,3 milliárd forint értékben vásároltak befektetési jegyet a befektetők.** A papírokat az tette különösen vonzóvá, hogy a vásárláshoz a bankok lombard hitelt nyújtottak ügyfeleiknek. Ennek eredményeként a befektetők többsége minimális összeg befektetése mellett nagy összegű személyi jövedelemadó visszatérítést igényelhetett. A költségvetés számára az adó-visszatérítés jelentős terhet jelentett - ezt mérséklendő 1995-ben gyökeres átalakításra került a befektetési adókedvezmények rendszere.

1995 végén a befektetési alapok száma elérte az 50-et, közülük 38 zártvégű, 12 pedig nyíltvégű volt. Portfólió tekintetében is jelentős diverzifikálódás ment végbe. Az alapok közül döntő többsége kötvény, leginkább állampapírokba fektető alap, kisebb részük részvény, illetve ingatlan alap volt. Nettó eszközértékük 55,3 milliárd forint volt.

Önkéntes és kölcsönös biztosító pénztárak⁴⁵

A nyugdíjpénztárak a fejlett országok pénzügyi rendszereiben a legnagyobb tőkebefektetők közé tartoznak. Évtizedek alatt a világ tőkepiacainak meghatározó szereplőivé nőttek ki magukat. Magyarországon létrejöttük óta még gyakorlatilag csak elenyésző tőkét halmoztak fel.

⁴⁴A befektetési alapokról szóló törvény, mely működésük elkezdését lehetővé tette, 1991 végén született meg.

⁴⁵Önkéntes és kölcsönös biztosító pénztárak az 1993. novemberében elfogadott törvény alapján jöhetnek létre.

1995 a gyors felfutás éve volt, 1996 elején már több mint 200 nyugdíj-, egészség- és önszegélyező pénztár működött, amelyek 6,3 milliárd forint vagyont gyűjtöttek össze. A megalakult pénztárak közül 185 volt nyugdíjpénztár, és csak 14 volt egészség- és 4 önszegélyező pénztár. A pénztárak taglétszáma 1995 végén mintegy 190-200 ezer fő volt.

Kockázati tőketársaságok

Ez a tőkepiaci közvetítő 1987 és 1995 között gyakorlatilag nem létezett Magyarországon. Az állami kezdeményezésre, az MBFB Rt. által létrehozott regionális fejlesztési társaságokon kívül csak kis számban működtek kockázati tőkebefektető társaságok Magyarországon.⁴⁶ A tőkeközvetítés alapvetően más csatornákon keresztül folyt. **Befektetési bankok**, bár létrehozásukra a pénzügyi törvény megalkotása óta van jogi lehetőség, nem működnek Magyarországon.⁴⁷

Külföldi közvetlen vállalati hitelfelvétel

A közvetlenül külföldről felvett vállalati hitelek állománya nemzetgazdasági méretekben 1991 tavaszától vált jelentőssé. 1992 végén e hitelek nettó állománya 1 milliárd dollár volt, 1996 elején pedig már elérte a 3,8 milliárd dollárt. Szerepe, súlya a szabályozórendszer változásaitól, és a forint leértékelési várakozásoktól függ(ött) elsősorban. A magas magyarországi forint kamatszint, az 1994-ig érvényesülő reálfelértékelő árfolyampolitika és a kereskedelmi bankok számára előírt magas kötelező tartalékráta szintje mellett a magyarországi vállalatok hitelképességének javulása volt a fő tényezője annak, hogy a közvetlen külföldi hitelfelvétel volumene ekkora nagyságrendűvé vált.⁴⁸

Illegális-”féllegális” cégek, pénzügyi közvetítő cégek

A pénzügyi intézményrendszer problémái és magas költségei miatt,⁴⁹ kihasználva a jogi szabályozás hiányosságait, elszaporodtak a különféle jogtalanul betéteket gyűjtő pénzügyi cégek, amelyekre egyáltalán nem érvényesültek a pénzügyi élet biztonságát szolgáló szabályok. E cégek megjelenése 1993-ban vált tömegessé. ”Kezelésük” nem elsősorban pénzügyi szabályozási, hanem büntetőjogi kérdés.

⁴⁶A kockázati tőke társaságok száma 1995 végén 24 volt. Tőkeerejük összesen mintegy 60 milliárd forint volt.

⁴⁷Az egyetlen kivétel a nem klasszikusan kereskedelmi banki tevékenységet folytató, állami tulajdonban lévő MBFB Rt. Azonban ennek tevékenysége sem tekinthető valójában befektetési banki tevékenységnek.

⁴⁸1995 végén a nettó állomány 535,9 milliárd forint volt. A magas hitelfelvételi szint kialakulásához hozzájárult az is, hogy a pótlólagos tőkebefektetések helyett az anyacégtől kapott 0%-os kamatozású hitel felvétele sok esetben kedvezőbb volt.

⁴⁹Ez a megtakarító számára az igen alacsony kamatszintben vált leginkább nyilvánvalóvá és zavaróvá.

1993. december végéig az Állami Bankfelügyelet 397 pénzügyi vállalkozást vett nyilvántartásba. 1994 során tovább növekedett számuk, így a pénzügyi rendszerbe nem tartozó, de pénzügyi tevékenységet végző vállalkozások száma jelenleg megközelíti az 500-at. Ezek közül 1994 áprilisa óta az ÁBF* negyvenhat esetben indított államigazgatási eljárást. A vizsgálatot követően 3 cégről bizonyosodott be, hogy jogosulatlan pénzügyi tevékenységet folytattak.

A pénzügyi tevékenységet végző vállalkozások a pénzügyi tevékenységet a hatályos jogszabályok szerint nem kötelesek elkülöníteni egyéb tevékenységüktől. Ily módon az általuk végzett pénzügyi tevékenység részben ellenőrizhetetlen, részben értékelhetetlen, e tevékenységükről gyakorlatilag sem az ÁBF-nek sem az MNB-nek nem adnak számot. 1993 végéig az engedély nélkül végzett pénzügyi tevékenység szankcionálására csak pénzügyi intézetek esetében volt mód. Amennyiben nem pénzügyi intézet folytatott jogosulatlanul ilyen tevékenységet, ennek szankcionálására nem volt mód, így az engedély nélküli betétgyűjtés néhány tucat vállalkozás esetében több száz milliós nagyságrendűvé vált, és egyes esetekben szinte országos hálózat kiépítése is elkezdődött. E cégeknél a pénzközvetítés és engedély nélküli hitelezés is megjelent. Az illegális pénz- és tőkepiacok e szürke zónája több milliárd forintot mozgatott már meg. A Btk. 1994. január 15-től hatályba lépett módosítása hivatalból üldözendő tevékenységgé minősítette a jogosulatlan pénzügyi tevékenységet. Ennek következtében 1994-ben a jogosulatlan pénzügyi tevékenységet folytató cégek működése jelentős mértékben visszaszorult, de ennek ellenére szórányosan újra és újra előfordulnak engedély nélkül működő pénzügyi vállalkozásokhoz kötődő botrányok.

Factoring és lízingcégek

Annak ellenére, hogy a kereskedelmi bankok számára is lehetőséget ad a pénzügyi törvény a factoring és a pénzügyi lízing végzésére, jelentős számú lízing és factoring tevékenységet végző egyéb pénzügyi cég működik Magyarországon. A lízingcégeket kevésbé kötik olyan előírások, mint a kereskedelmi bankokat, amelyek számára jóval szigorúbbak a hitelezés prudenciális szabályai. Ez kockázatosabbá teszi a lízingcégek tevékenységét⁵⁰, de ugyanakkor rugalmasabbá is teszi azt és jobban képesek alkalmazkodni a vállalkozók igényeihez. Ennek érdekében, hogy a lízingcégek hosszú lejáratra is képesek legyenek "hitelezni", komoly mértékben támaszkodnak a kötvénykibocsátásokon keresztül a lakosságtól megszerezhető forrásokra. A lízingcégek - amelyek egy része kereskedelmi bankokhoz kötődik - így meghatározó szereplői voltak a nyilvános **vállalati kötvénykibocsátások** piacának.

A lízingpiacról csak becslések állnak rendelkezésre. Az 1991 februárjában létrejött Magyar Lízing Szövetség rendelkezik adatokkal tagjai tevékenységére vonatkozóan. Ezek száma jelenleg 19, de ennél nagyságrenddel több, mintegy 200 cég foglalkozott e tevékenységgel, bár gyakorlatilag minimális aktivitással. A Magyar Lízingszövetség tagjainak alaptőkéje mintegy 4-6 milliárd forint, az általuk lízingbe adott eszközök nettó értéke pedig 43 milliárd

⁵⁰Lízingcég felszámolására 1995 végéig nem volt példa. Az első ilyen eseményre 1996 februárjában került sor.

forint volt 1995 végén. A lízingszövetség tagjai mintegy 60%-át reprezentálják a piacnak. Becslések szerint 1995-ben az összes termelési célú beruházásnak mintegy 15%-a realizálódott lízingelésen keresztül.

A vállalati kötvények kibocsátása 1992-től élénkült meg újra. A kötvénykibocsátások elterjedésében jelentős szerepet játszottak a kereskedelmi bankok. A finanszírozó bankok egy-egy jelentős hiteligényű nagyvállalattal szemben elérték a bankfelügyeleti előírások által megszabott nagyhitel korlátot. Mivel a kereskedelmi banknak érdeke volt a - jó hitelképességű - ügyfél megtartása, ezért általában a kötvénykibocsátás megszervezésével próbálta meg az ügyfél általa ki nem elégíthető finanszírozási igényét megoldani. Az első kötvénykibocsátások általában zárt körben történő kibocsátások voltak, részben ennek következményeként kezdetben nem alakult ki a kötvényeknek érdemi másodlagos piaca.

A MONETÁRIS POLITIKA MINT A BANKRENDSZER MŰKÖDÉSÉNEK KERETFELTÉTELE ÉS A MONETÁRIS POLITIKA ESZKÖZTÁRA⁵¹

A MONETÁRIS POLITIKA LEGFONTOSABB JELLEMZŐI ÉS CÉLJAI

A MONETÁRIS POLITIKA A BANKREFORM ELŐTT

A **monetáris politika** legfontosabb célja a **nyolcvanas évek első felében** a folyó fizetési mérleg tervezett pozíciójának elérése volt.⁵² Az ebben az időszakban bekövetkező nemzetközi pénzügyi válság és Magyarország fizetési nehézségei miatt a Magyar Nemzeti Bank komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a folyó fizetési mérleg követelményekkel összhangban lévő hitelexpanzió valósuljon meg. 1982-től kezdődően kapott szerepet a kamatpolitika, amely azonban csak igen korlátozott szerepet tudott betölteni.⁵³ **A monetáris politika fő eszköze a hitelkontingens-rendszer volt**, amely a mindenkori kormányzati szándékok szerint egyrészt hitelkereteket határozott meg az állami kezdeményezésű beruházások finanszírozására, magánlakás-építésre és egyéb preferált beruházási célokra. Az ezekre a célokra nyújtott kölcsönöket valamilyen formában kamattámogatás mellett folyósították. Másrészt a hitelkontingens-rendszer előbb tételes ágazati, majd később globális hitelkerettel szabályozta a nem preferált célokra nyújtható beruházási hitelek összegét. A beruházási hitelkeretek a különböző irányító intézmények közötti tervegyeztetések során alakultak ki. A vállalati rövid lejáratú forgóeszközhitel nyújtását szintén kontingens korlátozta, de a beruházási hiteleknél érvényes gyakorlattól eltérően a nyolcvanas évek első felében a Magyar Nemzeti Bank évről évre növekvő függetlenséget élvezett e hitelek kontingensének megállapításában.⁵⁴

1987-től megszűnt a jegybank tevékenységének, a monetáris irányításnak a szoros összekapcsolása - az akkor még létező és 1990-ben megszűnt - éves népgazdasági tervekkel. A

⁵¹A következő fejezetek témáit sok tekintetben nehéz átfedések nélkül tárgyalni, illetve az egyes kisebb részek elhelyezésének módja vitára adhat okot, hiszen például a monetáris politika egyes eszközei más oldalról a kereskedelmi bankok üzleti tevékenységének színterét, piacait is jelentik. Az intézményi fejlődéshez a kialakulás időszakában szükségszerűen hozzátartozik a törvényi háttér megteremtése.

⁵²Szalkai: A monetáris irányítás. Bankárképző Könyvek, Budapest 1995.

⁵³Szerepe amúgyis csak a vállalati hitelkamatok esetében volt.

⁵⁴Szalkai: A monetáris irányítás. Bankárképző Könyvek, Budapest 1995.

jegybank áttért az ún. hitelkontingensek és a hiteltípusonként rögzített kamatok alkalmazásáról a pénzmennyiség szabályozására.⁵⁵

1987-1991

A kétszintű bankrendszer első időszakában a klasszikus értelemben vett monetáris politikáról még nem igazán lehetett beszélni.⁵⁶ A hitelfelvevő vállalatok gyakorlatilag nem mehettek csődbe, ezért a gazdaság szereplői mindig erőteljes hitelkeresletet támasztottak és a banki hitelezési tevékenység kockázata minimálisnak tűnt.⁵⁷ A prudens banki gyakorlatot megfelelő pénzügyi törvény és bankfelügyeleti szabályozás sem kényszerítette ki. Ebből következően **a monetáris politikának leginkább abból az alapfeltevésekből kellett kiindulnia, hogy a bankrendszerben jelentkező legminimálisabb likviditást a bankok valószínűleg azonnal hitelnyújtásra használják fel.** Ez az adott környezeti feltételek mellett igen gyorsan a folyó fizetési mérleg romlásával és/vagy az inflációs nyomás erősödésével járhatott volna. Ennek megakadályozása érdekében **a monetáris politika lényegében a tervezett folyamatokhoz képest mutatkozó túllikviditás azonnali megszüntetését jelentette az 1987 utáni években.** Ennek fő módszere a bankonkénti kezdeti refinanszírozási keretek sorozatos csökkentése, valamint a kötelező tartalékráta emelése volt. 1991 végére azonban az addig folytatott monetáris politika eszközei alkalmazhatatlanná váltak, hiszen a refinanszírozási keretek gyakorlatilag nullára csökkentek, a kötelező tartalékráta pedig igen magas szintet ért el.⁵⁸

VÁLTÁS A MONETÁRIS POLITIKÁBAN

A piacgazdaság alapvető intézményi és törvényi háttérének kialakulásában - a vállalatok és a bankok számára különösen - döntő fontosságú volt az új csődtörvény, számviteli törvény és a pénzügyi törvény együttes, időben szinte teljesen egybeeső életbelépése. A csődtörvény eredményeként a hitelfelvevő esetleges csődje és felszámolása valóságos veszéllyé vált. A pénzügyi törvény a nemzetközi normákhoz közelálló szabályokat vezetett be a korábbi igen laza szabályozáshoz képest. Ezek **együttes következményeként alapvetően megváltozott a bankok hitelezési magatartása.** Míg 1991-ben a bankok szinte még minden elérhető forrást azonnal kihelyeztek, adott esetben kétes hitelképességű ügyfelekhez is, addig 1992-re igen érzékenyekké váltak a hitelezési kockázatokra. A hitelkamatok magasak maradtak, a

⁵⁵Lehóczky-Török: Válságjelenségek és azok kezelése pénzügyi rendszerünkben az 1992-1993-as évek fordulóján. (kézirat)

⁵⁶Tarafás: Monetáris politika, árfolyam-politika - perspektívában. Külgazdaság 1994/10.

⁵⁷E tekintetben a magánszemélyek hitelfelvételét is hasonlóan lehetett minősíteni.

⁵⁸Tarafás: Monetáris politika, árfolyam-politika - perspektívában.

hitelállomány pedig stagnált. A bankok magatartásában bekövetkezett változás 1992 elején a monetáris politikában is váltást eredményezett.⁵⁹

Ehhez a váltáshoz hozzájárultak a már tárgyalt általános makrogazdasági folyamatok is, amelyek közül a monetáris politika szempontjából az alábbiak voltak a legfontosabbak. A folyó fizetési mérleg két egymást követő évben, 1990-ben és 1991-ben is többlettel zárt. 1991 közepétől az infláció mérséklődött, mind a termelői, mind a fogyasztói árindex csökkent. Kiugróan magas volt a lakossági megtakarítás rátája. Kedvezőtlen volt viszont, hogy folytatódott a GDP és a termelés csökkenése, valamint növekvőben volt a munkanélküliség.

A jegybank akkori megítélése szerint a korábbi monetáris politika továbbvitele elősegítette volna, hogy a fizetési mérleg kevésbé romoljon, vagy továbbra is pozitív maradjon, csökkentette volna az inflációs nyomást, de a munkanélküliség magasabb lett volna és a recesszió is tovább mélyült volna. A monetáris politika korábban alkalmazott eszköztára erre az időszakra már nem volt alkalmas a monetáris politika céljainak elérésére. A korábban a bankok forrásállományában jelentős arányt kitevő rövid lejáratú jegybanki refinanszírozási hitelek állománya pedig gyakorlatilag minimálisra csökkent. Problémát jelentett a monetáris politika számára, hogy nem rendelkezett ekkor még a nyílt piaci műveletek végzéséhez elegendő mennyiségű forgatható állami értékpapírral. A monetáris politika alakításához szükséges értékpapírokat nem a jegybank bocsátotta ki. Rövid idő alatt meg kellett volna teremteni a monetáris politika új eszköztárát annak érdekében, hogy a bankok szabad likviditását nyíltpiaci és/vagy repo* műveletekkel ki lehessen vonni a monetáris rendszerből.

A fölösleges likviditás kivonásának költsége az igen magas kamatszint mellett nagyon drágának bizonyult volna.⁶⁰ A szabad likviditás lekötésére elméletileg szóba jöhetett volna még a kötelező tartalékolás szintjének emelése, de ez már olyan magas volt, hogy annak további emelése nem volt járható út, nemzetközi összehasonlításban irreálisan magas tartalékrátát eredményezett volna.⁶¹ Így bár a monetáris politikai eszköztár megteremthető lett volna, de a költségvetési és a makrogazdasági ár igen magas lett volna. **A monetáris politikában bekövetkező váltást tehát az eredményezte, hogy összességében a korábbi alapelv, a fölösleges likviditás azonnali semlegesítése, kedvezőtlennek bizonyult volna a megváltozott körülmények között.** Ezért a

⁵⁹E váltás helyessége egyike az időszak legvitatottabb döntéseinek, amelyek körül szakmai viták folytak, és amelyek megítélése változott.

⁶⁰A piaci kamatok ekkor 30% felett voltak.

⁶¹1992-ben a csökkenő kamatlábak mellett, az egyensúlyi kamatlábhöz közeledve egyre nagyobb problémát jelent(ett) a magas tartalékszint. A magasabb tartalékolási kötelezettség ugyanis egyre nagyobb versenyhátrányt jelentett a magyar bankok számára, hiszen a korszak végére már közvetlen külföldi hitelfelvételre is volt lehetőség. Közvetlen külföldi vállalati hitelfelvételre egyedi engedélyek alapján már a nyolcvanas évek közepe óta volt egy-egy példa, tömegessé és makrogazdasági méretekben is jelentőssé körülbelül 1991 március-májusától vált. A bankok így főként legjobb ügyfeleik egy részét kezdték elveszíteni. A kötelező tartalék után fizetett kamat emelése a jegybank nyereségének csökkenésén keresztül szintén növelte volna a "költségvetési árat".

folyó fizetési mérleg aktívumából, a beáramló működő tőkéből, a közvetlen külföldi vállalati hitelfelvételből és a lakossági megtakarítás növekedéséből származó likviditás kivonására a monetáris rendszerből a jegybank nem tett lépéseket. A bankrendszerben megjelenő likviditásbőség első lépésben főként a rövid lejáratú állampapírok iránt eredményezett erőteljes keresletet, ami ezek kamatlábának jelentős csökkenését hozta magával. A következő lépés a bankok által az elsősztályú adósoknak felszámított kamatok csökkenése⁶² volt, majd némi késéssel a betéti kamatok csökkenése. A jegybank által folytatott monetáris politika, azonban a kamatsökkenésen és a bankrendszerben létrejövő likviditásbőségen keresztül nem elsősorban a beruházások és a gazdaság élénküléséhez, illetve a megtakarításoknak a tőkepiacra történő áramlásához vezetett. A kamatok csökkenése a megtakarítások csökkenését, a fogyasztás növekedését és a folyó fizetési mérleg romlását eredményezte.

1992-1995

Magyarországon a monetáris politika - a gazdaság kis mérete, nyitott jellege és a rögzített, de változtatható árfolyam⁶³ következtében - **lényegében mindig két végső célt* követett: az árstabilitás és a külső egyensúly megteremtését.** Az első cél az infláció csökkentésére irányuló törekvésekben jelenik meg, a második gyakorlatilag olyan folyó fizetési mérlegpozíció, mint cél elérését jelenti, ami nem jár a külföldi eladósodás növekedésével. Mindkét esetben olyan ún. végső célról van szó, amelyet a monetáris politika csak közvetett módon, a közbülső célokon* keresztül képes elérni. A gazdaságpolitika, ezen belül elsősorban a fiskális politika behatárolja a monetáris politika mozgásterét. **Az ország külső fizetési helyzetétől függően hol az egyik, hol a másik végső cél kapott prioritást.** Míg korábban a monetáris politika legfontosabb prioritása az ország külső hitelképességének és fizetőképességének fenntartása volt, 1991 végétől az infláció leszorítása vált kulcskérdéssé. Az ennek megfelelően kitűzött cél a nominálkamatok és - ha a feltételek lehetővé teszik akkor egyúttal - a reálkamatok csökkenése volt. A folyó fizetési mérleg erőteljes romlásának következményeként 1993 közepétől ismét fontossá, majd elsőszámú céllá vált a külső egyensúly romlásának megállítása.

⁶²A bankoknak a korábbi időszakhoz képest ekkor megjelenő sokkal differenciáltabb magatartását jelzi az ügyfelekkel szemben, hogy ekkor kezd igen nagy különbség kialakulni a gyenge hitelképességűnek minősített ügyfeleknek felszámított „kockázati felárral” növelt hitelkamat és az alapkamat között. Ebben a lépésben csupán az első osztályú ügyfeleknek felszámított kamat csökkent, az átlagos hitelkamat csak igen nagy fáziskéséssel.

⁶³1995. március 12-ig volt rögzített és változtatható az árfolyam, ettől az időponttól kezdve egy ún. előre meghirdetett csúszó leértékeléssel operáló árfolyamrendszer lépett életbe.

1991-ig a forint árfolyama és a belföldi nettó hitelállomány volt alapvetően a két közbülső célváltozó. Főleg a külkereskedelem liberalizáltságának hiányában azonban 1991 előtt a költségvetés és a gazdaság nagyobb hiteligényének kielégítése miatti nagyobb pénzteremtés olyan belföldi árszintemelkedést is képes volt előidézni, amely elkerülhetetlenül maga után vonta az árfolyam-korrekciót, kivéve akkor, ha laza volt az importengedélyezési gyakorlat, mert ez esetben a belföldi többletlikviditás a külső adósság növekedéséhez vezetett. Magyarország esetében általában véve érvényes volt az, hogy egy adott mértékű, és **a monetáris politika alapvető céljaival ellentétes hitelexpanzió esetén a gazdaságpolitikának a nagyobb belföldi árszintemelkedés és a növekvő külső adósság közötti trade-off egyenes mentén kellett egy - még - elfogadható pontot találnia.**⁶⁴

A mennyiségi célok követése helyett a jegybank 1993-ban elsősorban a kamatszint csökkentését tűzte ki közbülső célként. Ez a kamatpolitika előtérbe kerülését jelentette. A kamatpolitika előtérbe állítása a nyíltpiaci műveletek* szerepének növelését is szükségessé tette. 1992, de tulajdonképpen már 1991 is sajátos év volt. 1991-1992-ben az MNB által előzetesen tervezett mennyiségi célkitűzés elvesztette jelentőségét, hiszen a bankok megváltozott hitelezési magatartása korlátozta a hitelállomány növekedését, nem a jegybank célkitűzései. **1993-1994-ben közbülső célként a jegybank a forint reálárfolyamának szinten tartására törekedett.** Ezzel együtt a kamatszintre és a megfelelő monetáris aggregátumra, mint mennyiségi célra vonatkozóan egyszerre készített prognózist, annak érdekében, hogy a - részben a pénzkereslet instabilitása miatti - bizonytalan helyzetben a monetáris politika rugalmasan tudjon alkalmazkodni.

Az 1993-ban megkezdődött kedvezőtlen makrogazdasági folyamatok 1994-ben is tovább folytatódtak. A jegybank annak érdekében, hogy ezeket a tendenciákat mérsékelje, a szigorú monetáris politika irányába mozdult el. **A belföldi hitelkereslet megfelelő nagyságú visszafogását a jegybank a bankrendszernek nyújtott nettó refinanszírozás csökkentésével kívánta megvalósítani.** Ehhez a refinanszírozási hitelek előző év végi magas állományának csökkentésére, valamint erőteljes passzív műveletekre lett volna szükség, amit elsősorban a rövid távú kamatlábak jelentős emelésével kellett volna elérni. Ezt a folyamatot részben a gazdasági helyzet nem egyértelmű megítélése, a növekedés természete körüli viták, részben a költségvetés hiányfinanszírozás miatti ellenérdekeltsége lassította. **1994-re vonatkozóan az MNB arra vállalkozott, hogy a belföldi hitelállomány helyett nagyobb figyelmet fordított belföldi eszközeinek alakulására, annak tudatában, hogy a belföldi hitelállomány alakulása egyre nehezebben kontrollálható a tőkeműveleteknél elért liberalizáltsági fok mellett.** 1995-ben lényeges változás állt be a monetáris politika célkitűzéseit illetően. Az új monetáris politikának központi eleme az előre meghirdetett csúszó

⁶⁴Riecke Werner: A monetáris politika céljai és eszközei 1993. (kézirat)

leértékelés, vagyis a forint nominális árfolyamának előre történő meghatározása más valutákkal szemben. Ennek az árfolyampolitikának a közvetlen következménye, hogy a jegybanknak - az árfolyam fenntartása miatti intervenciók kötelezettség következtében - nem lehetnek a monetáris aggregátumokra vonatkozó operatív* vagy közbülső mennyiségi céljai. A monetáris politika egyetlen végső célja - 1995 márciusától - az infláció mérséklése, ehhez pedig egyetlen közbülső cél tartozik, a nominális árfolyamnak az előre kijelölt sávon belül való tartása. Az operatív cél a megfelelő kamatszint, illetve kamatkülönbözet fenntartása.⁶⁵ A monetáris politika végső és közbülső célja 1996-ban sem változott.

A MONETÁRIS POLITIKA ESZKÖZTÁRA

A Magyar Nemzeti Bank a monetáris politika céljainak megvalósításában az 1987 és 1995 közötti időszakban a monetáris politika hagyományosnak tekintett, a nemzetközi gyakorlatban szokásos eszköztárát (refinanszírozás, tartalékráta-politika, kamatpolitika, árfolyampolitika, nyíltpiaci műveletek) alkalmazta. Az eszköztár egyes elemeinek súlya és jelentősége azonban a kilenc év alatt szükségszerűen jelentős változásokon ment keresztül. Egyes eszközök szerepe csökkent illetve megszűnt, mások szerepe megnőtt, illetve a monetáris politika eszköztárának új elemei jöttek létre. A monetáris politika fejlődésében és az eszköztár átalakulásában is 1992 volt az átmeneti, a kulcsfontosságú év. 1991-ben még alapvetően a régi, 1993-ban már az új eszköztár volt meghatározó.

A MONETÁRIS POLITIKAI ESZKÖZTÁR ÁTALAKULÁSA, ENNEK OKAI

Az eszköztár átalakulásának legfőbb jellegzetességei általánosságban a következők voltak:

A fejlett pénzügyi rendszerrel rendelkező országokban tapasztalható tendenciákhoz hasonlóan megnőtt a rugalmasabb, piaci eszközök szerepe. A direkt* szabályozási eszközök szerepe csökkent, egyesek megszűntek, ugyanakkor megnőtt az indirekt* eszközök szerepe. Csökkent a közvetlen jegybanki refinanszírozási hitelek szerepe, e hitelek funkcióját a nyíltpiaci műveletek vették át. Fokozatosan megnőtt a kamat- és az árfolyampolitika szerepe.

⁶⁵Tájékoztató az Országgyűlés részére az 1996. évi monetáris politikai irányelvekről. MNB Budapest, 1995. november.

Az új elvek kialakítását a monetáris politika cél- és eszközrendszerében két tényező is elősegítette, illetve szükségessé tette 1993-ra:

1. Az a gazdasági környezet, amelyben a monetáris politika hat, alapvetően átalakult. A külkereskedelem, ezen belül az import, valamint a bérek, az árak és a kamatok liberalizálása az 1989-91-es időszakban megtörtént, s a nagyfokú liberalizálás lehetővé tette a monetáris politika jellegének megváltoztatását. Az importliberalizálás következtében az árfolyam a belföldi árszintet meghatározó tényezővé vált. A lakossági devizarendelkezések liberalizálása kibővítette a pénzügyi befektetések közötti választás lehetőségét, az adminisztratív kamatszabályozás feloldása megszüntette a bankbetétek esetében a kamatok és a gyorsuló infláció miatti reálvesztéséget. Ez növelte a pénzügyi jellegű megtakarítások iránti keresletet, a központi költségvetés tőkepiaci finanszírozásának növekvő aránya további befektetési alternatívát teremtett. A hozammegfontolások mellett megjelent a kockázatok mérlegelése. Közvetett, illetve közvetlen módon külföldi befektetők is finanszíroznak belföldi forint adósságot és a magyar vállalatok számára lehetővé vált a közvetlen külföldi hitelfelvétel. E változások hatására a különböző pénzügyi aktívák korlátozottan helyettesíthetővé és részlegesen mobilizálhatóvá váltak, így az egyes pénzügyi aktívák hozamainak arányai és az ezekre vonatkozó várakozások szükségszerűen befolyásolják már az egyes befektetők magatartását és a különböző pénzügyi mérlegeket. **Mindezek a változások jóval összetettebbé és bonyolultabbá tették a pénzügyi folyamatokat, és megszüntették a korábbi közvetlen és egyértelmű kapcsolatokat az egyes monetáris és makrogazdasági mutatók között.**⁶⁶

2. A pénzügyi rendszer fejlődésének eredményeként létrejöttek a nyíltpiaci eszközök alkalmazásának feltételei. Előfeltétel az elsődleges és másodlagos értékpapírpiacon bizonyos fejlettségi foka, megfelelő nagyságrendű értékpapír-állomány, valamint megfelelő nagyságrendű szabad likviditás, amely a hozamváltozások hatására mozgásba hozható. A magyar pénzpiac - szegmentált jellege ellenére is - 1993-ra elérkezett arra a fejlettségi fokra, hogy a nyíltpiaci eszközök alkalmazhatóak legyenek.⁶⁷

A MONETÁRIS POLITIKAI ESZKÖZTÁR EGYES ELEMEI

Kötelező tartalékráta szabályozás

⁶⁶Riecke Werner: A monetáris politika céljai és eszközei 1993. (kézirat)

⁶⁷Előfeltétele még a hatékony alkalmazásnak, hogy a jegybank egyértelmű, számszerűsített célkitűzést fogalmazzon meg, amelyhez hozzárendelhetők a megfelelő szabályozó eszközök.

A kötelező tartalékráta szabályozás a monetáris politikai eszköztár többi elemétől eltérően állandó, és **szinte változatlan súllyal bíró elem volt** a monetáris irányításban.⁶⁸ A kötelező tartalékráta szabályozást 1987 és 1995 között szinte folyamatosan jellemezték az alábbi sajátosságok:

1. Nemzetközi összehasonlításban tartósan **magas a kötelező tartalékráta mértéke és az effektív tartalékolás szintje**, amely versenyképességi problémákat okoz a "belföldi bankrendszernek".

2. Az 1987-től eltelt időszakban szinte állandó volt az MNB részéről az **egységes szabályozás kialakítására irányuló törekvés**, azonban ennek ellenére újra és újra olyan kivételek és differenciák épültek be a kötelező tartalékolás rendszerébe, amelyek következményeként a kötelező tartalékolás rendszere 1995-ben **sem volt teljes egészében egységes és normatív**.

3. **A kötelező tartalékolás rendszerére az állandó változás volt a jellemző**. 1987 óta számos esetben változott a kötelező tartalék képzésének alapja, az alapot és a tartalékot korrigáló tényezők köre, a kötelező tartalék rátájának mértéke, a tartalékolásra elfogadott aktívák köre, a kötelező tartalék számításának módja, és a kötelező tartalék különböző elemeinek díjazása. Ennek következtében Magyarországon 1987-től a kötelező tartalékolás szabályozásában, a nemzetközi gyakorlatban ismert elemek, számítási módok és variációk közül talán egyetlen csak kettő nem került alkalmazásra, az egyes passzívák növekményére számított, illetve az állomány és a növekmény által számított tartalékolás valamilyen meghatározott kombinációja.

4. Az előző pontban említett, állandóan változó szabályozási rendszer annak következménye, hogy **a kötelező tartalékolás rendszerét**, meghirdetett céljával ellentétben **a jegybank számos alkalommal az operatív likviditás-szabályozás eszközeként volt kénytelen alkalmazni**. Ennek oka a kilencvenes évek elejéig - nagyjából 1992 és 1993 fordulójáig - az volt, hogy hiányoztak az operatív likviditás-szabályozás rugalmasabb - fejlettebb pénzügyi országokban is alkalmazott - eszközei. Ezt a funkciót egyre inkább a nyíltpiaci eszközök töltik be. Az elmúlt egy-két évben a bankrendszer és a költségvetés helyzetéből adódóan vált a monetáris politika operatív eszközévé a kötelező tartalékolás, ami leginkább a ráta és az alap változtatásában nyilvánult meg.

5. A változékony, bonyolult és nehezen kiszámítható tartalékolási politika a magas tartalékolási szinttel együtt több szempontból is befolyásolta és befolyásolja a pénzügyi intézetek gazdálkodását, üzleti tevékenységét. Amennyiben a jegybank a kötelező tartalékrátát a pénzügyi kínálat időszaki és nem napi szabályozására használja, tehát nem operatív napi likviditás-szabályozási eszközként alkalmazza, valamint alacsony a tartalékráta és stabil, kiszámítható a

⁶⁸A jegybank a rendelkezésére álló eszközök segítségével a gazdaság mindenkori helyzetének megfelelően, az adott feltételek között próbálta rugalmas alkalmazkodással elérni a kitűzött célokat. Ez nem minden esetben tette lehetővé a bankok számára ideális szabályozási környezet kialakítását. E tekintetben a kötelező tartalékráta szabályozás volt a legproblematikusabb terület.

tartalékolás szabályrendszere, a kereskedelmi bankok forrásköltségeik között viszonylag fix és stabil költségként vehetik figyelembe a tartalékolás költségeit. Amennyiben a fenti feltételek nem állnak fenn, a bankoknál egyre több olyan innovatív konstrukció jelenik meg, amelyek szabályozása és besorolása nehéz és bonyolult, felerősödik a tartalékolás alóli "kibújás kényszere", a bankok forrásait megpróbálják kivonni a tartalékolás alól.⁶⁹ Amikor a kötelező tartalékolás nem terjed ki minden forráselemre - illetve különféle korrekciós tényezők vannak - a gyakori rátaváltoztatás újra és újra befolyásolja a bankok jövedelmezőségi helyzetét, és nehezzé teszi az üzletpolitika kialakítását, az egyes eszköz- és forrástételek árazását, bonyolulttá teszi a likviditásmenedzselést. **Ezek az anomáliák kisebb vagy nagyobb mértékben 1987-től 1995-ig folyamatosan jelentkeztek a tartalékolás rendszerében.**

A legfontosabb változások a tartalékráta szabályozásban

A kétszintű bankrendszer kezdeti évében, átmenetileg betéttypusonként differenciált tartalékráta előírásokat alkalmazott az MNB. 1988 november 1-től ez megváltozott, a kötelező tartalékráta egységesen valamennyi bank- és betéttypus esetében 15% lett. Az OTP és a takarékszövetkezetek átmeneti kivételt jelentettek. Ezt az átmeneti állapotot a vállalati és a lakossági banktevékenység elválasztásának megszüntetése után számolta fel az MNB. A devizaügyletek decentralizálása után a kereskedelmi bankoknál elhelyezett devizabetétekre is a forint betétekével azonos tartalékráta előírás vonatkozott. A forint források után kötelező tartalékként elhelyezett összegekre az MNB 1990-ig nem fizetett kamatot. Ilyen kamatot a jegybank 1991. január 1-től térít.⁷⁰

1991-ben az MNB folytatta a kötelező tartalékráta vonatkozó szabályozásnak már az előző évben megkezdett egységesítését.⁷¹ Az általánostól eltérő szabályozás még fennmaradt a takarékszövetkezeteknél, amelyeknek a jegybanki tartalék-kötelezettséget csak 1 százalékpontig kellett készpénzben teljesíteniük; további kötelezettségüket meghatározott értékpapírokban is teljesíthették, de megszűnt az Országos Takarékpénztár tartalékolásának az általánostól eltérő szabályozása. Ennek megfelelően a kötelező jegybanki tartalékot e banknak is teljes forrásállománya után, az általánosan előírt mértékben, készpénzben kellett elhelyeznie.⁷²

A kötelező tartalékráta mértéke (16%) **1992-ben** nem változott. A kötelező tartalékképzést jelentősen mérsékelte viszont az az előírás, mely szerint a Magyar Nemzeti Banknál nem fedezetre szolgáló, szabad elhatározásból elhelyezett devizabetétek, amennyiben nem váltották át forint hitelre, 1992. január 1-jétől mentesültek a tartalékképzési kötelezettség alól.⁷³

⁶⁹1990-ig, amíg a tartalékköteles források tételesen voltak megállapítva, ez új, a szabályozásban tételesen nem szereplő forrásképzési formák megjelenését jelentette. A tartalékolásnak - egy-egy kivételtől eltekintve - valamennyi idegen forrásra való kiterjesztése után felerősödött a mérlegtételek mérleg alatti tételekkel való helyettesítésének, a hitelezési tevékenységnek közvetítői szerepbe való bújtatásának tendenciája. A következő "fokozat" a forrásgyűjtés és a hitelezési tevékenység egy részének a (belföldi) bankrendszeren kívülre kerülése.

⁷⁰Devizaforrások, és egyéb például lakáshiteleket finanszírozó források után, lekötött betétek után elhelyezett kötelező tartalékráta a jegybank kezdetben fizetett kamatot.

⁷¹Megváltozott 1991-ben az a korábbi gyakorlat is, amely szerint a devizaforrások után devizában kellett elhelyezni a kötelező tartalékot. Ettől az évtől kezdve e források után is forintban kellett eleget tenni a tartalékolási kötelezettségnek.

⁷²E lépés az időszak végén - az egész bankrendszer szintjén is érzékelhető mértékben - jelentősen növelte a pénzügyintézetnek a jegybanknál elhelyezett tartalékát. A devizaforrások utáni tartalékolási kötelezettség újraszabályozása is további nagymértékű jegybanki tartalékemelkedést eredményezett.

⁷³Igy 1992-ben a kötelező tartalék állománya a január 1-jei 166,3 milliárd forintról az év végéig 204,1 milliárd forintra nőtt, oly módon, hogy a 37,8 milliárd forintos növekedésen belül a forintforrások után elhelyezett tartalékok 58,4 milliárd forinttal nőttek, a devizaforrások után elhelyezett tartalékok pedig 20,6 milliárd forinttal csökkentek. A forintforrások utáni tartalékok a tartalékköteles forintbetétállománynak az év közben bekövetkezett növekedése miatt emelkedtek. A devizaforrások utáni tartalékok viszont annak ellenére csökkentek, hogy a bankrendszer devizaforrásai megnöttek. Ennek az a magyarázata, hogy egyidejűleg a jegybanknál szabad elhatározásból elhelyezett betétek állománya - amely tartalékalap-csökkentő tényező - nagymértékben növekedett.

Az 1993. évi monetáris politika egyik célkitűzése a jegybanki szabályozás költségnövelő hatásának enyhítése volt. A bankrendszerben létrejött széles kamatrés kialakulásában a jegybanki szabályozás - nevezetesen a magas tartalékráta, illetve annak relatíve alacsony kamatozása - is szerepet játszott. **A tartalékrátának a bankok jövedelmezőségét rontó hatását elvileg megszüntetné, ha a jegybank a tartalékok után a pénzüintézetek forrásköltségével egyenértékű kamatot fizetne.** Ilyen lépésre elsősorban annak a költségvetési bevételt csökkentő hatása miatt nem került sor. A nemzetközi gyakorlat szerint a jegybankok a kötelező tartalékok után általában nem fizetnek kamatot. Ugyanakkor azonban a tartalékráta mértéke és a piaci kamatszint a magyarországinál jóval alacsonyabb, s így a jövedelem-kiesés is kisebb, elhanyagolható mértékű. **1993. január 1-től a kötelező tartaléokra és likviditási tartaléokra vonatkozó jegybanki előírás a korábbi szabályozáshoz képest jelentős mértékben megváltozott.** A jegybank jelentősen szűkítette a tartalék alapját is azzal, hogy tartalékmentessé tette az ügyfelekkel és pénzüintézetekkel szembeni kamat- és járuléktartozást. Választási lehetőségük volt továbbá a bankoknak abban a tekintetben, hogy a tartalék alapját a külföldről bevont devizaforrások vagy a jegybanknál elhelyezett devizabetétek összegével csökkentik. Ezen intézkedések likviditás-bővítő, illetve forrásköltség csökkentő hatását ugyanakkor némiképp mérsékelte a tartalékok utáni kamattérítés további csökkentése, bár ez 1993-ban mind a forint, mind a devizatartalékok esetében mindössze 1 százalékpontos csökkenést jelentett. **A tartalékolásnak két heti átlagban történő megfelelésre való áttérés** - a korábbi napi megfelelésről - elősegítette a pénzüintézetek rugalmasabb likviditás menedzselését, ugyanakkor néhány - jelentős nagyságrendű fölösleges likviditással rendelkező - pénzüintézet számára lehetőséget teremtett arra, hogy a szezonálisan szűk likviditású időszakban magas bankközi kamatot érvényesítsen.⁷⁴ A tartalékképzési szabályok változása következtében a pénzüintézetek szabad rendelkezésű forrásainak állománya jelentősen bővült. Ez a bankrendszerbe kiáramló likviditás azonban a gazdálkodók romló helyzete, illetve a bankok óvatosabb kihelyezési politikája következtében nem eredményezte a hitelkihelyezések jelentékeny növekedését. A felesleges likviditás a bankok tárcájában lévő állampapír állomány növekedésében csapódott le.

□

1994-ben⁷⁵ a tartalékállományon belül a forintforrások utáni tartalék csökkenésével szemben a deviza források után elhelyezendő tartalék állománya növekedett. Ez utóbbit a tartalék alapjának változása okozta, mivel - néhány kivételtől eltekintve - megszűnt a külföldről származó devizaforrások tartalékmentessége. 1994-ben a nominális tartalékráta 12%-ra - az eddigi legalacsonyabb szintre - csökkent, a kereskedelmi bankok jegybanknál vezetett tartalék- és elszámolási számla összevonása is csökkentette az effektív tartalékrátát. 1995-ben azonban a jegybank újra - több egymást követő lépésben - kénytelen volt emelni a kötelező tartalékrátát.

Refinanszírozási politika

Magyarország 1987-ben, a bankreform kezdetén is viszonylag nagy külföldi nettó adósság állománnyal rendelkezett, és ez a külföldi adósság gyakorlatilag teljes egészében a Magyar Nemzeti Bank mérlegében volt nyilvántartva. A bankrendszer kétszintűvé tétele, az MNB-ből kiváló kereskedelmi bankok létrehozása azt jelentette, hogy az MNB-nek a vállalatokkal szemben fennálló követeléseit átkerültek az újonnan létrejövő kereskedelmi bankok mérlegeibe. E kintlevőségek részbeni finanszírozási forrását jelentő külföldi hitelek viszont az MNB mérlegében maradtak.⁷⁶ A közvetítő csatornát a jegybank teremtette meg. Ebből következően **a létrejött kereskedelmi bankok forrásai között igen nagy súlya volt az MNB-től kapott**

⁷⁴Az OTP mint a legnagyobb mérlegfőösszegű, és ennek, valamint forrásszerkezetének következtében a legnagyobb tartalékképzésre kötelezett bank, a tartalékállomány mintegy felét adta, így tartalékelhelyezésének ütemezése meghatározó volt a bankközi pénzüintézet likviditásának és kamatszintjének alakulására.

⁷⁵A kötelező tartalék rátája az év első felében két alkalommal is csökkent egy-egy százalékponttal.

⁷⁶Szalkai: A monetáris irányítás.

refinanszírozási hitelek állományának, amely további kisebb jelentőségű eszközök mellett a monetáris politika alapvető eszköze lett az 1987-től 1991-ig terjedő időszaknak.

Az MNB a refinanszírozási politika keretében a negyedévek végére meghatározta a kereskedelmi bankok és a szakosított pénzügyintézetek összes jegybanki forrás-igénybevételi lehetőségét. **A folyószámla-hitelkeretet normatív alapon, a bankok tőkéjének arányában határozta meg a jegybank.**⁷⁷ **A folyószámla-hitelkereten túl - átmeneti forráshiányuk pótlására - rövid lejáratú jegybanki likviditási hitelek és/vagy váltó-viszontleszámítolási keret állt a bankok rendelkezésére.** A jegybanki szabályozásban gondot okozott, hogy az alapvetően forráshiányos módon létrejövő nagybankok hitelezési biztonságuk érdekében negyedévre előre igényeltek elkötelezettséget a jegybanktól refinanszírozási hiteleikre.⁷⁸ A negyedéves ütemezésű monetáris tervezés igen rugalmatlan abban az esetben, ha a pénzteremtés két, rövid távon nehezen tervezhető és szabályozható komponense, a költségvetés nettó jegybanki hitelfelvétele és a jegybank nettó külföldi pozíciója a monetáris tervtől eltérő hatást gyakorol egyirányban a monetáris bázisra. 1989-ben például a rubelexportból eredő likviditásbővülés és az államháztartás nettó jegybanki pozíciójának romlása miatt az MNB csak késésekkel volt képes ezt a likviditásbővülést ellensúlyozni, a negyedéves refinanszírozási keretekre vonatkozó elkötelezettség miatt. A jegybank élhetett egy olyan lehetőséggel, hogy a likviditási hitelek nyújtásának feltételeként részleges állampapír-fedezetet követelt.

Az előbb említett **globális jegybanki refinanszírozás mellett a különféle gazdaságpolitikai céloknak megfelelően, ezek támogatására a jegybank speciális refinanszírozási hitelkonstrukciókat működtetett.**⁷⁹ Az egyik legfontosabb változás 1994-ig főként a speciális, kedvezményes konstrukciók számának a csökkenése volt. Az 1987 és 1991 közötti időszakban számuk nagyságrendileg nagyobb volt, mint 1995-ben. Ilyen speciális konstrukció volt például az állami vagyon értékesítéséhez kapcsolódó refinanszírozási konstrukció, az export-előfinanszírozást refinanszírozó jegybanki hitel, az export célú termelést finanszírozó hitelek refinanszírozása, a magán- és kisvállalkozások élénkítését szolgáló refinanszírozási hitelkonstrukció, a vállalati sorbanállást csökkentő hitelek refinanszírozását szolgáló konstrukció stb. E hitelek egy része megszűnt, kisebb részük, vagy hozzájuk hasonló speciális konstrukciók 1995 végén is megtalálhatók az MNB eszköztárában, jelentőségük azonban lényegesen kisebb lett.⁸⁰ A refinanszírozási konstrukciók közé tartoztak - illetve tartoznak, bár kisebb jelentőséggel de ma is - olyan hitelek, amelyek továbbhitelezésében és "elosztásában" a jegybank közvetítő szerepet játszik. E kölcsönök általában olyan külföldi források, amelyekhez a kereskedelmi bankok közvetlenül nem tudtak hozzájutni. (Országihitelek, közép- illetve hosszú lejáratú projekthitelek, fejlesztési hitelek.)

Az időszak végén a jegybank nagyot lépett előre a refinanszírozási lehetőségek egységesítésében, bár 1991-ben még közvetlen vállalati hitelezés is volt a jegybankban. A korábbiaktól eltérően, 1991 vége táján már a jegybanki forrás volt a legdrágább, drágább mint a bankközi pénzpiacon felvehető források.⁸¹ **A rövid lejáratú normatív refinanszírozás 1991 végére gyakorlatilag megszűnt.** Refinanszírozási politikájában a jegybank arra törekedett, hogy elősegítse a hosszú

⁷⁷A jegybank 1991-ig fokozatosan és folyamatosan csökkentette a bankok által igénybe vehető rövid lejáratú refinanszírozási hitelek arányát. 1987-ben a kétszintű bankrendszer indulásakor a folyószámla hitel normatív limitje a pénzügyintézetek saját tőkéjének ötszöröse volt, április 1-től ez a mutató négyre csökkent. A normatív refinanszírozás limitje 1991. január 1-jén még a bankok saját vagyonának 20%-a (10% folyószámlahitel és 10% viszont-leszámított váltó) volt, a negyedik negyedévben azonban már csak 5%-a, s az is csak az áruváltók viszontleszámítolására szorítkozott. A normatív refinanszírozás erőteljes szűkítése előtérbe helyezte a jegybankon kívüli források szerepét, így a saját források mellett 1991-ben a bankközi pénzpiac is jelentősen felértékelődött a pénzügyintézetek számára.

⁷⁸Szalkai: A monetáris irányítás.

⁷⁹Bizonyos speciális célok elősegítése érdekében ma is nyújt refinanszírozási hiteleket az MNB a kereskedelmi bankoknak.

⁸⁰A legfontosabb ilyen speciális konstrukció a privatizációt elősegítő Egzisztencia-hitel, amely viszont lényegében nem refinanszírozási hitel, hiszen folyósítása egyúttal az államadósság csökkenésével is jár.

⁸¹Kivételek voltak természetesen e tekintetben a korlátozott volumenű kedvezményes konstrukciók.

lejáratú fejlesztési célú hitelezést a vállalkozói szektor számára. Mivel a bankoknak megfelelő mértékben nem voltak (és ma sincsenek) hosszú lejáratú forrásaik, ezért itt szükség van a jegybank szerepvállalására.⁸² A jegybank refinanszírozási gyakorlatában a lényeges, minőségi változást az jelentette, hogy 1992-től a jegybank alapvetően csak a Magyarországnak nyújtott hitelek felvételét és a bankok felé történő továbbkölcsonzését vállalja mint refinanszírozást.

1991-ben a jegybank monetáris politikai eszközei között új elemként jelent meg a refinanszírozási hitelek aukciókon történő elosztása. A kéthetente tartott aukciókon a pénzintézetek rövidlejáratú hitelekhez juthattak. A refinanszírozási aukciók gyakorlati jelentősége igen minimális volt, hiszen bevezetésükre egy olyan időszak előtt került sor, amelyet alapvetően a likviditásbőség jellemezett. Néhány alkalom után a bankok gyakorlatilag egyáltalán nem vettek részt az aukciókon. Szerepe inkább abban volt, hogy egyfajta ún. piaci jellegű refinanszírozási politikai eszköz alkalmazását jelentette.

Magyarországon a refinanszírozási politika* alapvetően a normatív szabályozásra épül(t). 1987 és 1991 között a refinanszírozási hitelek kereteinek meghatározása a bankok alap- és tartaléktőkájének arányában történt. A refinanszírozási hitel aukciók bevezetése a harmadik típusú szabályozást honosította volna meg, de gyakorlati jelentősége e technika alkalmazásának nem volt. A kvázi-piaci szabályozásra a magyar bankrendszer történetében nem találunk példát, de a repo hitelek esetében a normatív szabályozáshoz, és a kvázi-piaci szabályozás hasonló módszerre is van példa. Az értékpapír fedezet mellett nyújtott jegybanki "repo" hitel esetében limitrendszerrel érvényesít az MNB. Ebben az esetben a pénzintézetek hitelfelvételi lehetőségét a mérlegfőösszeg nagysága határozza meg. A limit azonban nem arányos a mérlegfőösszeggel, tehát ez a szabályozás nem a klasszikus normatív szabályozásnak felel meg. A kvázi-piaci szabályozáshoz hasonlóan a bankok ún. keret-kiegészítő repohitelre vehetnek igénybe "büntető" jellegű, igen magas kamattal.

Ez idő szerint a nemzetközi pénzügyi intézményektől felvett, alapvetően projekt finanszírozást szolgáló hitelek belföldi továbbítása is az MNB feladata. A hosszú lejáratú árfolyamkockázat lefedezésére a hazai piacon gyakorlatilag még 1995-ben sem volt megfelelő lehetőség. Ugyanezen oknál fogva tartja fenn az MNB a kereskedelmi bankok számára az ún. devizabetétcsere* konstrukciót, amely arra ad lehetőséget, hogy a kereskedelmi bankok hosszabb lejáratú devizaforrásait árfolyamkockázat nélkül a forintfinanszírozásban használhassák fel. Idegen a jegybanktól a speciális célokat támogató kedvezményes hitelkeretek fenntartása. (Start-hitel, E-hitel, Japán hitel) **Az állammal szembeni finanszírozási kötelezettségek mellett ezeknek a**

⁸²A vállalkozóknak éven túli lejáratra nyújtott kereskedelmi banki hitelekben igen jelentős, átlagosan mintegy hetven-kilencven százalékos a refinanszírozási hányad. Ez az adat tartalmazza a jegybank által közvetített refinanszírozási hiteleket is.

hitelkereteknek az időleges fenntartása korlátozza az MNB-t a kereskedelmi bankok rövidlejáratú likviditásának hatékony szabályozásában.

Nyíltpiaci és repo műveletek

A pénzpiacon végrehajtott műveletek 1993-tól váltak a monetáris politika fő eszközeivé. Eddig az időpontig a diszkontkincstárjegy-aukciók 1989-től kialakuló rendszere és az MNB által a kincstárjegyek másodlagos piacán végzett műveletek a monetáris politika kiegészítő eszközei voltak. A refinanszírozási hitelek és a kötelező tartalékráta szabályozás jelentősége 1992-1993-ig messze felülmúlta a nyíltpiaci műveletek fontosságát. A kincstárjegy aukciók ugyanakkor már addig is lehetővé tették az MNB számára, hogy információkat szerezzen a pénzpiac pillanatnyi állapotáról, és az egyes aukciókra meghatározott minimális hozam, valamint az összeglimit segítségével befolyásolni tudja a bankokat rövid lejáratú kamataik kialakításában. A kincstárjegyek elsődleges és másodlagos piacán folytatott műveletek mellett a jegybank saját kibocsátású letéti jegyeire kötött prompt és határidős ügyleteket.⁸³

Passzív és aktív irányú visszavásárlási megállapodások megkötésére 1992 folyamán csak egy-két esetben került sor. 1992 első negyedévében a Magyar Nemzeti Bank csak a még korábban kialakított konstrukció keretében **jegybanki letéti jegyekre**⁸⁴ kötött passzív és aktív irányú visszavásárlási megállapodásokat. Az év folyamán egy-két esetben sor került **diszkontkincstárjegyre, illetve államkötvényre** kötött értékpapírügyletre. A konszolidáció végrehajtása után a viszonylag kedvezőtlenebb likviditási helyzetben lévő bankok portfóliójában jelentős nagyságrendű **konszolidációs kötvény** állomány jelent meg, így ezek váltak a repo ügyletek keretében leginkább fedezetté.

1992-ben a jegybanknak nem állt módjában, de szándékában sem a pénzpiac likviditását ezzel az eszközzel jelentősen befolyásolni. **Az értékpapír-ügyletek kiterjesztésére 1993-tól került sor jelentősebb mértékben.**

Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy 1993-tól⁸⁵ a bankok - értékpapír-fedezettel - különböző időtávokra meghirdetett kamatok mellett pótlólagos likviditást szerezhetnek. A jegybank az előre meghirdetett feltételek mellett a bankok rendelkezésére áll. Hasonló módon a passzív repo

⁸³A felek határidős ügyletek esetén az azonnali értékpapír-adásvétellel egyidejűleg, meghatározott időpontra visszavásárlási megállapodást kötnek előre kikötött feltételekkel.

⁸⁴A jegybank a likviditásszűkítés eszközeként alkalmazta a saját kibocsátású letéti jegyet. E konstrukciót az állampapírok hiánya miatt kellett létrehozni. Mivel a terminárfolyamot nem a kereslet és a kínálat határozta meg, hanem a jegybank, ezért a piaci árviszonyokról nem adott valóságos információt.

⁸⁵Januárban a jegybank meghirdette a jegybankképes értékpapírokkal folytatott, visszavásárlási megállapodásokon alapuló határidős műveletek feltételeit. Az első negyedév végére vált általánossá az a gyakorlat, hogy a kereskedelmi bankok rövid lejáratú refinanszírozása állampapírokkal és devizával folytatott határidős műveletek keretében jegybanki hitelnyújtás formájában történt. A hagyományos rövidlejáratú refinanszírozási műveletek jelentősége 1993-ban megszűnt.

műveleteknél a jegybanknak nyújtanak hitelt - előre meghirdetett feltételek mellett - a kereskedelmi bankok.

Bevezetésük óta az MNB számos esetben megváltoztatta a repo műveletek feltételeit, (lejáratok, kamatok, limitek, elosztás mechanizmusa). A lényeges tendenciák a következők voltak:

1. A jegybank a - gyakorlatilag - korlátlan rendelkezésre állásból fokozatosan elmozdult a csak korlátozottan, illetve igen magas ár melletti korlátlan rendelkezésre állás irányába.

2. Az MNB fokozatosan rövidítette azokat a lejáratokat, amelyeken a kereskedelmi bankok rendelkezésére áll. Megszüntette a kezdetben létező 6, illetve 12 hónapos, majd a 3 hónapos aktív és passzív kamatjegyzéseket.

3. Az MNB fokozatosan szűkítette az egyes lejáratoknál az aktív és passzív műveletek közötti kamatsávot, kiegyensúlyozottabbá téve ezzel a piacot, növelve ugyanakkor a jegybank kockázatát.⁸⁶

4. A repo jellegének megváltozása, a rendelkezésre állás korlátozottabbá tétele döntően a limitrendszerben végrehajtott változtatásokkal függ össze. A jegybank a kezdetben alkalmazott napi forgalmi limiteket - amelyek nem jelentettek gyakorlati korlátot, csak a gyors állománynövekedést korlátozták - állományi limitekké változtatta. A banki limitek csökkentése és a limiteknek swap* és repo műveletekre való együttes alkalmazása további likviditásszűkítést eredményezett. Ezzel a repo műveletek már a bankrendszer expanziós törekvéseit már nem szolgálják, csupán a szezonális likviditási igények kielégítését. A likviditási hiányok kezelésére a jegybank bevezette az egynapos aktív repot, amely korlátlanul igénybevehető pótlólagos hitel, de kamatozása gyakorlatilag "büntető" jellegű.

5. A piaci jelleg erősítése érdekében a meghatározott limitek mellett bevezetésre került az ún. passzív repotender, amelyen a meghatározott összeg mellett a bankok kamatajánlataitól függ az ügylet kimenetele.

A fontosabb, és tartós - **a pénzkínálatra ható egyéb - monetáris politikai eszközök** közé tartoztak az - 1994 végén átmenetileg megszüntetett, majd megváltozott feltételekkel újra bevezetett - **deviza-swap és a devizabetét elhelyezése mellett nyújtott jegybanki refinanszírozási hitelek**. Ezek a pénzügyi műveletek valamilyen módon a bankok számára azt tették lehetővé, hogy a rendelkezésükre álló devizaforrásokat az MNB közreműködésével

⁸⁶E tendencia csak kevésbé tapintható ki, hiszen egyes lejáratok megszűntek, illetve később léptek be, ezért gyakorlatilag egyetlen teljes aktív-passzív lejárat párt nem létezik 1993 óta folyamatosan.

forinthitelekre válthassák át. A deviza-swap és a devizabetécsere konstrukció tehát közgazdasági értelemben burkolt hitelnyújtás, amelyben a devizák jelentik az ügylet fedezetét. E konstrukciók a devizának jegybanki pénzre konvertálását szolgálják, forint devizára váltása nem lehetséges, tehát egyirányú likviditásbővítő eszközök. A bankoknak devizabetétük ellenében nyújtott jegybankhitel aránya a kereskedelmi bankok forintforrás-szerzésében 1991-ben és 1994-ben nőtt meg jelentősen, amikor lényegesen leszűkült az egyéb jegybanki forrás szerzés lehetősége, illetve az egyéb jegybanki források kamatszintje erőteljesen megemelkedett.

Kamatpolitika

A bankreform előtt az MNB a monetáris politika direkt eszközeit alkalmazta: a hitelkontingensek előírását és az adminisztratív kamatszabályozást. A kétszintű bankrendszer fejlődésének első szakaszában, 1987 és 1991 között a kamatpolitikának a monetáris politika eszköztárán belül még mindig viszonylag kis szerepe volt. A bankok költség-, és ezen belül kamatérzékenysége igen alacsony volt, a rugalmasabb kamatpolitikának egyéb feltételei is hiányoztak. **A kamatrendszer azonban valamelyest liberalizálódott, és 1991-ig fokozatosan megszűnt az adminisztratív kamatszabályozás.**⁸⁷ A kamatpolitikában 1992-től gyakorlatilag az egyetlen adminisztratív elem meghatározott mértékű kamatrés előírása (maximalizálása) egyes olyan jegybanki refinanszírozási hiteleknel, amelyeket kedvezményes kamatszint mellett nyújt az MNB a kereskedelmi bankoknak.

A jegybanki irányítás eszközrendszerén belül 1990-re alakultak ki azok az elvek és keretek, amelyek lehetővé tették a kamatpolitika szerepének erősödését, a jegybanki kamatok rugalmas változtatását⁸⁸, így megvalósultak a kezdeti lépések a piaci módon történő szabályozás irányába.⁸⁹

A pénzügyintézetek felé érvényesített kamatpolitikában a jegybank az alábbi elvek alkalmazására törekedett: 1. A jegybanki finanszírozási források árának emelése révén ezek kamatszintjének a piaci kamatszinthez való közelítése. 2. A kamatpolitikában meglévő túlzott, a monetáris politika végső céljaival összhangban nem lévő preferenciák megszüntetése. 3. A kamatrendszer egyszerűsítése és egységesítése. A kamatrendszer egységesítése során az alábbi kamatstruktúra alakult ki, a jegybanki kamatok négy kategóriába sorolásával:

⁸⁷Az MNB nem csak saját refinanszírozási hiteleinek kamatkondícióit határozta meg, hanem előírta egyes - bankok által az ügyfelektől felvett, illetve nekik nyújtott - betét- és hitelfajták maximális kamatának mértékét. A vállalati betét- és hitelkamatok liberalizálására 1987-ben került sor, a lakossági betét- és hitelkamatok tételes rögzítése 1989 január 1-ig maradt fenn. A lakossági kamatokat a jegybank ezután globális kamatplafonokkal szabályozta.

⁸⁸Tájékoztató az 1990. évi monetáris politikáról. MNB Budapest, 1991. április.

⁸⁹ A kamatpolitika hatékonyságát korlátozta, hogy a különböző jövedelemtulajdonosok esetében eltérő támogatási- és jövedelempolitika miatt egységes kamatpolitika még nem érvényesülhetett. Elkülönített kamatpolitika érvényesült a költségvetés felé, és korlátozni kellett a lakossági bankműveletekben is a piaci kamatfeltételek alkalmazását.

Jegybanki alapkamat. Kezdetben irányadó kamatként a jegybanki források forintban jelentkező határkölségét tükröző alapkamatot tekintette a jegybank.⁹⁰ A jegybanki alapkamat a piaci kamatszintnél alacsonyabb volt, ezért ennek a kamatlábnak az alkalmazása önmagában is preferenciális elbánást jelentett. A jegybank 1991-ig alapkamatot alkalmazott a kereskedelmi bankoknak nyújtott folyószámla hiteleknél.⁹¹ A vállalkozói szektornak nyújtott éven túli hiteleknél 1991 után is, és a központi költségvetésnek 1991-től folyósított hiteleknél. 1992-től a jegybanki alapkamat mellett történő refinanszírozást csak a pénzügyintézetek éven túli refinanszírozása, valamint a központi költségvetés hitelezése esetében alkalmazta a jegybank. Ekkortól a kamatláb mértékét a jegybank negyedévenként felülvizsgálja, és azt a tőkepiacon kialakult középlejáratú hozamok alapján határozza meg. A jegybanki alapkamat szerepe tehát módosult 1993-tól. E szerepmódosulás azzal volt összefüggésben, hogy a hosszú lejáratú jegybanki hitelnyújtás nem volt már meghatározó a bankrendszer likviditásában, forrásgazdálkodásában.⁹² 1993-tól kezdve irányadó pénzügyi kamatnak inkább a repo-mechanizmus keretében kialakuló kamatláb volt tekinthető, bár ez nem tartozik a hagyományosan meghirdetett jegybanki kamatok közé.

Napi pénzügyi feltételeket befolyásoló kamatlábakat, vagy ún. piaci alapú kamatokat alkalmazott az MNB a nyíltpiaci műveletek, például a diszkontkincstárjegy aukciók esetében, a jegybanki letéti jegy kibocsátásánál, az értékpapír-visszavásárlási megállapodásoknál. 1992-től megnőtt az e kategóriába tartozó kamatok jelentősége, **az ún. marginális kamatszintet jelentő kamatok lényegében beolvadtak ebbe a kategóriába.**⁹³ **A jegybanki marginális kamatszintet** a jegybank 1990-1991-ben alkalmazta a jegybank a kereskedelmi bankok rövidlejáratú likviditási hiteligenyének kielégítésekor. A gyakorlatban a kereskedelmi bankok rövid lejáratú kamatainak figyelembevételével alakult ki, és kvázi piaci kamatszintnek volt tekinthető.⁹⁴ 1993-tól a jegybank napi pénzügyi feltételeket befolyásoló kamatait gyakorlatilag a repo műveletek során kialakuló kamatok jelentik. A repo kamatok a bankrendszer marginális forrásköltségének, illetve kihelyezési hozamának meghatározásán keresztül hatnak az általános piaci kamatszint alakulására.⁹⁵

⁹⁰Ez gyakorlatilag a külföldi források fenntartásának költségét jelentette, amelynek összetevője a devizakamatok átlagos szintje, valamint az árfolyamkockázatok viselésének költsége volt. Az így meghatározott alapkamat biztosította a jegybank jellemző forrásköltségére a fedezetet.

⁹¹A jegybank alapkamatot alkalmaz a kereskedelmi bankok által a vállalkozói szektornak nyújtott éven túli hitelek refinanszírozásánál 1991 után is, és a központi költségvetésnek 1991-től folyósított hiteleknél.

⁹²A jegybanki alapkamat ma gyakorlatilag a hosszabb lejáratú jegybanki refinanszírozási konstrukciók fenntartásának köszönheti a létét. Az alapelv az volt, hogy ez a kamat követi a középlejáratú tőkepiaci hozamokat, ezeknek az alján helyezkedik el. Emellett jegybanki alapkamathoz kötött számos értékpapír és egyes hitelek kamata.

⁹³Szalkai: A monetáris irányítás.

⁹⁴Az MNB törekvése az volt, hogy legalább a rövidlejáratú pénzek piacán közelítse a kereslet kínálatnak megfelelő kamatszintet és lehetőség szerint mérsékelje a pénzkínálat adminisztratív jellegű szabályozását.

⁹⁵Az 1994. évi monetáris politikai irányelvek...

Kedvezményes, preferenciális kamatok. Az alapkamatnál alacsonyabb, kifejezetten alacsony refinanszírozási kamatszintet alkalmaz(ott) a jegybank meghatározott hitelkonstrukciók esetében; például a privatizációs, az exporttámogató konstrukcióknál, a Start hitelnél stb.

A jegybanki refinanszírozás arányának csökkenése a bankok forrásszerkezetében egyúttal azt is eredményezte, hogy csökkent a különböző refinanszírozási hitelkamatlábak szerepe. A bankok rövid lejáratú likviditáskezelésének elsődleges színterévé pedig a bankközi pénzpiac vált. Kamatpolitikájának meghatározásakor ezért 1992-től két szempontot igyekezett érvényesíteni a jegybank: 1. A legolcsóbb jegybanki finanszírozási forrásokhoz való hozzáférés (speciális konstrukciók) alakulása mennyiségileg kontrollálható legyen. 2. A végső menedék funkcióját ellátva a jegybank mindenkor a piacon kialakult szintnél lényegesen magasabb kamatszinten nyújtson ideiglenes forrást.

A kamatszint közvetlen befolyásolására irányuló monetáris politika a gyakorlatban kétféle módon valósítható meg:⁹⁶
1. A jegybank a tervezett kamatcél érdekében folyamatosan interveniál a nyíltpiacon. Ez a megoldás feltételezi, hogy a jegybanknak konkrét kamatszint elképzelése van, és képes arra, hogy megbecsülje, milyen likviditási szinthez milyen konkrét kamatszint tartozik. 2. A változó viszonyok mellett a jegybank nem képes a fenti becslés pontos elvégzésére, és a pénzpiac likviditása rövid távon más, a jegybanktól független tényezők hatására is változik. A jegybank ebben az esetben előre meghirdetett kondíciók (lejáratok, kamatok) mellett a piac mindkét végén rendelkezésre áll, amely biztosítja, hogy a piaci kamat a jegybank által meghatározott sávon belül maradjon. A magyar gazdaság állapota és a jegybank felkészültsége a 2. megoldást tette logikussá.

Kamatcéljait 1993-tól a jegybank elsősorban nyíltpiaci határidős műveleteken keresztül valósította meg. A különböző időtávokra előre meghirdetett kamatokon a jegybank a kereskedelmi bankok rendelkezésére állt, ezzel a kamatsávok által behatárolt tartományban tartva a pénzpiaci kamatokat. Aktív és passzív repo műveletekkel a jegybank kezdetben korlátlanul állt a bankok rendelkezésére.⁹⁷

1994-től a folyó fizetési mérleghiány csökkentésének követelménye szükségessé tette, hogy a jegybanknak nagyobb lehetősége legyen a refinanszírozási hitelállományok mennyiségi szabályozására. Ez szükségképpen szorította háttérbe az előre meghirdetett kamatokon való szinte korlátlan rendelkezésre állás lehetőségét, és vezetett a repo-mechanizmus átalakításához. Az 1995 márciusában bevezetett új árfolyamrendszer megváltoztatta a kamatpolitika addigi kereteit és egy jóval kötöttebb kamatpolitikát eredményezett. A külkereskedelmi műveletek és

⁹⁶Tájékoztató az Országgyűlés részére az 1993. évi pénz- és hitelpolitikai irányelvekről. MNB Budapest, 1992. december.

⁹⁷A sávszélesség megválasztása a pénzpiac adottságainak figyelembe vételével történt meg. A túl széles sáv a szabályozás lehetőségeit mérsékli, ugyanakkor a jegybank kockázatát csökkenti, míg a szűk sáv a szabályozás pontosságát, de egyúttal a jegybank kockázatát is növeli. Az alkalmazott kamatpolitika így az MNB részéről a korábbinál nagyobb kockázatvállalást jelentett, mivel a folyamatoktól függően a jegybanki eredmény mindkét irányban jelentősen változhat, ingadozhat.

a tőkeáramlás liberalizáltságának olyan foka mellett, amely Magyarországra már jellemző, egy csúszó árfolyamrendszer esetében a belföldi kamatszint nem térhet el lényegesen és tartósan a külföldi kamatszinttől. A csúszó leértékelés meghirdetett üteme által meghatározódik a belföldi kamatszint megengedhető minimuma, mindazon befektetési futamidők esetében, amelyek az árfolyamra vonatkozó meghirdetés időtartamán belül vannak.⁹⁸ A belföldi kamatszint hosszabb távon ehhez a mértékhez igazodik, ha azonban a piac működése nem tökéletes, akkor rövid távon eltérhet tőle.⁹⁹ Egy ilyen rendszerben a monetáris politika operatív céljává a megfelelő kamatkülönbözet fenntartása válik, hiszen ennek a kamatkülönbözetnek a mértéke befolyásolja alapvetően a megtakarításokat és a tőkemozgásokat.

Árfolyampolitika

Az árfolyampolitika a monetáris politika eszköztárának - az eszköztár többi elemétől eltérően - olyan eleme, amelyet a jegybanknak a jegybanktörvény előírásának megfelelően a Kormánnyal szorosan együttműködve kell alakítania. Az MNB korábban a Kormány által meghatározott árfolyamszint $\pm 1\%$ -ának, majd $\pm 5\%$ -ának megfelelő sávban hozhatott önálló árfolyamdöntéseket. Jelentősége, szerepe 1987-től 1995-ig fokozatosan átalakult. A kötött devizagazdálkodás és importengedélyezési rendszer időszakában az árfolyampolitika korlátozott szerepet töltött be, hasonlóan például a kamatpolitikához. Az importliberalizálás előrehaladásával, a devizadecentralizálással és a deviza jogszabályok előírásainak liberalizálódásával az árfolyampolitika szerepe fokozatosan nőtt, főként 1990-től. Ettől kezdve a jegybank az árfolyamszintet a monetáris politika közbeeső célkitűzésének tekintette, amely szoros kapcsolatban van a belföldi árszint változásával. A nem liberalizált külkereskedelem mellett az árfolyam nem, vagy csak nagyon korlátozottan tudott hatást gyakorolni a belföldi árszintre.¹⁰⁰ 1989-től kezdődött egy nagyon erőteljes importliberalizálás ment végbe, amely a magyar gazdaságot közel vitte a kis méretű, nyitott piacgazdaság alapszerkezetéhez. Az ilyen típusú gazdaságban rögzített árfolyam mellett a belföldi ármozgások gyakorlatilag korlátozva vannak, így a belföldi hitelállomány növekedése előbb-utóbb a külfölddel szembeni nettó pozíció romlásában csapódik le. **Magyarország 1995-ig a rögzített, időszakonként kiigazított árfolyam politikáját követte.** 1994-től az árfolyam-kiigazítások gyakorlata valamelyest változott, az MNB megpróbált áttérni a nagyobb sűrűségű, kisebb mértékű árfolyam-kiigazításokra. Mivel - 1992-ben - létrejött a bankközi devizapiac, ez lehetőséget teremtett arra, hogy az MNB a középárfolyamhoz képest mért intervenciós sávot határozzon meg, majd ezt szélesítse és csak az intervenciós sávhatárokon álljon garantáltan a

⁹⁸Az 1995. évi monetáris politikai irányelvek módosítása a kormány stabilizációs programjával összhangban. Tájékoztató az Országgyűlés részére.

⁹⁹A kamatok megengedhető legkisebb mértékű szintje a megfelelő devizakamatból, az árfolyam változásából eredő különbözetből adódik. A piaci kamat ennél magasabb, mert a számított szintre rákódik egy kockázati prémium is.

¹⁰⁰Riecke Werner: A monetáris politika céljai és eszközei 1993. (kézirat)

kereskedelmi bankok rendelkezésére. Ez a korábbihoz képest jóval rugalmasabb árfolyam alakulásnak adott teret.

A magyar gazdaság helyzetéből adódóan, a fontosabb külkereskedelmi partner országokban tapasztalhatóhoz képest lényegesen magasabb inflációs ráta következményeként, tartósan és szinte folyamatosan nominálisan leértékelő árfolyampolitikára volt szükség. A nominálisan leértékelő árfolyampolitika az aktuális céloktól és szempontoktól függően volt reálértelemben szintentartó, le- vagy felértékelő. Az árfolyampolitikával szemben, az árfolyam meghatározásakor több, egymásnak ellentmondó követelményt támaszt(ott) a gazdaságpolitika. Azaz az árfolyampolitikának antiinflációs, hatékonysági és versenyképességfenntartó szempontokat egyaránt figyelembe kell(ett) vennie. Az ország külső fizetési helyzetétől függően érvényesítette az árfolyampolitika a fenti szempontokat egymás rovására. Ennek megfelelően például 1990-1991-ben a lezajló külgazdasági indíttatású áremelkedést a reálfelértékelő árfolyampolitika képes volt lefékezni, míg 1994-1995-ben az ország eladósodásának lassítása érdekében reálleértékelő árfolyampolitika vált szükségessé.¹⁰¹

1995 márciusától az árfolyampolitika jellege alapvetően megváltozott. **A korábban alkalmazott fix, de időnként egyedi árfolyamlépésekkel kiigazított árfolyam rendszert egy un. csúszó leértékelést alkalmazó rendszer váltotta fel.**¹⁰²

Az árfolyamrendszereknek három alapvető típusát szokás megkülönböztetni. A **fix, a lebegő és a csúszó árfolyamot** alkalmazó **rendszert**. A fix árfolyam esetében az adott ország valutájának árfolyamát - általában, de nem minden esetben egy meghatározó gazdasági súlyú - másik ország valutájához kötik. A rögzítés sok esetben végleges. Magyarországon a fix árfolyam alkalmazása idején rendszeresen került sor egyedi árfolyam-kiigazító lépésekre. Ennek az árfolyamrendszernek természetes következménye volt, hogy az időről-időre bekövetkező reálfelértékelődés nyomán újra és újra megerősödtek a leértékelési várakozások és bekövetkezett a forint elleni spekuláció.

A lebegő árfolyamrendszer esetében az adott ország valutájának árfolyama a kereslet-kínálat függvényében alakul. Az árfolyam ingadozásai - különösen kis és nyitott gazdaság esetében - igen jelentősek lehetnek, ami különösen megnehezíti a gazdasági szereplők számára a kalkulációkat. Magyarországon az árfolyamkockázat lefedezésére sokáig nem állt rendelkezésre megfelelő eszköz. A lebegő árfolyamra való áttérés kezdetben valószínűleg jelentős alulértékelttséghez vezetett volna, amely lökészerű költséginflációval járt volna együtt. Ezen okok miatt a lebegő árfolyamrendszer nem lett volna megfelelő megoldás.

Az előre meghirdetett leértékelési ütemmel operáló csúszó árfolyamrendszer bevezetésének sem voltak meg a feltételei 1995-ig. Ez az árfolyamrendszer - amely lényegében a fix árfolyamhoz hasonlóan "horgonyt" alkalmaz,

¹⁰¹A gazdasági átalakulás időszakában a különböző árindexek között kialakuló nagy különbség módszertani értelmezési, számítási problémákat is felvetett és hozzájárult az egyes árfolyampolitikai célok összeegyeztetési nehézségeihez, hiszen 1992-ben például az ipar belföldi értékesítési árindexe alapján számítva kisebb reálleértékelődés, a fogyasztói árindex alapján kisebb reálfelértékelődés ment végbe.

¹⁰²A forint előre meghirdetett havi (maximális) leértékelési üteme 1995 márciusától a félév végéig 1,9%, volt. Az 1995 második felére meghirdetett havi leértékelési ütem mértéke 1,3 %, 1996 első felére pedig 1,2%. Ennek csökkentésére a tervek szerint 1997 közepéig nem kerül sor.

de egy csúszó nominális horgonyt - olyan működési kereteket feltételez, amelyben a költségvetés a jövedelempolitika és a gazdaságpolitika előre meghatározott "kényszerpályán" mozog. Amennyiben ugyanis a költségvetés hiánya vagy a jövedelemkiáramlás nagyobb az előre tervezettnél, és az infláció magasabb a leértékeléshez illeszkedő mértéknél, ez a forint reálfelértékelődéséhez vezet. Az előre meghirdetett árfolyamváltozás ugyanakkor stabilitást eredményez, amely megkönnyíti a gazdasági kalkulációk elvégzését.

A stabilizációs kormányprogram szemléletváltozást feltételezett a korábbi árfolyampolitikához képest abban a tekintetben is, hogy a reáleffektív árfolyam szintentartása mint törekvés nem volt már alkalmas megközelítés, hiszen a reáleffektív árfolyam nem lehet horgony. Ennek az az oka, hogy a reáleffektív árfolyam fenntartása bármilyen ütemű inflációs rátával összeegyeztethető.¹⁰³

Likviditási tartalék szabályozás

1991-ben került bevezetésre a jegybanki likviditási mutató; célja a bankok napi likviditási biztonságának javítása. Lényege az volt, hogy a bankok előírásban szabályozott módon korrigált mérlegfőösszegük 5%-ának megfelelő összeget voltak kötelesek likvid eszközökben tartani. A pénzügyintézetek 1991 végén mérlegfőösszegük 5,7%-át tartották likvid eszközben.¹⁰⁴ Ez a szabályozás tulajdonképpen nem a monetáris politika eszköztárába tartozik, hanem a bankok biztonságos működését elősegítő prudenciális, "bankfelügyeleti" jellegű előírások közé.

1992-ben felszínre kerültek az 1991-ben bevezetett likviditási mutató számítási módszerének fogyatékségei. A tartalékolásnak az ún. likviditási kincstárjeggyel is eleget lehetett tenni, ami hozzájárult a költségvetés finanszírozásához is. Az 5%-os likviditási előírásnak szinte minden bank megfelelt¹⁰⁵, a mutató így nem jelezte a várható likviditási problémákat, hiszen az egynapos bankközi kihelyezésekkel az előírás könnyen teljesíthető volt. Ezért a likviditási mutató metodikája átdolgozásra került. 1993-ban az új likviditási mutató bevezetésével a jegybank a pénzügyintézetek likviditás biztonságának növelését kívánta elérni.¹⁰⁶ Ennek érdekében az általános likviditási mutató egyoldalúságát kiküszöbölte az ún. pótlólagos likviditási tartalék követelmény bevezetésével, mely figyelembe vette a banki hitelportfóliók eltérő minőségét is. A pótlólagos likviditási tartalék mértéke a pénzügyintézet nettó illikvid eszközeinek 10%-a. Nettó illikvid eszközön a minősített kintlevőségeknek és a befektetéseknek a szavatolótőkével és a képzett céltartalékokkal csökkentett összege értendő.

Az általános likviditási mutató hiányosságainak kiküszöbölésére 1993. január 1-től többek között csak az egynapos lejáratú pénzügyintézeti kihelyezések, illetve a pénzügyintézetektől származó egynapos bankközi források pozitív egyenlege vehető figyelembe likvid eszközként. A mutatók teljesítése a jó portfólióval rendelkező bankok esetében nem okozott problémát. A mutatók teljesíthetőségét az 1992. évi hitelkonszolidáció nagyban segítette. A hitelkonszolidációba bevitt hitelállomány ugyanis egyrészt csökkentette a pótlólagos likviditási tartalék szükségletet¹⁰⁷, másrészt nem igényelt pótlólagos likviditást az által, hogy lehetővé vált a hitelkonszolidációs államkötvények likvid eszközként történő figyelembevétele.¹⁰⁸

1994-ben az új girorendszer elindulása, valamint a pénzügyintézeti törvény módosítása miatt a likviditási tartaléokra vonatkozó szabályozás is megváltozott. A kötelezőtartalék-számla és az elszámolási számla összevonása miatt a likviditási tartaléknál figyelembe vehető eszközök köre módosult. Mivel a pénzügyintézetek kötelező jegybanki tartaléka az elszámolási számlán kerül teljesítésre, likvid eszközként csak a tartalékon felüli rész vehető figyelembe.¹⁰⁹ A

¹⁰³Az 1995. évi monetáris politikai irányelvek. Tájékoztató az Országgyűlés részére. MNB Budapest, 1995. március.

¹⁰⁴Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1991

¹⁰⁵Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1992

¹⁰⁶A likviditási tartalék mértéke 5%-ról 1993. július 1-jéig fokozatosan 10%-ra emelkedett.

¹⁰⁷Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1993

¹⁰⁸A banki likviditási mutatók alakulásának figyelemmel kísérése során szerzett tapasztalatok azt mutatták, hogy a mutató 1993 során alapvetően alkalmas volt a bankok likviditási problémáinak jelzésére.

¹⁰⁹Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1994

pénzügyi törvény 1993. évi módosítása szigorúbbá tette a minősített kintlevőségek után képzendő céltartalék likvid eszközben tartására vonatkozó előírást. Ezután az MNB megszüntette az ún. pótlólagos likvideszköz-tartási kötelezettséget. Előírta viszont, hogy a pénzügyi intézetek a jegybank által meghatározott likvideszköz-tartási kötelezettségnek a pénzügyi törvényben meghatározott mértéken felül kötelesek megfelelni.¹¹⁰

Összefoglalás: A likviditási tartalékhoz kapcsolódó ráta kialakításakor szempont volt, hogy: ösztönözze a pénzügyi intézeteket az állampapírok vásárlására, elősegítse azt, hogy rendelkezzenek a bankok likvid eszközökkel rövidlejáratú forrásaik fedezésére és áttételesen fékezze a bankok aktív oldali kockázatvállalását, valamint mérje a bankok likviditását.

1991-hez képest számos, a jegybanki likviditási tartalék mérésére szolgáló likviditási mutató hatékonyságát befolyásoló és a módosításának szükségességét előidéző változás történt:

- a bankközi pénzpiac szereplőinek bővülése,
- a külföldről bevonható források révén a likviditás bővülése,
 - a költségvetési deficitet finanszírozó állampapírok mennyiségének nagymértékű növekedése,
- több száz milliárd forint konszolidációs értékpapír kibocsátása,
- a jegybanki kötelező tartalék elhelyezés metodikájának változása,
- a bankok treasury tevékenységének fokozatos javulása,
- esettanulmányok válságba került bankokról.

Az 1996 elejére kialakuló monetáris és fiskális környezetben a likviditási mutató elvesztette azt a szerepét, hogy a ráta segítségével fokozza az MNB az állampapírok vásárlását. Tekintettel az állampapírok minimális kockázatára, ugyanakkor relatíve magas hozamára, valamint a gazdálkodó szféra finanszírozásának kockázatosságára, a bankok előírás nélkül is előszeretettel fektetnek be állampapírokba.

A hitelkonszolidációs értékpapírok nagymennyiségű megjelenésével és egyben a likviditási tartalékba likvid eszközként történő beszámíthatóságával a mutató jelentős mértékben torzult. Előállhatott az az eset is, hogy miközben egy bank a kötelező tartalékot likviditási problémái miatt képtelen volt elhelyezni, likviditási mutatójának értéke igen magas értéket, akár 40%-ot is elért. Világossá vált az is, hogy kívülről, általános érvényű előírással minden bank számára optimális likvid eszköztartási arányt nem lehet jól megállapítani, mivel a likvid eszközök szükséges mennyisége és mibenléte az egyes bankok működésének függvényében alakul és dinamikusan változik.

A MONETÁRIS POLITIKA PROBLÉMÁI, HATÉKONY MŰKÖDÉSÉNEK JELENTŐSEBB KORLÁTAI

A sorbanállás jelensége

A monetáris politika hatékony működését akadályozta a vállalati szférában kialakuló jelenség, az ún. sorbanállás, ami azt jelentette, hogy erőteljesen megnőtt a ki nem fizetett vállalati számlák állománya, a vállalatközi kényszerhitelezés és a különféle adó jellegű kötelezettségek nem fizetése. A pénzügyi fegyelem lazasága, a nem fizetés esetén elmaradó csőd- és felszámolási eljárások a vállalatok közötti igen elterjedt kölcsönös nem fizetéshez vezetett. A vállalatközi

¹¹⁰Jelenleg a pénzügyi intézetek számára előírt likviditási tartalékot a jegybankról szóló 1991 évi LX. törvény 11. §-a alapján az 1/1996. MNB rendelkezés "Napi likviditási tartalék"-ra vonatkozó paragrafusai határozzák meg.

kényszerhitelezés gyors növekedését az 1988. évi erőteljes monetáris restriktió váltotta ki. A sorbanállás nem volt más, mint a vállalati szféra "korrekciós törekvése", nemkívánatos reagálása a monetáris szigor fokozására.¹¹¹ A sorbanállás a vállalati szférában komoly zavarokat okozott, de nem vezetett racionálisabb vállalati gazdálkodáshoz, és javuló likviditásmenedzselési magatartáshoz. Mivel a vállalatközi kényszerhitellel fedezett követeléseket is rendes teljesítménynek ismerte el az érvényes számviteli szabályozás, ezért ez sem kényszerítette a követelések mérséklésére és "keményebb" magatartásra az adósokkal szemben.¹¹² Az átalakuló gazdaságokban olyan - a magyarországit is lényegesen meghaladóan - nagy mértékűvé vált a sorbanállás, hogy egyes pénzügyi elemzők és szerzők már nem mint valamilyen anomáliát, hanem sajátos pénzügyi innovációt, alternatív finanszírozási csatornát tárgyalják. A sorbanállás mértékének, nagyságrendjének érdemi csökkenésére 1992-ben, az új szabályozási környezet kialakulásakor került sor.

A banki hitelezési magatartást befolyásoló problémák, a bankrendszer működésének első szakaszában

A Magyar Nemzeti Bankból létrehozott bankok jelentős összegű kétes hitelállományt örökölték meg, amelyekhez nem kaptak megfelelő tartalékállományt. Létrehozásukkor saját tőke ellátottságuk sem volt elégséges. Egyrészt tehát nem volt kedvező a kiinduló helyzet, másrészt a feltételrendszer sem volt megfelelő ahhoz, hogy a kezdeti rossz helyzetet a bankok korrigálják. A gazdasági átalakulás során az ügyfélkör helyzete romlott. A bankok ugyanakkor nem voltak érdekeltek abban, hogy ügyfeleikkel szemben szigorú üzletpolitikát folytassanak, részben a nem megfelelő csődszabályozás és a nem megfelelő számviteli szabályozás miatt. Másrészt a bankok tulajdonosai és a bankok hiteladósai között jelentős átfedés alakult ki. Ez is kedvezőtlen befolyást gyakorolt a bankok hiteldöntéseire. A bankok közötti verseny inkább a forrásokért, nem pedig a biztonságosan hitelezhető ügyfelekért folyt. A bankfelügyelet nem működött, nem működhetett kellő hatékonysággal, hiszen a költségvetésért felelős Pénzügyminisztériumtól nem volt kellőképpen független. Ebben a helyzetben a jegybanki forrásokhoz viszonylag könnyű volt a hozzáférés, így a bankoknál hiányzott a megfelelő színvonalú forrásgazdálkodás és likviditásmenedzselés. A nagybankok gyakorlatilag üzemgazdasági korlát nélkül működtek. **Egyrészt a bankok gazdálkodásában, illetve a külső feltételrendszerben nem voltak meg azok a tényezők, amelyek a hitelezés hatékonyságát és a prudens banki ügymenetet kényszerítették volna ki. Másrészt nem volt meg az érdekeltség, és a feltételek a várható veszteségek fedezésére szolgáló tartalékok felhalmozására sem.** Így a bankok mérlegének

¹¹¹Szalkai: A monetáris irányítás.

¹¹²A bankok esetében ráadásul a kétesnek minősített hitelek esetében nem volt meg a költség terhére történő céltartalékképzés lehetősége, ezért a bankok sem voltak érdekeltek a vállalatokkal szembeni "keményebb" magatartásban.

mind eszköz- mind forrásoldalát érintően érvényesültek olyan tényezők, amelyek előkészítették a később bekövetkező, illetve nyilvánvalóvá váló tőkevesztést. E folyamathoz természetesen egyéb, nem a bankrendszer szerkezetével összefüggő problémák is hozzájárultak, például a szakember állomány hiánya is.

A jegybank státusza és a jegybanki szabályozás egyes problémái

A kétszintű bankrendszer létrehozása kezdetben nem módosította alapvetően a Magyar Nemzeti Bank helyét a gazdaságirányítás intézményei között, és nem növelte önállóságát. A kormányzat a felelősséget a monetáris folyamatok irányításáért az MNB-re hárította, ugyanakkor a monetáris politika eszközeinek - az árfolyam- és a kamatpolitika - alkalmazásában nem biztosított kellő önállóságot. A politikai rendszerváltás idején és a jegybanktörvény elfogadását megelőző időszakban viszont a Magyar Nemzeti Bank igen nagy "informális", törvényben nem biztosított, de ténylegesen meglévő függetlenséget élvezett. Jelzésértékű tény ugyanakkor, hogy a jegybanktörvény előírását, amely a költségvetés jegybanki finanszírozását korlátozza, az Országgyűlés szintén nem egy esetben módosította az adott évi költségvetéssel összefüggésben.

A monetáris politika operatív döntéseinek meghozatalát nehezítette - különösen a kilencvenes évek elejéig, de bizonyos mértékben még ma is - a makrogazdasági információk és adatok pontatlansága és megbízhatatlansága. A GDP-vel kapcsolatos mérési problémák mellett a pénzmennyiségre vonatkozó adatok is nagy bizonytalanságot tükröztek és összehasonlíthatósági problémák voltak a lezajlott intézményi változások miatt. Ilyen intézményi, fizetéstechnikai és a gazdasági alanyok magatartásában bekövetkező változások voltak a vállalkozások számának nagymérvű növekedése, a pénzintézetek számának növekedése, a kialakuló magas megtakarítási hányad, a prompt inkasszós fizetésről történő áttérés a késleltetett fizetési módra. A vállalati szférában a korábbiaktól eltérően megjelent egy likviditásmenedzselési magatartás.

A kamatalakulás mellett a pénzügyi folyamatok és a monetáris politika feltételrendszere szempontjából nagy jelentősége volt annak is, hogy **erőteljesen megnőtt a kereskedelmi árrés és ennek következményeként jelentős különbség alakult ki a termelői és a fogyasztói árindex között. Az árindexek közötti elnyílás megakadályozta, hogy a gazdaság számára megfelelő kamatszerkezet alakuljon ki,** hiszen a megtakarítások zömét adó lakosság számára a fogyasztói árindex a mérvadó a hozamelvárások tekintetében, de a hitelfeltevő vállalkozások számára a termelői árindex a mérvadó. A hitelezési oldalról még elfogadható kamatszínvonal - figyelembe véve a forrásadót, a jegybanki tartalékolás költségét és egy minimális kereskedelmi banki nyereségigényt¹¹³ - nagyon alacsony betéti reálkamatot eredményez. Ezt a kedvezőtlen hatást némiképpen tompította, hogy a lakosság megtakarítási szándékait ekkor - 1992-ben - nem elsősorban a hozamelvárások, hanem a bizonytalanságból eredő tartalékolási törekvések motiválták. Más oldalról tekintve, a pozitív betéti reálkamat, figyelembe véve a pénzügyi közvetítés fent említett költségeit a hitelfeltevők számára elfogadhatatlanul magas kamatlábat eredményezett.

A Magyar Nemzeti Bankot a pénzpolitikai eszköztár átalakulása ellenére jelenleg is terhelik a jegybanktól alapvetően idegen feladatok és ez is beszűkíti a monetáris politika mozgásterét. Ilyen feladat bizonyos speciális hitelkeretek fenntartása.

¹¹³Ráadásul 1992-ben a pénzintézeteknél nem csupán egy átlagos nyereségigény jelentkezett, hanem igen jelentős "visszamenőleges" céltartalékképzési kényszer is.

A jegybanki kamatpolitika hatékonyságát - főként 1994-ben - gátolta, hogy a hitelállomány növekményének egy részét kedvezményes, és nem kamatérzékeny, illetve állam által garantált hitelek tették ki. A kamatemelésekre a bankok még mindig igen lassan reagáltak, bár "reakcióidejük" gyorsabb volt, mint a kamatcsökkenések idején. A kamatpolitika hatékonyságát csökkentette a belföldi vállalati hitelek magas reálkamatlábának következtében megnövekedett közvetlen külföldi vállalati hitelfelvétel.

Az elmúlt évek tartós tendenciája volt, hogy **a gazdaság nyitottságának növekedésével és magas, növekvő államháztartási hiány mellett erőteljesen beszűkült a monetáris politika mozgásterét.** A magas reálkamat és pénzügyi közvetítési költség mellett először növekednek a bankrendszert elkerülő finanszírozási formák, majd megindul a külföldi források közvetlen igénybevétele. A monetáris politika mozgásterét korlátozó tényező volt, hogy jegybanki források nélkül a kereskedelmi bankok egy része - bizonyos időszakokban - nem tudta likviditását tartósan menedzselni. Az MNB kényszerhelyzetbe került, mivel a refinanszírozás felfüggesztése esetén a bankok likviditási helyzete megrendült volna. Ez a finanszírozási kényszer akadályozta a jegybankot a likviditásszűkítő intézkedésekben.

A csúszó árfolyamrendszer bevezetésétől kezdve a - jegybank szándékai szerint - kialakuló magas különbség a forint (például állampapír vásárlás) illetve a deviza befektetések között, erőteljes deviza beáramláshoz és deviza - forint konverzióhoz vezetett. E likviditási többlet sterilizálásának a költsége a jegybank eredményét rontó tényezőként jelentkezik.

Az MNB mérlegében a nettó devizatartozás miatt fennálló jelentős nyitott pozíció következtében az elmúlt években folyamatosan és szükségszerűen jelentős árfolyamveszteség keletkezett. Az árfolyamveszteség az érvényes elszámolási szabályok szerint nem folyó veszteségként került elszámolásra, a megfelelő mértékű céltartalék képzésére nem került sor, hanem arra a költségvetésnek lejárat nélküli kamatmentes hitelt nyújtott a jegybank. Így a külső eladósodás tényleges terhei nem jelentek meg transzparens módon az elmúlt évtizedek költségvetési elszámolásaiban. 1995 végére a fenti veszteség kumulált értéke meghaladta a 2000 milliárd forintot.

A BANKRENDSZER INTÉZMÉNYEINEK, PIACAINAK FEJLŐDÉSE, MŰKÖDÉSÉNEK TÖRVÉNYI - JOGSZABÁLYI HÁTTERE, FONTOSABB ESEMÉNYEK

1987

AZ 1987-ES BANKREFORM ELVEI, KORLÁTAI, EREDMÉNYEI

Az 1987 január 1-től elindított bankreform célja az 1948-tól szovjet minta alapján kialakított egyszintű bankrendszer átalakítása volt. E típusú bankrendszerben az üzleti alapon működő kereskedelmi bankokat megszüntették, így a Magyar Nemzeti Bank nemcsak a központi jegybanki funkciókat látta el. A bankreform során egy kétszintű bankrendszer kialakítása indult el, amelyben a jegybanki funkciókat a központi bank látja el, a kereskedelmi banki és egyéb üzleti jellegű bankári tevékenységeket a központi banktól független üzleti bankok végzik. Erre azért volt szükség, mert az egyszintű bankrendszerben a pénzügyi- és hitelkapcsolatok csupán az állami tervezés eszközrendszerét jelentették és így nem lehetett szó versenyről. **Az 1987-es bankreform alap gondolata az volt, hogy a létrejövő kereskedelmi bankok egymással versenyezni fognak, és ez a pénzügyi erőforrások hatékonyabb elosztását eredményezi.** 1987 január 1-től így létrejöttek a jegybanktól független önálló kereskedelmi bankok. Ezek részben az MNB korábbi ágazati finanszírozó részlegeiből jöttek létre. A bankreform alapvető törekvése azonban csak lassan, fokozatosan és korlátok között valósult meg, mint ahogy a bankrendszer reformját egészében is a fokozatosság jellemezte.

A kétszintű bankrendszer kialakításakor három komoly versenykorlátozó tényező érvényesült. A vállalati és a lakossági banktevékenység elválasztása, a bankválasztási és számlavezetési korlátozások, valamint a kezdeti igen erőteljes banki specializáció a vállalati tevékenységet folytató bankok körében.

1987 elején a vállalatokat, szövetkezeteket megosztották a bankok között, hozzákapcsolták egy-egy bankhoz (számlavezetés, stb. szempontjából). Ez az adminisztratív korlátozás 1987 közepétől megszűnt, a vállalatok megkapták a szabad bankválasztás jogát.

1987 elején alapvetően ágazati hovatartozás alapján történt meg az ügyfelek felosztása a 3 nagy kereskedelmi bank között. Az iparvállalatok a Magyar Hitelbank, az agrárgazdasági vállalatok és a termelőszövetkezetek nagy része az

Országos Kereskedelmi és Hitelbank (ma Kereskedelmi Bank Rt.), az infrastrukturális tevékenységet végző illetve az energetikai szektorba tartozó vállalatok nagy része pedig a Budapest Bank ügyfele lett. Bár egy-két év alatt mindenféle adminisztratív megkötöttség megszűnt, a három bank üzletkörében a fenti szakosodás csak lassan oldódott, és bizonyos mértékben még a kilencvenes évek elején is érződött, hiszen a kereskedelmi bankok érthető módon törekedtek megőrkölt ügyfélkörük megőrzésére. 1989-től a vállalatok több banknál is rendelkezhetnek folyószámlával. A kisebb és újonnan alakult bankok ügyfeleivé inkább a kisebb és új vállalkozások váltak, illetve a nagybankok mellett lettek második, harmadik számlavezető, hitelező bankjai a nagyobb vállalatoknak. **A kereskedelmi banki tevékenységek egy részénél csak később** - a feltételek megteremtésével párhuzamosan - **történt meg a decentralizálódás és a szereplők számának növekedése.**

1988

A FONTOSABB PÉNZÜGYI PIACOK KIALAKULÁSA

A pénzpiac legrégebbi eleme a vállalatközi pénzpiac volt¹¹⁴, amelynek liberalizálására a nyolcvanas évek első felében került sor. Ezzel párhuzamosan került (újra)bevezetésre a belföldi fizetési forgalomban a váltó. A bankrendszer reformja, és a vállalati szféra esetében érvényesített kamatlábak liberalizálása után jöttek létre azok a pénzpiaci szegmensek, amelyeket már a bankok működtettek: a kereskedelmi papírok, a váltók leszámítolásának piaca és a bankközi pénzpiac. Az ezen piacok működésében tapasztalt problémák hozzájárultak ahhoz, hogy a Magyar Nemzeti Bank maga is szervezze a pénzpiac kialakulását.

A bankok kereskedelmi papírokat saját tárcájukban igen korlátozottan tartottak csak, a váltók zömét az MNB-nél viszontleszámítottatták. A váltók bankközi forgalma sem volt jelentős. Annak eredményeként, hogy az MNB a viszontleszámítolásnál hosszabb időre rögzített kamatot alkalmazott, piaci leszámítolási kamatláb nem alakult ki. A spontán szerveződő bankközi pénzpiac az alacsony likviditás, a banki likviditás menedzselés gyengesége és a visszafizetési kockázat miatt kezdetben szinte működésképtelen volt. A bankközi pénzpiac jelentős fejlődésen ment keresztül és már 1991-ben jelentős szerepe volt, a váltó használata azonban gyakorlatilag ma is hiányzik a magyar pénzügyi életből.

A kincstárjegyek aukciós piaca

¹¹⁴Szalkai: A monetáris irányítás.

A jegybank a kincstárjegyek aukciós piacát 1988. decembere óta működtette.¹¹⁵ Az aukciókra - rövid kísérleti időszak után - hetente kerül sor, amelyeken bármely jogi személy résztvehet. Az aukció résztvevői a vásárolni kívánt kincstárjegy mennyiségére és (diszkont) árára tehetnek ajánlatot. Az ajánlatokat a legmagasabb ajánlati ártól kezdve sorba rendezve fogadta el az MNB mindaddig, ameddig az előre elhatározott legalacsonyabb elfogadható árnak és a kibocsátandó mennyiség limitjének az ajánlatok megfelelnek. Az MNB a két egymást követő aukció közötti időszakban az előző aukción kialakult átlagáron - az el nem kelt mennyiség erejéig - értékesített kincstárjegyeket. A piac bővülése érdekében az MNB vállalta az eladott diszkontkincstárjegyek leszámítolását a megelőző heti aukción kialakult maximális diszkont mellett. Az üzletszabályzat és az aukciók lebonyolítása 1995-ig sok kisebb részletében változott, de a fent leírt mechanizmus lényegében ugyanaz maradt. Ezzel **a diszkontkincstárjegy- aukciók a pénzpiac és a jegybank monetáris eszköztárának egyik legállandóbb és legstabilabb elemévé váltak.**¹¹⁶

Az aukciók 90 napos lejáratú kincstárjegyek kibocsátásával kezdődtek, majd rövid időre átmenetileg sor került 180 napos lejáratúak kibocsátására (a 90 napos diszkontkincstárjegyek folyamatos kibocsátása mellett). Az 1989 végén érvényesülő erőteljes likviditásszűke miatt ekkortól azonban már 30 napos lejáratú kincstárjegyek, majd 1992-től 180 napos, valamint 360 napos lejáratú diszkontkincstárjegyek kibocsátására is sor került.

A Magyar Nemzeti Bank közvetítésével működő bankközi pénzpiac és a spontán szerveződő bankközi pénzpiac

A spontán úton kialakuló bankközi pénzpiac legnagyobb problémája a résztvevő bankok közötti bizalom hiánya volt.¹¹⁷ Az MNB ennek a problémának a megoldását elősegítendő lépett be a bankközi pénzpiac szervezésébe, mintegy közvetítő ügynökként (jutalék ellenében). Ebben a rendszerben az MNB-vel lépett szerződéses viszonyba mind a bankközi hitel kihelyezője, mind a hitel igénybe vevője. Amennyiben a hitel felvevője határidőre nem fizetett volna, ebben az esetben az MNB fizetett volna a hitelezőnek. A törlesztési kötelezettséget nem teljesítő bankot viszont kizárta volna erről a piacról. **Az MNB által szervezett bankközi pénzpiac mellett természetesen a nem jegybank által szervezett bankközi pénzpiac is működött, de különösen a kezdeti időszakban az előbbi szerepe igen jelentős volt.** Főként a nagyobb összegű megállapodások kötettek e piacon. A piac fejlődésével a bankközi pénzpiac forgalmának egyre

¹¹⁵Az MNB szerepét e tekintetben 1996 április 1-től a Kincstár keretében működő Államadósság Kezelő Központ vette át.

¹¹⁶A kincstárjegy aukciók hosszú ideig a jegybanki likviditásszűkítés legfontosabb eszközei voltak. E piacon végsősoron nem a jegybank irányította a folyamatokat, hiszen a kibocsátást a költségvetés finanszírozási igénye szabja meg. Így bár a piacot a jegybank szervezte, a kibocsátás alakulása nem feltétlenül esett egybe a monetáris politika igényeivel.

¹¹⁷Szalkai: A monetáris irányítás.

kiseb hánýada zajlott az MNB által "közvetített" szegmensben, azonban az 1991-ig tartó idôszakban még igen fontos szerepe volt.

A jegybank közremûködése nélkül mûködô bankközi pénzpiac az elôbbivel párhuzamosan létezett, szerepe és jelentôsége a bankok likviditásmenedzselésében, valamint forgalma fokozatosan nôtt. A jegybanki refinanszírozási források erôteljes csökkenésének következtében különösen 1991-ben fejlôdött gyorsan. A bankok fôként 1992-ben - az Ybl Bank válsága és csôdje után, annak hatására - kezdtek hozzá érdemben a biztonságos bankközi hitelezés feltételeinek - a bankminôsítések, a bankközi limitek - kidolgozásához. Ezeknek az erôfeszítéseknek eredményeként a bankközi pénzpiac saját lábára állt, így **1993 májusában az MNB kivonult a bankközi forint pénzpiacról, és határozatlan idôre felfüggesztette közvetítôi tevékenységét.**

1992-ben - a korábbi évekhez hasonlóan - a Magyar Nemzeti Banknak a bankközi pénzpiacon¹¹⁸ végzett közvetítôi tevékenységén keresztül módja volt tájékozódni a pénzpiac likviditásáról és a kamatlábakról. Speciális bankközi kihelyezések keretében lehetôsége volt jegybanki forrás kihelyezésével is segíteni egyes bankok likviditásának megôrzését. Az ilyen kihelyezések célja általában a bankok ügyfélforgalmi számláján - jellegzetesen adófizetés esetén - jelentkezô átmeneti fedezetlenség áthidalása volt. A bankközi pénzpiac likviditásbôsége folytán a korábbi évekhez viszonyítva e források igénybevételére minimális volt az igény. A pénzpiacon az 1992-es évben kialakult likviditásbôvülés hatására a bankközi pénzpiaci kamatok nagy mértékben csökkentek. Ebben az is közrejátszott, hogy a bankoknak a vállalkozói szférába irányuló hiteltevékenysége a nagy kockázat miatt beszûkült, valamint az is, hogy a pénzintézeti rendszer várákozásaiban szereplô **jelentôs volumenû állampapír-kibocsátások az év elsô felében elmaradtak, s ugyanakkor az MNB nem tett restriktív intézkedéseket.** A pénzpiacon a tartós likviditásbôség hatására a nagymértékû kamatcsökkenés mellett **a szabad pénzeszközök a piacinál alacsonyabb kamatozású likviditási kincstárjegybe¹¹⁹ áramlottak, olcsó finanszírozási lehetôséget teremtve ezzel a költségvetés számára.** Az 1-2 napos betétek kamata azonban hamarosan megegyezett a likviditási kincstárjegy kamatával, ami azután a további kamatcsökkenésnek korlátot szabott. Mivel a pénzpiaci kamatok csökkenése nagyobb volt a vártnál, az év második felétôl a likviditási kincstárjegy I. sorozatának értékesítését a kibocsátó megszüntette, és a piaci feltételekhez jobban igazodó II. sorozatot bocsátott ki. A likviditásbôvülés hatására az MNB közvetítôi szerepe is megváltozott. **A bankközi pénzpiacon belüli részaránya, valamint forgalma az 1991. évihez képest lecsökkent.**¹²⁰

Az MNB által közvetített bankközi pénzpiacon kialakult átlagkamatok csökkenése az azonos futamidejû pénzpiaci kamatokénál kisebb mértékû volt. **1993.** elején továbbra is jellemzô volt a pénzpiacon a likviditásbôség, s ennek következtében folytatódott a kamatcsökkenési tendencia is. **Az év elején a pénzpiac likviditásbôségéhez jelentôs**

¹¹⁸A bankközi pénzpiac 1992. évi havi átlagos forgalma 243,3 milliárd forint volt, amely úgy alakult ki, hogy a januári 133,4 milliárd forintról az év végéig 444,4 milliárd forintra nôtt a forgalom. E növekmény fôleg a szeptembertôl történt ugrásszerû növekedésre volt visszavezethetô, aminek oka a futamidôk eltolódása volt a rövidebb (1-7 napos) lejáratok felé. Ebben a jelenségben a bankcsôdök miatt kialakult bizalomcsökkenés is tükrözôdött.

¹¹⁹A likviditási kincstárjegy a kincstárjegypiacnak egy olyan mesterséges eleme volt, amely az értékpapírok semmilyen tulajdonságával nem rendelkezett és torzította a piac mûködését, mivel lehetővé tette a bankok számára, hogy napi likviditási pozícióikat kiigazíthassák anélkül, hogy a másodlagos (bankközi) piacot igénybe kellett volna venniük. Ez önmagában is korlátját jelentette a másodlagos piacok kiépülésének, és egyenértékû volt a jegybank oldaláról egy egynapos, majd egyhetes passzív kamattjegyzással. A likviditási kincstárjegy kamatát a Pénzügyminisztérium határozta meg - általában az MNB-vel folytatott "alku" eredményeként - és lejáratá hosszú idôre elkötelezettséget jelentett a kibocsátónak.

¹²⁰Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1992

mértékben hozzájárult a likviditási kincstárjegy február 1-i lejáratához. A bankrendszer az így jelentkező többletlikviditást nem kötötte le teljes mértékben állampapírok vásárlására, s ez is elősegítette az alacsonyabb bankközi kamatszint kialakulását. Az év első negyedében a kamatok stabilizálódását követően **március közepétől a bankközi pénzpiacon jelentős kamatemelkedés indult meg.** A pénzpiacon egyre fokozódó leértékelési várakozásokból adódó árfolyam spekuláció, a félév végére pedig a vártnál rosszabb külső egyensúlyi pozíció érezte a likviditás szűkítő hatását. Ezek a folyamatok is elősegítették a kamatemelésre és a magasabb kamatszint kialakulására vonatkozó várakozásokat. **A pénzpiacon egyre nagyobb szerepet játszottak az MNB repo műveletei.** A szűkülő likviditású pénzpiacon egyre nőtt az igény a pótlólagos forrást jelentő aktív repo ügyletek iránt.¹²¹ 1993-ban tehát megváltozott a jegybank pénzpiaci tevékenységének jellege. A piacépítő-kockázatmérséklő közvetítői tevékenység helyett a jegybank a piac két ellentétes végén állt - illetve áll - a bankok rendelkezésére. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a pénzpiac likviditásának függvényében aktív, vagy passzív jegybanki műveletek iránt volt igény általában egy-egy adott időszakban.¹²² A bankközi pénzpiac kialakulásának folyamata ezzel lezárult.

A pénzintézetek érdekképviselője és oktatási intézménye

1988 őszén több kereskedelmi bank kezdeményezte a **Magyar Bankszövetség létrehozását** önkéntes alapon, egyesületi formában. **Az 1989-ben megalakult szövetség tagjai alapszabályának értelmében azok a versenyszférában működő bankok, pénzintézetek lehetnek, amelyek legalább 500 M Ft alaptőkével rendelkeznek és elfogadják a szövetség alapszabályát. A szövetség legfontosabb célja tagjai szakmai érdekeinek képviselője.** A Bankszövetség részt vett - és részt vesz - a pénzintézeti rendszert érintő törvények, jogszabályok, programok kidolgozásában, képviselve a pénzintézetek véleményét, érdekeit. A Bankszövetség képviselte és képviseli a pénzintézeteket a különböző fórumokon, a banktanácsban stb. Fontos feladatának tekinti, hogy együttműködjön más érdekképviselői szervekkel, kifejtve a kereskedelmi bankok véleményét az aktuális gazdasági, pénzpolitikai, stb. kérdésekben. A Bankszövetség kapcsolatokat épít ki más országok bankszövetségeivel, az Európai Közösség bankföderációjával. 1988-ban jött létre a magyar bankszakma legfontosabb szakmai oktatási-továbbképzési intézménye a budapesti Nemzetközi Bankárképző Központ Rt. Az NBK alapítói és részvényesei a magyar pénzintézetek.

1989

A LAKOSSÁGI ÉS A VÁLLALATI BANKTEVÉKENYSÉG EGYSÉGESÍTÉSE

1988 folyamán a bankválasztási és számlavezetési kötöttségek oldódtak.¹²³ A bankszerűen működő különböző speciális pénzintézetek egy része kereskedelmi banki jogosítványokat

¹²¹Ezen ügyletek iránt igény márciustól jelentkezett, elsősorban a pénzpiaci limitjüket kimerítő és pótlólagos forrásigénnyel jelentkező nagybankok részéről, majd fokozatosan nőtt az aktív repok állománya és bővült az igénybe vevő bankok köre is. Később az árfolyam spekuláció, majd a kamatemelési várakozások következtében nőtt a repo ügyletek iránti igény, s fokozatosan átalakult a szerkezetük is. Míg korábban alapvetően az 1 napos és 1 hetes futamidőre, a májusi 1 napos és 1 hetes repo ügyletek kamatszintjének emelése után döntően 1 és 3 hónapos lejáratokra volt igény.

¹²²Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1993

¹²³Szalkai: A monetáris irányítás.

szerezett. **1989. január elsejétől megszűnt a lakossági és a vállalati banktevékenységek elválasztása.** A kereskedelmi bankok és az egyéb bankszerűen működő pénzügyintézetek felhatalmazást kaptak a lakossági és a vállalati banktevékenység folytatására egyaránt. **Az egységesítést a lakossági betétgyűjtés területén átmenetileg alkalmazott jegybanki speciális tartalékolási előírások gyakorlatilag formálissá tették.** E szabályokat az a szükségesség, hogy ne történjen meg az OTP lakossági betétállományának csökkenése. Ez szolgált ugyanis forrásul a lakossági, főként a lakásépítési hitelállománynak. A letéti jegyekre a speciális tartalékolási előírások nem vonatkoztak, így a lakossági megtakarítások növekményének megszerzéséért folyó verseny szabadon bontakozhatott ki. A lakossági és vállalati banktevékenység egységesítésének eredményeként vált lehetővé a későbbiekben a lakossági betéti és hitelkamatok fokozatos liberalizálása és piaci szintre emelkedése. A Lakásalap létrehozása után a lakáshitel-támogatási rendszer vesztesége ennél az alapnál csapódott le, amelynek ellensúlyozására központi költségvetési támogatásra volt szükség.¹²⁴

1987-ig lakossági bankműveleteket csak az OTP és a takarékszövetkezetek végezhettek. 1988-tól kezdtek lakossági forrásokat gyűjteni a kereskedelmi bankok, de még nem betétek, hanem különböző értékpapírok formájában. 1989-től kapott teljes körű kereskedelmi banki felhatalmazást az OTP. 1988-ban alakult meg a Postabank, amely 1989-től végez - gyakorlatilag csak forrásoldali - lakossági bankműveleteket. Fokozatosan alakult ki és egységesedett tehát ezen a területen (is) a piac.

1990

A "2. BANKREFORM": A DEVIZADECENTRALIZÁCIÓ

A szocialista gazdaság időszakában Magyarországon a külkereskedelem állami monopóliuma teljes körű devizamonopóliummal párosult, amelyet a Magyar Nemzeti Bank gyakorolt. Emellett a külkereskedelemmel kapcsolatos egyes devizaműveletek, illetve a devizakülföldiekkel szemben keletkező egyéb pénzügyi megbízatások végrehajtásának jogával a Magyar Nemzeti Bank néhány

¹²⁴A Lakásalap átvette az OTP és a takarékszövetkezetek kedvezményes kamatozású hiteleit, amelyekért cserébe piacihoz közeli kamatozású kötvényeket adott át. A kötvények kamatozását évente felülvizsgálat után állapították meg.

belföldi pénzügyintézetet ruházott fel.¹²⁵ A nyolcvanas évek végén jelentősen bővült a külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok száma, majd a külkereskedelmi tevékenység folytatása alanyi joggá vált. Ezzel együtt jelentősen nőtt a liberalizált import keretében behozható termékek aránya. Az importliberalizáció¹²⁶ azt az állami garanciát is jelentette egyúttal, hogy forint fedezet ellenében a magyar vállalatok külföldi vásárlásaik finanszírozásához konvertibilis devizát vásárolhattak. A Magyar Nemzeti Bank megőrizte a külkereskedelmi forgalommal összefüggő devizamonopóliumát - azaz a magyar exportőrök konvertibilis exportbevételeiket a beérkezés napjától számított nyolc napon belül a kereskedelmi bankokon keresztül kötelesek voltak eladásra felkínálni az MNB-nek, a jegybank által rögzített árfolyamon - és így a vállalatok devizaszámlát továbbra sem vezethettek¹²⁷, de a kereskedelmi bankok devizaműveletekkel kapcsolatos tevékenységi köre jelentősen kibővült. A tervgazdálkodás időszakában a forint- és a devizagazdálkodás nagyon élesen elkülönült egymástól. A külkereskedelemben és a bankrendszerben bekövetkező változások azonban szükségessé tették a devizagazdálkodás területén is a továbblépést. **A devizaterületeken a kétszintű bankrendszer kialakítására 1990-ben került sor.**¹²⁸ Abban, hogy erre 1987-ben még nem került sor két ok játszott közre. A nyolcvanas évek végén komoly félelmek éltek azzal kapcsolatban, hogy egy devizadecentralizálás esetén nem biztosítható a devizabefolyás központosítása, és ez komolyan megrendítheti az ország fizetőképességét.¹²⁹

A devizadecentralizálás alapelvei¹³⁰:

A bankok ügyfeleik konvertibilis exportbevételeit kötelesek a jegybanknak eladni, így az exportból származó devizabevételekkel naponta elszámolni a jegybankkal. Importkifizetéseikhez viszont szabadon vásárolhatnak devizát a jegybanktól. A kereskedelmi bankok külföldi

¹²⁵A legnagyobb forgalmat maga a jegybank bonyolította.

¹²⁶A liberalizált termékkörre vonatkozóan.

¹²⁷Vállalkozói devizaszámlák nyitására 1995. április 1-ig nem volt lehetőség.

¹²⁸1988-tól kezdődően a megfelelően felkészült kereskedelmi bankok jogot nyertek devizabetétek tartására, számlavezetésre, valamint határidős árfolyamok jegyzésére és határidős devizaügyletek bonyolítására. A kereskedelmi bankok azonban semmilyen kockázatot nem vállaltak és ügyleteiket teljes egészében lefedték a jegybanknál. 1989 júliusától a kereskedelmi bankok belföldi devizahitelek nyújtására kaptak engedélyt. A fokozatos decentralizálás után a nagy lépésre 1990-ben került sor. 1989-től folytak előkészületek a jegybank és a kereskedelmi bankok szakértőiből alakult bizottságban azoknak a feltételeknek a megteremtésére, amelyek lehetővé tették - első lépésben - hat kereskedelmi bank számára, hogy 1990 I. negyedétől kezdődően átvegyék a jegybanktól a külkereskedelmi ügyletek operatív bonyolítását. Kezdetben a már említett 6 bank kapott jogot - az ekkor már devizaforgalmat bonyolító vegyesbankok mellett - a külkereskedelemmel összefüggő fizetések bonyolítására, de számuk gyorsan nőtt, 1990 végére 14, 1991 májusára pedig 16 bank rendelkezett ilyen jogosítvánnyal.

¹²⁹Másrészt a "kétszintűsítésre" megszabott pénzügyi keretbe - legalábbis a hivatalos indoklás szerint - a devizadecentralizálás költsége nem fért volna bele.

¹³⁰A devizaműveletek decentralizációja MNB Market Letter 1991/4. szám

bankoknál számlát vezethetnek, azonban ezekre vonatkozóan korlátozások is érvényesülnek. A kereskedelmi bankok saját devizaforrásai a lakossági devizaszámlákon és a vegyesvállalati alaptőke-befizetésekre nyitott devizaszámlákon lévő összegek. Gyűjthetnek továbbá külföldi betéteket (kivételt képeztek itt a külföldi bankok), s szabadon rendelkezhetnek az ezen ügyletekből származó jutalékokkal és kamatbevételekkel. A kereskedelmi bankok az MNB külön engedélyével külföldi hiteleket vehetnek fel, illetve helyezhetnek ki. Devizahitelt nyújthatnak belföldi és külföldi vállalatoknak meghatározott célokra, betétként elhelyezhetik egymásnál, vagy a jegybanknál. Devizabetétek ellenében forint-refinanszírozási hitelhez juthatnak a jegybanktól, illetve swap-művelettel kicserélhetik azokat forintforrásra a jegybanknál. A devizaműveletek végzésére szóló jogosítványokat az MNB adta (és adja) ki. Ennek két feltétele van. Devizaműveletekre szóló jogosítványokért az alakuló kereskedelmi bankok akkor folyamodhatnak az MNB-hez, ha előzőleg az Állami Bankfelügyeletről banki jogosítványt szereznek.¹³¹ Ezután a devizatevékenységhez szükséges engedély megszerzésének egyetlen feltétele, hogy az érintett kereskedelmi bank rendelkezzen a kérelmezett tevékenység végzéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételekkel. Annak függvényében, hogy az adott kereskedelmi bank felkészültsége milyennek volt minősíthető, korlátozottabb vagy teljes körű engedélyt kaphatott. A szűkebb felhatalmazást jelentő engedély devizabetétek gyűjtésére és számlavezetésre jogosított fel, de nem adta meg a lehetőséget a külkereskedelemmel kapcsolatos műveletek végzésére. A teljes körű felhatalmazás az előbbieket mellett lehetővé tette a külföldön történő számlanyitást és a külkereskedelemmel kapcsolatos műveletek végzését is.

A devizadecentralizáció végrehajtása sikeres volt, annak ellenére, hogy bizonyos problémák voltak tapasztalhatók a kezdeti időszakban. A külkereskedelmi fizetések decentralizálása egyes vélemények szerint azzal a kedvezőtlen következménnyel járt, hogy átmenetileg az ügyletek intézésének időigénye megnövekedett.¹³²

¹³¹A devizaműveletek decentralizálásakor természetesen a devizajogosítványt szerző bankok már működő kereskedelmi bankok voltak.

¹³² A gondok okai a következők voltak: Egyes bankok nem voltak képesek megteremteni a szükséges technikai hátteret, néhányan - főként a kiterjedtebb fiókhálózával rendelkező nagybankok - gondokkal küszködtek a számítógépes rendszerek kiépítése során. Az új alkalmazottak és vezetők felkészültsége és tapasztalatai nem voltak elégségesek, hiszen a devizális tevékenységek átadásával nagyszámú szakemberre lett volna szükség. Mivel a kereskedelmi bankokban - hiszen ilyen bankok nem is működtek - mintegy negyven évig ilyen tevékenység nem volt, ezért a devizás szakemberek is kevesen voltak a kereskedelmi bankok igényeihez viszonyítva, ami jelentős túlkeresletet idézett elő a munkaerőpiacon. Az ügyfelek számára is új helyzetet jelentett a partnerek változása, ezért esetenként nem adtak pontos megbízásokat bankjuknak, vagy külföldi ügyfeleik bankjaiknak. Tipikus volt például, hogy továbbra is a Magyar Nemzeti Bankot jelölték meg olyan bankként, amelyhez a pénz átutalását kérték.

A devizaterületen végrehajtott decentralizálás fokozatosan, lépésenként ment végbe, "kézbentartottabb", és ennek következményeként kiegyensúlyozottabb is volt, mint a kétszintű bankrendszer létrehozása. Ennek eredményeként - bár Magyarországon több esetben és több okból került már sor pénzügyi válságokra és csődökre, illetve pénzügyi intézetek megszűnésére - **1995-ig a nem megfelelően végzett devizális tevékenység, a devizaügyletekből eredő kockázatok következményeként egyetlen kereskedelmi bank helyzete sem rendült meg.** Ehhez hozzájárult az is, hogy míg 1987-ben jelentős részben szinte teljesen újonnan kellett létrehozni a kereskedelmi bankokat, egész működésükkel együtt, addig 1990-ben már meglévő bankokban kellett újabb ügyletek végzését megszervezni. További tényező volt a devizadecentralizáció gördülékenységének elősegítésében, hogy az 1989-1991-es időszakban, a piacra lépés igen könnyen teljesíthető feltételei és a magas látszólagos nyereség miatt igen jelentősen megnőtt a Magyarországon működő pénzügyi intézetek száma. Erőteljesen megnőtt a külföldi résztulajdonnal alapított kereskedelmi bankok száma, amelyek e területen is rögtön megjelentek. **A devizadecentralizációra tehát egy olyan kedvező időpontban került sor, amikor a bankrendszer - legalábbis látszólag - viszonylag problémamentesen fejlődött,** a bankok ennek a feladatnak a megoldására koncentrálnak, ráadásul az újonnan belépő pénzügyi intézetek révén a bankok terhelése is - természetesen csak viszonylagosan - csökkent. **1990-ben két fontos terület kimaradt a devizaterületen végrehajtott decentralizálásból. Nem jött létre bankközi devizapiac és továbbra is a Magyar Nemzeti Bank kezelte az ország külső adósságát.** Mindkét területen a kétszintű bankrendszer fejlődésének második szakaszában történt előrelépés.

1991

A Parlament által 1990 decemberében hozott döntés megszüntette az addigi kedvezményes lakáshitelezési szisztémát és a lakásfinanszírozást piaci alapokra helyezte.¹³³ A lakáshitelezési rendszer megváltoztatása a költségvetési támogatási kényszer megszűnésével járt együtt.¹³⁴ Ezáltal vált lehetővé **1991 elején a 6 hónapnál hosszabb lekötésű betétekre vonatkozó, addigi kamatplafon eltörlése,** illetve a rövidebb lejáratú betétekre vonatkozó kamatplafon felemelése. **1991. december 1-jével a kamatplafon a rövidlejáratú betétekre vonatkozóan is megszűnt.**

¹³³Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1991

¹³⁴Az igen kedvezményes fix kamatozású lakossági lakáshitelállomány forrását gyakorlatilag az OTP-nél lévő alacsony kamatozású lakossági betétek jelentették. A betéti kamatszint emelkedése, a kialakuló negatív kamatmarzs folyamatosan növekvő veszteséget okozott az OTP-nek, amelyet a költségvetés a lakástámogatási rendszer révén volt kénytelen kompenzálni.

Ezzel - **történeti léptékben - viszonylag rövid idő alatt sikerült megszüntetni egy** olyan jellegű **adminisztratív korlátozást**, amely - egyes időszakokban még viszonylag fejlett piaci viszonyok mellett is - számos ország pénzügyi rendszerében jellemző volt.

A bankrendszerben meglévő állami tulajdoni hányad csökkentése érdekében első lépésként - ez év során - sor került az első kisbanki privatizációkra. E privatizációk a későbbiek során valamilyen módon lényegében kudarccal végződtek.

Az 1991-es év bankkrónikájához tartozik, hogy három kisebb pénzügyintézet (egy szakosított pénzügyintézet és két takarékszövetkezet) felelőtlen gazdálkodása miatt súlyos nehézségek közé került. A szakosított pénzügyintézet talpra állításához - elsősorban olyan nagybankoktól, amelyeknek tulajdonában volt e pénzügyintézet részvényeinek egy része - jelentős segítséget kapott. Az Állami Bankfelügyelet az Ingatlanbank pénzügyintézeti jogosítványait helyzetének rendezése után visszavonta. A takarékszövetkezetek ellen felszámolási eljárás indult. A kétszintű bankrendszer létrejötte óta ekkor fordult elő első ízben, hogy nem megfelelő gazdálkodása miatt egy pénzügyintézet csődhelyzetbe került, és pénzügyintézeti tevékenységét fel kellett számolni. A szakosított pénzügyintézet esetében „klasszikus” bankválság-ok húzódtak meg a háttérben. Az Ingatlanbank rövid lejáratú forrásokból főként ingatlanügyleteket, ingatlan-befektetéseket finanszírozott. A kamatszínvonal emelkedése idején ezeket a tartós kihelyezéseit egyre nagyobb forrásköltség mellett kellett finanszíroznia, amire hosszabb ideig már képtelen volt.¹³⁵

Az 1991. év fontos eseményei voltak a pénzügyintézeti törvény, a jegybanktörvény, a csődtörvény és a számviteli törvény megszületése, illetve részben hatálylépésük. Hasonlóan fontos esemény volt a konszolidációs folyamat elindulása.¹³⁶

¹³⁵A kétszintű bankrendszer működésének kezdete óta 1994 végéig összesen nyolc pénzügyintézet esetében került sor gazdálkodási problémák miatt a banki tevékenység megszüntetésére. 1991-ben az Ingatlanbank, a Szil és Vidéke Takarékszövetkezet, valamint a Gávavencsellő és Vidéke Takarékszövetkezet került válsághelyzetbe. 1992-ben az Ybl Bank, a Vállalkozói Takarékszövetkezet és az Általános Vállalkozási Bank egymással összefüggő válsága eredményezte az Ybl Bank és a Vállalkozói Takarékszövetkezet felszámolását. Az Általános Vállalkozási Bankot egy külföldi pénzügyintézet megvásárolta, és ennek leánybankjaként folytatta tevékenységét Westdeutsche Landesbank Hungaria néven. Az Ybl Bank banküzemére épülve is egy új pénzügyintézet, a Polgári Bank kezdett el működni. A Kontrax vállalatcsoport összeomlása megrendítette a tulajdonában lévő Innofinance Rt-t is. A pénzügyintézet csendes felszámolása 1994-ben jutott el a pénzügyintézeti jogosítványok visszavonásáig. E csődöknél is egy-egy klasszikus banki válság-ok vezetett el a pénzügyintézetek helyzetének megrendüléséhez, a tulajdonosok saját vállalkozásaik finanszírozására használták fel a tulajdonukban lévő pénzügyintézeteket, amelyek együtt buktak a válságba kerülő vállalatokkal. Gondatlan gazdálkodás következményeként 1993-ban megrendült egy újabb takarékszövetkezet helyzete is. A Heves és Vidéke Takarékszövetkezet jogosítványait az Állami Bankfelügyelet felfüggesztette, majd a takarékszövetkezet felszámolási eljárás alá került.

¹³⁶Ezek az események számos módon és hosszú időn keresztül érintették a bankrendszer fejlődését, így ismertetésükkel és hatásaikkal több fejezet foglalkozik. Itt ezért csak az 1991-ben történt események ismertetése szerepel.

A csődtörvény és a pénzügyi törvény¹³⁷

Az 1991-1992 fordulóján bekövetkező változásokban, a pénzügyi fegyelem javulásában, a vállalati sorbanállás drasztikus csökkenésében, a banki ügyfelek tényleges fizetési helyzetének tisztázódásában, és a bankok üzleti magatartásának megváltozásában alapvető szerepe volt az új csődszabályozásnak. A bankok működésének jogi-szabályozási feltételeiben hasonlóan fontos volt az új pénzügyi törvény. E két törvény hatályba lépése alapvetően megváltoztatta a bankrendszer működését és működésének feltételeit.

A csődtörvény megszületésének előzményei

A gazdasági átalakulás folyamatai jelentős mértékben megnehezítették az 1980-as évek végére, az 1990-es évek elejére a vállalatok helyzetét. Az import liberalizálása a hazai piacon verseny kialakulásához vezetett. A KGST piaca, ahol évtizedeken keresztül viszonylag gyenge minőségű termékeket is el lehetett adni, összeomlott, illetve e piacokon is versenyhelyzet alakult ki. A gondok hatására jelentősen megnövekedett a ki nem fizetett vállalati számlák állománya, a vállalkozói kényszerhitelezés és a különféle adó jellegű kötelezettségek nem fizetése (az ún. sorbanállás). A sorbanállás a gazdaság normális működésének egyik komoly akadályává vált. Részben ennek megváltoztatása érdekében került sor a szigorúbb csődszabályozás megalkotására. A sorbanállás problémájának felszámolására a nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján számos elképzelés született, ezek közül végül is egy sem lett megvalósítva, a csődtörvény lett alapvetően az a piaci eszköz - igen helyesen - amellyel sikerült felszámolni a sorbanállás problémáját, és alapvetően megváltoztatni a gazdálkodók üzleti magatartását.

A csődszabályozás 1992 előtt

A szocialista tervgazdálkodás időszakában a gazdasági jog gyakorlatilag nem alkalmazta a csődjogot. Csődeljárásra elvileg megvolt a lehetőség, de a nem hatékony nagyvállalatok átalakítását állami szanáláson keresztül próbálták megvalósítani, ami a valóságban reorganizációt nem, csupán központi pénzekből történő pénzügyi rendezést jelentett. A csőd- és a felszámolási eljárások száma így 1991-ig minimális volt. A felszámolási eljárások gyakorlatilag nem az igazán gondot jelentő nagyvállalati kört, hanem szövetkezeteket és egyéb nem állami gazdálkodó egységeket érintettek.

A csődtörvény

Az új csődtörvény **pontosan meghatározta, hogy milyen feltételek mellett kellett egy vállalatot fizetésképtelenségnek nyilvánítani. A legfontosabb, és komoly vitákat kiváltó változtatás a kötelező öncsőd intézményének bevezetése volt.** A fenti intézkedés szigorúságával együtt is - legalábbis bevezetésekor és átmeneti időtartamra - valószínűleg

¹³⁷A bankrendszer működésének jogi szabályozásában természetesen nem 1991 volt a kezdet éve. Ez előtt azonban rendeletek és egyes kapcsolódó területekre vonatkozó törvények paragrafusai szabályozták a bankrendszer működését. Az 1991 után következő évekre vonatkozóan is csak a legfontosabb, a bankrendszert közvetlenül érintő törvényekkel foglalkozom.

indokolt volt, hiszen alapvetően átalakította a vállalati magatartást a fizetési feltételek betartásával kapcsolatban.

Az adóst a csőd bejelentése után 90 napos, további 30 nappal meghosszabbítható fizetési moratórium illette meg. Az adósnak a moratórium alatt kilábalási tervet és egyezségi javaslatot kellett kidolgoznia. Az egyezség abban az esetben volt sikeres, ha minden hitelező egyetértett vele. A felszámolási eljárás során az egyezség megkötésére bármikor lehetőség volt és a felszámolásnál a csődtörvény elismerte a kényszeregyezséget is.¹³⁸ A kielégítési sorrend meghatározásakor a felszámolás során a bankok tartozásai az adótartozások, a vám- és tb-tartozások után kerültek besorolásra. Ez a rendelkezés gyakorlatilag igen kis esélyt jelentett a bankok számára a követelésükhöz való hozzájutásban, hiszen sok esetben a vállalatok vagyona és követeléseik kisebbek voltak, mint különféle kötelezettségeik. A kötelező öncsőd intézményének bevezetése, az ebből fakadó ügyintézés hirtelen és ugrásszerű megnövekedése ahhoz vezetett, hogy a bíróságok túlterheltsége miatt a csőd- és felszámolási eljárások nagyon elhúzódtak.

A pénzügyi törvény

A csődtörvény 1992-ben a bankok ügyfeleinek helyzetét tisztázta, és tette átláthatóvá. **A pénzügyi törvény a kereskedelmi bankoknak és a szakosított pénzügyintézeteknek a helyzetét tette átláthatóvá és megteremtette a jogi szabályozás oldaláról a prudens banki gazdálkodás legfontosabb feltételeit.** A pénzügyi törvény elfogadásával a korábbi igen hézagos, nem eléggé részletes és nem törvényi szintű szabályozás helyett megszületett egy sokkal részletesebb, átfogó, törvényi szintű szabályozás, amely alapvetően a nemzetközileg szokásos szabványokat követte, azokat vette alapul¹³⁹. Sok tekintetben nem is az átmeneti helyzetben lévő magyar gazdaság körülményeit és a bankrendszer lehetőségeit, adottságait vette figyelembe, hanem olyan szigorú szabályokat és követelményeket, amelyek betartására a magyar bankrendszer tagjainak jelentős része nem volt képes.¹⁴⁰

A pénzügyi törvény legfontosabb új elemei a következők voltak:

¹³⁸A megállapodáshoz az összes követelés kétharmadával rendelkező és a hitelezők felét kitevő csoport egyetértését kellett megszerezni.

¹³⁹A Bázeli Bizottság ajánlásait és a fejlett pénzügyi rendszerrel rendelkező országok gyakorlatát.

¹⁴⁰A pénzügyi törvény közvetlen „elődje”, a Minisztertanács 106/1989. (X.29.) MT rendelete volt, amely a banktevékenység folytatásának feltételeit és az Állami Bankfelügyelet tevékenységét szabályozta. Korábbi előzménynek tekinthető az állami pénzügyekről szóló 1979. évi törvény, amelynek módosításáról a bankreform előkészítése során az 1986. évi 28. törvényerejű rendelet rendelkezett, valamint az állami bankfelügyeletről szóló 55/1986 (XII. 10.) MT. sz. rendelet.

Részletesen meghatározta, és tételesen felsorolta a pénzügyi tevékenységeket. Meghatározta a pénzügyi törvény hatálya alá tartozó, és egyes pénzügyi tevékenységek végzésére jogosult pénzügyi intézetek "típusait". A külföldi előírásokhoz hasonlóan számos szabályt alkotott a pénzügyi intézetek biztonságos működése érdekében. Ezek közül a legfontosabb **a tőkemegfelelési mutató* alkalmazásának bevezetése** volt. Új szabály volt a minimális alaptőke-követelmény előírása. Igen fontos változás volt, hogy a korábbi szabályozástól eltérően a törvény **lehetővé és kötelezővé tette a pénzügyi intézetek számára a ráfordításként történő, tehát adózás előtti céltartalékképzést.**

A tulajdonosi struktúrára vonatkozóan a legnagyobb jelentősége annak az előírásnak volt, illetve van, amely a nem pénzügyi tulajdonosok által birtokolható tulajdoni hányadot 25%-ban limitálta.¹⁴¹ A pénzügyi intézetek számára a törvény ugyanakkor lehetővé tette, hogy más pénzügyi intézetben, értékpapír-forgalmazóban, befektetési alap-kezelőben, biztosítóban akár 100%-os tulajdoni hányadra is szert tehessenek. Ezzel **a jogi-törvényi szabályozás Magyarországon az angolszász modell irányába lépett,** amely nem engedi meg az egyes pénzügyi intézeteken belül e tevékenységek összefonódását, de lehetővé teszi, hogy egyes pénzügyi intézeti csoportosulások a pénzügyi szolgáltatások széles skáláját végezzék, üzemgazdaságilag elkülönült, de jogi és tulajdonosi kapcsolatban lévő gazdálkodó egységek révén.

A Magyar Nemzeti Bank és a pénzügyi intézetek felügyelete¹⁴²

A Magyar Nemzeti Bank az ország jegybankja. A Magyar Nemzeti Bank részvénytársaság, a részvények kizárólagos tulajdonosa a magyar állam. Az MNB kizárólagos joga az állam aranykészleteinek kezelése, a bankjegy- és érmekibocsátás. Az MNB, mint központi bank feladata a jegybankról szóló 1991. évi LX. sz. törvény szerint a forint értékállandóságának védelme, a pénzforgalom zavartalanságának biztosítása, illetve szabályozása, s a kormányzati gazdaságpolitika támogatása. A törvény a jegybanknak nagyfokú autonómiát biztosít, ami - a többi között - az MNB vezetőinek kinevezésében (az elnök kinevezése 6 évre szól), illetve vezető testületei megválasztásában is megjelenik. 1987. január elsejét, a kétszintű bankrendszer elindítását követően a jegybank vállalati finanszírozási kapcsolatai forint ügyletek

¹⁴¹A bankok konszolidációja miatt megnövekvő állami tulajdon ahhoz vezetett, hogy az állami tulajdoni hányadra vonatkozóan a későbbiekben törvénymódosításra lett szükség.

¹⁴²**Mind az MNB, mind az Állami Bankfelügyelet 1991 előtt jött létre,** viszont 1991-ben születtek meg azok a törvények amelyek alapján tevékenységüket végzik, ezért kerültek az 1991-gyel foglalkozó részbe. A jegybanktörvény elfogadása előtt, 1991-ig az 1967. évi 36. sz. törvényerejű rendelet alapján végezte tevékenységét az MNB. A kialakult gazdasági-politikai helyzetben az időszak elején kevésbé, de annak végén gyakorlatilag igen nagy fokú függetlenséggel rendelkezett, amelyet lényegében az "ex lex" állapot tett lehetővé. 1991 előtt az Állami Bankfelügyelet tevékenységét a 106/1989. MT rendelet szabályozta. 1991 óta tevékenységének kereteit a pénzügyi törvény határozza meg.

vonatkozásában lényegében megszűntek; a jegybank sem vállalatnak, sem a lakosság részére nem vezet számlát, nem nyújt hitelt és nem gyűjt betétet.¹⁴³

A pénzügyintézetek tevékenységének felügyeletét az **Állami Bankfelügyelet** látta és látja el. Az országos hatáskörű, a kormány felügyelete alatt álló Állami Bankfelügyelet a bankok tőke megfelelését, a portfóliót, a vezetés színvonalát, az eredményességet, a mindenkori fizetőképességet, a havi és hosszú távú likviditást ellenőrzi, illetve értékeli, figyelemmel a pénzügyintézeti törvényben meghatározott, a nemzetközi normáknak megfelelő követelményekre. Feladata, hogy elősegítse a pénzügyintézeti tevékenységre vonatkozó jogszabályok érvényesítését, elbírálja - az MNB-vel együttműködve - a pénzügyintézeti tevékenység végzésére vonatkozó engedélykérelmeket, ellenőrizzé a jogszabályok rendelkezéseinek megtartását és indokolt esetben intézkedjen a pénzügyintézetek biztonságos működése érdekében. Az ÁBF 1987-ben jött létre, mint a Pénzügyminisztériumhoz tartozó szervezeti egység, amely viszonylag kis létszámú és kis súlyú felügyeleti szerv volt a magyar kormányzati struktúrában. Ennek az intézményi gyengeségnek is volt részben a következménye, hogy csak öt évvel a kétszintű bankrendszer létrejötte után született meg a pénzügyintézeti törvény, a benne foglalt - rövid távú költségvetési érdekeket sértő - tartalékolási szabályokkal, és csak 1993 végén sikerült egy újabb régóta szükséges továbblépést elérni ezen a területen, míg a bankrendszer ezzel egy időben igen jelentős összegű költségvetésből származó tőke-transzferre szorult.

Garanciavállalás 1991 végén

1991 utolsó napjaiban - tulajdonképpen a konszolidációs folyamat első lépéseként - megállapodás született az érintett nagy kereskedelmi bankok és a Pénzügyminisztérium között az MNB-től - még az egyszintű bankrendszer időszakából - megörökölt kétes kintlevőségek ügyében. Az állam a 21 milliárd forintos hitelállomány felére garanciát vállalt.

A konszolidációs folyamat az elmúlt évek egyik legnagyobb hatású gazdaságpolitikai akciója volt.¹⁴⁴ Alapvetően befolyásolta a vállalati szféra működését, a központi költségvetés pozícióját, de természetesen főként a

¹⁴³A vállalatok közvetlen jegybanki finanszírozása deviza területen egyes ügyletek révén 1990-ig tartott.

¹⁴⁴Konszolidáción a továbbiakban azt a gazdaságpolitikai intézkedés sorozatot, és a hozzá kapcsolódó döntéseket, feltételeket, stb. értjük, amelyek során az állami költségvetés terhére a gazdaság bizonyos szereplői, (bankok és vállalkozások) az elmúlt években könnyítésekből, és nem normatív támogatásban részesültek különféle technikák (kötvénycsere, garanciavállalás, tőkeemelés) alkalmazásával. **A konszolidációs folyamat során igen kevés olyan lépés történt, amely a gazdálkodó szervezetek hatékonyságának javulását is elősegítette.** Ezeket röviden tárgyaljuk, értékeljük, de **nem értjük bele a konszolidációs folyamatba a bankok és vállalatok privatizálását és reorganizációját, bár ezek a lépések a gazdaság, az érintett gazdálkodó szervezetek teljes értékű konszolidálásához legalább olyan mértékben hozzátartoztak volna, hozzátartoznak, mint a tőke és pénzügyi problémák rendezése.** Ezek azonban gyakorlatilag igen sokszor elmaradtak, mert a konszolidációs folyamat lényegében csak a gazdasági átalakulás során az egyes gazdasági szereplőknél felhalmozódó veszteségeknek az egész nemzetgazdaságra történő ráterhelésévé és szétterítésévé vált.

bankrendszer helyzetét, így a konszolidációs folyamat ismerete nélkül nem érthető meg a magyar bankrendszer jelenlegi helyzete sem. A konszolidációs folyamat különböző lépéseire 1991-től 1995-ig került sor.¹⁴⁵

1992

A bankok 1991. évi üzletét záró 1992. évi közgyűlések - noha jó néhány részvénytulajdonos vállalat fizetési nehézségei miatt magas osztalékban volt érdekelt - az előző évinél alacsonyabb osztalékfizetés mellett döntöttek, amit az a megfontolás motivált, hogy ily módon növelni lehetett a kétes kintlevőségek fedezetét szolgáló tartalékokat.¹⁴⁶

Az Ybl Bank válság rövid krónikája¹⁴⁷

A kétszintű bankrendszer létrejötte, 1987 óta a legnagyobb méretű, és hatásaiban is legjelentősebb bankválság 1992-ben játszódott le. Az Ybl Bank, az Általános Vállalkozási Bank és a Gyomaendrői Vállalkozói Takarékszövetkezet összefonódó válságát az át nem gondolt privatizáció, a felelőtlen tulajdonosi magatartás és a banki gazdálkodás alapvető szabályainak megsértése okozta. A bankválság az Ybl Bank felszámolásával végződött, a kialakulásában felelős tulajdonosok ellen indított bírósági eljárás viszont 1996 közepéig még nem fejeződött be.

Az eseményekben központi szerepet játszott az ún. Hepta Csoport néven ismertté vált vállalkozói csoport, amely mintegy 30 egymással tulajdonosi kapcsolatban lévő kft-ből állt. A vállalkozói csoport 1991 júniusában az Ybl Bank többségi tulajdonosa lett, miután mintegy 600 millió forintért megszerezte a bank részvényeinek 51,7%-át. Ezt megelőzően 1990 őszén a vállalkozói csoport és néhány magánszemély megalakította a Gyomaendrői Vállalkozói Takarékszövetkezetet, amelynek alaptőkéjét 1991 nyarára több részletben 400 millió forintra emelték. 1991 őszén a részvénytársasági formában való banki működés engedélyezése iránti kérelmet nyújtottak be az Állami Bankfelügyelethez. Az engedélyt nem kapták meg. A vállalkozói csoport ugyancsak 1991 nyarán négyszáz millió forintot meghaladó összegben felvásárolta az Általános Vállalkozási Bank részvényeinek mintegy 20%-át.

1992. áprilisában és májusában az Ybl Bank és az Általános Vállalkozási Bank betétfelvevőként igen nagy aktivitást mutatott a bankközi pénzpiacra. Az Ybl Bank a hitelező bankok limitjeinek kimerülése után az akkor még működő "jegybank által közvetített" bankközi pénzpiacot használta fel. Május végén a Magyar Nemzeti Bank által alkalmazott limit kimerülése után az Ybl Bank olyan helyzetbe került, hogy rövid időn belül komoly likviditási problémái keletkeztek. Június 19-én a Magyar Nemzeti Bank visszavonta az Ybl Bank devizajogosítványainak jelentős részét. A Magyar Nemzeti Bankhoz június 23-án érkezett meg a hitelkérelem, amely mintegy 4-4,5 milliárd forint készenléti hitellel látta volna biztosíthatónak a Bank likviditását. Ezt, az Ybl Bank méretéhez képest igen nagy összegre vonatkozó hitelkérelmet az MNB - annak ismeretében, hogy a rövid lejáratú hitelek mintegy fele nem volt szerződésekkel alátámasztva és a hitelkérelem valódi okaival nem foglalkozott - elutasította. A hitelkérelem elutasításához döntő mértékben hozzájárult, hogy a június elejétől az Ybl Banknál az Általános Vállalkozási Banknál

¹⁴⁵Az események külön-külön, időrendben az adott évnél szerepelnek, értékelésük és összefoglalásuk másik fejezetben történik.

¹⁴⁶A későbbiekben világossá vált, hogy számos bank esetében ezeknek az osztalékoknak a kifizetése sem volt célszerű. A bankrendszer tartalékigénye szükségessé tette volna ezeknek az összegeknek a tartalékállományba helyezését is.

¹⁴⁷A fejezet a Fővárosi Főügyészség vádirata, és egyéb más források alapján készült. A bírósági tárgyalás még nem fejeződött be, így jogerős ítélet sem született. Ennek megfelelően a fejezetben foglalt - nem az egyes események időpontjaira vonatkozó - információk nem tekinthetők bizonyított tényeknek, és ennek megfelelően az ügyben szereplő személyek tevékenységének értékelésére nem alkalmasak. Ez természetesen nem is cél, csupán a történelemből eredő általános közgazdasági tanulságok levonására törekedtem.

és a Gyomaendrődi Vállalkozói Takarékszövetkezethél folyó vizsgálatok szerint a pénzintézetek gazdálkodásában olyan hiányosságok és problémák mutatkoznak, amelyek miatt nem átmeneti likviditási probléma, hanem a pénzintézeteknél folyó felelőtlen gazdálkodás következtében tartós fizetéseképtelenség alakult ki. A tartós fizetéseképtelenség mögött a 3 pénzintézetben fokozatosan meghatározó tulajdonosi pozícióba jutó vállalkozói csoportnak a banküzemi tevékenység alapvető szabályait megsértő magatartása állt. Az említett vállalkozói csoport arra használta fel a pénzintézetekben megszerzett vezetői pozíciókat, hogy a fizetéseképtelenné váló vállalkozásaikat újabb és újabb hitelekkel finanszírozva fenntartsák esetükben a fizetéseképtelenség látszatát. Ennek során megtévesztés útján szereztek hitelt az Ybl Banktól, annak tudatában, hogy a hitel visszafizetésére már nem lesz módjuk, mégpedig oly módon, hogy értékén felül jelzáloggal terhelt ingatlant ajánlottak fel a hitel fedezeteként. Az Ybl Bank ennek következtében jelzálogjogát a hitel visszafizetésének elmaradása után érvényesíteni nem tudta.

A vállalkozói csoport hiteligenyének kielégítése érdekében az Ybl Bank számára szabálytalan forrasszerzési gyakorlatot alakítottak ki, amely a következő volt: A különböző költségvetési szervek átmenetileg szabad pénzeszközait állami értékpapírok vásárlására szóló megbízás elfogadásával rövid időre befogadták azzal, hogy a megbízás teljesítésének elmulasztása esetére a bank igen magas kamatot garantált és fizetett. Ez a módszer a bank teherbíró-képességét a kényszerűen igénybevett bankközi hitelek mellett olyannyira kimerítette, hogy a bank fizetéseképtelenné vált.

Az Ybl Bank az igen magas forrásköltséggel megszerzett betéteket sok esetben szabálytalan hitelezési gyakorlat keretében a vállalkozói érdekcsoport fizetéseképtelenségének látszatát fenntartó hitelek folyósítására használta fel. A kölcsönök folyósítására nem egy esetben szóbeli hitelkérelmek alapján került sor. A kérelmek teljesítésére hitelszerződések nélkül, a hitelképtelenség vizsgálata és biztosítékok nélkül került sor, az ésszerű gazdálkodás követelményeinek figyelembe vétele nélkül. A szabálytalan hitelezési gyakorlat következtében, amelyet annak tudatában folytattak a vádlottak, hogy az Ybl Bank pénze elvész és követeléseit behajthatatlanokká válnak, mintegy 2,2 milliárd forintnyi vagyoni hátrány keletkezett.

Az 1992 áprilisától követett szabálytalan hitelfolyósítási és forrásbiztosítási gyakorlat következtében az Ybl Bank júniusra fizetéseképtelenné vált. Június 23-án az Állami Bankfelügyelet a bank pénzintézeti tevékenységét határozatlan korlátozta, és a bank irányítására bankfelügyeleti biztost nevezett ki. A fizetéseképtelenség miatt az Ybl Bank ellen 1992. szeptember 10-én felszámolási eljárást rendeltek el. A Magyar Nemzeti Bank mintegy 1 milliárd forintos refinanszírozási hitele révén a bank a kisbetétesek pénzét vissza tudta fizetni, de a nagybetétesek mintegy 6 milliárd forintot kitevő követelésének csupán mintegy 30%-ára volt meg a fedezet. A felszámolási eljárás során több olyan lehetőség is felvetődött, amely valamilyen formában a bank banküzemének további működtetését, valamint a kintlevőségek behajtását és a hitelezők nagyobb mértékű kielégítését célozta. A tárgyalások eredményeként végül az Ybl Bankot a Budapest Bank vásárolta meg, és annak bázisán létrehozott egy új pénzintézetet, a Polgári Bankot.

Az Általános Vállalkozási Bank az Ybl Bank esetében már említett vállalkozói csoporttól befogadott és leszámított olyan nagy értékű váltót, amelyet a Gyomaendrődi Vállalkozói Takarékszövetkeztől alakult Első Magánvállalkozói Bank garantált, illetve befogadott garantálatlan váltót is. Miután a váltóadós vállalkozói csoport fizetéseképtelenné vált, a váltókat garantáló bank pedig - amely banktevékenység folytatására még jogosultságot sem szerzett - a vállalt garanciákat teljesíteni nem tudta, e váltók befogadásával az Általános Vállalkozási Bankot olyan nagymértékű - mintegy 1,7 milliárd forint - vagyoni veszteség érte, amely döntő mértékben járult hozzá ahhoz hogy az ÁVB 1992 júliusára fizetéseképtelenné váljon. A hitelezőkkel történt megegyezés szerint ők a banknál elhelyezett betéteik 70%-át kapták csak vissza, a bank veszteségeinek egy részét így az ügyfelek viselték. Az Általános Vállalkozási Bankot a bank helyzetének rendezése során megvásárolta egy német pénzintézet, és tevékenységét Westdeutsche Landesbank Hungária néven folytatta.

Az Ybl Bank volt vezetőinek perében 1996. február 8-án született meg első fokon a nem jogerős ítélet. A bíróság valamennyi vádlottra nézve megállapította a különösen nagy vagyoni hátrányt okozó, folytatólagosan elkövetett hűtlen kezelés és a magánokirat-hamisítás büntetést. Bizonyíthatóság hiányában elejtette az elsőrendű vádlott ellen felhozott, különösen nagy kárt okozó csalás vádját. Ezek alapján a bíróság az első- és másodrendű vádlottra négy-négy év börtönbüntetést és 10, illetve 5 millió forint vagyonekobzást szabott ki. A harmad - és a negyedrendű vádlottak esetében esetében a bíróság rövidebb felfüggesztett börtönbüntetést és pénzbüntetést szabott ki.

A hármas bankcsőd számos következménnyel járt a bankrendszer fejlődésére. Az elsietett és balsikerrel végződő privatizáció - a bankrendszer egyéb problémái mellett hozzájárult ahhoz, hogy a bankprivatizáció folyamata hosszabb időre megakadjon. A bankválság során tapasztalható problémák, amelyek megakadályozták a bankok helyzetének korai felismerését, ahhoz vezettek, hogy a felügyeleti szervek lépéseket tegyenek a ellenőrzési-felügyeleti rendszer hatékonyabbá válása érdekében.¹⁴⁸ A bankok a tapasztalatok alapján tettek lépéseket a belső ellenőrzési rendszereik fejlesztésére, a bankválságok vezettek a bankminősítés, valamint a bankközi pénzüpiaci hitelezés esetén a limitrendszerek kialakításához illetve továbbfejlesztéséhez, általában a bankközi hitelezés komolyabb banki szabályozásához. Az így kialakuló átmeneti bizalmatlanság megrendítette néhány belföldi kis- és középbank helyzetét, amelyek forrásgazdálkodásukban jelentős mértékben támaszkodtak a bankközi pénzüpiacra. A bankválság során a visszaélések egyik technikai eszköze a váltó volt. Ez a váltó, mint pénzüpiaci eszköz iránti bizalom megrendüléséhez, és „használatának” visszaszorulásához vezetett. A betétesek vesztesége, illetve a Magyar Nemzeti Bank kényszerű belépése a veszteségek rendezésébe felhívta a figyelmet a betétbiztosítási rendszer hiányára. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1993-ban megszületett a betétbiztosításról szóló törvény.

1992-ben további két pénzüintézet csődkezelésére került sor. Különbség volt azonban csőd és csőd között, hiszen a kiváltó okok sok tekintetben mások voltak a nyári események (az Ybl Bank-Általános Vállalkozási Bank-Vállalkozói Takarékszövetkezet válsága), illetve a két államosított bank (a Konzumbank és az Iparbank) esetében. **Míg a három - egymással tulajdonosi kapcsolatban álló - pénzüintézetnél fennáll a gyanúja, hogy tudatos és szándékos gondatlan hitelezés, váltóügyletek, és a bizalom csökkenését kiváltó üzleti magatartás okozta a fizetéképtelenséget, addig a két konszolidált bank esetében a mennyiségi növekedést előtérbe helyező és nem kellően megalapozott üzletpolitika, valamint szakmai hibák vezettek a likviditási krízishelyzetek kialakulásához.**

A helyszíni ellenőrzések által feltárt - a likviditási zavarok kialakulásához vezető - főbb hiányosságok a következők voltak: A vezetés gyenge színvonala, a döntési jogkörök nem voltak pontosan meghatározva, a fiókok sok esetben túlzott önállóságot élveztek. A számviteli és szerződéses fegyelem hiányzott, nem álltak rendelkezésre a pontos információ szolgáltatáshoz szükséges technikai feltételek. A cenzúrabizottságok működése nem volt megfelelő, a hitelek sok esetben cél nélkül nyújtották, hiányoztak a megfelelő, érvényesíthető fedezetek és a megbízható adóminősítési rendszerek. Elmaradt a váltók óvatolása, a lejárt hitelek behajtásával nem foglalkoztak. Rövid, sok esetben bankközi forrásból finanszíroztak hosszú lejáratú kihelyezéseket (beruházásokat). Hiányzott a likviditásmenedzselés, nem kísérték figyelemmel a követelések és kötelezettségek lejáratú összhangját.

A bankrendszer néhány szabályozásbeli, illetve az intézményi hiányosságából adódó tényező például a betétvédelmi alap és a Hitelgarancia Rt. hiánya stb.), ha nem is közvetlenül, de áttételesen szintén hozzájárultak a bankcsödek kialakulásához, és azok következményeihez. A

¹⁴⁸Ilyen lépés volt például a kereskedelmi bankok ellenőrzésének megerősítése az MNB-ben.

banki válságjelenségek háttérben azonban mélyebben rejlő okok is meghúzódtak, amelyek összefüggtek a pénzügyi rendszer kialakulásának módjával és a gazdaság állapotával egyaránt.

A bankközi devizapiac

A bankközi devizapiac a devizaműveletek végzésére felhatalmazott bankok és a Magyar Nemzeti Bank részvételével 1992. július 1-jén kezdte meg működését. Lehetővé vált a bankok önálló devizaárfolyam-jegyzése egymás közötti üzleteikben, illetve az ügyfelek számára. A bankközi devizapiac indulásakor megváltozott a hivatalos árfolyam megállapításának időpontja is: az MNB az addigi reggeli időpont helyett déli árfolyamrögzítésre tért át. A napi hivatalos devizaárfolyamok megállapítása rögzített árfolyamszint mellett történt; az árfolyamszintet nem a piaci impulzusok közvetlen érvényesülése, hanem hivatalos döntés módosította. 1992-ben a bankok a Magyar Nemzeti Banknál hivatalos és aktuális piaci árfolyamokon válthattak át devizát forintra, illetve forintot devizára. A jegybankhoz a hivatalos árfolyamon történő teljesítésre - a jegyzett devizák mindegyikében, összeghatár nélkül - ún. adás-vételi jegyzéken nyújthatták be igényeiket. Az ily módon lebonyolított forgalom az előző év azonos időszakához képest jelentősen visszaesett. Ez arra utal, hogy a bankok átváltási üzleteiket növekvő mértékben intézték a bankközi devizapiacra.¹⁴⁹ **1992-ben a bankközi devizapiac lényegében mint új banki üzletág és a monetáris politika egyik "tere" sikeresen beilleszkedett a bankrendszer működésébe.**

A Magyar Nemzeti Bank a bankoknak árfolyamjegyzésével - a forgalomban legnagyobb súlyt képviselő három devizában, piaci árfolyamon - a nap folyamán is rendelkezésre állt. Reggel 9 és délután 3 óra között - a mindenkori nemzetközi devizapiaci keresztárfolyamok figyelembevételével - US dollárra, német márkára és osztrák schillingre jegyzett bankári összegekre (a hivatalos árfolyamokban érvényesülőnél szélesebb haszonrés mellett) vételi és eladási forintárakat. Az MNB az azonnali (spot) üzletkötések mellett a bankok felkérésére azonnali forinteladás-devizavétel és határidős forintvétel-devizaeladás irányú swap üzletekre, egy hónaptól egy évig terjedő futamidőre, határidős árfolyamokat is jegyzett. Az azonnali és a határidős üzletek együttes forgalma júliustól folyamatosan nőtt. A forgalom szerkezete azonban egyidejűleg megváltozott. Míg induláskor a forgalom kizárólag spot üzletekből származott, addig decemberben már kétharmadot a swap üzletek tettek ki. A bankrendszer az MNB-vel lebonyolított forgalmában nettó devizaeladó volt, ami az árfolyam-alakulást is meghatározta.¹⁵⁰ A regisztrált piaci árfolyamok az MNB hivatalos és piaci árfolyamjegyzése által meghatározott határok között - a nettó devizaeladói pozíció miatt jellemzően a devizavételi árfolyamszint közelében, azaz az "alsó intervenció pont" körül - mozogtak.¹⁵¹

1993-ban a piac működését érintő jelentősebb változás **március 10-étől** történt.¹⁵² A jegybank a kis összegű üzletkötéseknek a bankközi devizapiacra történő terelése érdekében **összeghatárt vezetett be a fixingen történő üzletkötéseknél is.** Ettől kezdve a bankok a fixing-árfolyamokon történő üzletkötésben egy devizanemben, legalább

¹⁴⁹Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1992

¹⁵⁰Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1992

¹⁵¹Az 1992 július elseje utáni első hetekben-hónapokban a piacon aktívan 3-4 pénzügyi szerepelt. Decemberre a devizapiacra rendszeresen résztvevő bankok száma 10 fölé nőtt. Októberben megkezdte munkáját az első devizapiaci ügynök, ami a bankok egymás közötti forgalmát jelentősen segítette.

¹⁵²Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1993

1 millió dollárnak megfelelő egy alkalommal vehettek részt. A jegybank a második negyedévben az intervenciós határok kis mértékű szélesítése mellett döntött. Ez a jogszabályi korlátok miatt két lépésben történt meg. Június 1-étől az MNB fenntartva a hivatalos devizavételi és -eladási árfolyamokon történő napi egyszeri üzletkötés lehetőségét, a napközi intervenciós határokat a korábbi 0,3%-ról 0,5%-ra szélesítette. Már ekkor eldőlt, hogy a **Magyar Nemzeti Bank megszünteti a fixingen történő deviza-adásvételt és ezzel párhuzamosan a hivatalos devizavételi és -eladási árfolyamok közzétételét**, de erre a törvényi akadályok miatt csak **1994. január 1-étől** nyílt lehetőség. A pénzintézetek nem vállalták az intervenciós határok kiszélesítése folytán megnövekedett árfolyamkockázatot, ebből adódóan júniustól kezdve az MNB-vel a forgalom döntő hányadát fixingen bonyolították. Az intervenciós sáv augusztusban +1,25%-ra, decemberben +2,25%-ra változott. Az MNB 1994 közepe óta a minimum összeget - amely alatt nem áll a kereskedelmi bankok rendelkezésére - 2 millió dollárban határozta meg, és október óta csak dollárban köt ügyletet. Ezekkel a lépésekkel tehát az MNB a fokozatosan fejlődő és egyre nagyobb forgalmú bankközi devizapiacról is mindinkább "kivonult" és azt egyre kötetlenebb keretek között engedte működni. A bankközi devizapiac forgalmát és a piaci árfolyamok alakulását az intervenciós sávokon belül az alapvető gazdasági folyamatok és főként a leértékelési várakozások szabták meg. A leértékelési várakozások felerősödésekor általában az árfolyamok a hivatalos deviza-eladási árfolyam közelében alakultak. A határokon belül tartáshoz azonban a jegybank intervencióira volt szükség.

A hitelkonszolidáció

1992-ben - részben az új banki minősítési szabályok, részben a kötelező öncsöd eredményeként elinduló csôdeljárások igen magas számának köszönhetően fokozatosan nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdaságban felhalmozódó pénzügyi problémák rendezése, amelyek a bankok mérlegeiben is megjelentek és biztonságos működésüket is veszélyeztették, átfogó intézkedést igényelnek. Átfogó intézkedést abban az értelemben is, hogy ne csupán a megörökölt hitelekre és ne csupán az MNB-ből kivált bankokra vonatkozzon. 1992-ben gyakorlatilag folyamatosan zajlottak szakmai viták és egyeztetések az állami beavatkozás mértékéről, módszeréről, ütemezéséről és technikai részleteiről. A kialakított megoldás hitelkonszolidáció néven vonult be a szakmai köztudatba.

1993

1993 legfontosabb eseményei a hitel-, bank- és adóskonszolidációs folyamat különböző további lépései voltak. A konszolidációs folyamat ez évi első lépése, a hitelkonszolidáció technikai végrehajtása volt. Bár a konszolidáció a bankok 1992. évi mérlegeiben "átvezetésre" került, a kötvények átadására 1993. márciusában került sor. Az év folyamán megtörténtek a bank- és adóskonszolidáció előkészületei, december 21. és 23. között sor került a bankkonszolidáció

első szakaszát jelentő tőkeemelésekre a rendkívüli közgyűléseken.¹⁵³ Sor került az adószolidaritás első lépésére is.¹⁵⁴

Az Országos Betétbiztosítási Alap létrehozása

A betéttulajdonosok bizalmának megőrzése, illetve megerősítése érdekében szükségessé vált az Országos Betétbiztosítási Alap (OBA) létrehozásáról és működésének részletes szabályairól szóló, 1993. évi XXIV. törvény megalkotása, amely 1993. június 30-án lépett hatályba. 1993. március 31-ével jött létre az Országos Betétbiztosítási Alap, amely július 1-jétől működik.

Az új betétbiztosítási rendszer célja, hogy a pénzügyi intézetek fizetési képtelensége esetén a betétesek részére megfelelő biztosítást nyújtson. A törvény az OBA létrehozásával a betéteseknek a korábbinál lényegesen szélesebb körre terjesztette ki a védelmet; a fizetési képtelen pénzügyi intézeteknél levő betéteket betétesenként 1 millió forint erejéig biztosítja. Az állam az 1993. június 30. előtt elhelyezett betétek közül továbbra is garantálja azokat, amelyekre korábban vonatkozott az állami helytállás. A törvény tartalmazza az OBA szervezeti felépítését és a biztosítás alapján a betétesek kifizetésének szabályait.¹⁵⁵ Ezzel létrejött egy olyan betétbiztosítási rendszer, amely a fejlett pénzügyi rendszerrel rendelkező országokban működőkhöz hasonló és felváltotta a korábbi állami garanciára épülő szabályozást.

A takarékszövetkezeti integráció, az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (OTIVA) és a csúcsbank

1993 végére a takarékszövetkezeti szektor helyzete kedvezőtlenül alakult. A takarékszövetkezetek működési problémáik, nem kielégítő tőkeellátottságuk és gyorsan romló portfóliójuk következményeként egyre kevésbé voltak képesek megfelelni a vidék finanszírozásának és annak a követelménynek, hogy a pénzügyi szolgáltatásokkal való ellátást egyre magasabb szinten biztosítsák. Mivel a mintegy 1800 takarékszövetkezeti fióknak körülbelül a fele működik olyan településen, amelyen más pénzügyi intézet nem működik, a takarékszövetkezeti szektor helyzetének rendezetlensége egyet jelentett a kistéleplések pénzügyi infrastruktúrájának nem megfelelő működésével. Ennek érdekében, hogy a pénzügyi szektor e szegmense is biztonságosan, a betétesek pénzét nem kockáztatva tudjon működni, valamint a vidék megfelelő pénzügyi szolgáltatásokkal való ellátására, finanszírozására és bizonyos agrárfinanszírozási feladatokra - továbbra is - alkalmassá váljon, a kereskedelmi bankrendszerhez hasonlóan átfogó változtatásokra, "reformokra", állami intézkedésekre illetve segítségnyújtásra is szükség volt. Az állami intézmények egy részének egyértelműen megfogalmazott céljai e lépéseknek meg is teremtették a "háttérét". Az Állami Bankfelügyelet és maguk a takarékszövetkezetek is a biztonságos, a törvényi szabályoknak megfelelően működő szektort szerettek volna létrehozni. A Pénzügyminisztérium és a Földművelésügyi Minisztérium pedig a vidéki

¹⁵³Az érintett bankok ebben a lépésben összesen mintegy 114 milliárd forint konszolidációs kötvényt kaptak tőkejuttatásként.

¹⁵⁴A kiemelt nagyvállalatokkal szemben fennálló mintegy 61 milliárd forint névértékű követelésért cserébe 57 milliárd forint névértékű konszolidációs kötvényt kaptak az érintett bankok.

¹⁵⁵Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1993

bankhálózat, a "vidék bankja" megteremtésében volt érdekelt. Mind ezek a szervezetek, mind az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség hosszú távon is megfelelő megoldásra törekedtek. **Ezeknek a törekvéseknek az eredménye volt a takarékszövetkezeti integráció létrehozása, ennek keretén belül az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap megteremtése, valamint a takarékszövetkezetek konszolidációja.**¹⁵⁶

A takarékszövetkezeti integráció a takarékszövetkezetek többségének¹⁵⁷ részvételével, az integrációs szerződés aláírásával jött létre 1993 október 13-án, majd november 9-én megalakult az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (OTIVA). A takarékszövetkezeti integráció csúcsbankja a Magyar Takarékszövetkezeti Bank lett, amelyet 1989. április 18-án a takarékszövetkezetek hoztak létre zártkörű alapítással, annak érdekében, hogy jogi és gazdasági önállóságukat megtartva szabad forrásaikat egy kereskedelmi bank révén hasznosítsák.¹⁵⁸

Az OTIVA feladatai közé tartoznak a hagyományos hitelszövetkezeti közös feladatok, például a közös egységes könyvvizsgálat, ellenőrzés, megelőző válságkezelés. Az első végrehajtandó feladat viszont eseti volt. **A pénzügyi rendszer általános helyzetéből és a szövetkezeti szektor tulajdonjogi szabályozásának sajátosságából eredően a takarékszövetkezeti integráció kialakításával esett egybe a takarékszövetkezeteknek a kereskedelmi bankokhoz hasonló konszolidációja is, amelynek végrehajtására az OTIVÁ-n keresztül került sor.** Ez lehetővé tette, hogy az állam közvetve konszolidálja a takarékszövetkezeteket, miközben vétőjoga lehetővé teszi számára, hogy megakadályozza az általa nem kívánatosnak minősített pénzfelhasználást. A Pénzügyminisztérium csak az OTIVÁ-hoz csatlakozott takarékszövetkezeteket fogadta be a konszolidációba. Az 1994. év így az integráció életében inkább az operatív válságmenedzselés, és nem a hosszú távú együttműködés kiépítésének éve volt. További hagyományos feladatot jelent az OTIVA számára a részvétel az integráció számítógépes és módszertani fejlesztésében, a közös működési szabályok kialakításában, az informatikai háttér megteremtésében. Az integráció feladatai közé tartozik közös új termékek, hitelkonstrukciók kidolgozása, közös folyószámla-vezetési rendszer kimunkálása.

¹⁵⁶A világ számos országában működnek a magyar takarékszövetkezetekhez hasonló hitelszövetkezetek, amelyek eltérő mértékben, de hasonló gondokkal is küszködnek. Ennek megfelelően a különböző országokban alkalmazott eltérő megoldások, probléma-kezelési technikák is lényeges vonásaikban hasonlítanak egymásra. A külön-külön kis üzemméretű, alacsony tőkájú szövetkezetek a hatékonyabb működés érdekében közös intézményeket hoznak létre, jogi önállóságukat megőrizve, önkéntes alapon közös működési szabályokat állapítanak meg. A kialakított együttműködés legfontosabb intézményei általában egy csúcsbank és egy intézményvédelmi alap. Az együttműködés előnyeit kiegészítheti a pénzügyi rendszer működéséért felelős állami intézmények támogatása. **A Magyarországon kialakított modell is alapvetően így épül fel.**

¹⁵⁷Az integrációs szerződést 233 takarékszövetkezet írta alá.

¹⁵⁸A kereskedelmi bankok konszolidációja során a Magyar Takarékszövetkezeti Bank is többségi állami tulajdonba került.

A csúcsbank legfontosabb funkciói általában - és így Magyarországon a Takarékbank feladatai - az alábbiak. A takarékszövetkezetek likviditásfeleslegének "felszívása" és kihelyezése az integráción belül illetve kívül. Közös banki termékek kialakítása és alkalmazásuk elősegítése az integráció működésében. Konzorciális hitelek szervezése és adott esetben ezekben való részvétel, a közös informatikai rendszer fejlesztése, a girorendszerhez történő csatlakozás biztosítása a takarékszövetkezetek számára. A takarékszövetkezetek és a csúcsbank között tehát lehetséges egy kölcsönös előnyökön alapuló munkamegosztás, amelyben a helyismerettel rendelkező takarékszövetkezetek hozzák a nagy hálózattal járó előnyöket, a csúcsbank pedig az univerzális kereskedelmi bank nagyobb tőkeerejét és a nagyobb szakmai hozzáértést. A csúcsbanki feladatok ellátásához a Takarékbanknak is szüksége volt a konszolidációban való részvételre. A takarékszövetkezeti integráció működésében tisztázatlan kérdés, hogy milyen legyen az együttműködés és a munkamegosztás a takarékszövetkezetek és a csúcsbank fiókjai között, hiszen sok esetben konkurenciát jelenthetnek egymásnak.

A pénzügyi törvény 1993. évi módosítása

Az 1994. január 1-jével hatályba lépett törvénymódosítást¹⁵⁹ több tényező tette szükségessé. Az eredeti törvény megalkotásakor várthoz képest a magyar gazdaság, illetve a pénzügyi rendszer helyzete kedvezőtlenebb lett, a pénzügyi intézetek likviditása és jövedelmezősége romlott, a céltartalékképzési igény jelentősen növekedett, néhány pénzügyi intézet fizetéseképtelenné vált. A törvény két éves alkalmazása során több értelmezési probléma is felmerült, amely a törvénytöveg több helyen történő pontosítását tette szükségessé. A fejlett piacgazdasággal működő országok gyakorlatának megfelelően szigorítani kellett a pénzügyi intézetek ellenőrzését, bővíteni kellett az állami bankfelügyelet beavatkozási lehetőségeit, szigorúbb jogi garanciákat kellett teremteni a pénzügyi intézetek fizetéseképtelenségének elkerülésére és meg kellett alapozni a pénzügyi intézetek konszolidációját.

A törvénymódosítás legfontosabb pontjai a következők voltak:

A pénzügyi intézetek tulajdonosaira vonatkozó, módosított szabályok értelmében az addigi 90% helyett - **a szavazati jogot nem biztosító elsőbbségi részvények kivételével - az összes részvénynek névre szólónak kell lennie.** Ugyancsak a tulajdonosi kör megismerhetőségét célozta a pontos, bővített tartalmú részvénykönyv-vezetési kötelezettség előírása. A befolyásoló részesedéssel rendelkező tulajdonos, vagy az ilyen részesedést szerezni kívánó személy - illetve társaság - valamint az általuk megbízott könyvvizsgáló, jogi vagy egyéb szakértő - az igazgatóság írásbeli hozzájárulásával - megismerheti a pénzügyi intézet eszközeivel kapcsolatos adatokat. A törvénymódosítás szigorította a pénzügyi intézeti tevékenység megkezdésének és folytatásának feltételeit. A pénzügyi intézet jegyzett tőkéjében a **készpénzhányad felemelése, és 50%-ának befizetése a tevékenység megkezdése előtt**, a belső ellenőrzési rendszer kiépítésének és működtetésének kötelezettsége, betét elfogadása és pénzforgalmi számla vezetése esetén kötelező csatlakozás betétbiztosítási és intézményvédelmi alaphoz, továbbá az országos elszámolásforgalom lebonyolítását végző átutalási rendszerhez, valamint hitelezési tevékenység esetén hitelinformációs - központi adósnnyilvántartó - rendszerhez, mindezek olyan előírások, amelyek a pénzügyi intézeti tevékenység megkezdésének és folytatásának feltételeit biztonságosabbá tették.

A kockázati céltartalék-képzés szabályai is változtak. **A kockázati céltartalék teljes összege az adóztatlan eredmény terhére számolható el.** Az új szabályok a pénzügyi intézetek számára ugyanakkor a korábbinál tágabb mérlegelési lehetőséget biztosítanak. A törvényből elmaradt a korábbi különféle minősítési kategóriákhoz hozzárendelt, kötelező részarány előírása, de a pénzügyi intézet az általa képzett céltartalék 30%-át köteles likvid

¹⁵⁹Az 1993. évi CXII. törvény.

eszközökben tartani. Az Állami Bankfelügyelet 1993. december 31-ével megváltozott előírásai meghatározták az eszközöknek azt a kibővített körét, amelyre a pénzüintézeteknek céltartalékot kell képezniük. E szabályok - a nemzetközi gyakorlathoz igazodva - kötelezik a pénzüintézeteket kinnlevőségeik, befektetéseik, valamint a mérleg alatti tételek teljes körének minősítésére és az annak alapján történő céltartalék-képzésre. A céltartalékot a még le nem járt követelésrészre is meg kell képezni.

Bővült azon intézmények köre, amelyekkel szemben a banktitok megtartása nem kötelező. Ezek közé lépett - a feladatuk ellátásával kapcsolatos ügyek információ-igényének keretei között - az Országos Betétbiztosítási Alap, valamint a Gazdasági Versenyhivatal. A pénzüintézetek felhatalmazást kaptak arra, hogy - ha ez az ügyféllel szemben fennálló követelés érvényesítéséhez vagy eladásához szükséges - harmadik személynek banktitkokat adjanak ki.

Az Állami Bankfelügyelet által a pénzüintézet tevékenységére adott engedély a törvényben felsorolt esetekben az addigi mérlegelés helyett automatikusan érvényét veszíti például, ha a pénzüintézet az engedély megadásától számított 18 hónapon belül nem kezdte meg tevékenységét. Az Állami Bankfelügyelet az engedélyt akkor is visszavonhatja, ha a pénzüintézet túladósodott, azaz ha 30 egymást követő banknapon keresztül eszközeinek összértéke kötelezettségeinek összértéke alá csökken. A törvénymódosítás révén az Állami Bankfelügyelet intézkedési jogköre jelentősen bővült. Például: a gazdálkodási szabályok megsértésének észlelése esetén helyszíni ellenőrt, szükséghelyzetben pedig - az ügyvezető tevékenységének egyidejű letiltása mellett - meghatározott időre másik ügyvezetőt rendelhet ki a pénzüintézet élére. A módosított törvény a pénzüintézetekre nézve az általánostól eltérő szabályokat állapít meg a csődeljárás, valamint a felszámolási és a végelszámolási eljárás esetére. Pénzüintézetrel szemben csődeljárást csak az Állami Bankfelügyelet, vagy - a Bankfelügyelet egyetértésével - maga a pénzüintézet kérhet.¹⁶⁰

A csődtörvény 1993. évi módosításának fontosabb elemei¹⁶¹

A csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi II. törvény módosítása, a csődtörvény eredeti koncepciójának határozottabb érvényre juttatását szolgálta, figyelembe véve a gyakorlati alkalmazása során szerzett tapasztalatokat. A törvénymódosítás **a csődeljárás szabályait** - a pénzüintézeti törvényben foglalt eltérésekkel - **kiterjesztette a pénzüintézetekre is**. A módosító törvény **megszüntette a kötelező öncsőd intézményét és bevezette a csődeljárás során is a kényszeregyezséget**, valamint kibővítette a vagyonfelügyelő jogkörét.¹⁶² A felek sikertelen egyezkedése esetén sem indul automatikusan felszámolási eljárás az adós ellen. A csődöt ettől kezdve egy vállalat akkor is kérheti, ha nem fizetésképtelen. A fizetési moratóriumhoz szükség van a hitelezők beleegyezésére is.

1994

Az Agrobank-ügy

1994 egyik legnagyobb vihart kavaró és legnagyobb nyilvánosságot kapó eseménye az Agrobanknál kialakult helyzet volt. November közepén a rendőrség üzletszerűen elkövetett befolyással üzérkedés, hűtlen kezelés gyanúja miatt

¹⁶⁰Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1993

¹⁶¹A törvénymódosítást jelentő 1993. évi LXXXI. törvény 1993. júliusában került kihirdetésre, és szeptember 2-ától lépett hatályba.

¹⁶²Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1993

nyomozást indított az Agrobank két vezetője, a bank elnöke és vezérigazgatója ellen.¹⁶³ A novemberig lefolytatott vizsgálat információi szerint az Agrobanknál a fent említett vezetők irányításával olyan fiktív alaptőke-emelés történt meg, amelyben alaptőke-emelések, és hitelnyújtások révén, a pénzek különböző cégek közreműködésével végrehajtott közvetítésével, "körbejárásával", az Agrobank tőkéjét vélelmezhetően az Agrobank betéteseinek pénzéből emelték meg. A nagyobb tőke biztosította nagyobb hitelezési lehetőséget az Agrobank vezetői arra használták fel, hogy nagy összegű Egzisztencia-hiteleket folyósítsanak, mégpedig oly módon, hogy az E-hitelek segítségével a tulajdonosok által megszerzett vállalatokból az Agrobankhoz kötődő cégek is tulajdonrészeket szereztek. Az agrobanki Egzisztencia-hitelek megszerzése fejében ugyanis a hitelfelvevők vállalták, hogy e cégek javára az E-hitelből vásárolt vállalatok tulajdoni hányadának egy részéről lemondtak. A bírósági ügyben az Agrobank vezetői elleni vád tizedrendbeli korrupció, a fiktív tőkeemelés vádjá mint jogsértés nem szerepel.

1995 májusában az Agrobank vezetőjének újabb letartóztatása után az Állami Bankfelügyelet - elkerülendő a bank várható likviditási válságát és fizetéseképtelenségét - átmenetileg megtiltotta az Agrobanknak új betétek elfogadását, illetve a régi betétek és a folyószámlák kifizetését, valamint a garanciavállalásokat. Ezután a bank - május 29-i rendkívüli közgyűlésén az állam 6,3 milliárd forinttal megemelte az Agrobank tőkéjét, az Állami Bankfelügyelet feloldotta a betétek zárolására vonatkozó korlátozást. A bank hosszú távú biztonságos működése érdekében az állam mint tulajdonos arról döntött, hogy az Agrobank beolvad a szintén állami tulajdonban lévő Mezőbankba.¹⁶⁴ A rövid távon esetlegesen bekövetkező betétkivonás miatti likviditási válság elkerülése érdekében a jegybank nyújtott rullírozó likviditási kényszerhitelt az Agrobanknak. A kereskedelmi bankok és az MNB között létrejött megállapodás értelmében azonban az ügyfélforrások kiáramlása miatt bekövetkező likviditási hiány áthidalására a kereskedelmi bankok nyújtanak - az MNB garanciája mellett - hitelt az Agrobanknak. A konzorciális hitelkeret felosztása a bankok között a kötelező tartalékráta kötelezettség arányában történt.¹⁶⁵

Az új girorendszer

Az új girorendszer "előtörténete"

Többszöri kérés, halasztás és próbaüzem, valamint több évig tartó előkészületek után 1994 novemberében megkezdte működését az új girorendszer.

A régi girorendszer

A új rendszer működésbe lépése előtt, tehát gyakorlatilag az egész 1987-től 1994-ig terjedő időszakban két igen elavult, és lassú rendszer bonyolította az ország pénzforgalmát, amelyek nem elektronikus úton, hanem papíron továbbították a megbízásokat. E rendszerek technikai elavultság miatt nem voltak képesek a megbízások értéknapon történő teljesítésére.

Az MNB-rendszer

Az MNB által üzemeltetett rendszert a nagy kereskedelmi bankok és néhány más középbank használta. E rendszer igen erős kötöttségeket jelentett a felhasználó pénzügyintézetek számára, de nemcsak az ügyfélszámlák vezetését, hanem

¹⁶³A rendőrségi eljárás még nem fejeződött be, a vádlottak szabadon védekezhetnek. Mivel így természetesen semmiféle bírósági határozat nem született, ezért az Agrobank-ügyről is és a vádlottak szerepéről, büntetőjogi felelősségükről avagy ártatlanságukról nem lehet végleges és megalapozott véleményt alkotni. Azonban az eddigi történések és események is igen tanulságosak, ezért érdemes röviden foglalkozni a történetekkel.

¹⁶⁴Erre 1996 január elején került sor.

¹⁶⁵1996 elején megtörtént a két bank egyesülése, és május végén az egyesült bank képes volt a konzorciális hitel visszafizetésére is.

a más bankokkal való klíringelést, főkönyvi lekönyvelést és statisztikák elkészítését is elvégezte. Előnye volt, hogy a bankok között közvetlen átutalást tett lehetővé. Az OTP-rendszerrel szemben nem létezett ügyfélforgalmi számla e rendszerben. Hátrány volt, hogy e rendszerben az átutalási megbízásokat nem elektronikus módon bonyolították.

Az OTP-rendszer

Az OTP-rendszerben az ügyfélszámlákat minden bank saját maga vezette. Az adatokat összegyűjtötték és a jegybanknak átadták. Az MNB az ügyfélforgalmi számlákat elismerte vagy megterhelte. Az MNB-től az okmányokat postai úton továbbították az adósokhoz, illetve a kedvezményezettekhez. E rendszerben is szükség volt a mágnesszalag használata mellett a papírbizonylatokra.¹⁶⁶

Az új girorendszer

1988 végén tizenkét kereskedelmi bank döntött az elszámolásforgalom bonyolítását szolgáló új girorendszer létrehozásáról. 1989-ben létrejött a rendszer működési kereteit biztosító részvénytársaság, 1991-re pedig felépült a girorendszer központjának otthont adó épület. A girorendszer létrejöttének elhúzódásában szerepet játszott, hogy menetközben jelentős változások mentek végbe a magyar pénzügyi rendszerben, és a Magyarország számára elérhető - COCOM tilalmi listán nem szereplő - technikai eszközök köre bővült. A megváltozott körülmények miatt az eredeti tervekhez képest lényeges változások történtek a girorendszer koncepciójában. Az egyik ilyen fontos változás 1991 és 1992 folyamán ment végbe a kereskedelmi bankok terveiben. A korábbi elgondolásokhoz, és a korábban működő pénzforgalmi rendszerhez képest a kereskedelmi bankok arra az elhatározásra jutottak, hogy nem több, hanem egy ponton csatlakoznak majd az elkészülő girorendszerhez. Az eredeti terv szerinti, többponton történő csatlakozás ugyanis nem tette volna lehetővé a bankok számára, hogy likviditásmenedzselésüket megfelelően, központilag legyenek képesek végezni.

A másik lényeges változás 1992-1993-ben következett be. Az eredeti megrendelés szerint a girorendszer nettó-elv szerinti elszámolásra lett volna alkalmas, vagyis nem minden egyes tranzakció esetén vizsgálta volna azt, hogy az elszámolási kör tagjainak van-e fedezetük egy átutalási megbízás teljesítésére, hanem lehetőséget adott volna arra, hogy a bankok egymással szembeni tartozásaikat, a tartozások és követelések összevonásával egy összegben teljesítsék. Így kialakulhatott volna olyan helyzet, hogy napi záráskor egy-egy pénzügyintézet elszámolási számlája negatív egyenleget mutat. Ezt elkerülendő a jegybank arra az álláspontra helyezkedett, hogy csak a fedezetvizsgálattal kiegészített ún. bruttó elszámolási elv szerint működő rendszert tart elfogadhatónak, amelyben nem fordulhat elő, hogy valamely pénzügyintézet számlája negatív egyenlegbe menjen át, mert nem teljesítik azt a fizetési megbízást, amelyiknek nincsen fedezete.

¹⁶⁶Gellért Andor: Banküzletek. Bankárképző Könyvek. 1991.

Az MNB állásfoglalása nyomán az 1994 novemberében beinduló új girorendszer bruttó elszámolási elv alapján működik.¹⁶⁷

Az új girorendszer üzembe helyezése

Többszöri koncepcióváltás és a szabályozás útkeresése után kialakult a végső megoldás: az első lépés a hazai pénzforgalom megújításához a Bankközi Zsíró Rendszer (BZSR*) üzembeállítása volt.

Az eredetileg tervezett, évekkel ezelőtt megrendelt on-line, real-time klíring rendszer - az ún. Bull giro - ugyanis nem készült el és belátható időn belüli befejezésére nem sok remény mutatkozott 1993 utolsó hónapjaiban, ugyanakkor sem fedezetvizsgálatra, sem sorbaállításra nem volt képes.

Így került sor a BZSR kifejlesztésére, mely nem valós idejű, kötegelt feldolgozást jelent, viszont képes a fedezetvizsgálatra, vagyis a pénzforgalmi megbízás teljesítése előtt ellenőrzi, hogy a bank a szükséges fedezettel rendelkezik-e, ellenkező esetben a tétel sorbaállítására kerül sor. Ennek a kockázatviselés szempontjából van kimagasló jelentősége, ugyanis ilyen feltételek mellett minden bank maga viseli a kockázatot, annak jegybanki átvállalása nem történik meg.

A likviditási szabályok betarthatóságára próbaszámítást végeztek a bankok, amely alapján visszaigazolták, hogy az új szabályok mellett mindenki képes a saját likviditásának menedzselésére.

Minden giro résztvevő köteles volt auditáltatni a saját rendszerét egy nemzetközi tapasztalattal rendelkező céggel, amely bankbiztonsági szempontból is megvizsgálta a készülő rendszert.

A BZSR működőképességét, valamint a bankok, illetve a jegybank felkészültségét az indítás előtt lefolytatott tesztek minősítették, melynek eredményeként az október 7-i kezdés kétszer is el lett halasztva.

A BZSR 1994. november 18-i indulása óta a bankok egységes feltételekkel, a bankrendszer egészét tekintve gyorsabban bonyolíthatják bankközi forgalmukat.

A szabályozás változás gyökeres módosítást jelentett a bankok likviditás menedzselésében. A fedezetvizsgálat bevezetése megköveteli, hogy a bankok a napi pénzforgalmuk lebonyolításához szükséges likviditást előre biztosítsák. A jegybank a szigorúbb feltételek teljesítésének megkönnyítése érdekében a következő kiegészítő intézkedéseket hozta:

A kötelező tartalék számla szeptember 30-ával összevonásra került az elszámolási számlával, mely mintegy 170 milliárd forint többlet likviditás napközbeni felhasználását teszi lehetővé a pénzforgalom számára azzal, hogy a tartalék mérés nap végén, a számla zárásakor történik. Ez lehetővé teszi, hogy a klíring és egyéb pénzszükséglet céljára felhasznált számlapénzt a zárás előtt a bank feltöltse a kötelező tartalék által megkövetelt szintig.

További jegybanki segítséget jelent a KELER-nél limit céljára zároltatott értékpapír, mely fedezetként szolgál a napon belüli likviditási hitelhez (a biztosíték mértékéig ugyanis "mínuszba" mehet a bank elszámolási számlája), ami egy költségmentes hitelkeret rendelkezésre tartását jelenti, miközben a bank az értékpapír kamatát nem veszíti el. A bank a számla zárásakor normál repo kamattal igénybeveheti a hitelt, ha erre szüksége van, ellenkező esetben az így lekötött értékpapír likvid eszköznek számít.

A jegybank az ügyfelek által benyújtott megbízásoknak elsőbbséget adva nem terheli meg a bankok számláját az üzleti nap elején a jegybanki követelésekkel a korábbi gyakorlat szerint, hanem erre csak a nap végén kerül sor. Ezen tételek fedezetét nem kell a nap elején biztosítani, erre a banknak a megbízás tényleges benyújtásáig van lehetősége. (Igaz ugyan, hogyha ezt a bank elmulasztja, tetemes büntető kamatot fizet.)

Ha egy bank elhibázta a likviditásmenedzselését és emiatt a tételei sorban maradtak (azaz nem volt elég pénze a

¹⁶⁷Ennek a szemléletváltozásnak a bekövetkezésében komoly szerepe volt annak, hogy 1992-ben sorkerült az Ybl Bank csődjére, és részben ennek következményeként néhány más belföldi középbank is válságos helyzetbe került.

küldendő tételek fedezetére), még egy lehetőséget kap a délelőtti futtatásra a sorlebontáshoz szükséges 100 %-os fedezet megteremtése esetén, hogy eleget tudjon tenni ügyfelei megbízásának.

A bankok képesek voltak eleget tenni az új szabályoknak. Kezdetben 30-35 milliárd forint értékű állampapírt kötöttek le limit céljára, ennek napvégi hitelfedezetként történő igénybevételére azonban csak elvétve kerül sor.

A kötelező tartalék napközbeni igénybevétele olyan bőséges lehetőséget biztosít összbanki szinten, hogy a kialakított napi giro fedezet többszöröse volt a menesztett tételeknek a bankrendszer szintjén, bankonként természetesen eltérő a helyzet.

A bankok túlnyomó része az indított tételeinél magasabb fedezetet biztosított, ami eleve kizárta a sor kialakulását. Főként a vegyes tulajdonban lévő kisebb, ennél fogva rugalmasabb likviditásmenedzselésre alkalmas bankok vállalták annak a kockázatát, hogy keretüket (túl) alacsonyan állapítják meg, számítva a többi banktól érkező likviditásra.

Miután a Bankközi Zsíró Rendszer nem a végleges megoldás, további feladat áll a résztvevők előtt: elő kell készíteni az európai színvonalú, már működőképes on-line, real-time bruttó elszámolási rendszerű girorendszer üzembe helyezését a szükséges módosítások (fedezetvizsgálat, sorbaállítás, monitorozás) elvégzése után, hogy a már meglévő technika alkalmazásával a pénzforgalom további gyorsítását lehessen elérni.

A pénzügyi törvény 1994. évi módosítása

A pénzügyi törvény újabb módosítását - a bankkonszolidációhoz kapcsolódó feladatként - a konszolidációban részt vett pénzügyi intézetek alaptőkéjének rendezése, leszállítása tette szükségessé. Emellett csak viszonylag kisebb jelentőségű változások történtek a törvény szövegében.

A bankkonszolidációs lépésekkel egy időben nem történt meg a konszolidált bankok behajthatatlan követeléseinek leírása és ennek megfelelően a pénzügyi intézetek tőkéjének leszállítása. Ennek következtében a konszolidált pénzügyi intézetek jegyzett tőkéje irreálisan magassá vált. Annak érdekében, hogy a tőkeleszállítás és a követelések leírása jogi bonyodalmak nélkül végrehajthatóvá váljon, szükségessé vált kimondani, hogy a tőkeleszállítás lényegében nem érinti a bankokkal szemben fennálló követelések birtokosainak helyzetét. A pénzügyi törvény ennek megfelelően egy paragrafussal bővült.¹⁶⁸ A módosítás hatályon kívül helyezte a pénzügyi törvénynek az állam szavazati jogát 25%-ban maximáló rendelkezését, annak érdekében, hogy a konszolidáció következményeként jelentősen megnövekvő tulajdoni hányadokhoz kapcsolódóan is élhessen szavazati jogával az állami tulajdonos.

¹⁶⁸”A pénzügyi intézet alaptőkéjének leszállítása esetén, ha a pénzügyi intézet tőkefelelése az alaptőke leszállított értéke tekintetében is eléri vagy meghaladja az e törvény (Pit.) 23. paragrafus (1) bekezdésében előírt súlyozott eszközök arányát, továbbá, ha az alaptőke-leszállítás folytán a pénzügyi intézet szavatoló-tőkéje nem csökken, a vele szemben fennálló követeléseket a gazdasági társaságokról szóló 1998. évi VI. törvény 312. paragrafusa szempontjából biztosítékokkal ellátottnak kell tekinteni.”

A pénzügyi törvény módosítása egyúttal lehetővé tette, hogy a pénzügyi intézményeknél behajthatatlan követelésnek legyenek minősíthetők a bankkonszolidáció során megvalósított adókonszolidáció keretében 1995. június 30-ig elengedett követelések.

1995-ben is sor került a pénzügyi törvény kisebb jelentőségű módosítására. A stabilizációs törvénycsomag keretében május 30-án módosult a pénzügyi törvény. Kiegészítésre és módosításra került a pénzügyi törvény tiltott pénzügyi tevékenységekre vonatkozó paragrafus. Júniusban ismét módosította az Országgyűlés a pénzügyi törvényt. Annak érdekében, hogy a pénzügyi intézmények állami ellenőrzése hatékonyabb legyen, az Állami Számvevőszéknek ettől kezdve lehetősége van arra, hogy banktitkokat tartalmazó iratokba is beletekinthessen.

A szövetkezeti törvény 1994. évi módosítása

A takarékszövetkezeti integrációs szerződés, és a takarékszövetkezeti konszolidáció folyamányaként takarékszövetkezeti fúziók előkészítése indult meg. A fúziók a szövetkezeti törvény előírásai miatt vontatottan haladtak, de ennek ellenére még 1994-ben sor került néhányra. A takarékszövetkezeti fúziók végrehajthatóságát az akadályozta, hogy a szövetkezeti törvény előírásai és a takarékszövetkezeti tagok nagy száma miatt az esetek döntő többségében határozatképtelenek voltak azok a közgyűlések, amelyeket a takarékszövetkezetek egyesülése érdekében hívtak össze. Emiatt az Országgyűlés 1994 végén módosította a szövetkezeti törvényt. A törvényt módosítás szerint a takarékszövetkezetek egyesüléséről - beolvadásáról - határozatot hozhat olyan megismételt közgyűlés is - tizenöt napon belül, az eredeti napirenddel összehívva - amelyet a korábbi közgyűlés határozatképtelensége miatt hívtak össze. A megismételt közgyűlés a megjelent tagok számára való tekintet nélkül határozatképes.

A pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 1994. évi XXIV. törvény

E törvény a bűncselekményekből eredő pénznek a pénzügyi közvetítők felhasználásával történő tisztára mosását kívánja meggátolni. A törvény előírja, hogy két millió forintnál nagyobb készpénz befizetése vagy kifizetése vonatkozó megbízást csak akkor szabad teljesíteni, a

pénzintézeteknek, ha az ügyfél személyazonosságát igazolja.¹⁶⁹ A pénzintézetek bejelentési kötelezettsége pénzmosás gyanúja esetén viszont független az összeghatártól.

1995

Ebben az évben tovább folytatódott az állami tulajdonban lévő pénzintézetek térvesztése, de gyakorlatilag kizárólag az állami tulajdonban lévő nagybankoknál. Az állami tulajdonú kis- és középbankok piaci részaránya lényegében nem változott. A szövetkezeti szektor részaránya sem változott, a pénzintézeti rendszeren belül, az **átrendeződés az állami tulajdonú nagybankok rovására, a magántulajdonú kis- és középbankok javára történt meg**, hiszen a magántulajdonban lévő nagybankok - is - kismértékben növelték részesedésüket.

A bankrendszer egészének helyzete a korábbi évek válságához és közvetlen válságkezeléséhez képest lényegesen javult, stabilizálódott, és a bankok döntő többsége nyereségesen gazdálkodott. 1995-ben a konszolidációval és válságkezeléssel közvetlenül összefüggő megoldandó feladatként jelentkezett a bankok saját és jegyzett tőkéjének összhangba hozása és a már meglévő tartalékok terhére a befagyott hitelek, nem jövedelmező befektetések leírása, eladása, a bankok mérlegeinek kitisztítása. **Felgyorsultak a bankszektorban a privatizációs és strukturális átalakulási folyamatok.** Megkezdődtek - a konszolidált állami banki körben - a bankok hatékony működéséhez szükséges **belső racionalizálások**, nem egy bank esetében a létszámleépítések. A strukturális átalakulás leglátványosabb jellegzetességei a **bankprivatizációk és bankfúziók** voltak.

Ebben az évben zajlott az OTP privatizációja, és a Budapest Bank eladása. A Postabank nagymértékű tőkeemelését hajtott végre, és gyakorlatilag megszűnt a bankban a közvetlen állami tulajdon. Július 1-ével egyesült a Pénzintézeti Központ és az Investbank. Ez volt az első - nem takarékszövetkezetek közötti - fúzió a kétszintű magyar bankrendszerben. A korábbi Leumi Hitelbank anyabankjába, az MHB-ba olvadt be. 1995 végén, 1996 elején történt meg a Kereskedelmi Bank - és százszázalékos tulajdonában lévő leánybankjának az Ibuszbanknak, valamint az Agrobank és a Mezőbank fúziója. Az Iparbankház esetében csendes felszámolás folyik, amelynek során az említett bank egyes részeinek eladására kerül sor. Ehhez hasonló módon történt (történik) a Dunabank bizonyos üzletágainak eladása az ING Bank számára.

Felgyorsult a fejlődés a lakossági szolgáltatások, a számlavezetés, a kártyaüzletág területén. A tőkeerős nagyvállalati ügyfelek jobb kiszolgálása érdekében már számos bank **kihelyezett terminálokat telepített és közvetlen számítógépes kapcsolattartást biztosít (electronic banking*)**. A közeljövőben alapfeltétele lesz a banki működésnek szinte az ügyfél méretétől függetlenül. Ugrásszerű növekedés várható a **mérleg alatti tételekkel** összefüggő ügyletek területén.

¹⁶⁹Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1994

A KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER FEJLŐDÉSE¹⁷⁰

A KERESKEDELMI BANKOK 1987. ÉVI LÉTREHOZÁSI MÓDJÁNAK NÉHÁNY HOSSZÚ TÁVON HATÓ KÖVETKEZMÉNYE

Az 1987. évi bankreform, annak végrehajtási módja hosszú időre meghatározta a bankrendszer fejlődésének kereteit, lehetőségeit, problémáit. A két legfontosabb tényező **az újonnan született bankok megfelelő mértékű tőke nélküli létrehozása és a szerkezeti-strukturális meghatározottságok voltak.**

TŐKE, FORRÁS ÉS PORTFÓLIÓ KÖVETKEZMÉNYEK

A kétszintű bankrendszer létrehozásának módjából következően az MNB-ből kivált nagybankok igen alacsony saját forrásszinttel (tőke és tartalékok) kezdték el működésüket.¹⁷¹ **A tartalékképzés és a minősítés szabályai csak igen nagy fáziskésésekkel és több lépcsőben alakultak úgy, hogy lehetővé tegyék a bankok tényleges kockázatainak és potenciális veszteségeinek lefedezésére szükséges céltartalékképzést.** Ebben két esemény volt igen fontos, a pénzügyi törvény 1991. évi hatályba lépése, amely lehetővé tette a korábbiaktól eltérően az adóztatlan forrásokból történő céltartalékképzést, illetve a törvény 1993. évi módosítása, amely megváltoztatta a kihelyezések minősítésének rendjét és módszertanát, és így lehetővé tette a lejáratlan nem rendelkező követelések esetében is a kockázatok tartalékkal történő fedezését. A kései időpontok világosan jelzik, hogy ezek a szabályozási anomáliák jelentősen hozzájárultak a bankrendszer tőkeproblémáinak kialakulásához és a konszolidációs folyamat

¹⁷⁰E fejezet olyan témákat foglal magába, amelyek egy-egy szempontból a bankrendszer egészének, vagy jelentős részének fejlődését, átalakulását jellemzik. A korábbi fejezetekhez képest már több olyan kérdéskört is érint, amelyekben nem teljesen egységes a szakmai közvélemény. Annak ellenére van ez így, hogy utólag visszatekintve, az egyes döntések következményeit ismerve, a múlt ismeretében megalapozottabb lehet az értékelés, az elkövetett hibák bírálata. Visszatekintve ugyanakkor kevésbé lehet tisztán látni egy adott döntési helyzetben, egy később meg nem valósult döntési alternatíva korlátait és esetleges következményeit. A hasonló kérdésekben, a terjedelmi korlátokat is figyelembe véve igyekszem érzékeltetni a pro és kontra szempontokat, érveket egyaránt.

¹⁷¹Alapításkor a bankok nem készpénzt, hanem hosszú lejáratú állampapírokat kaptak tőkeként.

szükségességéhez.¹⁷² A problémát tovább élezte, és valamilyen tőkepótló folyamat elkerülhetetlenné tett, hogy amikor a leginkább érintett bankok, bankcsoportok képesek lettek volna saját gazdálkodásuk eredményeként a kedvező szabályozási körülményeket kihasználni, akkor még nem voltak kedvező szabályozási körülmények. Amikorra pedig ezek megszülettek, addigra a gazdasági környezet oly mértékben megváltozott, hogy a bankok nem voltak képesek megfelelő jövedelmezőséggel gazdálkodni és kihasználni a kedvező tartalékolási szabályozást.

1994 végéig a magyar bankok egy jelentős része a gazdaság számos egyéb szereplőjéhez hasonlóan alultőkésített volt. Saját tőkájuk nem volt elégségesnek minősíthető.¹⁷³ A problémát az tette súlyossá, hogy azok a bankok nem érték el a megfelelő tőkeszintet, amelyek a magyar bankrendszerben és a gazdaság finanszírozásában meghatározó hányadot képviseltek és ma is jelentős a súlyuk.¹⁷⁴ Sajátos helyzetet jelez azonban, hogy már 1993 végére a konszolidációs folyamat révén a bankrendszerbe juttatott pótlólagos tőke eredményeként a magyar bankrendszer átlagos tőkemegfelelési mutatója mintegy 12% volt. A bankkonszolidáció II. és III. szakasza pedig tovább növelte a bankrendszer tőkemegfelelési mutatóját. Ez világosan és egyértelműen jelzi, hogy már ekkor sem "abszolút" tőkehiányról volt szó.¹⁷⁵ Problémát jelent viszont, hogy a konszolidáció során a bankok apportként konszolidációs kötvényeket kaptak, és a tőkeemelés nem készpénz formájában történt. Ez azt jelenti, hogy a konszolidált bankok tőkéjének tényleges nagysága erősen függne a konszolidációs kötvények árfolyamától.¹⁷⁶ A konszolidációs kötvényeknek viszont, tekintettel igen hosszú lejáratú idejükre kezdetben, gyakorlatilag minimális volt a piaci forgalmuk és ennek következtében effektív piaci árfolyamuk sem volt. A konszolidált bankok tényleges tőkéjének mértéke is nehezen volt pontosan megállapítható.

¹⁷²Az alultőkésítettség problémájának kialakulásához hozzájárult az is, hogy a bankok 1991-ig be nem folyt bevételeket, kamatokat is lekönnyvelhették, és az így létrejövő látszólagos és megadóztatott nyereségből magas osztalékokat fizettek ki a tulajdonosaiknak. A tulajdonosok között az állam mellett egyre nagyobb szerepet játszottak a kilencvenes évek elejéig olyan (állami) vállalatok, amelyek nem egy esetben hitelből vásároltak banki részvényeket. E vállalati kör nem a birtokában lévő részvényeknek mint tőkének, vagyonnak a növekedésében volt elsősorban érdekelt, hanem a magas osztalék bevételekben és a bankjától felvehető hitelben, finanszírozási lehetőségben.

¹⁷³Ez a bankrendszer speciális szabályozásának megfelelően - 1992-től - úgy jelent meg, hogy nem érték el a jelenleg már a magyar pénzügyintézetek esetében is nemzetközi standardok szerint számított 8%-os tőkemegfelelési mutatót, sőt a konszolidációs folyamat elindulása előtt negatív tőkemegfelelési mutató alakult volna ki.

¹⁷⁴1993 végén például kilenc bank tőkemegfelelési mutatója nem érte el a nemzetközi előírások és a pénzügyintézeti törvény által megkövetelt 8%-os szintet. Ezek között a bankok között volt négy nagybank.

¹⁷⁵A bankrendszerre jellemző magas átlagos tőkemegfelelési mutató annak a következménye volt, hogy néhány bank - ezek között igen sok új, illetve részben vagy teljesen külföldi tulajdonban lévő bank - mutatója nagyon magas volt.

¹⁷⁶Elméletileg a kötvények állománya az alábbiak szerint alakítaná a bankok saját tőkét. A hosszulejártú fix kamatozású kötvényeknek a bankok eszközállományába történő bekerülése lényeges mértékben megnövelte volna a mérleg eszközoldalának duration*-jét és így erősen pozitív duration-rést eredményezett volna. Ennek következményeként kamatemelkedéskor a saját tőke piaci értéke csökken, kamatsökkenéskor pedig növekszik. Tekintettel arra, hogy a konszolidációs kötvények változó kamatozásúak és félévente illetve évente van kamatmegállapítás, így éven belül átárazásra kerülnek. Ennek megfelelően a konszolidált bankoknál a duration-rést valószínűleg kis mértékben emelte.

Amennyiben a konszolidációs kötvények árfolyama eltér a névértéktől, abban az esetben a konszolidált bankok tényleges tőkéje sem felel meg a névleges tőkének. A konszolidációs kötvények árfolyama viszont - mint bármely kötvényé - nagymértékben függne a kötvény forgalomképességétől, valamint az általános pénzügyi kamatszint emelkedő vagy csökkenő trendjétől. A konszolidációs kötvények kamatának megállapítási módja - a konszolidációs kötvények kamata a 90 napos diszkont kincstárjegy aukciók hozamához van kötve - egy körülbelül fél-egy éves késleltetési periódust épít be a konszolidációs kötvények kamataiba a pénzügyi kamatokhoz képest. Ennek következményeként a kamatszint emelkedésekor az érintett bankok kamatvesztéséget, csökkenő kamatok mellett kamatnyereséget realizálnak. E tényezők következtében összességében tehát nehezen állapítható meg pontosan a konszolidált bankok és így a bankrendszer tényleges tőkehelyzete. A konszolidációs kötvények forgalomképtelenségéhez, piacának hiányához hozzájárult, hogy ilyen hosszú lejáratú időkorábban gyakorlatilag senki nem vállalt önként piaci kockázatot. A piacon eladható állampapírok lejáratú ideje hosszabbodik, és a konszolidációs kötvények forgalomképessége is javul.¹⁷⁷ A túl hosszú futamidő vélhetően valóban leértékeli a konszolidációs kötvények árfolyamát névérték alá, de a nagy kötvényállománnyal rendelkező bankok esetében a kamatvesztés nem csupán a konszolidációval függ össze, hanem a konszolidált bankok többségének szerkezeti okokkal magyarázható drága forrásokra való ráutaltságával is. Ez azonban már átvezet minket a bankreform végrehajtásának módjából következő három másik következmény, a portfólió, a forrás és a szerkezeti gondok együtteséhez.¹⁷⁸

A bankreform végrehajtásának módja megteremtette az előfeltételét a létrejövő nagybankok tartós forrás és portfólió problémáinak. A megörökölt hitelállomány, de főleg a megörökölt ügyfélkör helyzetének romlása magában rejtette a nagybanki portfóliók szükségszerű elértéktelenedésének veszélyét, csupán a mérték volt kérdéses. A forrásoldali örökség, a nagymértékű jegybanki refinanszírozási hitelállomány, társulva a szerkezeti hiányosságokkal pedig a drága források iránti tartós igényt építette be előre e bankok működésébe. Mindezt olyan környezetben, amikor a nagybankok eleve a szükségesnél kisebb tőkével és tartalékkal kezdték el működésüket, valamint a szabályozórendszer sem tette lehetővé ennek a kedvezőtlen kiinduló helyzetnek a korrigálását. Mind eszköz-, mind forrásoldali tényezők elősegítették tehát azt, hogy a rossz tőkehelyzet tartósan fennmaradjon.¹⁷⁹ E tényezők együttese tehát egyrészt szükségszerűen vezetett el a konszolidációs folyamathoz, másrészt meghatározó módon befolyásolta a piaci struktúra átalakulását.

¹⁷⁷Mivel 1994-et a kamatszintemelkedés jellemezte, ebben az évben a konszolidált bankok veszítettek a konszolidációs kötvények finanszírozási kényszerén. Ez azonban kamatcsökkenés esetén, tehát 1995 második felétől kamatnyereséget jelent.

¹⁷⁸A bankrendszer tőkehelyzetének határozott javulását mutatja áttételesen az is, ha eltekintünk a teljes konszolidációs kötvény állománytól, mint nehezen mérhető piaci értékű aktívállománytól, abban az esetben is a bankrendszer egészére 1995 közepén nulla körüli tőkemegfelelési mutatót kapunk. Ez az érték nyilvánvalóan egy alsó, minimális érték becslése, amely azt mutatja, hogy a bankrendszer tőkemegfelelési mutatója valahol nulla és 18% között volt, közelebb a felső értékhez, mindenképpen kikerült tehát a konszolidáció előtti tőkevesztett állapotból.

¹⁷⁹Az ismétlések elkerülése érdekében csak utalások szükségesek. A kezdeti forráshelyzetet a monetáris politika fejezet elemzi. A portfólióromlás folyamatát és okait leginkább a konszolidációt kiváltó okok és a bankreform végrehajtásának leírása jellemzi. A szerkezeti problémák hozzájárulását a forrásproblémákhoz a következő fejezet elemzi.

A BANKRENDSZER STRUKTURÁLIS ÁTALAKULÁSA

A bankreform végrehajtásának módja, az azt követő években végrehajtott illetve végbemenő vagy éppen elmaradt lépések és folyamatok - a devizadecentralizáció, a konszolidáció, a liberális bankengedélyezési gyakorlat, a 3. bankreform elmaradása¹⁸⁰ stb. - egyes esetekben hosszú távon meghatározó szerkezeti és strukturális sajátosságait hozták létre a magyar bankrendszernek, amelyek számos egyéb más jellemzőnek és problémának okai vagy legalábbis erőteljesen befolyásoló tényezői. A következő oldalakon ezeket a szerkezeti sajátosságokat, valamint ezeknek a bankrendszerre, a bankok működésére gyakorolt hatásait tekintjük át egymás után.¹⁸¹

1987-ben a jegybankból három nagybank alakult: az MHB lényegében az ipar, az OKHB a mezőgazdaság, a BB pedig a bányászat, az energiaszektor bankjaként jött létre. A jegybank korábbi kintlévőségeinek az új bankok közötti felosztásához a számlavezetés ágazati megközelítésű felosztását vették alapul. Vagyis amelyik bankhoz került egy adott vállalat (állami gazdaság, szövetkezet) elszámolási számlája, annak a banknak a mérlegébe került a vállalatnál lévő összes jegybanki kintlévőség is.

A mindössze három bank létrehozásának és a fenti tevékenység-felosztási döntésnek a következményét egy mondatban a következőképpen foglalhatjuk össze: **mindhárom újonnan létrehozott bank és a korábban már önállóan létező OTP nemzetgazdasági vetületben stratégiai fontosságú bank lett.** A stratégiai fontosság pedig azt jelentette, hogy a létrehozott bankok mindegyikének nagy gazdaságpolitikai, politikai jelentősége volt. Ez 1987-ben kölcsönösen megfelelt az akkori politikai-gazdasági vezetésnek, illetve az egyes bankok vezetésének. Az előbbi ugyanis a számára fontos banki döntések meghozását - népgazdasági érdekekre való hivatkozással - bármikor elérhetőnek vélte. A bankok vezetése pedig nyugodt lehetett, bármi történne is, végső esetben a kormányzat, a központi költségvetés megfelelő védelmet nyújt.

A stratégiai szerep is hozzájárult ahhoz, hogy számos problémát a bankok a kellenél lassabban kezeltek. Ezért sem fordítottak a nagybankok kellő figyelmet az örökölt, majd a saját kihelyezéseiből származó kölcsönportfóliójuk

¹⁸⁰Az "elmaradt 3. bankreform" definíciót egy "tünetcsoport" leírására és jellemzésére vezettem be. Ezek a tünetek, problémák, meghatározó módon jellemezték - lényegesen kisebb mértékben jellemzik ma is - a magyar bankrendszer szerkezetét. **A vállalati szférával kapcsolatban álló banki területen 1987-ben a kétszintű bankrendszer létrehozásakor megtörtént az 1. bankreform. A devizális, nemzetközi, illetve külfölddel folytatott bankműveletek területén fokozatosan végbement a 2. bankreform., de a lakossági szférában elmaradt a 3. bankreform, nem történt meg ugyanis az OTP decentralizálása a jegybankhoz hasonló módon.**

¹⁸¹Szerkezeti, strukturális jellemzők vizsgálatok általában a következő területek, azok bizonyos szempontok szerinti sajátosságait, megoszlását, arányait szokás vizsgálni. A banki piac egészének és részpiacoknak - egyes üzletágaknak, ágazatoknak - az egyes bankok, vagy bankcsoportok közötti megoszlásának arányait, a piaci erőviszonyokat. Az egyes bankok, bankcsoportok méretjellemzőit és tulajdonosi hátterük jellegzetességeit. A bankrendszer térbeli, földrajzi sajátosságait.

átvizsgálására. A portfóliók rendbetétele, valamint a megfelelő céltartalékképzés elmaradásának természetesen egyéb fontos okai is voltak. A stratégiai szerep miatt teheték meg a nagybankok a kétes adósságállomány növekedését akadályozó intézkedések fogantatását helyett elegendőnek tartották azt hangsúlyozni, hogy jelentős rossz hiteleket örökölték az MNB-től. Ezért is teheték meg a nagybankok, hogy minimális mértékű likviditási tartalékokkal vagy anélkül dolgoztak, biztosak lévén abban, hogy likviditási hiány esetén a jegybank feltétlenül segít. Ahhoz, hogy a jegybank hitelezési részlegeiből létrehozott bankok kevésbé legyenek stratégiai fontosságú helyzetben, több feltételnek kellett volna teljesülnie.

Kedvezőbb lett volna több kereskedelmi bankot létrehozni a jegybank hitelezési területeinek felosztásakor. Célszerűbb lett volna a hitelfortfóliót és a számlavezetést úgy felosztani, hogy kisebb ágazati koncentrációt és kisebb bankok-nagyvállalatok közötti kölcsönös függőséget eredményezzen.

A három nagybank helyett több kisebb "középbankot" kellett volna létrehozni már eleve a kétszintű bankrendszer megteremtésekor, vagy akár ezt követően a három nagybank átalakításával. Másrészt, legalább a nagy állami vállalatoknál fennálló nagy kinnlévőségeket meg kellett volna osztani az egyes bankok között, függetlenül a vállalatok ágazati hovatartozásától. Ennek a két feltételnek a teljesítésével a magyar bankrendszer meghatározó bankjainak portfóliója kevésbé koncentrált, ugyanakkor diverzifikáltabb lett volna. A kinnlévőségek arányos elosztása kisebb mértékben eredményezte volna azt a kölcsönös bank-nagyvállalat függőséget, amely 1987 és 1991 között jellemző volt. Emellett a bank-ágazat kölcsönös függőség is lényegesen kisebb mértékben érvényesült volna. A függőség és a kockázatok mérséklésére - a fő tulajdonos kezdeményezése híján - a nagybankok vezetése sem kísérelte meg utólag a bankok közötti adósságcsere¹⁸². A három helyett több viszonylag kisebb bank létrehozása, a kölcsönportfólió "egyenletesebb" elosztása elősegíthette volna, kikényszeríthette volna a bankok hatékonyabb irányítását, határozottabb stratégiák kialakítását és azok megvalósítását. Feltétlenül szükséges azonban megjegyezni, hogy **az új kereskedelmi bankok létrehozása, amely 1987 január 1-gyel történt meg, nagy jelentőségű lépés volt, a korlátaival együtt is**. Annál is inkább, mert az adott feltételek között roppant nehéz, valószínűleg kivitelezhetetlen lett volna az MNB bázisán több kereskedelmi bankot létrehozni, a bankreformot egy lépésben és történelmileg igen korai időpontban, más módon sikeresen végrehajtani. Kérdéses, hogy ennek személyi, szervezeti és tárgyi feltételeit meg lehetett volna-e teremteni.

A lakossági banki szektor elmaradt decentralizálásának következményeként az OTP is meghatározó súlyú, monopolhelyzetű bank maradt. A lakossági szférában a piacra való belépés költségei lényegesen nagyobbak. A lakossági üzletágba történő befektetések megtérülése lényegesen lassúbb, a beruházások tökeigénye, bonyolultsága, illetve az élőmunka igénye pedig sokkal nagyobb mint az egyéb banki szektorokban, ezért nagyon gyengék azok a spontán piaci erők, amelyek a fennálló monopolhelyzetek oldódását elősegíthetik, általában is, és Magyarországon is ez volt a helyzet. Részben emiatt komoly befektetési szándék sem külföldi, sem belföldi befektetők részéről nem volt a kétszintű bankrendszer létrehozását követő hét-nyolc év alatt e területen, ezért **a lakossági szférában spontán folyamatok eredményeként nem jött létre kiegyensúlyozott szerkezetű "versenybankrendszer"**, éppen az egyes banki területek eltérő jellege miatt. A nagyvállalati szférát kiszolgáló banki szektorral, vagy a devizális

¹⁸²Az időszak első felében az adminisztratíván egyetlen bankhoz kötött folyószámlavezetés gyakorlatilag megszűnt - a cégek áthelyezhették számláikat egyik banktól a másikhoz, illetve egyszerre több banknál is tarthattak számlát - a számlavezetés újraelosztásának felvetése viszont már közvetlenül a bankreform után kivitelezhetetlenné és értelmetlennek vált.

tevékenységek területével összehasonlítva, ahol éppen a banki tevékenységi területek eltérő jellege miatt a piaci szereplők folyamatosan és fokozatosan végbemenő növekedése ahhoz vezetett, hogy kialakult egy viszonylag kiegyensúlyozott banki piac, egy kiegyensúlyozott szerkezetű versenybankrendszer, így a lakossági bankszektor fejlődésének üteme lassabb volt. A "lakossági bankszektor" fejlődésének lassabb üteme, elmaradása elkerülhető lett volna, ha nemcsak a jegybank részleges szétbontása történik meg 1987-ben hanem az OTP-é is, vagy az állam mint tulajdonos követelményeket támaszt a tulajdonában lévő bankokkal szemben a lakossági üzletágak fejlesztése érdekében. Hasonlóan kedvező megoldás lett volna, ha az állam mint szabályozó hatóság "pozitív diszkriminációval" segítette volna elő az összes bank esetében a lakossági üzletágak fejlesztését.¹⁸³ E lépések hiányában csupán a piaci folyamatok eredményeként a kívánatosnál és a lehetségesnél lassabban fejlődtek a lakossági bankszolgáltatások, csupán 1994-1995 óta vannak bizonyos jelei annak, hogy a bankok egy számottevő hányada komolyabb erőfeszítéseket kíván tenni piaci részarányának növelése érdekében. E változások kedvezőtlen jellegzetessége azonban, hogy főként a lakossági források gyűjtése, tehát a passzív oldali műveletek fejlődnek, másrészt a banki törekvések főként a legmagasabb jövedelmi és vagyoni kategóriába tartozó réteg kiszolgálására irányulnak, de a „tömeges” termékek és szolgáltatások nyújtása kevésbé fejlődik.

A bankrendszer egyéb szereplőinek létrejötte

Magyarországon a bankreform előkészítésének jegyében már a nyolcvanas évek derekán létrejöttek külföldi részesedésű pénzüzetek, de ekkor még lényegében csak a Magyar Nemzeti Bank közvetlen felügyelete mellett tevékenykedhettek. A nagy "bumm" 1990-1991-ben következett be. A jellemző ebben az időszakban és később is a viszonylag kis, - a pénzüzeti törvény által minimálisan előírt - 1-1,3 milliárd forint alaptőkével történő bankalapítás volt. Általános volt, hogy külföldiek nem a már meglévő bankokba szálltak be, hanem új pénzüzetek alapításában vettek részt, amelyben aztán növekvő tulajdoni hányadot vásároltak, vagy eleve száz százalékos tulajdonukban lévő pénzüzetet hoztak létre. A magyar bankrendszerben a külföldi működőtőkének jelentős és egyre növekvő szerepe van.¹⁸⁴ Térnyerésük egyrészt annak köszönhető, hogy el tudják hódítani más bankok ügyfeleit, másrészt a jövedelmező működésből eredő nyereség jelentős részét „visszaforgatják” működésükbe. Ezen túlmenően kedvezőnek ítélt piaci körülmények között a külföldi befektetőtől - amely általában szakmai befektető, bank - tőkeemelésre és alárendelt kölcsöntőke bevonására számíthatnak. A bankrendszerben a külföldi működőtőke bevonásának akadályai nem voltak, nincsenek. A magyarországi engedélyezési eljárás a gyakorlatban igen liberális, amely a bankok biztonságos működését garantáló feltételek megléte esetén szinte automatikusan engedélyezi a bankok alapítását. Így **a nagybanki kör mellett teljesen más induló feltételek között fokozatosan létrejött a magyarországi bankok egy másik csoportja.**

¹⁸³Bár a mintegy 60-80 fiókkal rendelkező nagybankoknál e téren nem az új fiókhálózat tőkeszükséglete volt az akadályozó tényező, a korábbi években könnyen szerzett jövedelmek, a lakossági üzletágakban jártas szakértők hiánya, és a lakossági források fontosságának késői felismerése egyaránt hozzájárult a lakossági szolgáltatások lassabb fejlődéséhez.

¹⁸⁴A kereskedelmi bankok és szakosított pénzüzetek tőkéjének mintegy harmincöt százalékával rendelkeztek 1995 végén a részben vagy egészben külföldi tulajdonban lévő pénzüzetek. A Magyarországon jelenleg működő több mint húsz részben vagy egészben külföldi tulajdonban lévő pénzüzet a banki piac egyre nagyobb szeletét „birtokolja”.

Egy harmadik nagy csoportot a különböző belföldi alapítású pénzüzetek jelentettek. Az 1980-as évek második felében a legtöbb ágazati irányítószerv, érdekképviselő törekedett saját, szándékaik szerint olcsó hitellel mindig rendelkezésre álló pénzüzet létrehozására; a korábban létrejött szakosított pénzüzetek és középbankok legtöbbjének megalapítását ez a szándék motiválta. Szinte mindegyik, korábban egy-egy intézményhez kötődő pénzüzetnél azonban az 1990-es évtized elejére ezek a szálak "elfoszlottak", a pénzüzetek közötti verseny a bankokat a teljes körű banktevékenység - vállalati finanszírozás, lakossági banktevékenység, devizaműveletek, stb. - irányába vezérelte.¹⁸⁵ Emellett jellemző volt, hogy a pénzüzetek is hoztak létre leánybankokat. Főként e két úton jött létre a belföldi középbankok csoportja. A belföldi alapítású kereskedelmi bankok alakulása még akkor is fontos és pozitív jellemzője volt a bankrendszer fejlődésének, ha ugyanakkor számos területen hiányoztak a megfelelő, szakosodott intézmények. Ezen pénzüzetek létrejöttének módjából fakadó problémák csak később a kétszintű bankrendszer második korszakában jelentkeztek.

A tanulmány számos vonatkozásban foglalkozik bankcsoportokkal, így a belföldi tulajdonú kis- és középbanki körrel, és a vegyesbankokkal is. Az értékelő jellegű megállapítások általánosságban egy-egy bankcsoportra vonatkoznak. Számos eltérő sajátosság mutatható ki a két bankcsoport között, a megkülönböztetés alapja leginkább a tulajdonosi háttér kapcsán történik. Az eltérő fejlődési pályák következményeként leegyszerűsítve nemegyszer megjelenik a vegyesbank sikeres, jó bank, belföldi tulajdonú kis- és középbank problémás bank sommás párhuzam. Ezért célszerű két ponton is árnyaltan megfogalmazni az egyes bankcsoportokkal kapcsolatos legfontosabb ismerveket. Az elmúlt években volt és jelenleg is van példa sikeres és jól működő magyar tulajdonú nem nagybank méretű pénzüzetre, ugyanakkor a vegyesbankok sem működtek, illetve működnek mindig sikeresen. Önmagában a tulajdonos kiléte, a külföldi tulajdonos léte vagy nem léte nem jelenti egyértelműen a sikeres vagy nem sikeres működés közötti választóvonalat. Az azonban kétségtelenül igaz, hogy a külföldi tulajdonosi háttér - **az esetek többségében anyabankról, szakmai befektetőről van szó** - olyan szakmai előnyöket jelentett, amelyek az esetek döntő többségében valóban meghatározó módon járultak hozzá e bankok sikeréhez. A kétszintű bankrendszer kialakulásának kezdeti időszakában ezekhez az előnyökhöz általában komoly adókedvezmények is járultak.

Egy negyedik csoportot jelentettek a lakossági pénzüzetek: a takarékszövetkezetek és az OTP. 1987 előtt a lakossági bank az OTP és a takarékszövetkezetek voltak. A bankreform után közvetlenül nem történt változás, de később a kereskedelmi bankok jogosítványt kaptak lakossági bankműveletek végzésére és fokozatosan el is kezdtek egyszerűbb, főként forrásgyűjtő jellegű műveleteket végezni ezen a piacon, az OTP pedig teljes körű kereskedelmi banki jogosítványokat szerzett. Az OTP és a takarékszövetkezetek kivételével a pénzüzetek zöme csak igen hosszú idő után és igen kis mértékben vagy egyáltalán nem kezdett el lakossági hitelezéssel és lakossági bankszolgáltatások nyújtásával foglalkozni.

A kétszintű bankrendszer kialakítása óta eltelt kilenc év alatt a magyar bankrendszer struktúrája komoly átalakuláson ment keresztül.¹⁸⁶ Vannak azonban olyan sajátosságai, amelyek éppen a

¹⁸⁵Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján.

¹⁸⁶Ezt a folyamatot, valamint a bankrendszer forrásszerkezetének átalakulását jól jellemzik az alábbi adatok: 1987 végén a bankrendszer teljes mérlegfőösszegének 45%-át adták az ún. utódbankok, amelyek forrásállományának 50%-át tették ki a jegybanki források. A bankrendszer elfoglalt nagy súlyt meghatározó mértékben az e bankok részére rendelkezésre álló jegybanki források tették lehetővé, hiszen 1987 végén a jegybanki refinanszírozási hitelek állományának 90%-a e bankok forrásait bővítette úgy, hogy a teljes jegybanki refinanszírozási hitelállomány a bankrendszer mérlegfőösszegének csak 25%-ának megfelelő összegű volt. **A jegybanki források fokozatos és folyamatos szűkülése tehát szükségszerűen vezetett az utódbankok súlyának csökkenéséhez.** Így 1991 végére a korábbi arányok az alábbiak szerint módosultak. A bankrendszer összesített mérlegfőösszegének már csak 31%-át tették ki az utódbankok, viszont forrásaik között is 30%-ra csökkent a jegybanki refinanszírozási hitelek aránya. Ezzel együtt az MNB-ből kivált bankok már csak a jegybanki források állományának 60%-ával rendelkeztek, miközben a jegybanki források aránya a bankrendszer forrásaihoz viszonyítva 15,6%-ra csökkent. 1995 novemberében az utódbankok mérlegfőösszege a bankrendszer összesített mérlegfőösszegének már csak 20,6%-a volt, míg forrásaik között a refinanszírozási hitelek aránya már 15,7%-ra csökkent. A teljes refinanszírozási

kétszintű bankrendszer létrehozásának módja miatt kevésbé változékonyaknak bizonyultak. A ma már jól látható problémák és gondok ellenére a kétszintű bankrendszer létrehozása - a fennálló feltételek mellett - annak idején igen komoly teljesítmény volt, viszont a bankrendszer fejlődésében bizonyos kényszerpályákat teremtett.

Az 1987-es bankreform végrehajtása decentralizálta a vállalati szférát kiszolgáló banki területet, létrehozva e piacon az egymással versenyhelyzetben lévő nagybankokat. E verseny tartalma és jellege megváltozott, hiszen az alapvető törvényi változásokig leginkább csak a forrásgyűjtésben versenyeztek egymással a bankok. A vállalati szektor finanszírozását 1995-ig csökkenő mértékben, de főként a nagybankok végezték. A piaci hányadok, piaci erőviszonyok átrendeződése, amely fokozatosan a korábbi években is zajlott, 1994-1995-ben gyorsult fel, illetve vált láthatóvá. Ennek oka részben az óvatosabbá váló hitelezési magatartás a konszolidációra szoruló bankok esetében is, illetve az, hogy a konszolidált bankoknál megkezdődött a befagyott hitelek leírása. Ez a tényleges és valóságos képet alakítja ki a bankok mérlegeiben lévő vállalati hitelállományokról. Hasonló hatása volt már korábban a hitel- és adókonszolidációs hitel-kötvény cseréknek is.

A devizaműveletek, a nemzetközi bankműveletek terén a helyzet némiképpen más volt. A Magyar Külkereskedelmi Bank¹⁸⁷ monopolhelyzete már 1987-ben sem volt teljesen egyértelmű, hiszen már 1987 előtt, a bankreform előkészítéseként jöttek létre Magyarországon részben külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi bankok (CIB, Citibank). 1987 óta folyamatosan alakultak újabb és újabb külföldi tulajdoni hányadú bankok, amelyek leginkább a nemzetközi bankműveletek területén, anyabankjaik ügyfélkörének kiszolgálásában tevékenykedtek. Ennek csupán kiegészítéseként működtek hosszú ideig egyéb banki területeken.

A nagybankok, és az OTP mellett tehát kis- és középkategóriába tartozó új pénzüintézetek is létrejöttek, belföldi tulajdonúak és vegyesbankok egyaránt, de a bankrendszer fejlődésének első szakaszában nem módosították meghatározó módon annak a fenti módon megszületett alapstruktúráját, amely sajátosságaival a további jellegzetességek kialakulását segítette elő.

A magyar bankrendszerre jellemző probléma, hogy a méretstruktúrája két szempontból is igen aránytalan. A viszonylag nagyszámú bank közül méretét tekintve kiemelkedik az OTP, amelynek általában is, de egyes területeken (lakossági üzletágak) nagy volt a túlsúlya. Az OTP piaci részesedése, részaránya aránytalanul nagy a mai napig is, mind a hitelezés, mind a betétgyűjtés, mind a fiókok, hálózati egységek darabszáma tekintetében.¹⁸⁸ A szerkezeti

hitelállománynak ekkor már csak 37,6 % volt az utódbankok forrásai között, míg a refinanszírozási hitelek állománya a bankrendszer mérlegfőösszegéhez képest 8,6%-ra csökkent.

¹⁸⁷A Magyar Külkereskedelmi Bank, amely gyakorlatilag szintén a nagybankokhoz tartozott, a három, jegybankból kivált nagybank mellett már korábban önállóan létezett és az OTP-hez hasonlóan egy területre specializálódott, gyakorlatilag "kvázi" monopolhelyzetben lévő bankként működött, erőteljes jegybanki kontroll alatt.

¹⁸⁸A legnagyobb bank, az OTP átmenetileg viszonylagosan még inkább kiemelkedett a bankrendszerből, mert az eddig hozzá hasonló méretű és súlyú bankok, a vetélytársak súlyának csökkenése miatt nőtt a távolság az OTP és

egyensúlytalanságok következményeként **voltak - illetve vannak - alapvetően forrásgyűjtő, és voltak - illetve vannak - alapvetően kihelyező**, a vállalkozói-gazdálkodói szférát hitelező **bankok**. Az előbbieket következményeként megjelenő újabb kiegyensúlyozatlanság volt az, hogy a lakossági megtakarítások "bevonása" révén az OTP közvetítésével a központi költségvetés finanszírozása történt. A problémát nemcsak a magas költségvetési deficit miatti finanszírozási szükséglet jelenti, hanem az is, hogy a bankrendszer nem volt kellőképpen felkészült a forrásoknak a lakossági és a vállalkozói szektorba történő "visszaforgatására". Az előbbieket következményeként kiegyensúlyozatlan és egyoldalú a bankközi pénzpiac is, és az OTP jelentős mértékben tudta befolyásolni annak működését. Ugyanakkor a bankrendszer számos tagjának mérete és piaci részaránya igen kicsi, szinte elhanyagolható. Ezen bankok számára a magas fix költség melletti alacsony fajlagos méret jövedelmezőségi gondokat okoz. Alacsony hitel- és betétállományuk, valamint kis fiókhálózatuk mellett nem érték el a tartósan jövedelmezően működtethető üzemméret alsó határát, már a kilencvenes évek magyar bankpiacán sem. A magyar bankok, még a legnagyobbak is igen kis tőkeerejük és méretük nemzetközi és európai viszonylatban.¹⁸⁹ A magyarországi bankok többségének tevékenységére még 1995 végén is jellemző volt, hogy csak kevés tevékenységet végeztek, illetve vannak olyanok amelyek teljesen hiányoztak a kínálatukból. Ennek következtében, bár ma már Magyarországon relatíve sok banknak van működési engedélye, **a piac számos szegmensében nem volt elég szereplő és így tényleges versenyhelyzet sem, főként vidéken. A magyar bankrendszerben 1995 végéig nem jöttek létre olyan valóban univerzális kereskedelmi bankok, amelyek jelen lettek volna az összes fontosabb üzletágban és ezekben magas színvonalú szolgáltatásokat lettek volna képesek nyújtani, mind a forrásgyűjtésben, mind a vállalkozói-gazdálkodói hitelezésben egyenként meghatározó (15-25 %) piaci részesedéssel rendelkeztek volna és egy nagyobb, nyitottabb banki piacon meghatározó módon a magyar bankrendszer gerincét képezhették volna.** A modern és teljes körű szolgáltatást nyújtó univerzális bankok fiókhálózata és piaci részaránya még kicsi volt.

A bankrendszer földrajzi-területi sajátosságai, ezek kialakulásának okai

A bankrendszer hálózatának kialakulása

A bankrendszer hálózatának jelenlegi helyzetére az általános gazdaságföldrajzi sajátosságokon túl természetesen nagy hatással volt az 1987-es bankreform, lebonyolításának módja, illetve az azóta fennálló szabályozási környezetben végbement fejlődés. A kétszintű bankrendszer létrehozása előtt a bankrendszer hálózata az OTP egységeiből, a takarékszövetkezetek fiókjából, a Magyar Nemzeti Bank igazgatóságából és fiókjából, valamint a Beruházási Bank fiókjából állt. A bankreform - természetszerűleg - nem érintette az OTP és a takarékszövetkezetek hálózatait. Az újonnan létrejövő, MNB-ből kiváló kereskedelmi bankok - az MHB, az OKHB és a Budapest Bank - esetében a bankreform e bankok fiókhálózatának létrejöttét is jelentette egyúttal. E bankok "megkapták" a Magyar Nemzeti Bank tizenhét megyei igazgatóságának számlavezető és finanszírozó részlegeit, a Pest megyei igazgatóságot és 62 MNB-fiókot, valamint ezek ügyfélkörét. A felosztás alapvetően a bankok szektorális elv szerinti létrehozásának megfelelően történt. Így az OKHB kapta meg elsősorban a döntően agrár „jellegű” megyék hálózatát. A nem agrár, hanem ipari „jellegű” megyék hálózata az MHB-hoz került. Az alapanyag- és energiaipar a Budapest Bankhoz került. E bank kapta a Budapesti Hitelbank és az Állami Fejlesztési Bank részlegeinek és fiókjainak egy részét.¹⁹⁰ A Budapest Bank viszonylag egyenletes elosztásban jutott hozzá fiókokhoz. Ezzel együtt mindegyik bank kapott egy-egy fiókot a nem alapvetően hozzá tartozó megyék fiókjából. A felosztás e

versenyársai a második, harmadik, illetve többi legnagyobb bank között. Míg 1990-ben az OTP mérlegfőösszege 2,2-szerese volt a második legnagyobb bank, az MHB mérlegfőösszegének, addig 1994 közepén már 2,7-szerese. Míg 1990-ben az OTP mérlegfőösszege 2,4-szerese volt a harmadik legnagyobb bankénak, az MKB-énak, addig 1994 közepén már 3,6-szerese a harmadik legnagyobb bankénak, az OKHB-énak. (De az OTP 1990. évi mérlegfőösszege is "még csak" 2,9-szerese volt az OKHB-énak. Tehát az OKHB úgy váltott helyet az MKB-val, hogy közben ennek ellenére relatíve zsugorodott az OTP-hez képest.) 1995 végén az OTP mérlegfőösszege már 3,2-szerese volt az ekkor ismét 2. legnagyobb bank, az MKB mérlegfőösszegének.

¹⁸⁹Az EU társulási szerződés előírásainak megfelelően átmeneti idő után a magyar bankpiacot is meg kell nyitni. Ezen a piacon méret tekintetében a legnagyobb magyar bankok az első kétszázba sem kerülnek be.

¹⁹⁰Az Állami Fejlesztési Bank másik részéből megalakult az Állami Fejlesztési Intézet, amely bizonyos állami finanszírozási feladatokat látott el a továbbiakban.

módjából következően kezdetben területi aránytalanságok jöttek létre. Az Alföldön az OKHB, az Észak-Dunántúlon az MHB, Budapest vonzáskörzetében a Budapest Bank vált a „legerősebb” bankká. A kétszintű bankrendszer kialakulásakor összességében az OKHB negyvenhét, a Budapest Bank huszonöt, az MHB huszonhárom bankfiókkal rendelkezett.¹⁹¹ Mivel a Magyar Nemzeti Bank a megyeszékhelyeken lévő igazgatóságokat megtartotta, az új kereskedelmi bankok főként a megyeszékhelyeken kívül rendelkeztek fiókokkal. Az MNB hálózati egységeinek felosztása természetesen csak a kiinduló helyzetet jelentette, mivel igen rövid időn belül megindult az MNB-ből kivált bankok hálózatfejlesztése, és szintén rövid időn belül megindult az új bankok alakítása, amelyek egy része működésük kezdetétől fogva törekedett saját fiókhálózatának megteremtésére. Ennek eredményeként 1991-ig több száz bankfiók jött létre. A nagybankok két irányban terjeszkedtek. Részben azoknak a fehér foltoknak a megszüntetésére törekedtek, amelyek a korábbi MNB-hálózat megosztása után esetükben a nagyvárosokban megmaradtak, részben a kis- és középvárosokban kezdtek hozzá a fiók létrehozásához. A három MNB-ből kivált kereskedelmi bank új egységeinek nagyobbik felét nem valamely megyeszékhelyre telepítette, hanem egyéb helységbe.

Ezzel szemben a hálózatukat gyorsan kiépítő (a nyolcvanas évek végéig csaknem kizárólag a belföldi kis- és középbankok kategóriájában tartozó) új bankok viszont természetesen szinte kizárólag a megyeszékhelyeken „telepítették” új fiókjaikat, bár kivétel ebben is volt, egy-két középbank elsősorban a még kevésbé telített „piacú” kisebb városokba és nem a megyeszékhelyekre igyekezett. Összességében a bankhálózat fejlődésének kezdeti szakaszát az jellemezte, hogy az 1987-es induló helyzethez képest a belépő új bankok miatt a nagyobb városok javára tolódtak el az arányok a fiókokkal való ellátottság terén. A kétszintű bankrendszer fejlődésének első egy-két évében az egyes régiók között bizonyos arányeltolódás volt tapasztalható a fiókokkal való ellátottságában tekintetben is.¹⁹² Az 1987-es kiinduló állapothoz képest felcserélődtek az arányok az Alföld és a Dunántúl között, az utóbbi javára.¹⁹³ A kilencvenes évek elejét a további gyors ütemű gyarapodás jellemezte a fiók száma tekintetében. A viszonylag korábban induló bankok is további fiókokat hoztak létre, de ezeknél a bankoknál a hálózat fejlődése természetesen lassabb ütemű volt már. A létrejövő fiók döntő többségét az újonnan alapított pénzügyintézetek hozták létre. Ebben a csoportban jelentek meg a részben illetve egészben külföldi tulajdonban lévő pénzügyintézetek, amelyek azonban mind a mai napig igen visszafogottan fejlesztették fiókhálózatukat. Egy jelentős részük 1993-1994-ig, vagy mind a mai napig „egyfiókos” bank, amely központján kívül nem rendelkezik hálózati egységgel. A többi vegyesbank alapvetően az egyéb bankok korábbi hálózatfejlesztési törekvéseinek megfelelően elsősorban Budapesten, a nyugati országrészben és a nagyobb városokban nyitott fiókokat, amelyek azonban ekkor még ritkán foglalkoztak a lakossági ügyfelekkel, inkább csak a vállalati ügyfélkörrel tartottak kapcsolatot.

A bankrendszer jelenlegi földrajzi-területi megoszlását, hálózatának szerkezetét, alapvetően a következő sajátosságok jellemzik:

1. Erőteljes Budapest centrikusság. A kereskedelmi bankok és szakosított pénzügyintézetek központjai, a Rákóczi Bank kivételével mind Budapesten található. Ennek megfelelően az ország gazdaságához hasonlóan Budapestnek a bankrendszer működésében is túlsúlyos szerepe van. Ma még számos kereskedelmi bank csupán Budapesten tart fenn hálózati egységet, esetleg központján kívül fiókkal nem is rendelkezik. A nagyobb, hálózattal rendelkező pénzügyintézetek esetében is tapasztalható, hogy döntési mechanizmusaik erőteljesen centralizáltak, a vidéki fiók, igazgatóságok hatásköre viszonylag kicsi. Ehhez természetesen komoly mértékben hozzájárult a nagy hitelezési veszteségek elkerülése érdekében az utóbbi években szigorodó hitelezési politika. Ez nem csak a szigorúbb adóminősítésben és hitelvizsgálatban mutatkozott meg, hanem a bankok belső működésének szabályozottabbá válásában is, amely az adott körülmények között elkerülhetetlenül egyfajta centralizálódást eredményezett.

2. A pénzügyintézeti rendszer fejlettségében, a hálózat sűrűségében is érzékelhető az ország keleti illetve nyugati részének eltérő gazdasági fejlettsége. A lélekszámhoz viszonyított mutatók tekintetében Dunántúl adatai szinte minden esetben kedvezőbbek, mint az keleti országrész adatai. A dunántúli megyék többségében nagyobb a 100 000 főre jutó hálózati egységek száma mint a Tiszántúlon és a Duna-Tisza közében, de néhány esetben e mutató a

¹⁹¹A Magyar Nemzeti Bank területi hálózata. MNB Műhelytanulmányok. Szerzők: Illés - Vályi

¹⁹²A Magyar Nemzeti Bank területi hálózata. MNB Műhelytanulmányok. Szerzők: Illés - Vályi

¹⁹³1987. január 1-én a hálózati egységeknek mintegy 28%-a működött a Dunántúlon és mintegy 40%-a az Alföldön. Ezzel szemben 1990. márciusában a hálózati egységek 42%-a dunántúli, és csak valamivel kevesebb mint 38%-a alföldi. Észak-Magyarország mintegy 12%-os részaránya gyakorlatilag nem változott.

Budapestre jellemző értéket is meghaladja. A pénzügyi rendszer és a gazdaság általános fejlettségében, így a banki piac méretében mutatkozó különbségek egyéb mutatókban is megnyilvánulnak. Magasabbak a dunántúli megyékben a fajlagos hitel- és betétállomány adatai. Kivételt jelentenek az általános jellemzők alól a lakossági ügyfelek számlavezetését, valamint a külkereskedelmi forgalommal kapcsolatos devizaforgalmat végző hálózati egységek. E szolgáltatásokban a két földrajzi terület ellátottsága nagyjából azonos. Annak ellenére, hogy az exportfinanszírozást is végző hitelező egységek száma fajlagosan nagyobb, az exportfinanszírozást szolgáló hitelállomány lényegesen kisebb a Dunántúlon, mint a keleti országokban. Ez minden bizonnyal összefüggésben van azzal, hogy az exporttevékenységet folytató vállalkozások önfinanszírozó képessége a Dunántúlon jobb.¹⁹⁴

A takarékszövetkezeti szektor

A takarékszövetkezetek a pénzügyi rendszer egy sajátos szektorát jelentik. A bankreform kezdetén, 1987-ben számuk még több volt kettőszázhatvanál, 1995 végére fúziók és felszámolások eredményeként az önálló takarékszövetkezetek száma kétszáznegyvennyolcra csökkent¹⁹⁵. Kirendeltségeik száma mintegy ezernyolcszáz. A takarékszövetkezetek mérete igen kicsi és döntően vidéken, kistelepüléseken vannak fiókjai. A takarékszövetkezeti szektort¹⁹⁶ az általános gazdasági problémákból eredő, az egész bankrendszert érintő problémákon túl egyéb sajátos gondok is terhelték. Ez leginkább abban mutatkozott meg, hogy a takarékszövetkezeti szféra a takarékszövetkezetek nagy száma miatt igen sokszínű és differenciált.

Szabályozás szempontjából a takarékszövetkezetek két csoportot képeznek, az integrációba belépetteket, illetve az integrációból kimaradtakat. Helyzetük, állapotuk alapján viszont a kilencvenes évek elejére három nagy csoportjuk alakult ki:

1. Nem folytattak nagy volumenű és kiterjedt tevékenységi kört átfogó üzletelést, földrajzilag pedig a környék lakosságát szolgálták, szolgálják ki, leginkább azonban csak forrásaikat gyűjtötték. Főleges likviditásukat értékpapírba fektették, és bankközi betétként helyezték el. Mindezek következtében gazdálkodásukban komolyabb problémák nem mutatkoztak.

2. E csoport gazdálkodásában kevésbé volt óvatos, mint az előző csoport. Kihelyezéseit már megosztotta a bankközi pénzpiac, az értékpapír-vásárlás, valamint a kockázatosabbnak tekinthető lakossági szektor között. Ennek következtében - leginkább a környék gazdasági helyzetétől függően - problémás hitelek aránya nagyobb volt, mint az előző csoportnál, de nem kritikus mértékben.

3. A takarékszövetkezetek harmadik csoportjánál alapvető problémák mutatkoztak. E takarékszövetkezetek tevékenységüket néhány esetben a bankbiztonság alapvető szabályainak mellőzésével végezték, a szükségesnél jóval kisebb nagyságú tőke birtokában. „Nagybankként”, viselkedtek, és olyan üzletpolitikát folytattak, amelyhez nem rendelkeztek a szükséges feltételekkel. E csoport esetében aktívaállományuk minőségének romlása a vállalkozói szektorral kapcsolatos nagyobb aktivitással függött össze, azzal szinte egyenesen arányos volt.¹⁹⁷

¹⁹⁴A magyar bankrendszer néhány földrajzi-területi sajátosságait jellemző adatot tartalmaz a Melléklet 2. sz. és 3. sz. táblázata.

¹⁹⁵E takarékszövetkezetek közül ekkor 16 nem volt tagja az integrációnak.

¹⁹⁶A takarékszövetkezeti szektor elemzése itt is, és a tanulmány egyéb fejezeteiben is igen kis terjedelmet foglal el. Ennek oka, hogy külön elemzés jelent meg az MNB Műhelytanulmányok sorozatában a pénzügyi szektor e szegmenséről. A bankrendszer szerkezetéről alkotandó teljes kép érdekében a leglényegesebb sajátosságok rövid összefoglalója azonban szükséges.

¹⁹⁷A takarékszövetkezeti szektor konszolidáció előtti helyzetét jól jellemezte, hogy 1994 közepén a 254 takarékszövetkezet közül 150 nem érte el a 8%-os tőkemegfelelési mutatót.

A gazdaságban tapasztalható kedvezőtlen folyamatok és a pénzügyi rendszerben jelentkező általános problémák a takarékszövetkezeteket sem kerültk el. A **takarékszövetkezeti szektor konszolidációja a szféra sajátosságai, és speciális tulajdonviszonyai miatt eltérő mechanizmust igényelt** a konszolidációs folyamat során. A hitelkonszolidációban a kereskedelmi bankokhoz hasonló módon vettek részt a takarékszövetkezetek, a nagyvállalati adókonszolidációban pedig természetesen nem voltak érintve. A bankkonszolidáció azonban a takarékszövetkezetek esetében csak speciális módon volt végrehajtható. Ennek oka a sajátos tulajdonviszonyokban keresendő. A takarékszövetkezetek a szövetkezeti törvény hatálya alá esnek. Ennek megfelelően a takarékszövetkezetek egy-egy tulajdonosa függetlenül a tulajdona nagyságától egy-egy szavazattal bír. Ez minden tulajdonosra érvényes (lett volna) az újratökésítés után is. Ezzel nem nyílt volna mód a takarékszövetkezetek működésének, üzletpolitikájának befolyásolására. Meghatározó szempont volt a **szövetkezeti törvény előírása, amely nem teszi lehetővé azt, hogy az állam szövetkezetekben tulajdonos legyen**. Emellett a takarékszövetkezeti szektorban világszerte tapasztalhatók fúziós, összeolvadási folyamatok, bizonyos területeken az egységesedés, együttes fellépés. Ezek a tényezők indokolták, hogy a takarékszövetkezetek esetében a konszolidáció egy integrációs szervezet, egy intézményvédelmi alap létrehozásával egyidőben és összekapcsolva történjen meg. Az állam a bankkonszolidációban való részvételt, a feltökésítést az integrációs szervezetbe való belépéshez mint feltételhez kötötte. Törekvéseit így nem mint tulajdonos, hanem a takarékszövetkezeteknek az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alappal kötött szerződésben foglalt feltételein keresztül érvényesíti. A forrást a feltökésítéshez az OTIVÁ-n keresztül nyújtotta. A kormányhatározat szerint a Kormány a takarékszövetkezeti integráció mindazon tagjainak, amelyek tőkefelelési mutatója, (figyelembe véve az 1994. június 30-ával történt vagyoneértékelés hatásait) 8 % alatt volt, a bankkonszolidáció keretében az OTIVÁ-n keresztül forrást nyújtott a tőkefelelési mutató 8%-os szintjének elérése érdekében. A tőkejuttatás feltétele volt, hogy az OTIVA megvizsgálja a takarékszövetkezetek életképességét és a konszolidációs szerződésekben biztosítsa a szükséges szervezeti és személyi változtatások végrehajtását. Bár a **takarékszövetkezeti integráció** tevékenységének jogi keretei 1993 végén létrejöttek, a hatékony működés csak lassan indulhatott el, mert a résztvevő takarékszövetkezetek nem minden tekintetben tartották be az integrációs szerződésben vállalt kötelezettségeiket, és hosszú időt vett, illetve vesz igénybe a közös üzletpolitika kidolgozása. Az integráció egységes informatikai rendszerének megteremtése előkészítés alatt van. Ennek létrejötte fontos feltétele a vidék jobb banki szolgáltatásokkal való ellátottságának.¹⁹⁸

A jegybankból való kiválás révén létrejövő Utódbankok tőke-, forrás- és portfólió problémái, társulva a kialakuló fiókhálózat révén meglévő forrásgyűjtésben és egyéb üzletpolitikában meglévő meghatározottságokkal, nem csupán a piaci struktúra átalakulására fejtettek kihatást, de elősegítették a bankrendszer tulajdonosi szerkezetének gyors átalakulását is. A tulajdonosi struktúra változása, a tiszta lappal induló és jó banküzemmel rendelkező, döntően vegyes tulajdonú bankok létrejötte, ezek képessége arra, hogy gyors piaci előretörésre legyenek képesek, visszahatott a piaci erőviszonyok átalakulására. A létrejövő, döntően külföldi tulajdonban lévő pénzintézetek piaci térnyerése nem utolsó sorban annak is köszönhető volt, hogy e bankok hatékonyabban tudták ellátni az egyes klasszikus kereskedelmi banki funkciókat és megfelelőbben tudták kezelni, illetve minimalizálni kockázataikat.¹⁹⁹

A bankrendszer tulajdonosi szerkezetének átalakulása, államtalanítás és privatizáció egy átalakuló gazdaság pénzügyi szektorában

A bankrendszer privatizációjának keretfeltételei

¹⁹⁸Ilyen lesz például a közös kártya szolgáltatás

¹⁹⁹E két vonatkozásban vizsgálja a bankok működését a következő két fejezet.

A magyar bankok privatizációja egy átfogó gazdasági - és társadalmi - átalakulási folyamat keretében zajlott illetve zajlik. **A piacgazdaságokban működő és Magyarországon korábban nem létező modern pénzügyi intézményrendszer, valamint az ehhez szükséges törvényi háttér megteremtése (volt) a feladat.** Ez ugyanakkor a korábbi gazdasági jogi szabályozási rendszer "leépítésével", deregulációval és liberalizálással, tehát a jogi-intézményi környezet teljes átalakításával járt együtt. A Magyarországon az elmúlt években végbemenő folyamatot tehát **a piacgazdaság körülményei között működő magángazdaság kiépítéseként lehet jellemezni, amelynek csak egyik eleme a privatizáció,** számos más nagy horderejű változás, például makrogazdasági stabilizáció közepette. **A magyar bankok eladása egy átfogó magánosítás részeként történik,** tehát abban az értelemben sem elszigetelt akcióként kellett, illetve kell végrehajtani, hogy nem csupán egy-egy vállalat privatizációjára kerül sor, hanem egy egész nemzetgazdaság tulajdonosi szerkezetét kell átalakítani. A döntő többségében állami tulajdonban lévő gazdálkodó szervezetekre épülő gazdaságot kellett, illetve kell magántulajdonú piacgazdasággá átalakítani. Mindez olyan időszakban történik, amikor a régió egészében privatizációs folyamat zajlik. **Ez a privatizálandó vállalatok nagy kínálatát eredményezte, illetve eredményezi egy viszonylag szűk kereslettel szemben.** A piacgazdaságokban működő és korábban nem létező modern pénzügyi intézményrendszer megteremtése (volt) a feladat, és ennek csupán egy, bár igen fontos elemét jelenti az állami tulajdonú bankok eladása.²⁰⁰ **A profitorientált és magántulajdonú gazdasági szereplők létrehozása azonban korábban még nem létező szereplők létrehozását, illetve a létrejöttükhöz szükséges, továbbá lehetőség szerint kedvező feltételek megteremtését is jelentette. A pénz- és tőkepiacok egyes szegmensei esetében más-más úton történt a magánszféra létrejötte.** Ez eredendően az egyes területek eltérő induló állapotával és helyzetével függ össze. A pénz- és tőkepiacok három nagyobb területe, amelyeken más-más módon ment végbe az államtalánítás és a magánosítás, a következők: **a tőkepiac, ezen belül a biztosítási szféra és a bankrendszer.**

A tőkepiacnak, és ezen belül a tőzsdének két szempontból van jelentősége a privatizáció szempontjából: **a. A tőkepiac és intézményei, piaci szereplői részei voltak az elmúlt években a magánosítás folyamatának.** A tőkepiac egésze, - eltekintve a biztosítási szférától - mind annak szereplői, mind intézményei szinte teljes egészében előzmények nélkül születtek újjá az átalakulás elmúlt éveit alatt. **Ennek megfelelően a tőkepiac működését szabályozó törvények és intézmények megalkotása után a magánosítás folyamata döntően nem privatizációt jelentett, hanem az új szereplők létrejöttét, nem privatizáció, hanem alapítás révén.** **b. A tőkepiac, és ezen belül a tőzsde a privatizáció egyik eszköze és színtere lehet, de a privatizációs folyamatban a tőzsde csak minimális szerepet kapott.** Kevés esetben került sor olyan privatizációra, amelynél az állami tulajdon eladása nyilvános részvénykibocsátással és a részvények tőzsdei bevezetésével lett volna összekapcsolva. **Egy jelentősebb példa éppen a bankszektorból említhető meg, a legnagyobb magyar kereskedelmi bank, az Országos Takarékpénztár magánosítása.**

A **biztosítási szféra** esetében is szinte a semmiből született újjá a törvényi és intézményi háttér az elmúlt néhány év alatt, de a biztosítási rendszer átalakítása nagyobb mértékben támaszkodhatott már meglévő biztosítók átalakulására. A biztosítási szektorban a magángazdaság kialakulása a bankszektortól eltérően zajlott le. Itt ugyanis **először a privatizáció zajlott le, döntően külföldi tőke részvételével, és ennek segítségével indult meg, illetve fejeződött be a biztosítóintézetek tőkefeltöltése, konszolidációja.** Az állami tulajdon minimálisra csökkent, a privatizáció következetesen és teljes körűen megvalósult, **gyakorlatilag már 1993 végére befejeződött,** a magyar biztosítási szféra tevékenysége piaci alapokra helyeződött. A pénz- és tőkepiac más területeihez képest a bankrendszer számos eleme, előzménye létezett az átmenet időszaka előtt is. A magántulajdonú versenybankrendszer létrehozása tehát a piaci működés feltételeinek megteremtését, a meglévő intézmények átalakítását, és az állami kézben lévő bankok

²⁰⁰A pénzügyi közvetítő rendszer, és ezen belül a bankrendszer központi szerepet játszik a piacgazdaságokban, hiszen csak megfelelő működése esetén képes hatékony erőforrás-allokációt megvalósítani a gazdaság más szereplői, illetve szektorai között. A hitelezési tevékenység révén pedig egyfajta kontroll szerepet is játszanak a bankok a gazdaság működésében, hiszen támogatják a tulajdonosokat a vállalati menedzsmentek ellenőrzésében. E központi szerep miatt különösen fontos, hogy a bankrendszerben domináns legyen a profitorientált és hatékonyan működő magántulajdonú bankok szerepe.

eladását jelentette, illetve jelenti, természetesen e területen is új szereplők létrejöttével együtt. **A privatizációnak e területen volt, illetve van a legnagyobb jelentősége pénz- és tőkepiacokon belül.**²⁰¹

A bankrendszer és a kereskedelmi bankok magánosítása

A bankrendszer magánosításának két útja vált jellemzővé. Egyrészt új magántulajdonú pénzüintézetek jöttek létre és nyertek egyre nagyobb teret, másrészt az állami tulajdonban lévő pénzüintézetek eladása volt, illetve van folyamatban. Mind az újonnan létrejövő pénzüintézetekben, mind a bankprivatizációban jelentős szerepet játszik a külföldi tőke.

Tudatos stratégia révén, amely részben a tőkebeáramlás kedvező jogi feltételeinek megteremtését, részben adókedvezményeket, részben a pénzüintézet alapításához szükséges tőke alacsony szintjét jelentette, sikerült elérni, hogy 1995 végére a magyar bankrendszerben gyors ütemben fejlődő, technikailag jól felszerelt és kiváló banküzemmel működő stabil tőkehelyzetű - részben vagy egészben külföld tulajdonban lévő - magánbankok csoportja jöjjön létre.²⁰² **Ez a csoport döntően, de nem kizárólag újonnan történő alapítás révén jött létre.**

A magánosítási folyamat során sor került természetesen nem egy esetben **az állam tulajdonában lévő részvénypakettek eladására, illetve állami tulajdonban lévő bankokban nem állami tulajdonos által végrehajtott tőkeemeléssel privatizációra** is. A privatizációs folyamat során volt példa sikeres és sikertelen akciókra is.²⁰³ A bankok privatizációjával kapcsolatban a legfontosabb jellegzetesség az, hogy ez a folyamat 1994-ig főként spontán módon zajlott és nem elsősorban központi állami döntések eredményeként. Ilyen spontán folyamatnak tekinthető az, hogy az állami tulajdonú vállalatok privatizációja során a korábbi közvetett állami tulajdon megszűnt azokban a bankokban, amelyek tulajdonosai között korábbi állami vállalatok voltak, amelyek privatizálásra kerültek. E probléma mögött a tudatos állami stratégia hiánya húzódott meg, amelyre viszont a bankrendszer fejlesztése, modernizálása érdekében feltétlenül szükség lett volna. Hasonlóan gondot okozott, és hozzájárult a banki privatizáció elhúzódásához, hogy

²⁰¹Kivéve a biztosítási szektort.

²⁰²E bankok közül számos bank jónevű európai pénzüintézet leánybankja. Ilyen pénzüintézet például az ABN-AMRO Bank, a BNP-Dresdner Bank, a Commerzbank, a Creditanstalt, a Hypobank, az ING Bank, a Volksbank, a Westdeutsche Landesbank. Az angol és a svájci bankok kivételével gyakorlatilag minden jelentősebb nyugat-európai ország bankjai is jelen vannak Magyarországon. De nem csupán európai bankok működnek Magyarországon, hiszen megtelepült például a japán Nomura, az amerikai Citibank, a koreai Daewoo, sőt maláj pénzüintézet is található már Magyarországon.

²⁰³A sikertelen privatizációs akciók közé sorolható az Ybl Bank első eladása, sikeres privatizáció volt például a Magyar Külkereskedelmi Bank eladása.

évekig rendezetlen volt az állami tulajdon kezelésének és tulajdonlásának a kérdése. Szinte 1987-től napjainkig az állami tulajdonost nem egy, hanem több intézmény képviselte egyidőben, amelyek egymással sok esetben nem hangolták össze törekvéseiket és elképzeléseiket.²⁰⁴

Az állami tulajdonban lévő bankok privatizációjának két modellje alakult ki. Az első a főként vállalkozói-vállalati szférát finanszírozó nagy állami bankok esetében jellemző. A bank modernizálását és fejlesztését elősegítendő pénzügyi és szakmai befektető részvételével zajlik le a privatizáció. Azon bankok esetében, amelyeknél nem volt szükség konszolidációra, kevésbé volt sürgető a kényszer szakmai befektető bevonására. E lakossági bank(ok) magánosítása ún. tőkepiaci, tőzsdei privatizáció révén zajlott le.

A Magyar Külkereskedelmi Bank privatizálására egy olyan modell került kidolgozásra, amelyet később sikeresen alkalmaztak a Budapest Bank eladásánál, és hasonló módon tervezi a pénzügyi kormányzat további két nagybank, a Magyar Hitelbank és a Kereskedelmi Bank eladását is. A Magyar Külkereskedelmi Bank privatizációjának első lépésében egy pénzügyi befektető, az EBRD és egy szakmai befektető, a német Bayerische Landesbank szerzett befolyásoló részesedést a bankban 1994 végére. Az eladás kombinált módon ment végbe, egyaránt sor került tőkeemelésre és állami tulajdonban lévő részvények eladására. 1996 elején további állami tulajdoni hányad megvásárlásával a német szakmai befektető a külföldi pénzügyi befektetővel együtt meghatározó többségi tulajdont szerzett. 1995-ben sor került további két nagybank, az OTP és a Budapest Bank privatizációjára is. A Budapest Bank esetében hasonló modell alapján történt meg az állami tulajdon eladása. A bankban többségi tulajdont szerzett az EBRD és az amerikai General Electric Capital, de egy lépésben. két külföldi tulajdonos így együttesen 60%-át birtokolja a bank részvényeinek, mégpedig a következő megoszlásban: 32,5 % az EBRD és 27,5% a GEC tulajdona. A privatizáció az állami kézben lévő részvénytulajdon eladásával történt, az alaptőke megemelésére nem került sor. Korábban azonban, a privatizáció sikeres végrehajtása érdekében a konszolidációhoz kapcsolódóan tőketartalékokat adott át az állami vagyonkezelő szervezet a Budapest Banknak. E bankok, valamint a további privatizálandó nagybankok esetében a bankok fejlesztése érdekében végrehajtott tudatos stratégiáról volt szó, hiszen döntően a külföldi szakmai befektetőktől várható a nemzetközi tapasztalatok és az elmúlt néhány év alatt szerzett magyar tapasztalatok alapján is az, hogy know-how-t, külföldi kapcsolatokat, fejlett technológiákat hozzanak be, illetve honosítsanak meg.

Az OTP, a legnagyobb magyarországi bank esetében a bankprivatizációnak egy másik modellje, a tőkepiaci, vagy tőzsdei privatizáció valósult meg. A privatizáció több lépésben, fokozatosan történt meg. 1993-1994-ben mintegy 20%-nyi elsőbbségi illetve törzsrészvény eladására került sor kárpótlási jegyek ellenében, valamint települési önkormányzatok kaptak 3%-nyi részvényt csereügyletek keretében. A privatizáció 1995-ös szakaszában alaptőke emelésre nem került sor, csupán a bank részvényeinek eladására. Korábban a bank fejlődését elősegítendő az állami tulajdonos összességében 10 milliárd forint összegű tőkeemelést, illetve alárendelt kölcsöntőke nyújtást hajtott végre. 1995-ben a nyugdíjbiztosítási és az egészségbiztosítási önkormányzat kapott 10-10%-nyi részvényt ingyenes vagyonátadás keretében. Szintén 1995-ben zártkörű értékesítés keretében a bank részvényeinek 20%-a került külföldi intézményi befektetők, 8%-a hazai intézményi és magán befektetők 5%-a pedig a dolgozók és a menedzsment birtokába. Tekintettel a pénzintézetnek a magyar bankrendszerben betöltött nagy súlyára, az államot képviselő tulajdonos (ÁPV Rt.) 25% + 1 szavazatnak megfelelő részvényt megtartott. A bank részvényeit a Budapesti Értéktőzsdén kívül bevezették a Luxemburgi Értéktőzsdére is, valamint a bank részvényei forognak a londoni tőzsdén kívüli kereskedelemben.

²⁰⁴Ilyen szervezetek voltak az egyes állami intézmények, minisztériumok, a privatizációs szervezetek, az ÁV Rt és az ÁVÜ, majd az APV, a bankkonszolidáció végrehajtása óta banktulajdonos a konszolidált bankokban a Pénzügyminisztérium. Közvetett állami tulajdont jelent a ma még teljes egészében állami tulajdonban lévő befektetési bank, az MBFB Rt, amely banktulajdonos, és a jegybank is birtokol illetve birtokolt bankrészesedéseket.

A korábbi években végbement fokozatos privatizáció - amelynek során osztrák pénzügyi befektetők, és döntően magyar vállalatok, tehát kül- és belföldi jogi személyek vásároltak tulajdont - valamint a tőkeemelés és az állami tulajdonnak társadalombiztosítás javára történő átadásának eredményeként megszűnt 1995-re a közvetlen állami tulajdon az egyik legnagyobb magyarországi bankban, a Postabankban. Az év során a bank 10 milliárd forint összegű - tehát magyarországi viszonylatban igen jelentős mértékű - tőkeemelést hajtott végre. E tőkeemelésben a korábban tulajdoni hányaddal rendelkező állami vagyongazdálkodó szervezet nem vett részt. A pénzügyi tervei között - hasonlóan a másik lakossági bankhoz az OTP-hez - szerepel részvényeinek a tőzsdére való bevezetése.

Összefoglalva, e két folyamat - tehát az új pénzügyi intézetek létrejötte és a privatizáció - eredményeként a bankrendszer tulajdonosi szerkezete az alábbiak szerint alakult:

A kétszintű bankrendszer létrehozásakor, 1987-ben a bankok szinte teljes egészében állami tulajdonban voltak.²⁰⁵ 1990-91-re az állami tulajdon jelentős mértékben csökkent, de a bankrendszerben meghatározó részarányú maradt. Különösen igaz ez, ha a közvetett (állami tulajdonú bankokon és vállalatokon keresztül meglévő) tulajdoni hányadokat is figyelembe vesszük. Az újonnan alakuló és főként külföldi tulajdoni hányaddal alakuló bankok esetében volt jellemző, hogy tulajdonosaik között már nem jelent meg az állam. 1991. végén a bankok legfontosabb tulajdonosai: az állam, a külföldi pénzügyi intézetek, a belföldi intézmények, vállalatok, s elenyésző mértékben magyar magánbefektetők voltak.²⁰⁶ Az állami tulajdon részaránya 1993-ig, a bankkonszolidáció végrehajtásáig gyakorlatilag folyamatosan csökkent.

A korán meginduló privatizációs folyamatot, és bankalapítások révén végbemenő magánosítási folyamatot azonban megakasztotta a bankrendszer konszolidációjának igénye.²⁰⁷ Ebben a helyzetben a pénzügyi kormányzat az érintett banki kör egészének és ezen keresztül a gazdaság egy részének konszolidálására szánta el magát. A konszolidáció első lépcsőjében alkalmazott módszerrel szemben számos kifogás merült fel. A konszolidáció ezért oly módon folytatódott, hogy az állam tőkeemelést hajtott végre az érintett bankokban. Annak érdekében, hogy a bankok korábbi tulajdonosai - akik részben felelősek voltak a bankok tőkevesztéséért - vagyonuk elvesztésével maguk is vállalják a felelősséget a kialakult helyzetért, a tőkefeltöltés előtt a bankok tőkét lecsökkentették. Így a bankkonszolidáció következtében viszont újra megnőtt az állami tulajdon súlya és részaránya. **Az érintett bankokban közel**

²⁰⁵Kivételt két-három vegyesbank jelentette, azonban ezekben is volt államinak tekinthető jegybanki résztulajdon.

²⁰⁶Az állam az Állami Vagyonügynökségen keresztül kilenc bankban, átlagosan 41%-ban rendelkezett közvetlen részvénytulajdonnal. A bankrendszer egészét tekintve pedig az állam 37%-os részesedést mondhatott magának. Tulajdoni hányada egy bankban 100%-os, egy bankban 50%-os, a többi pénzügyi intézetnél ekkor már 50% alatti volt. 1991 végén a bankok alapítói vagyonának mintegy 25%-a volt külföldi tulajdonban. Három pénzügyi intézetnek 100%-ban külföldiek voltak a részvényesei.

²⁰⁷Ennek okairól lásd a konszolidációs folyamatról szóló fejezetet.

100%-os közvetlen állami tulajdon jött létre.²⁰⁸ Ez a szükségszerű és megkerülhetetlen lépés átmeneti "újraállamosítással" járt, amely azonban már nem egy régi típusú gazdaságpolitika jellemzője volt, hiszen a modern bankrendszerek esetében is hasonló módon történik a bankválságok kezelése.

A konszolidációs folyamat 1994-ben nagyrészt lezárult. A három év során folytatott akciók eredményeképpen, miként ez a konszolidáció egyik meghirdetett célja volt, sikerült elérni, hogy - a jobb helyzetben lévő konszolidált bankok 1995-re, a többi konszolidált bank pedig 1996-1997-re privatizálható állapotba kerüljenek. Így 1994 végén, 1995-ben sikerült jelentős előrelépést, áttörést elérni az állami tulajdonban maradt, vagy állam tulajdonba került bankok privatizációjában is. A Magyarország makrogazdasági helyzetében bekövetkező pozitív változásoknak köszönhető javuló beruházói hangulat eredményeként egyúttal újra megindultak az egy-két évig mérséklődő külföldi részvétellel történő bankalapítások és felélénkült az érdeklődés a bankprivatizáció iránt.²⁰⁹

A sikeres privatizációk és a szervezeti átalakulások eredményeként 1996-ra erőteljesen lecsökkent a többségi állami tulajdonú pénzügyintézetek száma, de azon bankok száma, amelyekben állami többségi tulajdon van, még mindig a bankrendszer tagjainak mintegy egyharmada. Ennek a helyzetnek a megváltoztatása erőteljes privatizációs folyamatot igényel az állam tulajdonosi befolyása alá tartozó banki körben. A még állami tulajdonú utódbankok (MHB, KB) mellett eladásra várnak olyan kisebb pénzügyintézetek, amelyek a konszolidációs folyamat során kerültek közvetlen állami tulajdonba, (Mezőbank, Takarékbank), illetve korábbi korábban is állami tulajdonban voltak (Corvinbank).

1. A magánosítás és a privatizáció eddig követett magyarországi stratégiája alapvetően sikeres volt, hiszen elősegítette a hatékonyan működő és a magas szolgáltatási színvonalat biztosító bankok létrejöttét. A viszonylag korán és gyorsan végrehajtott liberalizáció ennek elengedhetetlen feltétele volt.

²⁰⁸A bankkonszolidáció első szakaszában 8 bank közül 7-ben az állam 75%-nál nagyobb, egyben pedig mintegy egyharmadnyi tulajdoni hányadra tett szert. Az állami tulajdon súlyának növekedése a bankrendszeren belül a privatizáció további előrehaladásától függetlenül részben csak átmeneti volt, és újra csökkent, hiszen a konszolidált bankoknál a céltartalékok megképzése és a jegyzett tőkék leszállítása a reális szintre állította be a bankok jegyzett tőkéjét. E bankok részaránya így a bankrendszer összes jegyzett tőkéjéből szintén csökkent.

²⁰⁹Az 1995 végén működő bankok közül 24 volt részben vagy egészben külföldi, 18 pedig egészében magyar tulajdonban. 1995 végén 1996 elején olyan további pénzügyintézetek jelentek meg a magyar bankrendszerben, mint a Deutsche Bank, vagy a nagy nyugati autógyárak pénzügyi leányvállalatainak magyarországi szakosított pénzügyintézetei, az Opel Bank, a Ford Bank.

2. Hasonlóan elkerülhetetlen volt a bankrendszer régóta működő, illetve nem újonnan létrejövő tagjainak konszolidációja. Ezzel megeremtdtek a feltételei e bankok privatizációjának.

3. A szakmai befektetők részvételére alapozott privatizációs stratégia megfelelő alapot szolgáltat ahhoz, hogy a korábban létrejött állami tulajdonú bankok, ha kisebb piaci súllyal ugyan, de részesei legyenek egy modern bankrendszernek.

Egyes klasszikus kereskedelmi banki funkciók* hatékony érvényesülésének korlátai a magyar bankrendszerben 1987 és 1995 között

A magyar bankrendszer működésének hatékonyságát értékelni lehet egy olyan módszer segítségével, amely azt tekinti át, hogy a magyar kereskedelmi bankok milyen módon látták el a legfontosabb általános kereskedelmi banki funkciókat és feladatokat, a lejáratú és összeg transzformációt, a kockázatok és a tranzakciós költségek csökkentését.

A magyar bankok jelentős része ezeknek a feladatoknak sok esetben még 1995-ben is hiányosan, illetve alacsony hatékonysággal tett eleget. A kereskedelmi bankoknak csak kis, de növekvő része vett részt a nagyszámú, de egyedenként kis összegű betétek összegyűjtésében. A „tömeges” lakossági forrásgyűjtés - bankbetétek formájában - valóban kis összegekben csak egy-két bankra jellemző még ma is. Jellemzőbb és általánosabb az értékpapír jellegű instrumentumokon keresztül történő forrásbevonás, és a relatíve nagyobb összegű lakossági betétek kezelése.

Hasonlóan nem volt jellemző a lejáratú transzformációs funkció megfelelő ellátása a bankokra. **Míg azonban az összegtranszformáció felemás funkcionálása döntően történeti okokra és a szabályozás befolyásoló hatására vezethető vissza, addig a lejáratú transzformáció gyenge működése leginkább a bankrendszer működésének feltételrendszerét jelentő általános gazdasági körülményekben volt keresendő.**²¹⁰ A bankok éven túli, főként többéves lejáratú kihelyezéseinek, a vállalati szféra számára kihelyezett beruházási, fejlesztési hitelek alacsony aránya mellett problémát jelentett, hogy ezeknek döntő hányadát a bankok refinanszírozási hitelekből finanszírozzák.

A történeti gyökerekkel függ össze a bankrendszernek az a hiányossága is, hogy a szó szigorú értelmében „retail bank” - olyan, amely nagy fiókhálózattal rendelkezik, és ennek segítségével nagy, valamint kis volumenű ügyletekben egyaránt érdekelt és részt vesz - Magyarországon nem létezik. A bankok döntő többsége nem nyújt teljes, vagy majdnem teljes körű lakossági szolgáltatásokat, az OTP amely az egyetlen kivételt jelenti, viszonylag kis vállalati üzletággal rendelkezik.

²¹⁰Viszonylag magas infláció, kihelyezések magas kockázata, általános bizonytalanság stb.

A magyar bankok döntő többsége 1987-től szinte napjainkig nem vált széles fiókhálózattal rendelkező bankká, így **forrásszerkezetük kisebb-nagyobb mértékben kiegyensúlyozatlan és sebezhető maradt**, mivel hiányzik a stabil és olcsó forrás, amelyet a magánszemélyek részére vezetett folyószámla-vezetés biztosíthatna. Ennek hiányában a bankok jelentős része bocsát ki kamatérzékeny, drága és nem kellően stabil banki, értékpapír jellegű papírokat, például hozamjegyet, értékjegyet, letéti jegyet stb. Ezek a források lényegében ügyfélbetétnek és bizonyos mértékben forró pénznek tekinthetők. E gondokat a technikai és személyi felkészültség hiányosságai tették (illetve kisebb mértékben teszik) komolyabb problémává. Mindezek háttérében pedig a magyar bankrendszer fejlődését sok más kérdésben is kedvezőtlenül érintő hiányosság állt, az, hogy a bankok döntő része²¹¹ egészen a közelmúltig nem olyan tulajdonos birtokában volt, amely kemény követelményeket támasztott - a menedzsmenttel szemben - a bank működésének minden területén.

Egy jelentős folyószámla-állománnyal és az ehhez kapcsolódó felmondásos illetve lekötött betétekkel rendelkező bank számára e forrásoknak mindig van egy olyan kemény magja, - az állomány egy része - amely a névlegesen rövid lejárat ellenére stabilan és folyamatosan a bank forrása. Ez hozzásegíti ahhoz, hogy likviditási helyzete stabil legyen, a szükséges likviditást alacsony kockázat mellett és olcsón szerezzék meg. Éppen ebből ered a bankoknak az a sajátossága, hogy hatékonyan képesek összeg- és lejárat transzformációra, likviditásukat éppen e sajátosan banki jellegű források segítségével tudják olcsón biztosítani.

A magyar bankoknak forrásszerkezetük kiegyensúlyozatlansága miatt likviditási pozíciójuk is kiegyensúlyozatlan maradt, amely nagy pénzügyi kitétséget és a monetáris politikától, a jegybanki forrásoktól való függőséget eredményezett. A likviditási pozíció bizonytalansága döntően járul hozzá ahhoz, hogy az összeg- és a lejárat transzformációs funkció a bankok jelentős részénél alacsony hatékonysággal működjön.

Az ebből eredő problémákat a bankok természetesen érzékelték, illetve érzékelik, és ennek megfelelően tettek, illetve tesznek lépéseket ennek a helyzetnek a feloldására. 1994-1995-től már nemcsak az OTP vezet lakossági folyószámlát, ezt a szolgáltatást már más bankok is nyújtják. Egyenlőre ennek korlátai is vannak, hiszen a bankok jelentős része, ha nyújt is ilyen szolgáltatást, ezt csak kevés fiókon keresztül képes megtenni, és általában csak nagyszámú betéteket fogad be, illetve nagyszámú lekötött betétekre fizet versenyképes kamatot. Az utóbbi egy-két évben jelentős fejlődés tapasztalható a kártyarendszereknél, a készpénzkímélő fizetési eszközök területén. E területek és általában a „lakossági-retail” üzletágak fejlesztése azonban igen idő- és beruházás igényes. A kereskedelmi bankok sebezhető forráshelyzetének fentmaradásához hozzájárult a szabályozás is, amely nem szorította rá és nem is ösztönözte a bankokat a lakossági

²¹¹Nem számuk szerint, hanem a piaci részesedés tekintetében.

üzletágak fejlesztésére. A vállalati banki és a lakossági banki tevékenység elkülönítését a jogi szabályozás 1989-ben feloldotta, de a bankok ritka kivétellel nem éltek ennek a lehetőségnek a kihasználásával. Igaz ez a nagybankok és a belföldi tulajdonú kis- és középbankok, de a vegyesbankok többségére is.²¹² A döntően magyar tulajdonú bankok a bankközi pénzpiacra és a jegybanki forint refinanszírozási lehetőségekre, míg a vegyesbankok a jegybanki deviza ellenében szerezhető forint forrásokra alapoztak jelentős mértékben a vállalati források mellett.

A főbb kockázati tényezők alakulása a kereskedelmi bankok működésében

A kereskedelmi bankok működésük során számos különböző kockázattal kell, hogy számoljanak, illetve együtt éljenek. Ezeknek a kockázatoknak a jellege, nagysága, kezelése a kétszintű bankrendszer fejlődése során természetesen jelentős mértékben változott. Sok szempontból eltérő volt az egyes bankok helyzete, illetve működése, néhány általánosítható megállapításra azonban így is van lehetőség. A kétszintű bankrendszer fejlődésének első időszakára különösen jellemző volt, hogy a pénzügyintézetek olyan gazdasági környezetben tevékenykedtek, amelyben nem volt meg a lehetőségük működésük tényleges kockázati tényezőinek felmérésére. A szabályozórendszer - másutt leírt - problémái, torzításai miatt a bankok nem tudták számszerűsíteni azt a rejtett vagy látens kockázatot, amelyet egyes ügyfeleik hitelezése jelentett. A banki működés egyéb kockázatai vagy nem is voltak jelen a bankrendszer működésében, vagy teljesen elhanyagolható volt a szerepük. A bankok ugyanakkor nem rendelkeztek a kockázatok kezeléséhez szükséges eszközökkel sem. A bankok helyzetét a gazdasági átalakulás időszakában egy általános makrogazdasági kockázat jellemezte, amelynek legfontosabb tényezői a vállalatok piaci orientációváltása, a reálgazdaság visszaesése és az új szabályozási rendszer kialakulása volt. Ezt az időszakot az egyes bankok működésében - most már valóban - megjelenő egyes ügyfelekhez és műveletekhez köthető kockázatok jellemezték. A legfontosabb kockázat az ügyfélkockázat, a hitel vissza nem fizetésének kockázata volt. A kétszintű bankrendszer fejlődésének első szakaszát tehát, amelynek vége természetesen semmiképpen nem köthető pontos időponthoz, de a banki kockázatkezelés, mint banki alapfunkció²¹³ szempontjából valamikor 1990-1992 környékére tehető, a következőkkel jellemezhetjük: A magyar bankok döntő többségükben olyan - valószínűleg magas - kockázati szint mellett működtek amelynek mérésére nem voltak képesek, a kockázatok kezelésére és a potenciális veszteségek fedezésére nem voltak meg a megfelelő eszközeik. Ennek megfelelően e kockázatokkal kapcsolatos - például

²¹²A vegyesbankok számára 1994 végéig gyakorlatilag korlátlanul állt fenn a lehetőség valamilyen formában a jegybankon keresztül devizaforrásaik forintra váltására. 1994 végén ezeket a konstrukciókat a jegybank átmeneti időre teljesen megszüntette, majd 1995 elején részlegesen visszaállította. E konstrukciók megléte így a vegyesbankok számára a fejlesztésigény nélküli könnyű forrásszerzést biztosította és nem kényszerítette őket a lakossági piacra való belépésre.

²¹³A bank egyfajta lehetséges megközelítés szerint olyan gazdasági vállalkozás, amely kockázatokkal kereskedik. Ennek során mások kockázatait átvállalja, szétteríti és a lehetséges mértékben csökkenti.

jövedelmezőségi - következmények sem voltak átláthatóak a bankok számára. A kockázatok nem megfelelő "kezelésének" következményei sem érintették a bankokat.

A gazdasági környezet, a szabályozórendszer változása fokozatosan és folyamatosan hozta olyan helyzetbe a bankokat, hogy az egyes kockázatok valós, a banki működést és eredményességet befolyásoló kockázatokká váltak.²¹⁴ Ezeket a kockázatok tudatosan lehetett vállalni, mérni, elemezni, és a kockázatok fedezésére, illetve „kezelésére” bizonyos eszközöket lehetett alkalmazni. A kétszintű bankrendszer fejlődésének második szakaszára sem változott az, hogy a magyar bankok többsége magas kockázati szinten volt kénytelen, illetve jelenleg is kénytelen működni. Sőt, a banki működés kockázatai megnövekedtek, számosabbakká váltak, mint korábban. Ezzel szemben a kezelésükhöz szükséges eszközök is kifejlődtek, ha időnként késve is.

A kétszintű bankrendszer fejlődésének első szakaszában nem lehetett számszerűsíteni az ügyfelek kockázatát, a vállalati sorbanállások, a kölcsönös nem fizetések miatt. Ezzel szemben nem volt szükséges az érdemi minősítés és céltartalékképzés, ami azt jelentette, hogy a bank nem tudta reálisan felmérni az adott ügyfél hitelezéséből eredő kockázatot. Sőt, ilyen kockázat jó ideig nem is volt. Mivel a hitelezésnek nem volt valóban felmérhető kockázata, ezért nem vált szükségessé ezeknek a kockázatoknak a felméréséhez szükséges technikáknak az alkalmazása, kimunkálása. Ennek megfelelően nem is működtek a bankok érdemi hitelminősítést, adóminősítést, monitoringot. A hitelezési gyakorlat során túlzott jelentőséget kapott a hitelfedezetek minősítése. Az ügyfél-, illetve hitelezési kockázat felmérésére azonban az átalakuló gazdaságokban a meglévő klasszikus banki kockázatomérési eszközök is viszonylag kis hatékonysággal alkalmazhatók. A bank fizetőképességének minősítésére szolgáló tőkeegfelelési mutató - amelyet a magyar bankok 1992-től számítanak, és alapvetően a piacgazdaságokban szokásos módon - nem képes „figyelembe venni” az azonos ügyfél-kategóriába tartozó ügyfelek (vállalatok, bankok, állam) körén belül mutatkozó különbségeket.²¹⁵ Magyarországon pedig éppen ebben az időszakban - de valószínűleg más átalakuló gazdaságokban is - igen nagy különbségek mutatkoztak az egyes - főként vállalati - ügyfelek hitelképességében. Ennek megfelelően tehát a magyar bankok által - egyébként a gyors átalakulásból eredően valószínűleg magas - ténylegesen vállalt kockázat szintje még a viszonylag alacsony tőkeáttétel mellett is magasnak és nehezen felmérhetőnek bizonyult.²¹⁶

²¹⁴E folyamatban a leglényegesebb állomás a pénzügyi, a számviteli és a csődtörvény hatályba lépése volt.

²¹⁵A tőkeegfelelési mutató egy csupa kis kockázatú, jó hitelképességű vállalati ügyféllel rendelkező bankot ugyanolyan kockázatosnak minősít, mint egy ugyanolyan nagyságú hitelállománnyal rendelkező csupa nagy kockázatú és hitelképtelen vállalati ügyféllel dolgozó bankot, hiszen a vállalati hitelek súlyozása egységesen egy, függetlenül az adott vállalatok hitelképességétől.

²¹⁶A magyar bankok saját tőkéje a mérlegfőösszeghez képest mintegy 10% körül volt a kilencvenes évek elején, tehát a tőkeáttétel sem volt több 10-nél.

A likviditási kockázat kezelésére a kétszintű bankrendszer fejlődésének első szakaszában úgyszintén nem kellett nagy figyelmet fordítani a bankoknak. Mivel a jegybanki forrásokhoz való hozzáférés lehetősége gyakorlatilag korlátlan volt, és ez a korlátlan hozzáférés ráadásul nem párosult a források igénybevételével együtt járó komoly jövedelmezőségi hátrányokkal, a bankok számára ténylegesen a likviditási kockázat sem létezett.²¹⁷ A treasuryk erőteljes fejlődése 1992-ben következett be, ettől az időponttól kezdve fejlődtek ki a likviditási kockázat mérésének és kezelésének legfontosabb technikái. A bankok alapvető piaci kockázatainak, a devizaárfolyam, illetve a kamatláb változásából eredő kockázatoknak sem volt jelentőségük igen hosszú ideig. A devizadecentralizálás előtt árfolyamkockázatról beszélni nem lehetett. A bankok a későbbiekben sem vállaltak komoly kockázatot a bankközi devizapiacra, és erre lehetőséget is biztosított az, hogy a jegybank csak fokozatosan szélesítette a bankközi devizapiacra alkalmazott intervenciók sávjait. A fixingen történő deviza-adásvétel megszüntetésére pedig csak 1994 január elsejétől került sor. A devizaárfolyamokból eredő kockázat minimális mértékét azonban hosszú ideig eredendően az határozta meg, hogy a magyar gazdaság folyó fizetési mérleg helyzetéből adódóan tartósan lehetett és lehet számítani a forint folyamatos leértékelődésére. Ennek következményeként a forint elleni devizaspekuláción történő bukás kockázata gyakorlatilag elhanyagolható mértékű volt.

A kamatlábak változásából eredő kockázat érdemben 1992-ben jelent meg a bankok gazdálkodásában. 1991 végéig az infláció folyamatos emelkedése és az inflációs várakozások a nominális kamatlábak tartós és folyamatos emelkedésével jártak együtt. Az ingadozó kamatlábak mellett 1992-től a bankoknak már számolniuk kellett a kamatkockázat jövedelmezőségre gyakorolt hatásával. Ez a változás ugyanakkor egybeesett azzal is, hogy a bankok már nem tudtak kimutatni látszólagos jövedelmet. Míg egyfelől megjelentek a piaci kockázatok, más oldalról ezekben az években (1992-1994) a piaci kockázatok fedezésére szolgáló piaci eszközök, a különböző határidős ügyletek és derivatív műveletek még nem fejlődtek ki. A piaci kockázatok fedezésére csupán a kevésbé hatékony mérlegátrendezés állt rendelkezésre. A különböző határidős ügyletek komoly fejlődésére a kilencvenes évek közepétől lehet számítani. Igen hosszú ideig tehát nem kellő mértékben álltak rendelkezésre a kockázatok kezeléséhez szükséges pénzügyi eszközök. A devizapiacokon már elterjedtek a határidős ügyletek, de a treasury tevékenység egyéb területein is szükség lenne arra, hogy a kockázatok kezelésére gyakorlatilag is mód legyen. A kamatláb változás kockázatának kezelésére is van már lehetőség határidős kamatkontraktusok segítségével. E technikák azonban még nem a mindennapok vállalati pénzügyi likviditásmenedzseléséhez tartoznak Magyarországon, a piac megfelelő likviditása csak napjainkban van kialakulóban. Részben már létrejöttek a kockázatok megosztó, illetve csökkentő intézmények és piaci formák: Ilyenek például az OBA, a

²¹⁷A jegybanki források igénybevételére viszonylag „olcsó áron” volt lehetőség, de a jövedelmezőségi hatásokat a bankok látszólagos nyeresége ettől függetlenül is el tudta viselni.

Hitelgarancia Rt. 1996 közepére várhatóan megtörténik a hitelinformációs- és adósnylvántartó rendszer adatokkal való feltöltése is.

Az 1987-es bankreform végrehajtásának módjából, a földrajzi sajátosságokból, a tulajdonosi struktúra átalakulásából, és a kereskedelmi banki funkciók ellátásának hatékonyságából eredő tényezők következményeként 1987 és 1995 között erőteljesen átalakult az egyes bankok, bankcsoportok - mérlegfőösszeg segítségével mért - piaci részaránya. Ez a folyamat különösen az 1992 és 1994 közötti konszolidációs szakaszban, majd 1995-ben, a konszolidált bankok stabilizációs, befelé koncentráló, saját banküzemük és portfóliójuk rendbehozatalával jellemezhető időszakban erősödött fel.²¹⁸

²¹⁸A kialakuló helyzet rövid jellemzését lásd később.

A KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER FEJLŐDÉSÉNEK ÉRTÉKELÉSE, ÖSSZEFOGLALÁSA

DILEMMÁK, VITÁK, MEGHATÁROZÓ DÖNTÉSEK ÉS KÉNYSZERPÁLYÁK A MAGYAR BANKRENDSZER FEJLŐDÉSÉBEN

A magyar bankrendszer fejlődésében sor került néhány olyan meghatározó jelentőségű döntésre - vagy döntések elodázására - amelyek hosszú távon és nagymértékben meghatározták működését. A meghozott döntések bizonyos mértékben kényszerpályára terelték a bankrendszer fejlődését.

1. 1987-ben a kétszintű bankrendszer létrehozása "előreszaladást" jelentett a pénz- és tőkepiacon belül a pénzpiac fejlődésének a "javára". A tőkepiac intézményrendszerének lassabb fejlődése, annak lemaradása a bankrendszer mögött azt eredményezte, hogy a kedvezőtlené váló makrogazdasági feltételrendszerben (magas költségvetési hiány okozta kiszorítási hatás, magas kamatszint stb.) a tőkepiac szerepe, még viszonylag fejletlenebb intézményrendszeréhez képest is relatíve kisebb volt. A bankrendszer olyan feladatokat és funkciókat is kénytelen volt ellátni, illetve olyan elvárások jelentek meg vele szemben, amelyek ettől az intézményrendszertől idegenek. A bankrendszer túlsúlyossá válása egyúttal azt is eredményezte, hogy a pénzügyi közvetítő rendszer egészének problémái főként e szegmens problémáiként jelentek meg. A gazdasági átalakulás veszteségei szinte teljes egészében a bankrendszerben csapódtak le.

A magyar bankrendszer továbbfejlődésével, szerkezeti átalakulásával, az államnak, illetve egyes intézményeinek - mint tulajdonosnak, mint szabályozónak, mint felügyelő hatóságnak - a bankrendszerben betöltött szerepével, felelősségével kapcsolatban folyamatosan voltak szakmai, döntéseket előkészítő viták az elmúlt években. Ezek a viták, amelyek bemutatása röviden az alábbi oldalakon következik, általában mind összefüggtek valamilyen módon az egyes vitatkozó feleknek az állami szerepvállalás lehetséges és szükséges módjáról illetve mértékéről vallott felfogásával. Ennek megfelelően foglaltak állást egyes konkrét kérdésekben. A felvetődő kérdések azonban részben függetlenek is voltak az állami szerepvállalás megítélésétől, így nem egy esetben a "frontvonalak" összekuszálódtak, és nem alakultak ki egységes "szakmai iskolák, irányzatok", hanem csak egy-egy kérdés megítélésében lehetett világosan elkülöníteni az ellentétes álláspontokat képviselő feleket. A legfontosabb említett vitás kérdések a következők voltak: **Szükséges-e, hogy az állam, mint tulajdonos (és/vagy szabályozó és/vagy felügyelő hatóság) rendelkezzen a bankrendszer fejlesztésére vonatkozó átfogó koncepcióval, és ha igen, akkor ez mire terjedjen ki, például a bankrendszer szerkezeti-strukturális átalakítására, vagy bankprivatizációs stratégiára? A bankrendszer konszolidációja vagy a privatizáció a korábban végrehajtandó feladat? A bankok privatizálására van előbb szükség, vagy az állami tulajdonos által eldöntött, illetve végrehajtott fúziókra? Milyen elveknek megfelelően történjen a magyar pénz- és tőkepiac szabályozása, univerzális vagy specializált irányba fejlődjön-e tovább?** E viták közül elsőként a szerkezeti-strukturális problémákkal kapcsolatos kérdéseket érdemes áttekinteni.

Azok véleménye szerint, akik szerint az állam nagyon rossz tulajdonos, természetesen nincs és nem is volt szükség az államnak mint tulajdonosnak a szerepvállalására a bankrendszerben. A legfontosabb teendő, és a bankrendszer fejlődésének kulcskérdése a bankok minél gyorsabb magánkézbe adása. Ebben az esetben természetesen a bankrendszer szerkezetét közvetlenül befolyásoló állami lépésekre nincs és nem is volt szükség. A másik álláspont szerint az állami szerepvállalás nem korlátozódhatott volna csupán a szabályozó környezet alakítására, a válságkezelés költségeinek fedezésére és a bankok később illúzióknak bizonyuló mielőbbi privatizálására. A bankrendszer fejlődésének aktívabb és közvetlenebb befolyásolására lett volna szükség.

2. Az 1987-es bankreform két lényeges, nagy területen maradt adós a versenybankrendszer megteremtésével. Az egyik a devizaterületeken végrehajtott decentralizáció volt. Ezen a területen 1990-ben - kellő időben - megtörtént a "2. bankreform". Az üzletág sajátosságainak, a már korábban létrejött önálló kereskedelmi bankoknak és a vegyesbankok betelepülésének következményeként e területen gyorsan kialakult a "sokszereplős" kiegyensúlyozott banki piac. A másik terület, amelyen nem történt meg 1987-ben a bankreform, a lakossági bankszektor volt. 1987-ben és később is elmaradt a lakossági banknak az OTP-nek az MNB-hez hasonló, egymással versenyző kereskedelmi bankokra történő "szétosztása".²¹⁹

A "nagybani", nagyvállalati, vegyesvállalati, devizabanki ügyletekkel és piacokkal ellentétben a lakossági-retail banki szférában, a nem a gazdaság centrumát, nem Budapestet kiszolgáló banki szférában gyakorlatilag nem jelentek meg a vegyesbankok. Vidéken és a lakossági bankszolgáltatások területén így nem, illetve csak nagyon lassan jelentek meg érdemi versenytársak. Ennek következményeként nem, illetve lassan változott meg az OTP monopol-, vagy majdnem monopolhelyzete.

A bankrendszer szerkezeti-strukturális problémáit is az 1991-1992-ben bekövetkező változások hozták igen élesen felszínre. E változások alatt, illetve után a korábbi időszaknál sokkal nagyobb mértékben és sokkal gyorsabban zajlott le, illetve zajlik az egyes bankok, bankcsoportok közötti "piaci erőviszonyok" átalakulása. A hitel-, bank- és adóskonzolidációs folyamat lelassította a bankrendszer piaci szerkezetének átalakulását, a vegyes tulajdonú bankok piaci térnyerését, a konszolidált bankok rovására. A gazdasági átalakulás, az új bankok megjelenése, és a konszolidációs folyamat azonban gyakorlatilag kevésbé érintette a lakossági bankszektort, az OTP piaci pozícióját. A magyar bankrendszerben bekövetkezett változások, a konszolidációs folyamat lezajlása, a girorendszer beindulása, az utóbbi években az OTP-n belül végrehajtott "belső" banküzemi fejlesztések,²²⁰ megszüntették a "3. bankreform" végrehajtásának lehetőségét, oly módon, amely az 1. bankreformhoz hasonló módon ment volna végbe. A bekövetkezett spontán piaci változások állami beavatkozás hiányában viszont nem voltak képesek érdemben kiegyensúlyozni, csupán valamelyest tompítani a bankrendszer szerkezeti problémáit.

²¹⁹Az OTP több teljes körű kereskedelmi banki jogosítvánnyal rendelkező, de akkor csak lakossági tevékenységet végző bankká történő átalakításához az utolsó még lehetséges időpont 1991 eleje lett volna, amikor az OTP-ről leváltak a nem kereskedelmi banki jellegű tevékenységek.

²²⁰Az OTP számítástechnikai rendszerének folyamatban lévő fejlesztése.

Az elmúlt egy-két év tapasztalatai azt mutatják, hogy a bankok spontán törekvéseinek eredményeként kialakuló bankrendszeri szerkezet csak lassan volt képes olyan irányba terelni a magyar bankrendszer fejlődését, amely biztosítja a hosszú távú - nemzetközi - versenyképesség feltételeit. A bankrendszer kiegyensúlyozatlan szerkezete számos probléma forrása volt, illetve számos problémát felerősített. A spontán piaci folyamatok ezeknek a kiegyensúlyozatlanságoknak a korrekciójára csak igen kis mértékben voltak képesek. Ahhoz, hogy a bankrendszer szerkezete egy kiegyensúlyozottabb piac irányba fejlődjön állami tulajdonosi lépések lettek volna szükségesek.

A struktúra átalakításával, fúziókkal kapcsolatos, piaci alkalmazkodást elősegítő folyamatokat, döntéseket minden esetben a tulajdonosok hozzák meg, előre becsülve, és tudatosan kihasználva a várható piaci folyamatok hatásait, illetve alkalmazkodva ezekhez a piaci követelményekhez. A konszolidáció eredményeként kialakult igen magas állami tulajdon azt jelentette, hogy az államnak mint tulajdonosnak lehetősége lett volna ilyen döntéseket hozni. Természetesen jogos kételyek merülhettek fel abból a szempontból, hogy az állami tulajdonos képes-e olyan optimális döntéseket hozni, amelyek hatékonyan elősegítik a bankrendszer megfelelő átalakulását, és képes-e a döntéseknek megfelelően intézkedéseket végrehajtani. Lehetséges az a megoldás is, hogy először a bankok privatizációja történik meg, és azután az új tulajdonosok hoznak meg üzletpolitikai döntéseket. Ez azonban azzal a veszéllyel jár, hogy míg az állami tulajdonos nemzetgazdasági szempontokat is figyelembe vesz, a privát tulajdonos adott esetben a piaci monopolhelyzet fenntartásában érdekelt. Éppen ezért célszerűbb lett volna előbb meghozni a magyar bankrendszer struktúrájával kapcsolatos döntéseket, végrehajtani az egészségesebb szerkezet kialakítását elősegítő lépéseket, és ezután privatizálni az állami tulajdonban lévő kereskedelmi bankok egy részét.

A bankrendszerben zajló spontán folyamatok hosszútávon fenntartották a bankrendszer torz és kiegyensúlyozatlan szerkezetét, annak minden következményével együtt, amelyek például egyes területeken a verseny korlátozottságában, az alacsony szolgáltatási színvonal konzerválódásában, a monetáris politika gyengébb hatásfokában jelentkeztek. A magyar bankrendszer legfontosabb strukturális problémája még ma is a lakossági piac kiegyensúlyozatlansága. Ennek következményeként jelentek meg bizonyos további anomáliák a bankrendszer működésében. Éppen ezért a lakossági piac fejlődése az egyik kulcskérdése a magyar bankrendszer további fejlődésének. A 3. - elmaradt - bankreform, a lakossági piac tényleges versenybankrendszerre történő átalakítása feltétlenül szükséges lett volna, ami nehezen képzelhető el tudatos állami szerepvállalás nélkül. **A kétszintű bankrendszer kialakítását követő években elvileg két módon történhetett volna a "3. bankreform" végrehajtása.** Mindkét megoldásnak lettek volna előnyei és kockázatai egyaránt. Egyiket sem lehetett volna megvalósítani jelentős technikai nehézségek leküzdése és komoly érdekkonfliktusok, kockázatok felvállalása nélkül. A korábbi szakmai viták során felmerült olyan javaslat, amely a kiegyensúlyozottabb struktúrát hamarabb, ugyanakkor valamivel több konfliktust, nehézséget és kockázatot jelentő megoldással valósította volna meg. Ez arra az alap gondolatra épült, hogy az OTP szétbontásával és a létrejövő utóbankok megerősítésével kell létrehozni az egészségesebb bankszerkezetet. Ez a forgatókönyv **az "1. bankreformhoz" hasonlítható**, amelynek során a versenybankrendszer a vállalati szférában a korábbi monopolhelyzetben lévő bank "szétbontásával" történt volna meg. A fokozatosabb, relatíve kevesebb konfliktussal és kockázattal járó megoldás arra épült volna, hogy az OTP potenciális vetélytársainak fejlődése, illetve piaci részarányuk növekedése révén alakult volna ki versenybankrendszer a lakossági piacon is. Ez a forgatókönyv bizonyos mértékig a devizális területeken végbement **"2. bankreformmal" állítható párhuzamba**, azzal a különbséggel, hogy **a banki üzletágak eltérő sajátosságai miatt a versenybankrendszer kialakulásához a devizális területeken az állam részéről elegendő volt a jogi lehetőség megteremtése a valóban versenyhelyzetet teremtő piaci szereplők megszületéséhez. A lakossági piacon ennél szükséges lett volna többet tenni.** Nem csupán a lehetőséget kellett volna megteremteni a vetélytársak létrejöttéhez, hanem ezt egyéb eszközökkel is elő kellett volna segíteni. A bankrendszer szerkezetének kiegyensúlyozottabbá válása, a lakossági szolgáltatások gyorsabb fejlődése, és a nemzetközi versenyképesség megteremtése már jóval 1995 előtt fúziós folyamatokat igényelt volna, amelyekben az államnak mint tulajdonosnak lehetősége lett volna aktívabb szerepet játszani.

A lakossági bankszektor fejlődése és a bankrendszer szerkezeti problémáinak megoldása érdekében végül semmilyen érdemi állami tulajdonosi lépésre nem került sor. Az állami intézmények szerepe a liberálisabb elképzeléseknek megfelelően alakult, a bankrendszer

szerkezeti átalakulása, beleértve a lakossági szolgáltatások piacát is, leszámítva a konszolidációs folyamatot, kizárólag piaci folyamatok következményeként ment végbe.

3. A kétszintű bankrendszer fejlődésének 1989-től szinte állandóan visszatérő dilemmája volt különféle formákban és összefüggésekben a **”konszolidáció vagy privatizáció”** dilemmája. Az elsősorban a nagybankokat érintő dilemma oly módon fogalmazódott meg, hogy mely lépést célszerű, kívánatos, lehetséges előbb megtenni. A bankok ”feljavítását”, portfóliójuk rendbehozatalát kell először végrehajtani, alapvetően állami források igénybevételével, és ezután eladni a bankokat, vagy először a bankok privatizációjára kell sort keríteni és a bankok helyzetének rendezését már az új tulajdonosokra kell bízni. Ez a dilemma 1989-90-ben egy rövid időre eldőlni látszott azzal, hogy az akkori kormányzat moratóriumot jelentett be a nagybankok külföldiek részére történő eladása ügyében. Az, hogy végül is sikerült volna-e elfogadható áron privatizálni a nagybankokat portfóliójuk rendbehozatala előtt, nem derült ki. **1992-re mindenesetre ez a lehetőség megszűnt, a legfontosabb bankok többsége olyan helyzetbe került, hogy állami forrásokból történő konszolidációjuk elkerülhetetlen lett, privatizációjuk pedig néhány évre lekerült a napirendről, mert átmenetileg irreálissá vált. Világosság vált ugyanis, hogy a bankokkal együtt igen jelentős potenciális veszteséget kellene vállalniuk a befektetőknek, és mindez egy olyan szabályozási környezetben történt meg, amikor a ”zöldmezős” bankalapítás reális alternatíváját jelentette a bankvásárlásnak.** A konszolidáció vagy privatizáció dilemmája az előbbi irányba dőlt el. A hosszú távú következmények még nem láthatók, és az, hogy valóban ez a fejlődési irány kedvezőbb-e a bankrendszer számára, egyelőre még nem dönthető el. A számos eltérő sajátosság miatt csupán korlátok között, de összehasonlítási alapot fog jelenteni a biztosítási szféra hosszú távú fejlődése ennek a kérdésnek az eldöntéséhez. A biztosítási szektorban ugyanis gyakorlatilag éppen az ellenkezője játszódott le annak, mint a bankszektorban. A biztosítási szektornak először a privatizációja zajlott le, döntően külföldi tőke részvételével, és ennek segítségével indult meg, illetve fejeződött be a biztosítóintézetek tőkefeltöltése.²²¹

4. A **”fúzió vagy privatizáció”** dilemmája. A bankrendszerben lezajló átalakulási folyamatok, a konszolidáció, az egyes középbankok kiéleződő válsága következtében, illetve ezek után, a banki piac várható ”kinyílása” és a nemzetközi követelményekhez való alkalmazkodás várható követelményei sokkal élesebben vetettek fel egyes problémákat, mint korábban. Ezek közé tartozik a bankrendszer már korábban említett, szerkezeti kiegyensúlyozatlansága, a kisebb bankok méretgazdaságossági gondjai stb. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás, illetve az ezzel szükségszerűen együtt járó követelményeknek való megfelelés kényszere - más országokhoz hasonlóan - óhatatlanul a magyar bankok közötti fúziókat fog szükségessé tenni. Az utóbbi két-három évben a szakmai közvéleményben és az államigazgatáson belül viták alakultak

²²¹Ráadásul mindez olyan feltételrendszerben, hogy 1995 végéig nem született meg a biztosítási törvény.

ki arról, hogy szükség van-e fúziókra, és ha igen mikor. Az egyik nézet szerint a bankok privatizációja az elsődleges feladat, amelyet szükséges a lehetőségek szerint mihamarabb végrehajtani, az egyes fúziókat, szervezeti átalakulásokat pedig a piacra, illetve a privatizált bankok új tulajdonosainak döntéseire kell bízni. A másik álláspont szerint a bankrendszer megfelelő hosszú távú fejlődése érdekében előbb az államnak mint tulajdonosnak kellene a még az állami tulajdonban lévő bankok körében fúziós folyamatokat elindítani, és a bankok privatizációjára részben csak ezek után a lépések után lenne szabad sort keríteni.²²² A vegyesbankok, illetve a teljes egészében külföldi tulajdonban lévő bankok részére történő eladások (főként középbankok esetében) a fúziók és privatizációk egyszerre történő megvalósulását jelenthették volna, azonban a privatizáció elakadása, és a konszolidáció elhúzódása azt eredményezte, hogy 1994-1995-re a Magyarországon működő vegyesbankok érdekeltsége e bankok megvásárlásában erősen lecsökkent.²²³ A privatizációban való részvétel iránti érdeklődés csupán az országkockázat lényeges csökkenése, a vállalkozói hitelpiacon kialakuló éles vesenyhelyzet és a konszolidált bankok jelentős átszervezése után tért vissza.

A fúziók vagy privatizáció szükséges-e előbb dilemma az utóbbi irányba dőlt el. Ennek megfelelően az eladhatónak bizonyuló bankok esetében az állami tulajdonos az eladás mellett döntött. A nem eladható állapotban lévő bankok esetében viszont **a költséges és önmagában sehova sem vezető válságkezelésen kívül nagyon kevés történt** a hosszútávon hatékony működés feltételeinek megteremtése érdekében. Az első fúziókra 1995-1996-ban sorkerült, de e fúziók inkább válságkezelő, mint racionalizáló fúziók voltak.

5. A pénzügyi rendszer továbbfejlesztésének iránya, a modellválasztás* kérdése. A magyar pénzügyi rendszer univerzális vagy specializált irányba fejlődjön-e tovább?

A pénz- és tőkepiac működése a pénzügyi törvény és a többi, a pénzügyi szféra működését szabályozó törvény hatálya alá lépése óta jelentős fejlődésen ment keresztül. A fejlődés azonban problémákat, ellentmondásokat is felszínre hozott. **A pénzügyi rendszer fejlődése túlhaladta a néhány évvel ezelőtt megalkotott szabályozási koncepciót**, a gyakorlatban egy konglomerátumszerű működés körvonalazódik, illetve egyes bankok esetében meg is valósult, hiszen a jelenlegi szabályozás nem ad lehetőséget arra, hogy egy üzemgazdasági egységen belül keveredjenek a különböző pénz- és tőkepiaci tevékenységek. Ennek a helyzetnek előnyei, hátrányai, ellentmondásai is vannak. A régióinkban kialakuló pénzügyi rendszerek közül egyedül a magyar minősíthető angolszász típusúnak.

²²²1987-től 1995 közepéig a magyar pénzügyi rendszerben csak a takarékszövetkezeti szektorban került sor fúziókra.

²²³A szabályozás korábban - 1994-ig - a különböző deviza ellenében forintfinanszírozást teremtő konstrukciók miatt egyáltalán nem tette érdekeltté a devizához könnyen hozzájutó bankokat stabil forrásbázis kialakításában. Közben fokozatosan elkezdtek kiépíteni saját fiókhálózatukat.

A bankrendszer további fejlődésének fontos kérdése, hogy milyen irányba, milyen modellt követve célszerű a magyar pénzügyi rendszert továbbfejleszteni. Ez alapján a szabályozási kereteket hogyan kell átalakítani? A pénzügyi törvény 1993. évi módosításánál is felmerült a modellválasztás kérdése, azaz az eddig követett angolszász (specializált) vagy inkább a német (univerzális) modell célszerűbb-e Magyarországon.²²⁴ Hasonló viták folytak az Európai Unió tagországaiban is arról, hogy a bank és pénzügyi szektorra vonatkozó direktívák elfogadását követően milyen modell kialakítása célszerű. **A direktívák azt a törekvést fejezik ki, hogy semlegesek legyenek az univerzális és specializált rendszerekkel szemben, az EU szabályozás mindkettőt azonos szabályozási elveknek igyekeznek alávetni.**²²⁵

Az univerzális kontra specializált bankrendszerrel folytatott vita lényegében lezárulóban van²²⁶, és egy olyan álláspont **győzött, amely az EU direktíváknak megfelelő szabályozási keret, pénzügyi és értékpapírtörvény megfogalmazása mellett teszi le a voksot, hiszen nem kétséges, hogy Magyarország számára az egyetlen reálisan követhető út az EU szabályozáshoz való igazodás, amelynek hazai alkalmazása nemcsak liberalizálást, hanem az eddigiekhez képest más elvek szerinti új szabályok kialakítását is jelenti.** Az új törvények hatálybalépésének időpontjai, az, hogy ezek a törvények milyen mértékben közelednek az EU szabályozás szemléletéhez, sok tekintetben függenek majd a pénzügyi rendszer átalakulásától, a bankprivatizáció terén történő előrehaladástól, a pénzügyi rendszernek a felkészültségétől egy nyitottabb piacon folyó versenyben való helytállásra, valamint az EU csatlakozási tárgyalások menetétől.

²²⁴A Magyarországon folyó vita arról szólt, hogy helyes volt-e a hazai pénzügyi rendszert az angolszász modell elveinek megfelelően fejleszteni, indokolt-e újragondolni a pénzügyi szabályozás alapelveit. Az itthon megszokott szóhasználat azt tekinti az univerzalizálás kritériumának, hogy a kereskedelmi bankként bejegyzett intézmény közvetlenül végezhet-e korlátozás nélkül értékpapírműveleteket vagy sem. Ez a szemlélet tehát intézményi oldalról határozza meg az univerzalizálást, ennyiben rokonítható a német szemlélettel. Létezik egy másik, funkcionális megközelítés is, ami nem az adott gazdasági szereplő eredeti vagy bejegyzett tevékenységi területéből indul ki, hanem azt határozza meg, hogy bizonyos piacra - jelen esetben az értékpapírpiacon - belépni kívánó intézménynek milyen feltételeket kell előzetesen teljesítenie. Ez inkább "angolszász" megközelítésnek tekinthető.

²²⁵A hazai vitákban nem tudatosult kellően az a tény, hogy a német rendszer nem egyszerűen liberálisabb az angolszásznál, hanem más szabályozási elveken nyugszik. A német univerzális rendszer átvétele nem egyszerűen liberalizálást jelentene Magyarországon, hanem igen szigorú és részletes mérlegelőírásoknak, illetve ezek napi ellenőrzésének az átvételét is. A szabályozási elvek tekintetében ugyanakkor most maguk a németek is alkalmazkodnak a kialakuló nemzetközi, elsősorban természetesen az EU szabványokhoz.

²²⁶ Amennyiben ezeket a leírtakat megfelelően értelmezzük és azonosítjuk a korábbi modellekkel. A törvényelőkészítés jelenlegi stádiumában kérdés azonban továbbra is, hogy a bankok közvetlen értékpapírforgalmazásra mikortól kapjanak-e lehetőséget.

6. A pénz- és tőkepiacok fejlődésével összefüggésben az elmúlt kilenc év alatt újra és újra felvetődő vitatéma volt a **felügyeleti hatóságok szerepköre és struktúrája**. A Magyarországon kialakult gyakorlat szerint a független jegybank mellett önállóan működő bankfelügyeleti hatóság jött létre. Emellett a tőkepiacok egyes területeit is elkülönült hatóságok felügyelik. A nemzetközi gyakorlatban kialakult változatoknak megfelelően nemegyszer felmerült a hazai vitákban egy olyan megoldás, amely szerint a bankszektort csak a bankfelügyeleti feladatokkal is felruházott jegybank felügyelné. E változat mellett felmerült annak a lehetősége is, hogy a jegybank mellett a pénz- és tőkepiacokat egy egységes felügyeleti hatóság felügyelje, amely nem csak a bankszektor, hanem az értékpapírpiac, és a biztosítási szektor felügyeletét is ellátná.²²⁷

ELSŐ SZAKASZ (1987-1991)

A politikai, nemzetgazdasági folyamatokban élesen megmutatkozó választóvonal a magyarországi kétszintű bankrendszer 1987-1991 közötti, öt éves történetében kevésbé jelentkezett markánsan.²²⁸ **A kétszintű bankrendszer bevezetésének közvetlen előkészítése nagyjából két évig zajlott. Eredményeképpen a volt szocialista országok közül Magyarországnak sikerült először - a többi országot messze megelőzve - egy, a piacgazdaságokban honos bankrendszerre áttérni.**²²⁹ Ez komoly előrelépést eredményezett a magyar pénzügyi intézményrendszer fejlődésében, még akkor is, ha az 1987-ben létrehozott bankrendszer 1991-ig inkább mennyiségi jellemzőiben gyarapodott, míg minőségi szempontokból kevésbé fejlődött.

1987-1989 között a centralizált, szocialista típusú gazdaságnak a "legpiacibb" szektorát képezte a kétszintűvé vált bankrendszer. Az MNB hitelezési részlegeiből kialakított három nagybank (MHB, OKHB, BB) 1987-ben viszonylag elmaradott technikai-technológiai háttérrel, de a korábbi, nem létezőhöz képest "piacibb" bankéletet indított el. Ez a piaciság annál is inkább szembetűnő volt, minthogy a gazdaság egyéb területein még nem történtek számottevő lépések a piacosítás irányába. **Míg 1987 előtt „lemaradt”, 1987-1989-ben a bankrendszer fejlődése, intézményi átalakulásának folyamata valamelyest „előreszaladt” a gazdaság egyéb**

²²⁷E változat megvalósításáról 1996 elején született egy kormányhatározat, és a Parlament előtt van az egységes felügyelet megteremtését szabályozó ún. státusztörvény .

²²⁸Az 1987 és 1991 közötti időszak első három évét még alapvetően a központilag irányított politikai-gazdasági környezet jellemezte, de a gazdaság átalakítása érdekében már elindultak a kezdeti lépések. A politikai rendszerváltás legfontosabb évének általában 1990-t szokás tekinteni, hiszen ekkor került sor az első többpárt rendszerű parlamenti választásra.

²²⁹Az átalakuló gazdaságok többségében általában 2-4 évvel később került sor hasonló reformokra.

szektorainak átalakulásához képest. Ez kényelmes pozíciót biztosított a bankok számára. A gazdaság vezető ágának tekinthették magukat minden szempontból, gyakorlatilag számukra külső versenyt nem támasztó környezetben. A kényelmes pozíciót ugyanakkor felborította a gazdasági átalakulás folyamata, Magyarországnak a korábbi KGST országokkal való gazdasági kapcsolatainak összeomlása. A bankok nem készültek fel - mint ahogy a gazdasági élet sok más szereplője sem - a gazdaság gyors átalakulásával és piacosodásával együtt járó új kihívásokra. **A változó körülményekhez való alkalmazkodásra a bankok többsége megfelelő stratégiával gyakorlatilag nem rendelkezett.** Egyértelművé vált pedig, hogy az a típusú extenzív fejlődés, amelyet nem kísér kellőképpen a banki óvatosság megkívánt szintje, nem követhető tovább.

Az 1987 és 1991 közötti időszak egyik legfontosabb sajátossága a kezdetben igen korlátozott, majd fokozatosan erősödő verseny volt. Ebben az időszakban azonban verseny a bankok között alapvetően a betétekért, a forrásokért folyt. Ez összefügg azzal, hogy a jegybank antiinflációs, restriktív monetáris politikája miatt, a bankok ügyfelei részéről jelentkező hitelkereslet egy része szükségképpen mindig kielégítetlen maradt, vagy késleltetéssel került kielégítésre. A vállalatok részéről így verseny folyt a hitelekért. Ebben az időszakban még a vállalatokra nem volt jellemző a racionális költséggazdálkodás és likviditásmenedzselés. A **puha költségvetési korlát** azt jelentette, hogy a vállalatok a hitelfelvétel költségeire sem voltak érzékenyek. A kialakuló magánszféra - amelynek gazdálkodása racionálisabb volt - súlya a pénzüintézetek ügyfelei között még kicsi volt. Ezek a tényezők, az inflációval együtt, hozzájárultak ahhoz, hogy a vállalati hitel és betéti kamatok szinte az egész időszakban folyamatosan emelkedtek.

Az első néhány év igen fontos sajátossága, hogy az új feladatok begyakorlásával és a bankok önállóvá válásával telt el. **A kétszintű bankrendszer működésének ötödik éve, 1991, a törvényhozás éve volt,** hiszen 1991-ben fogadta el a Parlament a pénzüintézetek működésének alapvető jogi kereteit meghatározó pénzüintézeti törvényt, a jegybankról szóló törvényt, a bankok, a pénzüintézetek tevékenységét is alapjaiban érintő új számviteli törvényt, a befektetési alapokról szóló törvényt, s még néhány a pénzüintézeteket érintő további fontos törvényt. A kétszintű bankrendszer ötödik évének végére születtek meg a pénzüintézetek tevékenységét nagymértékben meghatározó korszerű, a nemzetközi normákat meghonosító alapvető jogi, intézményi keretek. Az 1991 utáni éveket már a bankrendszer "kiegészítő" intézményeinek kiépítése (pl. hitelgarancia és betétvédelmi alap, Eximbank*, exporthitel biztosító intézmény stb.), és a bankrendszer tőkeerejének, működési biztonságának növelésére tett lépések és törekvések jellemezték. Ugyanakkor a magyar pénzüintézeti rendszerből ekkor még teljesen (de jelentős részben még ma is) hiányoztak bizonyos intézmények, mint pl. lakásfinanszírozó, építési takarékpénztárak, (Building Society), jelzálog hitelintézet, takaré-, illetve hitelszövetkezet típusú pénzüintézetek együttműködési szervezete, "integrációja", valamint a kockázatok mérséklésében jelentős szerepet játszó háttérintézmények (garancia alapok, hitelinformációs rendszer, a rossz hitelekkel üzleti alapon foglalkozó cégek).

Az 1987 és 1991 közötti időszakot az **erőteljes extenzív, mennyiségi jellegű növekedés jellemezte szinte minden szempontból.** A bankok, pénzüintézetek száma igen jelentősen nőtt,

különösen 1990-1991-ben. Bár igen alacsony szintről, de az általuk kínált szolgáltatások folyamatos bővülése is jellemző volt.

Az 1987 előtti időszakban a modern pénzügyi szolgáltatások és eljárások iránti igény éppen a gazdaság nem monetáris-pénzügyi jellegű irányítása miatt igen alacsony volt, **a pénzügyi szektor a gazdaság egyéb szektoraihoz képest viszonylag alulfejlett volt.** A gazdasági átalakulás időszakában nagyságrendileg megnövekedett a pénzügyi szolgáltatások iránt kereslettel jelentkező különféle méretű és jellegű vállalkozások száma, és a kereslet ilyen dinamikus növekedésével a pénzügyi szféra a gyors fejlődés ellenére sem tudott lépést tartani, annak ellenére sem, hogy az ügyfelek igényei gyakorlatilag szinte csak a legalapvetőbb pénzügyi szolgáltatásokra terjedtek ki. Ezért ezt a korszakot különösen nagy mértékben jellemezte a képzett szakemberek hiánya, a számítástechnikai és egyéb technika nem kellő szintű fejlettsége.

Részben a fent említett okok, a hitelek és a pénzügyi szolgáltatások iránti túlkereslet, részben egyéb tényezők hatására **1987 és 1990 között folyamatosan és jelentős mértékben nőtt a bankok nyeresége**, amely 1990-ben volt a legmagasabb, mintegy 63 milliárd forint. E nyereség azonban jelentős **részben csupán látszatnyereség volt**, mert az érvényben lévő számviteli előírások lehetővé tették a be nem folyt kamatok elszámolását és a bankok portfóliójának értékelése nem megfelelően történt. A kétszáz és be nem hajthatóvá váló követelések leírására pedig a bankoknak nem kellett megfelelő mértékben céltartalékokat képezniük. Adómentes céltartalékképzésre nem volt lehetőség. Ennek oka, hogy nem volt megfelelő a szabályozás, így a nemzetközi viszonylatban igen magas fajlagos nyereség adó és magas osztalékok formájában elhagyta a bankrendszert.

Az 1987 és 1991 közötti időszakot sok tekintetben a normativitás hiánya jellemezte. A normativitás hiánya mellett ebben az időszakban jellemző volt még, hogy **különböző adminisztratív, nem piaci jellegű korlátozások is komoly szerepet játszottak a szabályozásban.** 1991 során került sor az egyik legfontosabb ilyen adminisztratív korlát, a lakossági betétek esetében kötelezően előírt kamatplafon eltörlésére. A bankrendszer működésének jogi szabályozása nem törvényekre épült, hanem rendeletekre és egyes kapcsolódó területeket szabályozó törvények, jogszabályok különböző paragrafusaira. Az ötéves időszakot így a normatív, liberálisabb, és törvényekre épülő szabályozás irányába tett törekvések is jellemezték.

A bankrendszer szereplőinek "előélete", létrejöttük módja, így adottságaik és lehetőségeik sok szempontból különbözőek voltak. Ennek következményeként például teljesen eltérő volt a jegybanki refinanszírozás mértéke és aránya az egyes bankok esetében. Ugyanakkor folyamatosan csökkent a bankrendszer jegybank által történő refinanszírozása, amely így természetesen eltérő módon érintette az egyes bankokat, bankcsoportokat.

A működőképes és fejlődő kétszintű bankrendszer létrehozása talán kevesebb zökkenővel járt együtt, mint amennyire előzetesen lehetett számítani. Annak tükrében, hogy Nyugat-

Európa jó néhány országában a II. világháborút követően 10-15 évig tartott a viszonylag csekély számú hatósági korlátozás által érintett kereskedelmi banki rendszer intézményi kereteinek kialakulása, mindenképpen komoly teljesítmény, hogy a 90-es évtized elején Magyarországon - felhasználható és alapul szolgáló hagyományok nélkül - működőképes önálló kereskedelmi bankok léteztek, amelyek a banküzem három legalapvetőbb követelménye: a megfelelő jövedelmezőség, a kockázatvállalás mérséklése és a likviditás fenntartása érdekében szervezték tevékenységüket.²³⁰ E három szempont összehangolása sok esetben nem sikerült harmonikusan, de törekvésenként már érvényesült a bankok tevékenységében. A pénzügyintézetek az egyszerűbb és fontosabb bankműveletek legtöbbjének végzéséhez szükséges engedéllyel rendelkeztek, és ezek elvégzésére zömében képesek is voltak. A bankok működésével és működésük feltételeivel kapcsolatban azonban komoly kritikát jelent, hogy a bankok **olyan környezetben próbáltak meg részben üzleti alapon tevékenykedni, amelyben ennek sok esetben igen minimális külső és belső feltételei sem voltak meg.** A magyar bankok ebben az időszakban igen magas kockázati szint mellett működtek, mégpedig oly módon, hogy ezt az - egyébként elkerülhetetlenül magas - kockázati szintet nem tudták pontosan mérni, és ezeket a különböző kockázatokat nem is tudták kezelni.

Miközben a gazdasági átalakulás és nyitás eredményeként a bankrendszerrel szemben támasztott követelmények ugrásszerűen megnövekedtek, sikerült a bankrendszer működésének és a bankrendszer szabályozásának a nemzetközi normákhoz igazodó alapjait megteremteni. **A nemzetközi versenyképesség megteremtése azonban az 1990-es évtized második felének feladata lesz.**

A kereskedelmi bankok válaszoltak, reagáltak a monetáris politika, a monetáris szabályozás jelzéseire. Összességében, irányát tekintve a bankrendszer a monetáris politika törekvéseit közvetítette a reálgazdaság felé.²³¹ A bankok reagálásának gyorsasága (és természetesen általában a gazdaság szereplőinek reagálása) a szabályozórendszer változásaira lényegesen lassabb volt és nagyobb zökkenőkkel ment végbe, mint a fejlett piacgazdaságokban.

A bankrendszer szerkezete egészséges irányban - de nem döntő mértékben - változott: mérséklődött a pénzügyi szektor, a pénzügyi piac erős szegmentáltsága. A korábban szinte "egyeduralkodó" nagybankok részesedése minden tekintetben mérséklődött, s egy jelentős középbanki csoport jött létre.²³² A pénzügyi piacot azonban a fejlődés ellenére a korszak végén is erős szegmentáltság jellemezte: akár a vállalatok finanszírozásában, akár a lakossági banktevékenységben, a számlavezetésben, vagy a devizaműveletek tekintetében, a 37 bankból 4-5 pénzügyintézet súlya volt meghatározó (60-100%) a fontosabb mutatók tekintetében.

A külföldi részvétellel működő pénzügyintézetek között voltak találhatóak a leghatékonyabb üzletpolitikát folytató bankok. Átlagos teljesítményük kedvezőbben alakult, mint a kizárólag belföldi tulajdonban lévő pénzügyintézeteké. Természetesen a külföldi részvétellel működő bankok között is voltak az átlagosnál viszonylag gyengébb mutatókat produkáló pénzügyintézetek és a magyar tulajdonban lévő bankok között is voltak az átlagosnál jobb mutatókkal rendelkezők. A külföldi tulajdonosok általában szigorúbb követelményeket támasztottak, kiterjedtebbek és

²³⁰Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján.

²³¹Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján.

²³²Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján.

"bejáratottabbak" voltak a nemzetközi kapcsolatrendszereik. A fejlettebb gyakorlat, technika adaptálása hosszabb távon is kedvező hatással volt (van) az adott bankok üzletvitelére.

A bankrendszer első öt évi fejlődése jelentős mértékben meghatározta a következő 2-3 év folyamatait. **Az átalakuló környezeti feltételek egyre határozottabban hozták felszínre az öt év során meg nem oldott feladatokból eredő problémákat.** A módosuló szabályozás, és a gazdaság állapotában bekövetkező változások miatt alapvető átrendeződések következtek be a magyar bankrendszerben is. Az egyik legnagyobb kihívás a pénzügyi törvény minősítési és tartalékolási követelményeinek való megfelelés, illetőleg ezzel szoros kapcsolatban a nemzetközi sztenderdhez igazodó számviteli törvény követelményeinek adaptálása volt. 1991 végétől a magyar bankrendszer megfelelő jogi keretek között tevékenykedett; az ekkor elfogadott és hatályba lépett pénzügyi törvény hiányosságokkal ugyan, de lényegében a legfontosabb nemzetközi normákat honosította meg a magyar pénzügyi rendszerben is. **A kétszintű bankrendszer történetének első szakasza, amelyet döntően az egymástól elkülönülten létrejött pénzkörök integrálódása jellemzett 1991 és 1992 fordulóján ért véget. A második szakasz lényegében a bankrendszer konszolidációjának története, amelynek során - jelentős állami beavatkozás segítségével - sikerült részben megoldani a kialakulás módjából eredő problémákat, és felszámolni a transzformációs válság következményeit.**

*A KONSZOLIDÁCIÓS FOLYAMAT*²³³

A kétszintű bankrendszer fejlődésének második szakasza alapvetően a bankrendszer konszolidációs folyamatát jelentette. Jelentősége miatt célszerű az egész folyamatnak önálló fejezetet szentelni.

A hitel-, bank- és adókonszolidációs folyamat olyan összetett intézkedéssorozat volt, amely számos vonatkozásban és sokféle módon érintette a magyar gazdaság szereplőit, különösen a bankrendszer, a bankok helyzetét. A könnyebb áttekinthetőség érdekében sorrendben az egyes konszolidációs akciók értékelése, aztán a konszolidációs folyamat egészének egyes szektorokra gyakorolt hatásának értékelése, végül a konszolidációs folyamat általános értékelése következik.

²³³A konszolidációs folyamat leírása során jelentős mértékben támaszkodtam Balassa Ákosnak az Irodalomjegyzékben szereplő munkáira, értékelésünk azonban számos ponton eltérő. Értékelése ma még nem kiforrott, számos eltérő vélemény van szakmai berkeken belül, így értékelésem is csak egy véleménynek tekinthető számos másik mellett.

A KONSZOLIDÁCIÓ EGYES LÉPÉSEI

A konszolidációs folyamat lépései

1. lépés: Az állam 1991 végén 21 milliárd forint - a nagybankok által az - MNB-től megörökölt kétes hitelállomány mintegy felére vállalt garanciát.
2. lépés: Az 1992-es hitelkonszolidáció.
3. lépés: Speciális, nem a normatív szabályok szerint zajló hitelkonszolidáció néhány kisebb bank esetében.
4. lépés: Az 1993-ban végrehajtott adóskonszolidációs kötvénycserék. ("2. hitelkonszolidáció", a kiemelt nagyvállalati körben)
5. lépés: 1993 decemberében a bankkonszolidáció első szakasza.
6. lépés: A takarékszövetkezeti integráció, az OTIVA feltőkésítése.
7. lépés: 1994-ben különféle egyedi követelés kivásárlások.
8. lépés: 1994-ben adóskonszolidáció: gyorsított, egyszerűsített, és normál adóskonszolidáció, a bankkonszolidációhoz kapcsolódóan.
9. lépés: A bankkonszolidáció 1994 májusában végrehajtott második szakasza.
10. lépés: A takarékszövetkezetek feltőkésítésének második szakasza.
11. lépés: A bankkonszolidáció 1994 decemberében végrehajtott harmadik szakasza.
12. lépés: Egyedi konszolidációk, illetve tőkejuttatások.
13. lépés: Konszolidációs kötvények lecserelése és állami garanciavállalás egyedi esetekben.

Garanciavállalás 1991 végén

1991 végén a bankok portfóliójában bekövetkező romlás mértéke, illetve a szabályozás változásából eredő következmények még teljes mértékben nem voltak előre láthatók.²³⁴ Éppen ezért e lépés nem is a bankrendszer stabilizálását célzó átfogó és széleskörű intézkedés volt, hanem csupán kifejezetten az egyszintű bankrendszer időszakából örökölt rossz hitelek és az ebből származó veszteségek csökkentése volt a célja. **E lépés indoka, mértéke és hatóköre tekintetében tehát nagymértékben eltért a későbbi konszolidációs akciók hasonló jellemzőitől.** Az MNB-ből kivált bankokat (MHB, OKHB, BB) érintette csupán. Indoka nem a bankrendszer, az érintett bankok stabilitásának megőrzése volt, ezek helyzetének megrendülése ekkor még nem merült fel. Célja az e bankokat érintő versenyhátrány megszüntetése volt, megszabadítva őket a nem általuk felhalmozott, nem a saját üzleti döntéseikből következő behajthatatlan hitelektől és az ezekből származó veszteségektől. Ekkor még érdemben nem merült fel az általános gazdasági visszaesés következtében befagyó hitelek rendezésének szükségessége. A probléma eltérő jellegének megfelelően az érintett hitelállomány is nagyságrendileg kisebb volt, az állam 21 milliárd forint MNB-től megörökölt, az akkori szabályok szerint rossznak minősített hitelállomány feléért vállalt garanciát.

A hitel-, és adóskonszolidáció

²³⁴A szabályozás változása, szigorodása természetesen pozitív volt, az amúgyis meglévő portfólió gondokat tette láthatóvá, a probléma a korábbi jogi és gazdasági szabályozás nem kellő szigora és a nem elég gondos banki hitelezési gyakorlat volt.

A konszolidációs folyamatot szükségessé tevő okok, gazdasági folyamatok

A gazdasági átalakulással együttjáró problémák, a problémák nyílttá válása és a recesszió következményeként a vállalati-vállalkozói szektorban komoly mértékű adósság halmozódott fel, részben a szektoron belül, részben a hitelező kereskedelmi bankokkal szemben. A piacváltás és a piacvesztés, a gazdálkodási feltételek gyors és nagymértékű változása, az átalakulással járó pénzügyi bizonytalanságok, a magas infláció és a magas kamatterhek, a csődök és felszámolások miatt befagyó követelések a vállalatok egy jelentős részénél olyan hitelállományok felhalmozódásához vezettek, amelyeket e vállalatok nem voltak képesek kigazdálkodni. Ezek a magas adósságállományok részben tartós gazdálkodási problémákból eredtek, részben a kölcsönös nemfizetések, a sorbanállás, részben néhány piacképes vállalatnál egy-egy korábbi rossz döntés pénzügyi következményei voltak. A szabályozási környezet megváltozásával ezek a pénzügyi gondok csőd- és felszámolási eljárások "lavinájába" torkollottak, és a bankoknál igen nagy befagyott aktíva állományhoz vezettek. **A magyar bankrendszerben 1992-re olyan nagy veszteségek halmozódtak fel, amelyek kigazdálkodására a - később konszolidált - bankok saját erőből, rövid idő alatt (1-2 év) nem lettek volna képesek, még akkor sem, ha jövedelmezőségüket a kamatrés drasztikus tágitásával képesek lettek volna növelni.**

A kamatrés erőteljes tágitása²³⁵ - a "veszélyeztetett" helyzetben lévő bankok részéről - emellett más káros folyamatokat is elindított volna, részben el is indított. A magas hitelkamatok a hitelfelvétel csökkenésével jártak a hitelképes vállalati körben, az alacsony betéti kamatok pedig a (főként lakossági) megtakarítások csökkenését idézték elő. A bankszektorban piacvesztést idézett elő a kamatrés növekedése a nagy céltartalékképzési igénnyel terhelt bankoknál. A stabilabb helyzetű (főként vegyes vagy külföldi tulajdonú) bankok ugyanis alacsonyabb hitelkamatokkal a leghitelképesebb és legjobb minőségű adós ügyfeleket csábították el. A magas kamatrés ugyanakkor az egész bankrendszer kiszorulását, helyettesítését idézhette volna elő (idézte is elő bizonyos mértékben) a pénzügyi közvetítés rendszeréből. A vállalkozói szféra jelentős része a tőkepiac felé, külföldi hitelfelvételi lehetőségek felé fordult. Az alacsony betéti kamatok miatt pedig egyre több esélyük volt a különféle füllegális - illegális pénzügyi cégeknek források gyűjtésére. A konszolidáció elmaradása tovább mélyítette volna az általános recessziót, utat engedve a csőd- és felszámolási eljárások kumulatív, egymást erősítő hatásainak. **A konszolidációs folyamat nélkül 1992 végére - 1993 közepére a magyar bankrendszer kulcsfontosságú bankjainak egy része nagy valószínűséggel fizetéseképtelenné vált volna.** Ezzel egy általános bizalmi válságot idéztek volna elő az összes magyar bank, a teljes pénzügyi rendszer iránt, amely a betétesek betétkivonása miatt a kereskedelmi bankrendszer összeomlásával járhatott volna. **Annak érdekében, hogy a bankok működőképessége fennmaradjon, tőkájüket ne veszítsék el, a pénzügyi rendszerbe vetett bizalom ne rendüljön meg és a vállalkozói szférában a termelés csökkenése, a munkahelyek megszűnése ne legyen nagyobb az elkerülhetetlennél, a kormány olyan gazdasági beavatkozást hajtott végre, amely az államadósság további növekedése árán a gazdasági szféra szereplőinek pénzügyi terheit csökkentette, lehetővé téve a fennmaradást és bizonyos esetekben a további jövedelmező működést.**

A bankok pénzügyi helyzetének rendezésére - amennyiben az a problematikus és behajthatatlan kintlévőségek nagymértékűre történő felduzzadása miatt romlott meg - elméletileg kétféle módszer, illetve ezek különféle változatainak alkalmazása lehetséges: 1. A pénzügyi mérlegének megtisztítása, a rossz követelések kiemelése az aktívák közül, más néven **portfóliótisztítás**, vagy 2. a pénzügyi tartalékainak megnövelése a tőke terhére, majd az ennek következtében bekövetkező tőkevesztés pótlása **újrátőkésítéssel**. A szakmai viták eredményeként Magyarországon először az első, utána pedig második elméleti lehetőség egy-egy változata valósult meg.²³⁶

²³⁵A bankok számára gazdálkodásuk természetéből adódóan létezik egy állandó fizetőképességi kényszer. Likviditásukat állandóan fenn kell tartaniuk, úgy hogy forrásaiknak mintegy 92 %-a idegen forrás. Egy bank mozgásteret tehát a banki kamatrés erőteljes növelése, amely a banki hitelezési veszteségek kigazdálkodásának a forrása, a hitelfeltevők és a betétesek között teríti szét a hitelezés veszteségeit. Ennek természetesen piaci korlátai vannak, azonban ez a fajta mechanizmus lényegében azt jelenti, hogy a hiteleket fizetni nem képes adósok által nem hatékonyan felhasznált források árát a bank a még fizetőképes hitelfeltevőkre és a megtakarításokkal rendelkezőkre, a forrásbirtokosokra terheli rá.

²³⁶Balassa:Bankkonszolidáció '93. Bankszemle 1993/6.

A bankok portfóliójának megtisztítása, tőke megfelelési mutatóik javítása, privatizációjuk előkészítése érdekében 1992-ben a kormány egy átfogó konszolidációs akció első lépéseként lehetőséget teremtett a pénzügyintézetek egy része számára rossz minőségű kintlevőségeik eladására. Az akció keretében az állam a rossz követeléseket megvásárolta. Ezekért cserébe az érintett bankok a hitelek meghatározott értékéig 20 év futamidejű, változó kamatozású, szabadon forgatható államkötvényeket kaptak. Ez a megoldás azt eredményezte, hogy az államkötvény-kibocsátás növelte az államadósságot, de a folyó költségvetést csak a kamatok terhelik.²³⁷

Először egy olyan javaslat készült, mely szerint az állam kötelezte volna a bankokat rossz és kétes követeléseik átadásra. Ezeket a követeléseket egy újonnan létesítendő állami társaságba, bankba kellett volna helyezni, amely a vállalatok reorganizációját szervezte volna. Ezzel, a "centralizált portfóliótisztításnak és reorganizációnak" nevezett eljárással szemben ellenvélemények merültek fel a Pénzügyminisztérium és a Magyar Nemzeti Bank részéről is. Ezután a Gazdasági Kabinet által megbízott munkabizottság egy másik javaslatot dolgozott ki, amelyet a "piaci, decentralizált portfóliótisztítás és reorganizáció" eljárásának lehetne nevezni. Ez esetben a bankok létrejövő piaci szervezeteknek, ún. követelés-kezelő társaságoknak adhatták volna el piaci áron rossz és kétes követeléseiket. Az állam kötvények kibocsátásával és átadásával biztosította volna, hogy a piaci eladási ár és a mérlegben nyilvántartott névérték közötti különbség miatt a bankokat ne sújtsa tőkevesztés. A vállalati reorganizációt az említett követelés-kezelő társaságok végezték volna. Ez utóbbi elképzelés legnagyobb gyengéje az volt, hogy ilyen szervezetek Magyarországon nem léteztek a szükséges számban és tőkeerővel. Az elhúzódtó viták és a gyors banki portfólióromlás miatt létrejövő kényszerhelyzetben 1992 decemberében a kormány egy a "centralizált portfóliótisztításhoz" közelebb álló harmadik megoldás mellett döntött. A bankok 1992. évi mérlegeit mindenképpen szükséges volt "feljavítani", mert ezekben gyakorlatilag számos bank esetében a teljes tőkevesztés tükröződött volna.²³⁸ Az állam (PM* és MBF Rt.) által megvásárolt követelések egy ún. Hitelkonszolidációs Alapba kerültek volna, ennek létrehozása azonban később megghiúsult.

A hitelkonszolidációban a 7,25%-nál kisebb tőke megfelelési mutatóval rendelkező bankok vehettek részt, így az akcióban 14 kereskedelmi bank és 68 takarékszövetkezet vett részt normatív feltételek mellett.²³⁹ A bankok az 1992. december 31-én rossznak minősített követeléseiket adhatták el. A minősítések helyességét az államnak gyakorlatilag nem volt módja ellenőrizni. Az 1992 előtt rossznak minősített követelések vételára 50%, az 1992-ben rossznak minősített követelések vételára 80% volt.²⁴⁰

A hitelkonszolidáció során 150 milliárd forint névértékű A sorozatú és 75 milliárd forint B sorozatú hitelkonszolidációs államkötvény kibocsátására került sor. Ebből az 1992-es konszolidáció során a normatív feltételek mellett konszolidált bankok a mintegy 102,5 milliárd forint névértékű rossz hitelükért cserébe 52,2 milliárd

²³⁷Ehhez hasonló megoldást már számos más ország gyakorlatában alkalmaztak nehéz helyzetbe került pénzügyintézetek eszközállományának feljavítására és ezen keresztül a pénzügyintézetek tőkepozíciójának és likviditási helyzetének javítására. Ennek megfelelően a nemzetközi felfogás - ezen belül a Világbank és az OECD véleménye is - a portfóliótisztítás módszerét preferálta. Így főként ennek hatására a megoldást Magyarországon is először ebben az irányban keresték.

²³⁸Balassa: Bankkonszolidáció '93.

²³⁹Ezen kívül konszolidációs akció történt az Iparbanknál, a Konzumbanknál és az Ybl Banknál is.

²⁴⁰Az állam által fizetett vételár meghatározása oly módon történt, hogy a rossznak minősített követelések névértékének állam által meg nem fizetett részét a bankok kockázati céltartaléka fedezze.

forint névértékű A sorozatú, és 27,2 milliárd forint névértékű B sorozatú államkötvényt kaptak cserébe, vagyis összesen 79,4 milliárd forint névértékű kötvényt. Az A sorozatú kötvények tőkekövetelések, a B sorozatú kötvények kamatkövetelések ellenében lettek eladva a bankok számára. A takarékszövetkezetek ezen felül 1,9 milliárd forint névértékű kötvényt kaptak.²⁴¹

A hitelkonszolidáció néhány jellemzője

A hitelkonszolidáció a bevonható banki aktívák fajtái, típusai tekintetében eleve részleges volt.²⁴² Nem vonatkozott a teljes kihelyezés állományra, még a rossz hitelkövetelések tekintetében sem. A hitelkövetelések közül csak a belföldi vállalkozásokkal szemben fennállókat lehetett értékesíteni. Az akkor még kötelezően nem minősített követelések: a befektetések és a függő kötelezettségek sem voltak eladhatók a hitelkonszolidáció során. A hitelkonszolidációba bevonható hitelek állományát csökkentette, hogy ekkor még a banki minősítésbe nem voltak bevonhatóak - az adótörvény rendelkezése miatt - a még le nem járt, vagy csak rövid ideje lejárt követelések. A követeléseket az állam a várható piaci árnál lényegesen magasabb árfolyamon vásárolta meg.²⁴³

A hitelkonszolidáció "utóélete"

Reorganizációra - azzal a vállalati körrel kapcsolatban, amelynek hiteleit a hitelkonszolidáció első lépésében az állam megvásárolta úgy tűnik - gyakorlatilag alig volt esély. A **hitelkonszolidáció keretében** az állam (PM) által megvásárolt rossz követelések mintegy egyharmadát (névérték szerint) az MBFB Rt. vásárolta meg. Az MBFB²⁴⁴ által kezelt esetek egy részében az érintett vállalatok reorganizációja megtörtént, számos esetben ésszerű reorganizáció nem volt lehetséges. A hitelkonszolidáció során megvásárolt követelések kétharmada több mint egy évig a Pénzügyminisztérium birtokában volt. Ezeket a követeléseket három hónaponként újra és újra meghosszabbított szerződések alapján az eredetileg hitelező bankok kezelték formálisan. Az adósok érdemi konszolidációjára nem került sor. Az érintett adósok egy része megszűnt létezni, más esetekben az ésszerű reorganizáció lehetetlenné vált, így a követelések elengedése és leírása is elkerülhetetlen volt. A követelések harmadik csoportjára az MBFB Rt. 1993 végén pályázatot írt ki.²⁴⁵

²⁴¹Az egyedi döntések következményeként további mintegy 20 milliárd forint névértékű követelést vásárolt meg az állam. A nem normatív feltételek mellett konszolidált bankok a következő kötvény állományokat kapták: a Konzumbank 6,4 milliárd forint A, és 3,5 milliárd forint névértékű B kötvényt, az Iparbankház 3,4 milliárd forint A és 1,3 milliárd forint névértékű B kötvényt. Az Ybl Bank esetében további 2,6 milliárd forint kötvény kibocsátására került sor. A kötvények kamata, igazodva a 90 napos diszkontkincstárjegy-aukciók kamatához, az első félévben az A kötvény esetében évi 15,9%, a B kötvény esetében évi 7,95% volt. Az A kötvénytípusnál kamatfizetés évente egyszer van, erre először 1994-ben került sor.

²⁴²Balassa: A magyar bankrendszer konszolidációja...

²⁴³Természetesen ez, mivel a bankok még így is alultőkésítettek maradtak, tőkehelyzetük szempontjából összességében nem jelentett problémát, de nagyobb játékteret jelentett a bankok számára és befolyásolta egymáshoz képesti pozíciójukat is.

²⁴⁴Az MBF Rt. létrejötte után kis idővel befektetési bankká alakult.

²⁴⁵1994 közepéig a még állami tulajdonban lévő követelések állománya 77,5 milliárd forint volt, abból a körülbelül 120,5 milliárd forint követelésből, amelyet az állam az 1992-es hitelkonszolidáció keretében vásárolt meg. A kétfordulós pályázat során 250 adóssal szemben fennálló 7 milliárd forint névértékű követelés kelt el 1994 közepéig. Ezen belül az MBFB is vásárolt követeléseket, 3 adós mintegy 400 millió forintnyi tartozását. Az átlagos vételár 15% volt! A pályázók összesen 18,8 milliárd forint összegű követelés megvásárlására tettek ajánlatot, 1 és 40% közötti

Az 1992-es hitelkonszolidáció eredeti feltételei a bankok látszólagos vagyonszűkülését okozták volna. Ez a körülmény is orientálta a szakmai közvéleményt és a döntéshozó fórumokat az 1993-as konszolidáció tőkeemelés révén történő végrehajtásának irányába. A bankok vesztesége, amely a mérlegben megjelent és a követelések névértékénél alacsonyabb árfolyamon történő eladásából származott, (illetve leírást igényelt) mintegy 23,2 milliárd forint volt. További veszteségforrást jelentett volna a bankok számára, hogy - a részben mesterségesen teremtett - piac a hozamoknak megfelelően a kötvények árfolyamát leértékelték.²⁴⁶ Ez azt jelentette, hogy (a számításokhoz ezeket az árfolyamokat reálisnak elfogadva) a bankokat legalább további mintegy 18,8 milliárd forint vagyonszűkülés érthette volna a hitel-kötvény csere ilyen módon történő végrehajtása eredményeképpen. Az 1993-as bankkonszolidációról szóló 3233/1993. számú kormányhatározat utólag elengedte a hitelkonszolidációs díj fizetését, és a B kötvények A típusúra történő cseréjét rendelte el. Így a bankok "vesztesége" mérséklődött. A veszteség csak számviteli értelemben volt a hitelkonszolidáció következménye, hiszen a rossz hitelkihelyezések miatt be nem folyó törlesztések és a kamatok helyett, könyvértékben kisebb, ugyanakkor biztosan befolyó jövedelme és likviditása származott a bankoknak a kötvényekből. A rossz portfólió miatti tőke- és kamatvesztéshez képest a hitelkonszolidáció veszteségcsökkenést eredményezett. A hitelkonszolidáció eredményeként közvetlenül javult a résztvevő bankok portfóliójának minősége. **Az érintett bankok ügyfélkörének helyzetében ugyanakkor nem sikerült érdemi javulást elérni, emiatt a hitelkonszolidációnak a bankok helyzetére gyakorolt kedvező hatása sem lehetett tartós.**

A portfóliók minőségének javulása, valamint a meg nem képzett céltartalékok csökkenésének következményeként mintegy 4,5 százalékponttal javult a hitelkonszolidációban részt vevő bankok tőkeemelési mutatója. A hitelkonszolidációban részt vevő, illetve abban részt nem vevő bankok adatai közötti eltérés jelzi, hogy a konszolidált bankok mutatói jelentősebb mértékben javultak. 1992 második felében a konszolidációban részt vevő bankok tőkeemelési mutatója mintegy 2 százalékponttal jobban nőtt, mint a hitelkonszolidációban részt nem vevő pénzintézeteké. A hitelkonszolidációban részt nem vevő bankoknál tapasztalható tőkeemelési mutató javulás jelzi, hogy e banksoport önállóan is tett lépéseket portfóliójának javítására. A tőkeemelés mutatószámát a súlyozott eszközkockázati hányados két tényező hatására is javult. Egyrészt csökkent a tőkeellátottság mutatószámának nevezője, mivel a hitelkonszolidáció után a bank korrigált mérlegfőösszege csökkent, hiszen az egyszerű szorzójú vállalati hitel helyére nulla szorzójú állammal szemben fennálló követelés került. Azonos számláló esetén is nőtt volna tehát a hányados értéke. Másrészt a számláló értéke sem maradt változatlan, a korrigált szavatoló tőke növekedett, és ez szintén a hányados növekedését eredményezte volna, még azonos nevező esetén is. A pénzintézeti törvény szerint ugyanis a bank szavatoló tőkéjét csökkenteni kell, kellett a meg nem képzett céltartalék összegével, így áll elő a korrigált szavatoló tőke. A rossz hitelek ellenében 100%-nak megfelelő, a kétes hitelek ellenében pedig 50%-nak megfelelő kockázati céltartalékokat kell képezni. Erre a magyar bankok egy jelentős része 1992-ben nem volt képes. Így szavatoló tőkéjüket lefelé kellett korrigálniuk. A konszolidáció után, a bankok aktívái közé a minősített hitelek helyett állampapír került. Ezek után nincs kockázati céltartalékképzési kötelezettség, így csökkent a meg nem képzett céltartalék. Ez természetesen közvetlenül csak azoknál a bankoknál jelentkezett, akik már nem voltak képesek az előírtnak megfelelő szintű céltartalékokat képezni, tehát 0-nál nagyobb volt a meg nem képzett céltartalék összege. Ez azonban gyakorlatilag az összes hitelkonszolidációban részt vevő bankra igaz volt.

árfolyamokon. A pályázatokat a PM, az MBFB, valamint külső szakértőkből álló bizottság vizsgálta meg. A bizottságnak minden 10 millió forint feletti összegről előzetesen tájékoztatnia kellett a PM-et. A 100 millió forint feletti követelések eladásáról a PM döntött, és az MBFB pályázatát is a PM bírálta el. Az el nem kelt körülbelül 71 milliárd forintnyi követelésből 700 adós mintegy 20 milliárd forint behajtása reménytelen az adós megszűnése illetve a követelés fedezet nélkülivé válása miatt. Ezek esetében nem marad más mint a követelések leírása. A további 1300 adós fennmaradó mintegy 50 milliárd forintnyi követelése az, melynek kezelésére mintegy 20 céggel szerződés kötésre került sor. Ezek a szerződések úgynevezett sikerdíjas szerződések, amelyeknél a honorárium a behajtott összeg nagyságához igazodva változik.

²⁴⁶A várható hozamokból és piaci értékelésből kiindulva a jegybank kezdetben 90%-os (A kötvény), illetve 50%-os árfolyamon (B kötvény) vásárolta meg határidős megállapodások keretében a hitelkonszolidációs állampapírokat. Ezt még 1993-ban megváltoztatta 100%-ra.

A hitelkonszolidáció végrehajtásának módja, technikája lehetőséget adott arra, hogy a bankrendszer konszolidációja átmenjen a vállalati szféra konszolidációjába, így olyan "összvér" megoldások születtek, amelyek részben egymáshoz hasonlóak, részben egymástól eltérők. A hitel- és az 1993. évi adóskonszolidáció technikájában azonos volt, céljuk eltérő. A hitelkonszolidáció célja a bankok helyzetének javítása, az 1993. évi adóskonszolidáció célja pedig az érintett adósok helyzetének könnyítése volt. Az adóskonszolidáció és a bankkonszolidációhoz kapcsolódó adóskonszolidáció részben hasonlított egymásra, hiszen mint cél, mind a kettőnél megjelent a vállalatok pénzügyi tehermentesítése, de technikájukban nagymértékben eltérők voltak. Az adóskonszolidáció önálló akció volt, míg a bankkonszolidációhoz kapcsolódó egyeztető eljárások nem.

Az 1993. évi adóskonszolidáció

1993 decemberében került végrehajtásra a nagyvállalati kör egy kiemelt részére kiterjedő részleges hitelkonszolidáció, amelynek során az 1992-ben alkalmazott módszerhez hasonlóan, egyes vállalatok követeléseinek kivásárlására és a bankok eszközállományának konszolidációs kötvényekkel történő feltöltésére került sor. Mégpedig számos olyan esetben is, amikor a hiteleket a bankok csak később, vagy egyáltalán nem minősítették rossz kategóriába tartozónak.²⁴⁷ **Az 1992-ben alkalmazott eljárástól eltérően azonban nem a hitelek minősítésére épülő normatív szabályozás és a bankok döntése volt a hitelek kiválasztásának az alapja, hanem egyedi kiválasztáson alapuló eljárás.** A kiválasztás módja, a banki minősítés, az alkalmazott árfolyam, az érintett bankok köre és a későbbi elengedés világosan mutatja, hogy itt egy egészen más logikájú döntésről volt szó, nem a bankrendszer konszolidációjáról, hanem a vállalati szféra egy részének kedvezőbb helyzetbe hozásáról.²⁴⁸

A 12 ipari nagyvállalat, majd később további négy vállalat adósságaira kiterjedő adóskonszolidációt, az állam által vezérelt közvetlen adóskonszolidáció hívei kényszerítették ki. A hitelkivásárlás bizonyos mértékig természetesen javította az érintett pénzügyi helyzetét is. Ebben az akcióban olyan bankok is részt vettek, amelyek a konszolidációban közvetlenül nem kívántak részt venni. Ez az akció indítékában más volt, nem a bankok helyzetének rendezését célozta. A "nemzetgazdasági fontosságúnak" minősített vállalatok esetében a pénzügyi terhektől való megszabadítás keretében előbb az állammal (APEH, VPOP, ÁFI) szembeni adósságuk egy részét engedték el vagy ütemezték át, majd ezután következett a bankoktól történő kivásárlás. Az adóskonszolidációban a nagyvállalati kör 62 milliárd forint névértékű banki tartozásáért az állam 57 milliárd forint összegű konszolidációs kötvényt adott át. Az adóskonszolidáció keretében 1993 végén a kiemelt nagyvállalatoktól megvásárolt követeléseket a PM az érintett állami vagyongazdálkodóknak eladta. **Az ÁV Rt. nyolc általa birtokolt nagyvállalat tartozásait még a PM-től történő**

²⁴⁷Az 1993-as adóskonszolidáció során az alkalmazott árfolyam a követelések kivásárlásánál átlagosan 93% volt.

²⁴⁸Az adóskonszolidáció 1994-ben további vállalatok követeléseinek - pályázati eljárás utáni - kivásárlásával folytatódott, és speciális célú egyedi követelések kivásárlásokra is sor került.

megvásárlása előtt elengedte. A PM ezt a lépést helytelenítette, de utólag az értékesítési szerződésben legalizálta. Az, hogy az ÁV Rt. az adósságkönnyítés lehetséges egyéb megoldásainak - vagy ezek kombinációinak - alkalmazása helyett az adósságok teljes elengedésének módszerét választotta, indokolatlanul nagy terhet jelentett az állami költségvetés számára, rendkívüli előnyöket biztosított az érintett körbe tartozó vállalatok számára és egyúttal rendkívül rossz precedensül is szolgált.

²⁴⁹²⁵⁰²⁵¹Az **adóskonszolidáció** során nem a bankrendszer, a bankok helyzete, hanem az adósok szempontjai, állapota, nemzetgazdasági fontosságuk stb., később pályázati eljárás volt elsősorban a kiindulópont, ezért a bankok ebbe a folyamatba "esetlegesen" kerültek be, szemben a hitelkonszolidációval, ahol a bankok helyzete egy előzetes "szűrő" feltételt jelentett a részvétel szempontjából. Ugyanakkor természetesen a legrosszabb helyzetben lévő bankok szabadultak meg a legtöbb követeléstől. A vállalatok feljavításával foglalkozó piaci szervezeteknek történő eladással kapcsolatosan meglehetősen megalapozatlan illúziók éltek. Egyrészt ilyen szervezetek a hitelkonszolidáció előkészítésekor gyakorlatilag nem léteztek Magyarországon, és bár az utóbbi néhány évben létrejött az üzleti szférának ez a szegmense is, a hitel- és adóskonszolidáció idején számuk még kicsi volt. Az ilyen tevékenységek sikeres végzéséhez szükséges tőke nem volt a magánszférában előteremthető.

A bankkonszolidáció²⁵²

A hitel- illetve a későbbiekben az adóskonszolidáció tapasztalatai, a megoldatlan problémák ahhoz vezettek, hogy 1993 közepére a bankrendszer további stabilizálása érdekében már nem portfóliótisztítás, hanem rekapitalizáció végrehajtásában gondolkodott a kormányzat.

A saját tapasztalatok mellett ehhez a váltáshoz hozzájárult az is, hogy az IMF és a Világbank 1993 májusában Magyarországon járt küldöttsége közös ajánlasként ekkor már az újratőkésítés módszerét javasolta. A magyar szakértői elgondolást a decentralizált portfóliótisztítást és vállalati reorganizációt érdemben nem vizsgálták és nem értékelték. A magyar fél végül is elfogadta a külföldi szakértők ajánlásait. A konszolidációs folyamatnak az említetteken felül még két "világbankos" vonatkozása is volt. Az egyik egy konkrét kötelezettségvállalás, amely szerint a nagybankok esetében a kormány legalább 3%-os tőkemegfelelési mutató szintjéig alkalmaz feltőkésítést. Ez 1994 májusában történt meg. A megbeszélések során felmerült másik elgondolás az volt, hogy a Világbank a konszolidációs és reorganizációs folyamat elősegítése céljából hitelnyújtásra vállalkozik. Erre azonban 1996 közepéig sem került sor.

Kiindulópontok

²⁴⁹Ez is jelzi a konszolidáció során érvényesülő állandó bizonytalanságot és kiszámíthatatlanságot.

²⁵⁰A drágítás eszköze volt a hitelkonszolidációs díj és a B kötvény alacsonyabb kamata.

²⁵¹Az alábbi differenciáló feltételeket alkalmazta az állam a szerződésben: Más kötvényeket adott tőke-, illetve kamattartozás fejében. Más árfolyamot a ajánlott preferencia listán szereplő állami vállalat adóssága, és egyéb adósság esetén. Eltérő árfolyamot ajánlott az állam attól függően is, hogy mikortól minősült rossznak az adott hitel.

²⁵²A bankkonszolidáció lépéseire 1993-ban, valamint 1994-ben került sor. Tekintettel arra, hogy ezek a lépések gyakorlatilag ugyanolyan módon és logika szerint történtek, célszerű ezeket együtt tárgyalni.

A koncepció alap gondolata az volt, hogy a bankoknak juttatott állami tőke - kötvényapport - tegye lehetővé a bankok számára, hogy problémás hitelek után a szükséges céltartalékot megképezzék, ezután a hiteleket leírják és így a biztonságos banküzemhez szükséges mértékű tőkével rendelkezzenek.

A pénzügyintézeteknek először teljes körűen és a nemzetközi normákhoz közel álló szabályok szerint újra kellett minősíteniük teljes aktívaállományukat. Ezt követően azonnal és teljes egészében, az időbeni halasztás lehetősége nélkül meg kellett képezniük az új minősítésnek megfelelően a kockázati céltartalékokat.²⁵³ Az ennek következtében bekövetkező veszteséget a tőke csökkenése terhére kellett fedezni. A szükséges tőke meglétét biztosítandó, a negatív tőke kialakulását megelőzendő az állam tőkeemelését hajtott végre. Ez volt a logikai menete a bankkonszolidációnak.²⁵⁴

A bankkonszolidáció egyáltalán nem mellékes "mellékterméke" volt, hogy a nemzetközileg általánosan szokásos számviteli, tartalékképzési és adózási normák kerültek alkalmazásra a magyar bankrendszerben. Ezáltal lényegében megszűnt a kétféle értékelés: a magyar szabályok és előírások szerint megfelelően előállított mérleg ettől kezdve már lényegében a bankok tényleges és valós kockázatát, valamint állapotát fejezi ki.

A bankkonszolidáció előkészítése a Bankprivatizációs Bizottság koordinálásával indult el, tényleges irányítója a PM volt. 1993 júliusában még 23 pénzügyintézet jelezte részvételi szándékát a bankkonszolidációban. Augusztus végén 16 bank jelezte hivatalosan, hogy részt kíván venni a bankkonszolidációban. A viszonylag jó helyzetben lévő bankok végül is nem vehettek részt, csak a negatív tőkeemelési mutatóval rendelkező pénzügyintézetek. Így a bankkonszolidáció első szakaszába 1993 decemberében 8 pénzügyintézet került be.

Az újratőkésítés módját, illetve a tőkeemelés elrendő és indokolt szintjét illetően komoly viták, "költségvetési alkuk" folytak. Elvileg senki sem vitatta, hogy a bankok biztonságos működéséhez - minél nagyobb mértékű - legalább 8%-os tőkeemelési mutatót lenne szükséges elérni. A költségvetés tehervállaló képessége azonban ekkora feltőkésítéssel nem lett volna összeegyeztethető a Pénzügyminisztérium szerint. **A kialakuló kompromisszum** egy olyan megoldás lett, hogy **az első lépcsőben** - 1993 decemberében - olyan mértékű tőkeemelés célszerű, amely után **egy 0-hoz közelálló pozitív értéket érjen el a tőkeemelési mutató.** A minimálisan szükségesnek tekintett **4%-os szintig a második lépcső vezessen el.** A minimális szint felett pedig alárendelt kölcsöntőke nyújtására kerüljön sor. Felmerült olyan javaslat is, hogy az újratőkésítés eredményeként a bankokat ne azonos szintre hozza az állam, hanem a korábban

²⁵³Az új minősítési szabályok, a bankkonszolidáció ily módon történő végrehajtása érdekében módosítani kellett a pénzügyintézeti törvényt.

²⁵⁴A tőkecsökkenés számviteli rendezése és a behajthatatlan követelések leírása 1994 végén egy újabb pénzügyintézeti törvény módosítást tett szükségessé.

meglévő különbségek, ha tompítottan is, de a feltőkésítés után is megmaradjanak, a tőkemegfelelési mutató 4 és 8% közé essen.

A bankkonszolidáció keretében az állam a fentieknek megfelelően - részvényvásárlás útján történő tulajdonszerzéssel - a szükséges kockázati céltartalék megképzése után tőkevesztett, azaz negatív tőkájú bankok tőkáját első lépcsőben, 1993 decemberében 0%-os, majd 1994 májusában 4%-os tőkemegfelelési mutatót biztosító szintre emelte fel. Ez utóbbi lépést követte 1994 decemberében a befejező lépés, a bankok tőkájének 8%-os tőkemegfelelési mutató eléréséhez szükséges szintre történő felemelése. Ez az utolsó lépés már nem részvényvásárlás, hanem alárendelt kölcsöntőke nyújtás révén történt. A megvalósítás technikai eszköze, a korábbiakhoz hasonlóan, konszolidációs kötvények átadása volt. Mivel ez esetben hosszú lejáratú kölcsön nyújtása történt, kamatteher a költségvetés számára nem jelentkezik.²⁵⁵ A 8%-ra történő feltőkésítés csak a nagybankokra vonatkozott. A kisbankok esetében a feltőkésítés alacsonyabb végső szintje már a májusi tőkeemelés előtt felmerült, és végül decemberben sem történt esetükben a 8 %-os tőkemegfelelési mutatót biztosító feltőkésítés.

A bankkonszolidáció három szakaszban történő végrehajtását számos szempont indokolta. 1993 végén feltétlenül tenni kellett valamilyen intézkedést annak érdekében, hogy az érintett bankok mérlegei ne ellehetetlenülést, csődhelyzetet mutassanak. 1993 végén ugyanakkor még nem álltak rendelkezésre a végleges év végi mérlegadatok. A tőkevesztés kimutatása kedvezőtlen visszhangot váltott volna ki, így 1993 végén még nem lehetett volna végrehajtani a szigorúbb minősítési és céltartalékképzési szabályok bevezetését, valamilyen konszolidációs intézkedés nélkül. Az 1993. decemberi feltőkésítés így az 1993. szeptember 30-i tényadatok alapján, év végére történő becsléssel, de az új szabályok szerint lett végrehajtva. Ezért célszerű volt fenntartani a korrekció lehetőségét. Ezek a szempontok indokoltak egy 1993 végén halaszthatatlanná váló beavatkozást, és egy későbbi, a törvényi követelmények teljesítéséhez és a biztonságos bankműködés feltételeinek megteremtéséhez elegendően nagy tőkeszintet biztosító következő lépést.

Az újratőkésítés feltételei

Az újratőkésítéshez ún. újratőkésítési szerződések megkötésére került sor az érintett bankok és a PM között. Ezekben a szerződésekben az állami tulajdonos meghatározta azokat az általános és egyedi feltételeket, illetve követelményeket, amelyeket a bankoknak teljesíteniük kell a tőkejuttatásért cserébe.

A szerződések által előírt követelmények nagyjából az alábbiakat tartalmazták:

1. Az adott pénzügyintézet szervezeti, irányítási, működési és ösztönzési rendszerének korszerűsítésére, valamint gazdálkodásának javítására vonatkozó követelményeket.
2. A pénzügyintézet külön szervezeti egységet hoz létre a problémás eszközállomány kezelésére vagy bankon kívüli kezeltetésére.
3. Az adott pénzügyintézet jövőbeli tevékenységéről, üzletpolitikájáról tervet, ún. konszolidációs programot készít, amely feltétlenül tartalmazza a hitelezés ésszerűsítésére, a jövedelmezőség javítására, az esetleges tőkeemelésre vonatkozó elképzeléseket.

²⁵⁵A konszolidációs kötvényekért cserébe az érintett bankok általuk kibocsátott kötvényeket adták át az államnak. A konszolidációs kötvények kamata pedig megegyezik a bankok által az államnak átadott banki kötvények kamatával.

4. Az adott pénzügyi kötelezettségvállalását arról, hogy közreműködik a minősített hitelekkel rendelkező adósok konszolidálásában, az ezt célzó egyeztetési eljárásokban.

A bankkonszolidációhoz kapcsolódó adóskonszolidáció

A bankkonszolidáció nyomán a rossz és kétes követelések - legalábbis átmenetileg - a bankoknál, a bankok mérlegeiben maradtak. Bár közgazdaságilag a legracionálisabb megoldás az lett volna, hogy a bankok számára semmilyen kötelezettség, vagy kötelező eljárás nincs az ezekkel való további kezelési módra, a bankok teljesen szabad kezet kapnak adósság- és adóspolitikájuk kialakítására, ez nem így történt. Az említett hitelek rendezésére alakult ki az **ún. egyeztető eljárás**, amely klasszikus formában a hitelezők és az adósok közötti egyeztetést és megegyezést, **valójában egyszerűsített, előrehozott és gyorsított csodeljárást** jelent. Az egyeztető eljárásnak **három típusa** alakult ki: **gyorsított, normál és egyszerűsített**. Az érvényes kormányhatározatok alapján a gyorsított és normál egyeztető eljárásban az ágazati minisztériumok is részt vettek. Az egyszerűsített egyeztető eljárásban az ágazati minisztériumok és az állami vagyonkezelők nem vettek részt.²⁵⁶ A gyorsított egyeztető eljárás az adósok gyenge reorganizációs tervei, a bankok és az állami tulajdonosok nem megfelelő felkészültsége és aktivitása miatt elhúzódott. A bankok általában szigorú politikát folytattak, ezért az eljárásban a megfelelő szelekció látszott érvényesülni.

A normál egyeztető eljárásba tartozó 75 vállalat tartozása mintegy 48 milliárd forint volt. A normál és egyszerűsített egyeztető eljárásokba a rossz és kétes hitelekkel rendelkező adósoknak csak mintegy hatoda jelentkezett be. Ez az ilyen hitelek állományának mintegy felét jelentette. A normál egyeztető eljárásba bekerülő cégeket a Pénzügyminisztérium megfelelő kritériumok alkalmazása nélkül jelölte ki. Az adott körbe bekerültek így olyan vállalatok is, amelyeknél az ésszerű konszolidáció és reorganizáció eleve reménytelen, illetve amelyeknél az állami intézmények közreműködése teljesen indokolatlan volt.

Az egyszerűsített eljárásban csak a fő hitelezők és az érintett adósok vettek részt, állami szervezetek nem. Ez megfelelt a piaci, üzleti elveknek. Az esetek nagy száma és a bankok túlterheltsége miatt ennek az akciónak a határideje 1994. december 31. helyett 1995. június végére módosult.

A bankkonszolidáció

Az 1994 májusában lezajlott közgyűléseken végül is minden banknál megtörténtek az alaptőke emelések, annak ellenére, hogy egyes bankoknál problémák voltak a konszolidációs programokkal. A bankkonszolidáció alapvetően

²⁵⁶Az adóskonszolidációban érintett vállalati kör hitelállománya 140 milliárd forint körül volt, ez körülbelül 2000 vállalat tartozását jelentette.

A gyorsított adóskonszolidációba bevont 55 cég mintegy 54 milliárd forinttal tartozik. A vállalatok többsége reorganizációs pályázatát 1994 elején beadta.

átrendezte az abban résztvevő bankok tulajdonosi szerkezetét. A bankkonszolidációval kapcsolatban problémát jelent, hogy **nem elsősorban a pénzügyi intézmények hosszú távon stabil és biztonságos működését biztosító feltételek megléte alapján, hanem a tőkeemfelelési mutató alacsony mértéke alapján történt a konszolidációban való részvétel jogának odaitélése.**²⁵⁷ Az újratőkésítési szerződések nem jelentettek elegendő garanciát arra, hogy a bankok működése valóban javulni fog. Ha ez elmarad, akkor is csupán a vezetés szankcionálására kerülhet, kerülhetett sor, de a rossz hitelek újratermelődéséből származó veszteséget az állami tulajdonosnak, a költségvetésnek kell viselnie.

A bankok konszolidációs programjai

A bankok konszolidációs programjainak többsége nem volt alkalmas az adott bank jövőjének megfelelő megalapozására. Egyúttal azonban a konszolidációs programok olyan átfogó fejlesztési, üzletpolitikai és stratégiai tervek voltak, amelyek elkészítése arra készítette a bankokat, hogy áttekintsék a bank teljes gazdálkodását. A konszolidációs programok különböző színvonalúak voltak. Néhány bank esetében többszöri átdolgozásra szorultak. A konszolidációs programok általában jól mérték fel a bankrendszerben várható tendenciákat és ennek megfelelően viszonylag jól határozták meg a követendő célokat. Erre példa, hogy szinte minden bank felmérte a forrásgazdálkodás jelentőségét és a lakossági üzletág fejlesztésének fontosságát. Általános hiba volt viszont, hogy a bankok többsége az alapvetően helyesen felmért tendenciák mellett a várhatónál jóval kedvezőbb piaci körülményeket feltételezett. A bankok által feltételezett piacbővülés, illetve az egyes bankok által a saját bankuk által megszerezhető piaci részesedések irreálisak voltak a megelőző évek magyarországi banki piacának bővülését figyelembe véve. A bankok jelentős része üzleti terveiben olyan jövedelmezőséggel számolt, amely úgyszintén nem volt várható a megelőző évek tapasztalatai alapján. További gond volt, hogy bár a célokat a bankok helyesen mérték fel, sok esetben nem sikerült eleget tenniük annak a követelménynek, hogy a célok eléréséhez szükséges eszközöket és feltételeket maradéktalanul kidolgozzák, felmérve például az idő- és költségvonzatokat. A bankok teljes értékű konszolidációját, amelynek a feltőkésítés csupán pénzügyi feltétele volt, a konszolidációs programok csak részben tudták megfelelően megalapozni. Általában hiányosak voltak a bankok szervezeti, irányítási és működési rendszerének korszerűsítésére vonatkozó tervek. Egyes bankok konszolidációs programjai nagyobb részt csak általános elveket tartalmaztak arra vonatkozóan, hogy milyen üzletpolitikát kívánnak folytatni az adóskonszolidációs egyeztető eljárások keretében. Szinte teljesen hiányoztak az arra vonatkozó elképzelések, hogy mit terveznek a bankok az adóskonszolidációba nem jelentkező és ésszerűen nem reorganizálható adósok esetében.

Az érintett bankok konszolidációs programjai, átszervezései, portfóliótisztítási törekvései 1995-re hozták meg az első komoly eredményeket.

A HITEL-, BANK- ÉS ADÓSKONSZOLIDÁCIÓ EGYÜTTES HATÁSAI AZ EGYES GAZDASÁGI SZEREPLŐKRE

A konszolidáció hatása a monetáris rendszerre, a bankrendszerre és a bankokra

A konszolidációs akciók "technikai eszköze" - a feltételek mindenfajta változása közepette is stabilan - egy speciális állampapír, a konszolidációs államkötvény volt. Az államkötvényt a pénzügyi intézmények elvileg korlátozás nélkül forgalmazhatják, a jegybank számára pedig bevonható a nyíltpiaci műveletek körébe. A konszolidációs kötvények utáni kamatfizetések egyszerű

²⁵⁷Az OTP, amely tőkeemfelelési mutatója alapján nem került volna be a bankkonszolidációba, szintén részesült tőkejuttatásban.

viszonylag magas pénzkirámlást jelentenek, amelyek likviditásszûkítõ intézkedéseket igényelhetnek a jegybank részérõl, a kamatfizetések idõpontjaiban. A konszolidációs állampapírok végleges eladására a bankok részérõl alig került sor, nagyon hosszú ideig gyakorlatilag csak határidõs ügyletek keretében voltak forgalomban, részben az egyéb állampapírok nagy kínálata, részben hosszú lejáratuk, részben pedig amiatt, mert a szabályozás bizonyos szempontokból kedvezõvé teszi a bankok számára a portfóliójukban történõ tartást.²⁵⁸

A három konszolidációs akció 1992-1994 során végrehajtott lépései együttesen összesen mintegy 333 milliárd forint konszolidációs kötvényhez juttattak 17 magyarországi bankot.²⁵⁹ A konszolidációk során alapvetõen ugyanaz a banki kör volt érintve.²⁶⁰

A konszolidáció eredményeként felerõsödött a bankok mérlegében tapasztalható lejáratilag nem felelés. E pénzügyes eszköz-forrás szerkezetének a konszolidáció elõtt is sebezhetõ pontját jelentette, hogy a bankok a hosszú lejáratú források alacsony szintje miatt általában csak jegybanki refinanszírozás terhére vállaltak hosszú lejáratú kihelyezéseket, illetve rövid lejáratú forrásokból kénytelenek finanszírozni azokat. A konszolidációs kötvényeknek mérlegeikbe való bekerülésével a bankok jelentõs nagyságrendû és részarányú, húsz éves lejáratú eszközt kell(ett) rövid, esetleg igen rövid forrásokból finanszírozniuk.²⁶¹ 1994 folyamán a konszolidált bankok részben rövid lejáratú repo forrásokat, valamint egyéb magas kamatköltségû forrásokat vettek igénybe, melyek kamata lényegesen magasabb volt, mint a konszolidációs kötvényekbõl származó kamatbevétel. Ez a konszolidált bankok esetében egy folyamatos jövedelem-kivonást eredményezett. Kamatcsökkenés idején a konszolidált bankok e kötvények révén nyereséget

²⁵⁸A tõkemegfelelési mutató számításánál az állampapírok súlyozása nulla, ugyanakkor a bank számára teljesen kockázatmentes kihelyezési lehetőség. A konszolidációs állampapírok jegybankképes belföldi értékpapírnak számítanak, és mint ilyenek a napi likviditási tartalék elhelyezésnél számításba vehetõk. A bankok egy része a konszolidációs értékpapírokat bizonyos idõszakokban folyamatosan repohitel felvételére használta. Ezen hitelek rullíroztatásával gyakorlatilag tartós forráshiányukat finanszírozták.

²⁵⁹Beleértve a takarékszövetkezetek és az OTIVA által kapott kötvényállományt is. Ezen kívül lényegében a konszolidációs folyamathoz sorolható az Agrobank megmentéséhez 1995-ben felhasznált mintegy 6 milliárd forint, és a Budapest Bank által kapott 12 milliárd forint tõkejuttatás is. Az OTP-t is beleértve 18 bank vett részt a konszolidációban.

²⁶⁰A hitelkonszolidációban 14 bank vett részt normatív feltételek mellett, az Iparbankház és a Konzumbank esetében speciális hitelkonszolidációra került sor. A bankkonszolidáció elsõ szakaszában 8 bank vett részt, valamint az OTP kapott tõkejuttatást. Az adóskonszolidációban 1993 végéig 13 bank követeléseinek megvásárlására került sor. Mivel itt az adósok szempontjából történt meg a döntés, ebbe a körbe bekerült a Postabank is. Hét bank került be mind a három intézkedés kedvezményezettjei közé: az MHB, az OKHB, a BB, az OTP, az Agrobank, a Mezõbank, és a Takarékbank. A bankkonszolidáció 2. szakasza összesen 8 bankot érintett. A bankkonszolidáció 3. szakaszában már csak 3 nagybank, az MHB, az OKHB, a BB, valamint a Takarékbank és az OTIVA-n keresztül a takarékszövetkezetek vehettek részt. A korábbi "gyakorlattól" eltérõen ugyanis már nem minden 8 %-os tõkemegfelelési mutatót el nem érõ bank esetében került sor állami segítségnyújtásra, hanem csak a legfontosabb, stratégiai jelentõségû, rászoruló bankok esetében.

²⁶¹1995 közepén - azután, hogy a jegybank konszolidációs kötvényeket vásárolt meg egyes bankoktól - még mindig a bankrendszer teljes aktívaállományának 7 és fél százalékát tették ki a konszolidációs kötvények.

realizáltak - például 1995 második felétől - tehát hosszútávon a konszolidált bankok jövedelempozícióját nem érinti kedvezőtlenül e - lényegében piaci kamatozású - kötvényeknek a mérlegükbe történt bekerülése. Gondot jelent(ett) azonban, hogy **a kötvények finanszírozási kényszere jelentős mértékben lekötötte e bankok forrásait, amely szűkíti ügyfél-finanszírozási képességüket, így hozzájárul(t) piaci térvészésükhöz.**

Komoly problémát jelentett a bankkonszolidáció során, hogy **túlságosan a banki portfóliók minőségére, és a tőke megfelelési mutatóra koncentrált**, így a kialakításával kapcsolatos viták is óhatatlanul költségvetési alkuvá alakultak. Teljesen elsikkadt az a legalább annyira fontos kérdés, hogy hogyan lehetne a bankrendszert modernizálni, alkalmasabbá tenni a gazdaság kiszolgálására, és megakadályozni a problémás hitelek újratermelődését.

A bankrendszer egyes szereplőinek helyzete, (ide értve egyik, de csak egyik elemként a tőkepozíciót is) állapota, a bankrendszer szerkezete és várható fejlődési tendenciái alapján a bankrendszer szerkezeti átalakításával kapcsolatos koncepció és a bankprivatizációs stratégia kidolgozása, valamint az ehhez kapcsolódó intézkedések meghozatala, illetve az átalakítási folyamat megkezdése részben meg kellett volna, hogy előzze a költségvetési tehervállalást. A bankrendszer háttérintézményeinek fejlesztése, azok létrehozásának előbbrehaladottabb állapota is garanciát jelentett volna a költségvetési források hatékonyabb felhasználására. Magyarán a bankok feltőkésítésére felhasznált költségvetési források egy részét inkább az OBA, az Eximbank, a BAR,* stb. gyorsabb fejlesztésére kellett volna felhasználni.

A hitel-, bank- és adóskonszolidációs folyamat - amely végrehajtásának módját és hatékonyságát, valamint részben célját tekintve is válságkezelés volt - lelassította a bankrendszer piaci szerkezetének átalakulását, a vegyes tulajdonú bankoknak a konszolidált bankok rovására történő piaci térvészését.

Érdekesen alakult a bankok versenyhelyzetének befolyásolása. A versenyhelyzetbe való káros beavatkozás két módon vetődhet fel. Az állam nyújtott a saját tulajdonában lévő bankoknak tisztességtelen előnyt a konszolidációval. Az államtól sem vitatható el azonban az a jog, mint tulajdonostól, hogy a saját tulajdonába ruházzon be, azt javítsa fel. Így ez a gond inkább a nem azonos helyzetben lévő állami tulajdonú bankok esetében jelentett problémát.

A konszolidációs folyamat megoldotta a bankrendszerben a piacgazdasági átalakulás időszakában a bankoknál felhalmozódott veszteségek felszámolását és megőrizte a bankrendszer működőképességét. Nem járult azonban hozzá ahhoz, hogy a bankrendszer

működésének hatékonysága javuljon. 1995 végéig érdemben az érintett bankok privatizációjában nem sikerült előrelépni, ugyanakkor a konszolidációs folyamat a bankok mérlegeinek "rendbe tételével" a bankprivatizációk lehetőségeit és feltételeit is befolyásolta, hiszen egy bank értékét befolyásoló tényező portfóliójának minősége. A konszolidálásra szoruló bankok eladásának feltételei 1991 és 1994 között lényegesen leromlottak, többségük eredménye igen drasztikusan, esett így az elkövetkező egy-két évben pénzügyi befektetőkre (olyanokra, amelyek a biztonságos banki üzletmenet szempontjából is megfelelő tulajdonosok), a magyar bankok privatizációjában érdemben nemigen lehetett volna számítani. A konszolidációs folyamat előtt a számításba vehető befektetői kört lényegében csak a szakmai befektetők alkották, végrehajtása így kibővítette a lehetséges befektetők körét, és a bankprivatizáció előkészítésének is tekinthető.

A konszolidáció hatása a költségvetésre

A konszolidáció végrehajtása, a kötvények kibocsátása 1993-ban még nem eredményezett költségvetési tehervállalást, hiszen kamatkifizetésre még nem került sor. Így a konszolidációs kötvények kibocsátása még csak az államadósság növekedéséhez járult hozzá. 1994-ben azonban már jelentős összegű kamatkifizetésre került sor, a kibocsátott kötvények kamatterhe 55,8 milliárd forint volt.²⁶² 1995-ben 109 milliárd forint volt a konszolidációs kötvények utáni kamatkifizetési kötelezettség, vagyis a konszolidáció költségei összehasonlítva az egyes mutatókkal magasabbak voltak.²⁶³ A konszolidáció - amennyiben előtörlesztés nem történik²⁶⁴ - húsz év időtartamra a fenti adatok által jelzett nagyságrendű kamatterhet eredményezett, és egy nagyszámú egyszeri törlesztést jelent majd.

A bankkonszolidáció során 1994-ben alárendelt kölcsöntőkeként kaptak a bankok konszolidációs kötvényeket, így ebben az esetben az állam követeléseivel azonos összegben emelkedtek. Tehát e tétel csupán a bruttó államadósságot növelte, a nettó államadósság ebben az esetben nem emelkedett. A költségvetés a feltőkésített pénzintézetektől nyereségadó-bevételekhez jut, ami a központi költségvetés konszolidációval összefüggő folyó terheit mérsékli, hiszen konszolidáció nélkül jövedelmezőségük a legjobb esetben is csak lassabban javulna.

²⁶²Ez a kamatterh mintegy 1,3 %-a volt az 1994. évi GDP-nek. A központi költségvetésnek a törlesztési kiadásokat is tartalmazó kiadásaihoz képest pedig 3,7%. 1994-ben a konszolidációs kötvények utáni kamatkifizetés az állami költségvetés bevételeinek 4,7%-át kötötte le, és a teljes kamatkifizetésnek 18,9%-át tette ki. Ezzel a konszolidáció 1994. évi költsége a központi költségvetés deficitjének 17,3 %-át tette ki.

²⁶³Ez a kamatterh mintegy 1,9 %-a volt az 1995. évi GDP-nek, és a központi költségvetés deficitjének 81,6 %-át tette ki. A tényleges költségvetési teher azonban kisebb volt, mivel a kifizetett kamat egy részét 1995-ben már a jegybank kapta a kereskedelmi bankoktól megvásárolt, lecsereelt stb konszolidációs kötvények után.

²⁶⁴A konszolidációs kötvényeknek a bankoktól a jegybank által történő visszavásárlása az államháztartás szempontjából egyfajta "előtörlesztést" jelent(ett).

A bankprivatizáció végső értékelésénél feltétlenül figyelembe kell majd venni a következőket is. Semmiféle garancia nincs arra nézve, hogy a konszolidáció során a bankoktól kiemelt hitelek magasabb áron értékesíthetők, mint egy-egy banki portfólió részeként, hiszen minden a hitelekkel és a vállalatokkal összekapcsolódó ismeretanyag a bankoknál volt megtalálható. A "tisza mérleggel" elérhető eladási árat csak úgy lehet összehasonlítani nemzetgazdasági szinten a bankok jelenlegi állapotában elérhető árral, ha figyelembe vesszük a "koncentráltan kezelt" minősített hitelek megvásárlásának és ezek adósainak esetleges reorganizációjával - végső soron a konszolidációs folyamat során vállalt költségvetési teherrel - kapcsolatos költségeket is.

A konszolidáció hatása a vállalati szférára

A konszolidációs folyamat során lényegében nem másról volt szó, mint egy visszamenőleges támogatásról a vállalati szféra és a bankrendszer számára, amelyet a költségvetés nyújtott. A feltételrendszer többszöri módosításai jelentős mértékben változtattak azon az összefüggésrendszeren, amely a jövedelemtranszfer mértékét meghatározta. A konszolidációs folyamat lényeges kérdése volt, hogy a terhektől megszabaduló gazdasági szereplők magatartása hogyan fog alakulni.

Amennyiben a vállalati szféra a korábinál lényegesen könnyebb fizetési helyzetében, megszabadulva az utóbbi egy-két évben, az átalakulás során kialakuló nehéz fizetési helyzetből, "présből" kiszabadulva elsősorban beruházási tevékenységét fogja fokozni, termelékenysége nem romlik, akkor ez a megnövekedő mozgáster kedvező hatásaként elsősorban a gazdaság hosszú távú élénkülését segíti majd elő. Ha ugyanebben a szituációban a teljesítménykényszer csökkenése az elkényelmesedés irányába hat, erőteljesebb bérkirárlást és hatékonyságromlást eredményez, akkor a hosszú távú gazdasági növekedés esélyei romlanak. A makrogazdasági adatok egyelőre csak bizonytalanul adnak alapot pontos véleményalkotásra, hiszen 1994-ben erőteljes reálbér növekedés zajlott le. Ennek egyik oka (lehet) a konszolidált bankok és vállalatok által végrehajtott béremelés. Ez semmiképpen nem kedvező. A folyó fizetési mérleg hiányának oka ennél sokkal bizonytalanabb. Nehezen felmérhető, hogy mekkora szerepe van benne a fogyasztás illetve a beruházás növekedésének. Az ipari termelés növekedése nem járt együtt a termelékenység romlásával, sőt, hatékonyság javulás következett be. Nem mérhető fel azonban egyértelműen, hogy ez a konszolidáció eredménye-e, vagy a gazdaság más szektora áll a pozitív folyamatok mögött. 1995 során éppen ellenkező előjelű makrogazdasági folyamatok zajlottak le. A folyó fizetési mérleg javult, a reálbérek erőteljesen csökkentek. Ez azonban alapvetően a Bokros-csomag intézkedéseinek következménye.

Az egyik leglényegesebb kérdés, hogy a vállalati szféra mely része részesült a jövedelemtranszferből. A hitelkonszolidáció csak akkor lett volna sikeres, ha végső soron a vállalati szféra azon része lett volna a kedvezményezettek között, amely fejlődőképes, a bankkonszolidációval rendbehozott bankok kedvezőbb feltételű hitelezése könnyebb fizetési helyzete révén. Az 1993-as adókonszolidáció hatásait e tekintetben ma még nem lehet felmérni.

A magyar gazdasággal, bankrendszerrel kapcsolatosan is igaz az a megállapítás, hogy a bankok helyzetét döntően ügyfelek helyzete, állapota, fizetőképessége határozza meg. Helyzetük nem lehet jelentősen jobb vagy rosszabb mint ügyfeleiké. Ez a megfontolás azt eredményezte, hogy a hitelkonszolidáció lezajlásával szinte egy időben élesen felmerült az érintett vállalati kör reorganizációjának szükségessége, ami nélkül e vállalatok nem lesznek újra biztonságosan hitelezhetőek és így a bankok helyzetében sem érhető el tartós javulás. A szakmai közvéleményben azonban nem tudatosodott, hogy **a bankok helyzetén tartósan nem elsősorban a régi (jelenlegi) ügyfelek reorganizációja, hanem hitelképes új ügyfelek sokaságának létrejötte segít (majd). A konszolidációs lépések egyik problémája volt, hogy nem teremtettek megfelelő garanciákat a rossz portfólió és a fizetésképtelen ügyfélkör újratermelődése ellen.** A bankok portfóliója egyenlőre nem mutatja a felelőtlen hitelezés jeleit. Nincs kizárva azonban az, hogy a konszolidált bankok annak érdekében, hogy elvesztett piaci pozícióik visszaszerzése érdekében a megengedhetőnél nagyobb kockázatot vállaljanak.

ÁLTALÁNOS ÉRTÉKELÉS²⁶⁵

A konszolidációs folyamat alapvetően elkerülhetetlen válságelhárító intézkedéssorozat volt. Ezt a célt sikerült elérnie. Az értékelés fontos kérdése a következő: **a hitel-, bank- és adóskonszolidáció kedvezőtlen hatásai, nemzetgazdasági költségei** (államadósság növekedése, a költségvetés kamatkiadásainak növekedése, az ezekből eredő, a vállalati szféra hitelfelvételét érintő pótlólagos kiszorítási hatás, a költségvetési költségek miatt bekövetkező inflációs hatások) **kisebbségek, alacsonyabbak voltak-e, mint a hitel-, bank- és adóskonszolidáció végrehajtásából eredő kedvező hatások** (a banki kamatrés csökkenése, ebből következően a betéti kamatláb emelkedés és hitelkamatláb csökkenés, a bankok javuló jövedelmezősége és adófizetési képessége, a banki működés terhektől történő felszabadulása, a céltartalékképzési kötelezettség csökkenése, a csőd- és felszámolási hullám, illetve a recessziós hatások tompítása). Sikerült-e a konszolidációt úgy végrehajtani, hogy a kedvező hatások erőteljesebbek legyenek a kedvezőtleneknél? Erre a kérdésre nehéz választ adni, de számos tényező lerontotta a konszolidációs folyamat hatékonyságát.

A pénzügyi kormányzatnak világosan el kellett volna döntenie, hogy milyen gazdaságpolitikai célokat követ, és ennek eldöntése után kellett volna a konkrét megoldásokat kidolgoznia.²⁶⁶ Az

²⁶⁵A konszolidációs folyamat eredményeként kialakuló helyzet jellemzését segíti a Melléklet 4. sz. illetve 5. sz. táblázata. Ezek a konszolidációs folyamat során a pénzügyintézetek által kapott kötvényállomány, illetve a bankkonszolidáció után kialakult tulajdonosi szerkezet adatait tartalmazzák.

1992-es hitelkonszolidáció és az adóskonszolidáció esetében az történt, hogy összességében kevésbé kedvező a végeredmény, mint amilyen lehetett volna, mert a kompromisszumok eredményeként kialakított mechanizmus egyik cél elérését sem segítette kellőképpen. A több szempont figyelembe vételével kialakított mechanizmus eredője egy harmadik irányba történő elmozdulást eredményezett. Bár a bankok helyzetének javulása valóban összefügg ügyfelek helyzetének javulásával, de ennek ellenére külön kezelendő probléma a bankok tőkésítése és biztonságos működése, illetve a vállalatok reorganizációja. Más kezelési módot lett volna célszerű alkalmazni, ha a bankok helyzetének javítása a cél, és más, ha a vállalatoké. Ez a felismerés is elősegítette azt, hogy a hitelkonszolidáció után következő konszolidációs lépések már más módon történtek. Ebből a szempontból ma még nem látható világosan, hogy a bankkonszolidációhoz kapcsolódó adóskonszolidációs egyeztetési eljárások milyen eredményt hoznak majd. A konszolidációs folyamat során olyan mechanizmusokra lett volna szükség, amelyek a fejlődőképes vállalati szegmens számára biztosítanak könnyítési lehetőségeket, esélyt a reorganizációra. Ez a vállalati szektor irányából történő közelítés alapvető szempontja. A bankok oldaláról pedig a későbbi hatékony működés feltételeit is meg kellett volna teremteni a feltőkésítéssel együtt. Eltérő mechanizmusoknak lett volna tehát értelme, más-más célok, a bankok feltőkésítése, illetve a perspektívával rendelkező vállalatok reorganizációja érdekében. Ezek a lépések a konszolidációs folyamat során bizonyos mértékig el is különültek egymástól azzal, hogy többlépcsősé vált a konszolidációs folyamat. A problémát az jelentette, hogy a célok is és az elérésükre rendelt eszközök is összekeveredtek. **A bankkonszolidációt, a bankok feltőkésítését a bankokkal szemben támasztott komolyabb követelményekkel összekapcsolva kellett volna végrehajtani, a bankok hosszú távú gazdaságos működését jobban megalapozva és az érintett bankok privatizációját is előkészítve, illetve végrehajtva. Az adóskonszolidációt pedig a bankok helyzetétől teljesen függetlenül csak a vállalatok helyzetéből kiindulva kellett volna működtetni.**²⁶⁷ Ezt azonban sokkal szorosabban kellett volna összekapcsolni az adott vállalat reorganizációjával és privatizációjával. A hitelkonszolidáció egyik feltételnek sem tett eleget. A bank-, illetve az adóskonszolidáció számos hiányossággal, de már ebbe az irányba tett lépésként értelmezhető.

A végrehajtás során a különböző érvényesítendő szempontok keveredtek egymással. Ez akadályozta, hogy konzisztens cél- és eszközrendszer alakuljon ki. **Ennek következményeként nem alakult ki normativitás a konszolidáció során.** Szinte minden lépésen belül voltak ilyen

²⁶⁶Általában a különböző célok egyeztetése érdekében kialakított kompromisszumos megoldások nem feltétlenül jelentik - jelen esetben nem is jelentették - mindkét (vagy akár csak az egyik) cél szempontjából a legkedvezőbb eredményt, az optimális megoldást.

²⁶⁷Függetlenül attól, hogy például mely bankoknál volt adóssága az adott vállalatnak.

vagy olyan oknál fogva a többségtől eltérő kezelési módok.²⁶⁸ Az elhúzódó viták és az időnként jelentkező beavatkozási kényszerek miatt **az egész konszolidációs folyamat tervezése és végrehajtása állandó időzavarban** és kapkodásban **történt meg**. Ez több ízben visszamenőleges intézkedéseket, módosításokat tett szükségessé. Elmaradtak ugyanakkor olyan lépések, amelyek végrehajtásáról határozat született, illetve előkészítési munkák folytak velük kapcsolatban.²⁶⁹ A kapkodás és a végiggondolatlanság eredményeként **szinte minden lépésnél elmaradtak a hatékonyság növekedését valóban megfelelő mértékben biztosító intézkedések.**²⁷⁰ A kapkodás és a végiggondolatlanság eredményeként a különböző intézkedések nem a megfelelő időrendben történtek meg. A különböző lépések, illetve hatásuk időigénye eltérő. Ebben sem érvényesült megfelelő következetesség. A bankok biztonságos működésének szempontja gyors és "látványos" intézkedést igényelt. A művelet időigénye viszont nem nagy, ezért a bankkonszolidáció I. szakasza lett volna első lépésként logikus. Ezt kellett volna, hogy kövesse - folyamatosan - egy kidolgozott eljárásnak megfelelően az adóskonszolidáció a vállalatok reorganizációjával és privatizációjával. Ez lényegesen hosszabb időt igényel, mint egy banki alaptőke-emelés. A folyamat lezárásaként pedig, már komoly feltételeket támasztva a bankokkal szemben is, kerülhetett volna sor a bankkonszolidáció II. szakaszára, figyelembe véve a bankok addigi teljesítményét, az adóskonszolidáció portfóliójavító hatásait, és összekapcsolva a bankok esetében is a privatizációval. A több évig tartó konszolidációs folyamat keretében a lehetséges módszereknek (garanciavállalás, portfóliótisztítás, tőkeemelés) gyakorlatilag mindegyikét alkalmazták, azok egyfajta kombinációja valósult meg. Ez egyáltalán nem volt előre tervezett, amely komoly hiba volt. Ennek oka volt az is, hogy a megoldandó problémák nagyságrendje csak fokozatosan vált nyilvánvalóvá. A kombináció nem volt optimális, számos politikai, szakmai és esetenként személyi motivációjú megközelítés, érdekcsoport lobbyzásának eredményeként, változó nézetek és erőviszonyok következményeként alakult ki.

A szabályozást és a döntéseket nem sikerült oly módon alakítani, hogy a könnyítésekkel együtt a teljesítménykényszer is fennmaradjon. Ennek legkézenfekvőbb módja az lett volna, ha az érintett vállalatok privatizációjára is viszonylag rövid időn belül sor került volna. A hitel-, bank- és adóskonszolidáció egyik kiemelt célja vállalati nézőpontból éppen ez kellett volna, hogy legyen.

²⁶⁸Például a hitelkonszolidációban különböző differenciáló feltételek, ÁVÜ preferencia lista, bankkonszolidáció: OTP kiemelése, adóskonszolidáció: kiemelt nagyvállalatok.

²⁶⁹Hitelkonszolidációs Alap létrehozása, világbanki kölcsön felvétele a vállalati reorganizációhoz.

²⁷⁰Ilyen teljesítménykényszert, és az elvárásokat számonkérhetővé tehető mutatószám-rendszert lehetett volna például kidolgozni a bankkonszolidáció során az újratőkésítési szerződésekhez kapcsolódóan.

A konszolidáció végrehajtása azt a fajta magatartást és gondolkodást erősítette, amely a problémák saját erőfeszítésből történő megoldása helyett elsősorban az előnyök alku során történő megszerzését tartja sikeresnek, hiszen a konszolidáció állami segítséggel a bankmanagementek és a bankok mint intézmények, valamint az érintett vállalatok életét lényegesen megkönnyítette. Korábbi rossz üzleti döntések következményei alól is mentesített az akció, amelyekért persze csak részben voltak felelősek a bankok illetve a vállalatok akkori vezetői. A jól működő bankok számára nem volt lehetséges, hogy részt vegyenek a portfóliórendezésben, így ez számukra kedvezőtlen beavatkozás volt a piaci versenyhelyzetbe. A konszolidáció folyamata olyan bankoknak juttatott forrásokat amelyek gazdálkodása nem volt megfelelően prudens az azt megelőző években. Ez további felelőtlen hitelezéshez teremtheti meg a lehetőséget és a szándékot. Felidézi a veszélyét, hogy újra és újra mentési akciók során forrásokhoz lehet jutni, így nincs kényszer arra, hogy a bankok hitelezésüket és egész gazdálkodásukat kellő szigorral folytassák.²⁷¹ A vállalkozói szféra hitelelengedésekhez jutott. Ez minden esetben kedvezőtlenül érinti az általános fizetési fegyelmet. Magyarországon is ez történt a bankok tapasztalatai szerint. A vállalatok egy részénél a management a konszolidáció idején sokkal nagyobb energiát fektetett be a központi szervekkel folytatott alkudozásba, mint vállalataik gazdálkodásának javításába. A konszolidáció áttételeken keresztül végeredményben a nem hatékonyan működő vállalatok és bankok felé csoportosított át jövedelmeket a hatékonyan gazdálkodóktól.

A konszolidációs folyamat során vállalt költségvetési teher mértéke igen nagy. Ennek egyik oka, hogy nem készült átfogó költség- és hatásvizsgálat a konszolidáció menetére. Számítások gyakorlatilag csak két vonatkozásban készültek. Mekkora tőkejuttatásra van szüksége az egyes bankoknak bizonyos tőkeszintek elérésére? A különböző nagyságrendű kötvénykibocsátások milyen mértékben növelik az államadósságot és mekkora kamatterhet jelentenek az egyes években a költségvetés számára?

Az egész konszolidációs folyamatban az állam szerepvállalása túlzott mértékű volt, és ez teret engedett a nem nyilvános alkumechanizmusoknak. Ennek világos bizonyítéka, hogy az adóskonszolidáció során az állami vagyongazdálkodók sokkal "puhább" magatartást tanúsítottak, mint a bankok.

²⁷¹1994 és 1995 folyamán a konszolidáció során kapott konszolidációs kötvény állomány felhasználásával a konszolidált bankok nagymértékben tisztították meg mérlegeiket rossz hitelek leírásával. Ennek eredményeként a bankok portfóliójának minősége szükségszerűen jelentősen javult. E - pozitív - folyamat mellett viszont nem állapítható meg, hogy a bankok új hitelkihelyezéseinek minősége milyen volt az elmúlt 1-2 évben.

A konszolidációs folyamat egésze, annak legfontosabb szabályai, alapelvei, a költségvetési tehervállalás mértéke és módja **mindenképpen egy konszolidációs törvény megalkotását igényelte volna**. Ez nem történt meg. A gazdasági akció nagyságrendje, a költségvetési források felhasználása önmagában is szükségessé tette volna egy ilyen törvény megszületését. Azt, hogy ilyen törvény nem született, tulajdonképpen semmilyen szakmai megfontolás nem indokolja. Az sem, hogy előre nem lehetett látni, milyen nagy összegű költségvetési tehervállalást jelent majd a konszolidációs folyamat, mert már első lépése is önmagában elegendő lett volna ahhoz, hogy törvényi szintű szabályozást tegyen szükségessé.

A konszolidációs folyamat végleges és egységes értékelésének hiányát, annak kiforratlanságát mutatja, hogy míg ma már szinte senki nem vitatja a konszolidáció szükségességét, addig összesen három különböző szervezet folytatott vizsgálatot a konszolidáció kapcsán.²⁷² A végleges és megalapozott értékelés már csak amiatt is várat magára, mert a konszolidációs folyamat szükségessége, az állami beavatkozás mértéke csak a gazdaságpolitika egészével összefüggésben értékelhető. A konszolidációs folyamat tulajdonképpen a transzformációs válságra és a Magyarországon alkalmazott törvényi-intézményi "mikrogazdasági" sokterápiára adott válasz, annak költsége volt. **Ennek megfelelően csak a gazdaságpolitika egészének és a különböző átalakuló gazdaságok által választott utak sikerességének tükrében lehet majd a konszolidáció sikerességét és hatékonyságát megítélni.**

MÁSODIK SZAKASZ (1992-1995)

Az 1992-1995-ös évek sok tekintetben különleges időszaknak számítottak a magyarországi pénzügyi rendszer fejlődésében. A pénzügyi rendszernek lényegesen átalakuló feltételrendszerben, új jelenségekkel szembenézve kellett működniük.

Míg 1987 és 1990 között a bankok hitelezési tevékenysége dinamikusan nőtt, az 1991-1992-es éveket a gazdasági visszaeséssel, a gazdaság szerkezeti átalakulásával, a magas kamatszínvonalal és a nagy hitelezési kockázattal összefüggésben a bankok hitelezési tevékenységének visszafogottabbá válása jellemezte. Az 1992 és 1994 közötti időszak legfontosabb jellemzője a reálgazdaság problémáinak a bankrendszerbe történő begyűrűzése, a bankrendszer gondjainak "nyílttá válása", majd a kialakult válsághelyzet kezelése, rendezése és a részleges stabilizáció volt.

A kétszintű bankrendszer létrehozása után a magyar pénzügyi rendszer látszólag látványosan fejlődött, annak ellenére, hogy a mesterséges létrehozatalból származó problémákat évekig nem sikerült teljes mértékben megoldani.

²⁷²Vizsgálatot folytatott egy parlamenti különbizottság, az Állami Számvevőszék és a Kormányzati Ellenőrzési Iroda.

A magas infláció mellett elérhető "látszólagos" extraprofitok sokáig eltűntették azokat a veszteségeket, amelyek egyrészt a magas üzemelési és fejlesztési költségekből, másrészt abból fakadtak, hogy a szabályozási gyakorlat lehetővé tette a be nem folyt kamatok eredményként történő elszámolását és ebből adó illetve osztalék fizetését. Az 1992-ben megváltozott szabályozási környezet azonban felszínre hozta azokat a lappangó veszteségeket, amelyek korábban is jelen voltak a bankok többségének mérlegében. A bankok folyó évi nyereségképzését is számottevő mértékben befolyásolták a jogi feltételrendszerben bekövetkezett nagy horderejű változások, így a pénzügyi²⁷³, a számviteli²⁷⁴ és a csődtörvény²⁷⁵ szinte egyszerre történő életbe lépése. Ezáltal szűkült a fiktív nyereségkimutatás lehetősége a bankok számára. A reálszférában jelentkező problémák, a csődtörvény hatásmechanizmusa, a pénzügyi törvény által bevezetett követelésminősítési rendszer nyilvánvalóvá tette a bankok rossz portfólióját. E gondok 1992-1993-ban tőke-, forrás- és portfólió problémák formájában jelentkeztek. **Mindezek együttesen azt eredményezték, hogy állami intézkedések váltak szükségessé a gondok enyhítésére: egyrészt a hitelkonszolidációs rendszer kidolgozása, másrészt állami tőkeemelés egyes bankoknál. A gondokat 1995-re sikerült alapvetően, de nem maradéktalanul rendezni.**

1992-ben történt meg lényegében az a változás, hogy a bankok már nem a forrásokért versenyeztek, mint korábban, hanem a fizetőképes hitelfeltevőkért. A bankrendszer jellemzőjévé a likviditásbőség vált. Alapvetően ekkor vált egyre inkább - Kornai János szóhasználatát, terminológiáját kölcsönvéve - mind a bankok ügyfelei, a vállalkozások, mind pedig a bankok számára a puha költségvetési korlát kemény költségvetési korláttá. Ekkoriban válik a bankrendszer erőforráskorlátos rendszerből keresletkorlátossá. Ez az analógia a bankrendszerre csak sajátosan, megkötésekkel alkalmazható, hiszen a bankrendszer sajátos, erőforrás elosztó alrendszere a gazdaságnak. Ennek következményeként éppen maga a kereskedelmi bank az, amely hitelkihelyezései, "outputjai" felett szigorú kontrollt gyakorol.

A pénzügyi rendszer fejlődésének kritikus csomópontjait jól mutatja az a strukturálódás, melynek során 1992-re három, egymástól egyre inkább elkülönülő banki csoport jött létre a korábban is meglévő sajátosságok alapján:

1. A válogatott ügyfélkörrel rendelkező, döntően vegyesbankokból álló pénzügyi intézetek csoportja. Ezeket a bankokat az jellemezte, hogy csak a kifejezetten fizetőképes vállalati körrel tartottak fent üzleti kapcsolatokat, portfóliójukban alacsony a minősített hitelek aránya, igen magas tőkemegfelelési mutatóval rendelkeztek és rendelkeznek.

2. A nagybankok - utódbankok* - csoportja, amely egyre inkább állami segítségnyújtásra szorult. A pénzügyi intézetek e csoportjának kellett elsősorban viselni a gazdaságban keletkező feszültségek terheit, aminek következtében portfóliójuk minősége gyenge volt. Tekintettel arra, hogy a nagybankok tulajdonosai döntően olyan vállalati körből kerültek ki, amelyek maga is súlyos problémákkal küzdött alapvető érdekeltsége a jövedelem (osztalék) bankból való kivonása volt, ezért ez a tulajdonosi kör nem jöhetett szóba a pótlólagos tőkeszükséglet biztosításánál sem.

3. A kis- és középbanki kör, amely döntően magyar tulajdonú pénzügyi intézetekből állt. Ezeknek a bankoknak egy része a korábbi években nem kellő óvatosság mellett folytatott terjeszkedő, piaci részarányt növelő üzletpolitikát, ennek következményeként portfóliójuk erőteljesen leromlott. Kihelyezéseiket jelentős mértékben rövid lejáratú (ezen belül bankközi) forrásokból finanszírozták, így az 1992-ben kialakuló bizalmi válság súlyos likviditási problémákat okozott a bankcsoport egyes tagjainál.

²⁷³A pénzügyi törvény már 1991. december 1-jén hatályba lépett.

²⁷⁴A számviteli törvény 1992. január 1-jén lépett hatályba

²⁷⁵A csődtörvény 1992. január 1-jén lépett életbe

Ezek között a bankcsoportok között a különbségek korábban is megvoltak, az 1992-re bekövetkező minőségi változás abban foglalható össze, hogy a bekövetkezett gazdasági, szabályozási változások egyrészt **sokkal markánsabban közvetítették a reálgazdaság állapotából eredő következményeket.** Másrészt a **szabályozás normatívabbá válása** azt eredményezte, hogy **a korábbi eltérő feltételek miatt kevésbé nyilvánvaló különbségek is sokkal inkább láthatóvá váltak.**²⁷⁶ Korábban „legfeljebb” kisebb vagy nagyobb mértékben voltak nyereségesek a bankok, 1992-től inkább a nyereséges, vagy veszteséges gazdálkodás vált elhatárolódást jellemző tényezővé. 1991-ig sokkal közelebb álltak, sokkal jobban hasonlítottak egymáshoz az egyes kereskedelmi bankok üzletpolitikai törekvései. 1992-től az eltérő lehetőségek és adottságok mellett, az egyre erősödő versenyben nagyobb különbségeknek kell kialakulniuk az egyes bankok üzletpolitikájában, adottságaikhoz sokkal jobban illeszkedő üzletpolitikával tudtak csak sikereket elérni, jövedelmezően gazdálkodni, **sokkal erőteljesebbé váltak a kényszerítő tényezők.** Míg 1991-ig szinte minden kereskedelmi bank üzletpolitikai törekvéseit a növekedés, a saját piaci részesedés növelésének szándéka határozta meg és különbség inkább abban volt, hogy milyen konkrétabb üzletpolitikával, milyen ügyfélkörben, milyen területeken igyekezett az adott bank növekedni, addig **1992-től a sokkal élesebbé váló verseny körülményei között jellemzővé vált a defenzív üzletpolitika, az igen mérsékelt növekedés, egy-egy bank tevékenységének zsugorodása is.**

A piaci struktúra átalakulásának néhány számszerű jellemzője, a fontosabb bankcsoportok helyzetének változása²⁷⁷

Az MNB-ből kivált utódbankok **mérlegfőösszege 1989-ben**²⁷⁸ a bankrendszer teljes mérlegfőösszegének 34 %-át tette ki. Ennél nagyobb, 53% volt az olyan speciális háttérrel rendelkező és viszonylag korán létrejövő bankok piaci részaránya, amelyek nem a „nulláról” kezdtek el építkezni.²⁷⁹ Az aktív - tehát nem csupán minimális üzleti tevékenységet felmutató - vegyesbankok piaci részesedése mintegy 7% volt. **1995** végére az utódbankok piaci részaránya 19%-ra esett vissza, miközben a speciális háttérű bankok 50%-os piaci részesedése gyakorlatilag piaci pozíciójuk megőrzését jelentette. Az aktív vegyesbankok részaránya ekkora már 22%-ra nőtt, tehát meghaladta az utódbankokét.²⁸⁰

²⁷⁶A normatív szabályokhoz való alkalmazkodás főként „áthúzó” hatások miatt a bankrendszer tagjai egy jelentős részének komoly nehézséget okozott. Ilyen normatív előírás volt például a tőkeegfelelési mutatóra és a nagyhitelekre vonatkozó szabályozás.

²⁷⁷Jancsó: Bankcsoportok Magyarországon.

²⁷⁸E számításoknál az 1995 végi állapotokból indultam ki az egyes bankok csoportba sorolásánál, és 1987 helyett 1989-et tekintem induló bázisnak amikor már elkezdődött a bankcsoportok kialakulása, szemben 1987-tel, amikor az igen alacsony induló bázis bizonyos mértékig torzítaná a számításokat.

²⁷⁹Például az OTP, Postabank, MKB, ÁÉB, Ibusz Bank, Takarékbank.

²⁸⁰Az elemzésből, pontosabban az elemzett bankcsoportokból, itt kihagytam a belföldi kis- és középbankokat, a működésük kezdetén lévő vegyesbankokat és a nem szűken vett kereskedelmi banki tevékenységet folytató pénzügyintézeteket, a szakosított pénzügyintézeteket.

E piaci átrendeződés úgy zajlott le, hogy - nem teljes egészében, de döntő mértékben a vállalkozói piacon vesztek teret az utódbankok, az aktív vegyesbankok rovására. A speciális háttérű bankok csoportja elsősorban annak köszönheti stabil piaci pozícióját, hogy a magjukat alkotó bankok megőrizték a lakossági piacon meglévő szinte oligopolisztikus jellegű pozícióikat.

A **vállalkozói** betétek piacán 58,7%-ról 30,9%-ra, a vállalkozói hitelek piacán 68%-ról 25,8%-ra csökkent az utódbankok piaci részaránya, miközben az az aktív vegyesbankok 5,2%-ról 36,3%-ra, illetve 5,8%-ról 32%-ra tudták növelni piaci jelenlétüket. A speciális háttérű bankok piaci helyzetében eközben inkább egyfajta átrendeződés zajlik le. A vállalkozói betétek piacán 30,7%-ról 23,8%-ra esik piaci részarányuk, miközben a hitelezés piacán 18,7%-ról 30,9%-ra emelkedik.

A **lakossági** betétgyűjtésben a speciális háttérű bankok piaci pozíciójának lassú erodálódása figyelhető meg, részarányuk 99,5%-ról 84%-ra csökken, és hasonló folyamat zajlott le a hitelezésben is, hiszen 99,6%-ról 88%-ra csökkent részesedésük. Eközben az utódbankok és az aktív vegyesbankok is fokozatosan növelték részvételüket mind a forrásgyűjtésben, mind a hitelezésben. Miközben mindkét téren szinte a nulláról indultak, addig 1995 végére a lakosságtól származó források gyűjtésében észrevehető mértékű piaci szerepre tettek szert, addig a lakossági hitelezés egyik bankcsoportnál sem vált számottevővé. Az utódbankok a lakossági betétállomány 0,3%-ról 8%-ra növelték részarányukat, míg az aktív vegyesbankok gyakorlatilag nulláról 3%-ra. A lakossági hitelezésben az utódbankok részesedése az elemzett időszakban folyamatosan 1% alatt maradt, míg az aktív vegyesbankoké nulláról indulva 1,7%-ra nőtt.

Mindezek a piaci változások mintegy összhangban voltak a bankok tőkehelyzetének alakulásával is. Az utódbankok **saját tőkéje** 1989 és 1995 között a feltőkésítés ellenére is mintegy kétharmadára csökkent. A speciális háttérű bankok ez idő alatt háromszorosára tudták növelni saját tőkéjüket, a - szám szerint persze bővülő - aktív vegyesbankok viszont nyolcszorosára.

Az üzleti aktivitás és a tőkehelyzet által meghatározott, kockázati szintet jellemző **tőkeáttétel 1993 és 1995** között minden értékelt bankcsoport esetében csökkent. Az utódbankok mutatója 59-ről 15%-ra csökkent. A speciális háttérű bankok esetében 23-ről 19%-ra csökkent a tőkeáttétel, míg az aktív vegyesbankok mutatója mérsékelten, 7-ről 9-re emelkedett. Tehát - legalábbis nagyjából a bankrendszer konszolidációs időszakában - az utódbankok működésének kockázati szintje igen magas szintről meredeken esett, még mindig igen magas mértékre, addig a speciális háttérű bankok esetében mértékelt csökkenés következett be, de még mind a két bankcsoport tagjainak jóval magasabb volt a működési kockázata, mind az enyhén emelkedő és jóval alacsonyabb tőkeáttételű aktív vegyesbankoké.

Ugyanezen időszakban - az adózott eredmény változását is bekapcsolva - az utódbankok **ROA** mutatója -17,8%-ról 0,86-ra emelkedik, és mérsékeltebben, de javul a speciális háttérű bankok mutatója is, mégpedig -0,51-ről 0,72-re. Az aktív vegyesbankok mutatója ez idő alatt lényegesen magasabb és tovább emelkedik, 2,57%-ról 3,59%-ra. Lényegében hasonló jövedelmezőség alakulást mutatnak a **ROE** mutatók is. Az utódbankok mutatója a szinte teljes tőkevesztést jelző -91,3%-ról emelkedik fokozatosan 15,2%-ig, miközben a speciális háttérű bankok tőkearányos eredménye is mérsékeltebb javuláson megy keresztül, amely -10,7%-ról 16,3%-ra emelkedik. Eközben az aktív vegyesbankok tőkearányos jövedelmezősége lényegesen magasabb volt, és tovább emelkedett, 23,5%-ról 48%-ra.

A markánsabbá váló különbségek ellenére is voltak természetesen komoly hasonlóságok a bankok működésében. 1992-1993-ban lényegében az összes Magyarországon működő pénzügyintézet üzletpolitikáját **a gazdaságban tapasztalható kedvezőtlen folyamatokhoz való alkalmazkodás határozta meg**. Ez többnyire a korábbinál óvatosabb hitelezői magatartásban, az

aktivitás visszafogásában nyilvánult meg. Azonban a visszafogott aktivitás is a jövedelmezőség fokozatos romlásához vezetett.²⁸¹

1994-1995-öt már egyre inkább a stabilizálódás, a konszolidációs folyamat során kapott források segítségével a bankok mérlegeinek kitisztítása, a rossz és behajthatatlanná vált követelések eladása, illetve leírása jellemezte. A konszolidációra nem szoruló bankok pedig többségükben jelentős piaci térnyerésre voltak képesek ebben az időszakban, és ekkor is meg tudták őrizni nyereségességüket.

A BANKRENDSZER HELYZETÉNEK LEGFONTOSABB JELLEMZŐI 1995 VÉGÉN

A pénzügyi rendszer helyzetének legfontosabb jellemzője, hogy 1995-ben már érzékelhetővé váltak a javulás jelei. **E javulás azonban nem volt teljes és maradéktalan. Míg a korábbi évekre az átfogó jellegű állami válságkezelő akciók voltak jellemzőek, addig 1995-ben már egyedi, testre szabott, a korábbi intézkedéseket kiegészítő akciók elegendőnek bizonyultak.**

A fontosabb **pozitív tényezők** a következők:

1. A korábbi évek tendenciájával ellentétben 1995 és 1996 fordulójára jelentős mértékben csökkent a piaci szereplők száma, megkezdődött a bankpiac koncentrációja, tisztulása bár ez a folyamat eddig alapvetően nem üzleti alapú indíttatású, hanem állami tulajdonosi döntések következménye volt. Az állami tulajdonosi szerepből történő visszavonulás nagy ütemben halad, két nagybank privatizációjára is sor került 1995-ben. Ezekkel a lépésekkel az év végére 40% alá csökkent a közvetlen állami tulajdon részaránya a bankrendszer összesített jegyzett tőkéjéből. A vállalati piacon - alapvetően néhány száz jó hitelképességű nagyvállalat finanszírozásában és kiszolgálásában - 1995 végére igen éles verseny alakult ki.

2. A korábbi évekhez képest jelentős mértékben nőtt a bankrendszer, az egyes bankok nyeresége, jövedelmezősége. A bankrendszer egészének adózott eredménye egy év alatt több mint

²⁸¹A szűkülő üzleti eredmény egyre több pénzügyi intézet esetében nem nyújtott fedezetet a romló portfólió miatti céltartalék megképzésére. Egyes bankoknál a pénzügyi alaptevékenység jövedelme még az általános üzleti költségek fedezésére is alig volt elegendő.

két és félszeresére nőtt. A bankoknak egyhatoda volt csak veszteséges, és e bankok között nem volt meghatározó piaci súlyú pénzügyintézet.

3. Lényegesen javult a bankrendszer likviditási helyzete. Egyedi intézkedésekre csak az év első hónapjaiban, a likviditásszűkével jellemezhető időszakban volt szükség. A potenciálisan tartós likviditási nehézségekkel küzdő bankok helyzetét sikerült megnyugtató módon rendezni.

4. Erőteljes javulás következett be 1995-ben a konszolidált bankok portfóliójának, kihelyezéseinek minőségében és a kihelyezés-állomány minőségét várhatóan már nem a korábbi évek folyamatainak áthúzódó hatásai határozzák meg. Az új céltartalékképzési igény 1995-ben az előző évekhez képest csökkent.

5. A bankrendszer egészének tőkeellátottsága összességében rendezettnek tekinthető és a korábban konszolidálásra szoruló bankok tőkehelyzete is javult olyan mértékig, hogy a szabályozás által minimálisan előírt szintnek megfelelnek. A bankok többségének pedig - amelyek a bankrendszer meghatározó piaci hányadát birtokolják - jelentősen magasabb a tőkemegfelelési mutatója a minimálisan szükségesnél.

6. A konszolidáció feltőkésítési szakasza lezárult, s ezzel együtt, illetve ennek folytatásaként a bankok konszolidációs programokat, szervezeti átalakításokat, létszámracionalizálást, mérleg tisztítást hajtottak végre. Mind több bank jutott el a privatizáció, illetve annak közvetlen előkészítését jelentő szakaszba.

Az említett kedvező jelenségeket azonban több ok miatt csak óvatosan szabad értékelni:

1. A bankrendszer jövedelmezőségének javulásában szerepet játszottak olyan egyszeri, nem a banki üzleti tevékenységből eredő tényezők is, amelyekre tartósan nem lehet számítani. Ilyen például egyes bankoknál a konszolidáció során kapott források felhasználása révén végbemenő céltartalék felszabadítás. A bankrendszer egésze még nem volt képes az inflációt meghaladó jövedelmezőségre, így tőkét nem tudta megőrizni.

2. A bankok likviditási helyzetében bekövetkező javulás mögött elsősorban a makrogazdasági helyzetben és a monetáris politikában bekövetkező változás állt, nem pedig a bankok tartós forrásszerző képességének ugrásszerű javulása.

3. A portfólió, a kihelyezés állomány összetételének minőségében bekövetkező pozitív változás döntően a konszolidáció révén megképzett tartalékok felhasználásával történt. A konszolidált bankok minősített állománya azonban még mindig magas, ami további

portfóliótisztítást tesz szükségessé. Ez önmagában nem jelent problémát, hiszen a szükséges céltartalék állomány jelentős része megképzésre került, kérdés hogy a kihelyezésállományból a továbbiakban milyen arányú lesz a nem problémamentes állomány. A bankrendszer befektetéseinek átlagos jövedelmezősége alacsony volt. Egyes bankok relatíve drága forrásból finanszírozzák rossz megtérülésű befektetéseiket, amely egyrészt rontotta az érintett bankok jövedelmezőségét, másrészt forrásokat kötött le "improduktív" módon.

4. A tőkehelyzet javulásában szerepet játszott a belső tőkeakkumuláció is, de meghatározó jelentőségű volt, hogy a bankok jelentős mértékben növelték (üzleti megfontolásból, illetve a szabályozás hatására) kockázatmentes - a tőkemegfelelés számításakor 0 súlyozású - kihelyezéseiket, a költségvetés finanszírozását és a jegybanki betételhelyezést, amelyet szintén főként az 1995. év makrogazdasági és monetáris politikai feltételek tettek átmenetileg kedvezővé. Az ilyen kihelyezések hozamának visszaesése arra ösztönözheti a pénzügyintézeteket, hogy ismét a kockázatosabb kihelyezéseket részesítsék előnyben.

5. Bár a konszolidáció tőkeemeléssel szakasza befejeződött, de egyedi lépésekkel a konszolidáció tovább folytatódott 1995-ben, sőt 1996-ban is. Az érintett bankok részére nyújtott garanciavállalásokkal sikerült elérni azok stabilizálódását. Azokban az esetekben amikor erre nem volt mód, a bankok piacról való kivezetésére került sor. A hatékonyan működő magántulajdonú kereskedelmi bankrendszer kialakulása érdekében további privatizációs lépésekre van szükség, még mintegy tíz állami tulajdonban lévő bank esetében. A privatizáció sikertelensége az érintett bankoknál valószínűleg további tőke- és piacvesztést eredményezne.

6. A kis- és középméretű, valamint az újonnan induló vállalkozások finanszírozásának eszközrendszerét nem sikerült továbbfejleszteni. E piaci szegmenst a bankok több mint háromnegyede kizárta tevékenységi köréből.

Fennmaradtak tehát a bankrendszer működésében olyan kockázati tényezők, illetve adottságok, amelyek további állami tulajdonosi lépéseket tehetnek szükségessé kedvezőtlenül alakuló külső körülmények esetén.

* * *

Az 1987-től 1995-ig tartó időszak a magyar gazdaság - és ezen belül a bankrendszer - történetének egyik különleges időszaka. Az elmúlt kilenc év legjellegzetesebb sajátossága a gyors és mélyreható átalakulás volt. Igaz ez a gazdaság egészére, amely ezekben az években tette meg a legfontosabb lépéseket a szocialista tervgazdaságból a modern piacgazdasággá történő átalakulás útján. Igaz ez a pénzügyi közvetítő rendszerre és szűkebb értelemben a bankrendszerre is. 1995-

ben nagy valószínűséggel lezárult a bankrendszerben az átmenet időszaka. Minden esély megvan arra, hogy 1996-tól kezdődően a bankrendszer "normál" fejlődési pályára álljon. Az elmúlt kilenc esztendő elegendőnek bizonyult a kétszintű bankrendszer létrehozásához és az ebből eredő nehézségek, kezdeti gyermekbetegségek, problémák végleges felszámolásához. Ebben az időszakban történt meg a piacváltásból és a gazdasági visszaesésből eredő veszteségek felhalmozódása a bankoknál, a bankok tőkevesztése, majd a veszteségek miatt szükséges konszolidáció. 1994-1995-ben nagyjából megtörtént az átmenet során felhalmozódott rossz hitelek leírása és a bankok portfóliójának rendbetétele. Ebben a két évben a bankrendszer már újra nyereségesé vált. Lényeges átalakuláson ment keresztül a bankrendszer szerkezete, amelynek alakulását már jelentős mértékben a piaci verseny hatására végbemenő folyamatok határozzák meg. Ennek jelei - bár még csak áttételesen - az éppen 1995-ben megszorított szervezeti átalakulások, több fúzió, felszámolás. 1995-ben lényegében elindult a pénzügyi szektor működését szabályozó törvények újragondolása annak érdekében, hogy e törvények konformak legyenek az EU szabályozásával. Nagy előrelépés történt a korábban állami tulajdonban lévő bankok magánkézbe adásában. Privatizálásra került a legnagyobb magyar kereskedelmi bank, és az egykor az MNB-ből kivált bankok egyike.

Az átmeneti időszak lezárulásával - amelyet a sajátos körülmények miatt egy történeti léptékben gyors felzárkózás jellemzett - a bankrendszer további fejlődése valószínűleg sok tekintetben el fog térni az eddigitől. Várható azonban, hogy a gyors átalakulás és fejlődés - bár más okok miatt, de - továbbra is jellemzője lesz a magyar bankrendszernek. A magyar gazdaságnak és a bankrendszernek a világgazdaságba illetve a nemzetközi pénzügyi rendszerbe való integrálódásával a pénzügyi rendszer a korábbinál fokozottabb mértékben lesz kitéve a nemzetközi "környezetből" eredő hatásoknak. Világszerte gyors változások zajlanak a bankszektorban, a nemzetközi pénz- és tőkepiacokon. Ezek hatására a magyar bankrendszerben is további erőteljes fejlődés prognosztizálható.

FÜGGELÉK

*A BANKRENDSZER FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY ÉRDEKES VONATKOZÁSA*²⁸²

*A pénzüintézetek működésének néhány problémája*²⁸³

A pénzüintézetek általában rendelkeztek írott szabályzatokkal a különböző banki gazdálkodási területekre vonatkozóan (hitelezési, szervezeti és működési, hatásköri szabályozások), de azok nem minden esetben voltak áttekinthetőek a gyakori módosítások miatt. Ezeket a módosítási igényeket általában a gyors változásokhoz való alkalmazkodási igény, az újonnan létrehozott szabályozások menetközbeni korrekciójának szükségessége váltja ki, illetve váltotta ki. Ilyen jelentős mértékű korrekciós igény volt például a banki minősítési rendszerekre vonatkozóan a pénzüintézeti törvény és a bankfelügyeleti előírások változása 1993 végén. Hasonló hatással volt egy-egy bank teljes szabályzati rendszerére a számítástechnikai-informatikai rendszer átalakítása is. Gondot jelentett, hogy nem minden esetben voltak **egységesek a szabályozások**.²⁸⁴

Komoly problémát jelentett a központi, belső hitel- és adósnilyvántartások hiánya. Természetesen ez a probléma csak a viszonylag nagy ügyfélkörrel és hitelállománnyal rendelkező bankoknál volt súlyos, amelyek fiókhálózattal rendelkeztek. Azoknál a bankoknál, amelyeknek a nemzetközi bankműveletek és a bankközi pénzüpiac a legfontosabb működési területük, kevésbé súlyos gond a belső hitel- és adósnilyvántartás rossz működése, főként pedig lényegesen könnyebben megoldható feladat működtetésük. A belső hitelyilyvántartás hiánya miatt előfordult a múltban olyan eset is, hogy egy adott banknak ugyanabban a városban lévő fiókjainál tudott az adott vállalkozó azonos időpontban több hitelt is felvenni. E belső problémák következménye az, hogy mindaddig, amíg a központi bankközi hitel- és adósnilyvántartó rendszer teljes egészében el nem készül, addig nehezen lehet megakadályozni, hogy egyes vállalkozói csoportok, ügyfelek hitelképességi limitüket jelentősen túllépve vegyenek fel hiteleket akár olyan esetekben is, amikor e hiteleket eleve nincs szándékukban visszafizetni. Ez ellen a helyzet ellen csak oly módon tudtak a bankok védekezni, hogy egyéni módszereket alkalmaztak, (Ilyen például a fedezetekkel történő túlbiztosítás) amelyek gátolják a normális hitelezési mechanizmust, hiszen a bankoknak túlzottan szigorú lépéseket kell tenniük annak a hiányosságnak a túlkompenzálására, amelyet az adott ügyfelek hitelpozíciójának nem ismerete jelent.

²⁸²E fejezet a kereskedelmi bankok és szakosított pénzüintézetek gazdálkodásának, belső működésének fejlődését, üzletpolitikájuk átalakulását, tevékenységük néhány sajátosságát igyekszik bemutatni, a jelentkező problémákkal és a leglényegesebb "külső" befolyásoló - például az üzletpolitikára ható - tényezőkkel együtt. Ezek a szempontok érdekes adalékként szolgálnak, és árnyaltabbá teszik azt a képet, amelyet a bankrendszer átalakulásáról, főként az 1991 és 1993 közötti időszakról alkothatunk. E fejezet tehát időrendben és teljeskörűen nem tekinti át a bankok üzletpolitikáját, tevékenységét erőteljesen befolyásoló gazdasági folyamatokat, de van néhány olyan korábban nem tárgyalt sajátosság, amelyeket érdemes a bankok tevékenységével összekötve kissé részletesebben tárgyalni.

²⁸³**E problémák, gondok bizonyos mértékig általánosíthatók, természetesen azonban a pénzüintézeti szektor kedvezőtlenebb helyzetben lévő, több problémával küzdő, rosszabbul működő bankjaira voltak jellemzőek.** Ezek főként az állami tulajdonban lévő bankok voltak. Leginkább az 1991-1993-as évek állapotaira és az azt megelőző időszakra voltak jellemzőek a felsorolt problémák, azóta jelentős javulás következett be.

²⁸⁴Az 1993. évi helyszíni jegybanki ellenőrzések során és a jelzőrendszer működése kapcsán szerzett tapasztalatok.

Előfordult a hitelképesség vizsgálata, adóminősítés nélküli hitelezés, kérelem nélkül, vagy csak formális kérelem alapján történő hitelfolyósítás. Tipikus példa, hogy a hitel célját nem vizsgálták a bankok, illetve kis alaptőkéjű vállalkozásoknak jelentős összegű hiteleket folyósítottak. Ugyancsak jellemző hiba volt a közgazdaságilag megalapozatlan hitelprolongáció. Nem egy esetben előfordult, hogy a hitelfedezetek vizsgálata nem történt meg, vagy nem elég körültekintően. A kérelmek dokumentáltságának hiányosságai, nem megfelelő volta is jellegzetes hibák közé volt sorolható. A bankok fiókjaira általában a "lazább", gondatlanabb ügymenet volt a jellemző. Előfordultak hitelezési limit túllépéset jelentő ügyletek, a központ engedélye nélküli garanciavállalás, váltóbefogadás, az előírt kamatkondíciók figyelmen kívül hagyása. A portfóliók minősítésében tipikus hiba a kamatkövetelések, a váltókövetelések minősítésének elmulasztása volt. Előfordult, hogy fizetési nehézségek miatt lejárt hitel prolongálása után a hitel problémamentesként lett minősítve.²⁸⁵ **E gondok főként azzal függtek össze, hogy 1987-ben az akkor létrejött bankok természetesen nem csak az ügyfeleket és a hitelállományokat örökölték meg, hanem a működés belső feltételeit is. Az expanzív mennyiségi fejlődés - amely 1990-1991-ig jellemezte a bankokat - azzal a következménnyel járt, hogy a bankok többsége nem fordított kellő figyelmet a back office tevékenységek megfelelő mértékű, a front office* tevékenységekkel párhuzamos fejlesztésére.**

A verseny és az együttműködés problémái a bankok között

A versenyszabályozás tekintetében két törvénynek van jelentősége: a versenytörvénynek és a pénzügyi törvénynek. Nem mindig piaci eszközökkel folyt (folyik) a piaci harc a bankok között, ezért szükség lett volna (lenne) egy valódi súllyal rendelkező versenytanácsra, vagy a versenytörvény módosításával a bankokra vonatkozó sajátosabb szabályozás kialakítására. A bankok között a csődtörvény hatályba lépése utáni időszakban nem igazán volt együttműködés a csőd eljárások esetén, pedig általában nem egy, hanem több pénzügyi intézet is "beragadt" egy-egy rossz üzletben. Így a versenyt az elkerülhetetlen veszteségek elosztása jelentette. A banki egyeztetésekben, amelyben a "beragadt" hitelek megmentése volt a cél, ott volt esélye az együttműködésnek, ahol hasonló nagyságrendűek voltak az egyes bankok befagyott hitelei, így mindenki hasonlóan kényszerhelyzetben volt. A korábbi kedvezőtlen helyzet egy-két év alatt megváltozott, a bankok közötti együttműködés lényegesen javult és egyre gyakoribbakká váltak a csődmegelőző tárgyalások és közös hitelprolongációk is. Részben a Bankszövetség tevékenységének eredményeként a bankok együttműködése kifelé, az MNB, az ÁBF, stb. felé jónak, sikeresnek volt mondható a bankok szempontjából. Nem igaz ez azonban a bankok egymás közötti együttműködésére, amely a bankok vezetőinek személyes kapcsolataitól erősen függött (és függ). Amely bankok esetében ezzel nincs probléma, ott nincs gond a bankok közötti információáramlással, és nincs gond a közös ügyekben történő megegyezésekkel. A bankközi információs rendszer esetében pedig az egyes bankok saját rendszereinek fejletlensége is okoz problémákat. A bankközi együttműködésnek egy fontos területe lehetne, hogy a bankok az ügyfelekről és saját magukról hiteles és pontos - a jelenleginél bővebb - információkat adjanak. A szindikált hitelek területén 1992 óta elindult a fejlődés, ma már vannak ilyen hitelek, de a magyar bankok bonitásvizsgálata igencsak eltér egymástól, s részben emiatt is nagyon eltér a kockázatérzékenységük és fedezetigényük is. Ezeket pedig nehéz összeegyeztetni, így nehezen terjednek a szindikált hitelek. Játékelméleti megközelítés szerint olyan területeken lehet eredményt elérni a bankok közötti együttműködésben, ahol a "nyereményalap" nagysága változó. Ilyen területek lehetnek a csőd eljárások során történő egyeztetések, a bankközi információcsere, a törvény előkészítésekben való közreműködés, a konzorciális hitelezés. Azokban az esetekben azonban, ahol a nyereményalap változatlan, tehát arról van szó, hogy ezt vagy azt a terméket, szolgáltatást ki nyújtja, nem lehet semmiféle együttműködést feltételezni. Kiszámítható viselkedésre tiszta érdekviszonyok mellett lehet számítani. Korábban Magyarországon azonban, mivel a tulajdoni viszonyok nem minden esetben, illetve banknál voltak rendezettek, ezért a döntéseket hozó bankmanagementektől sem feltétlenül lehetett teljes egészében kiszámítható viselkedést várni. Nem egy esetben előfordult, hogy az államot mint tulajdonost képviselő intézmény(ek) nem állított egyértelmű és azonos követelményeket a bank vezetése elé. Ez a helyzet a privatizáció előrehaladásával változóban van.

A bankok szolgáltatási színvonalával kapcsolatos legfontosabb gondok

²⁸⁵Az 1993. évi helyszíni jegybanki ellenőrzések során és a jelzőrendszer működése kapcsán szerzett tapasztalatok.

A magyar bankrendszer, az 1987 óta megindult folyamatos reformok eredményeként 1995-ben - és ma is - kétségkívül fejlettebb volt, mint bármely ún. átalakuló gazdaság bankrendszere. Fejlettsége, szolgáltatási színvonala azonban ma még elmarad mind a fejlett pénzügyi rendszerrel rendelkező országok színvonala, mind pedig az átalakuló magyar gazdaság igényei mögött. Ennek oka, hogy a korábbi tervgazdasági rendszerben a modern pénzügyi szolgáltatások és eljárások iránti igény éppen a gazdaság alacsony fokú monetarizáltsága, nem monetáris-pénzügyi jellegű irányítása miatt szintén igen alacsony volt, a pénzügyi szektor a gazdaság egyéb szektoraihoz képest viszonylag alulfejlett volt. A gazdasági átalakulás időszakában nagyságrendileg megnövekedett a pénzügyi szolgáltatások iránt kereslettel jelentkező különféle méretű és jellegű vállalkozások száma, és a kereslet ilyen dinamikus növekedésével a pénzügyi szféra a gyors fejlődés ellenére sem tudott lépést tartani. Az alacsony szolgáltatási színvonal okai részben a technikai fejletlenségre, részben a szakemberhiányra voltak visszavezethetők. Viszonylag sok bank működik, ugyanakkor még mindig aránylag kevés a jól felszerelt, modern bankfiók. Különösen 1994-ig volt lassú a különféle pénzáttalások és fizetési megbízások teljesítése. Sem a vállalati, sem a lakossági ügyfelek nem találták meg mindig az általuk igényelt szolgáltatást. Ennek következtében a jó minőségű és gyors szolgáltatásokért az ügyfelek kénytelenek (voltak) magas árat fizetni. Gondot jelentett, hogy még 1995-ben is **kifejezetten kevés pénzügyi szolgáltatást - tömeges, retail jelleggel - lakossági bankszolgáltatásokkal, a kínált termékek ennek megfelelően szinte csak szabványtermékekből álltak.** A vállalati ügyfelek számára kínált kereskedelmi banki termékek is többnyire csak az alapvető termékekre korlátozódtak. Kevés bank nyújtotta a fejlett szolgáltatások teljes körét olyan területeken, mint például a projektfinanszírozás, nemzetközi lízingek, szindikált kölcsönök, devizaügyletek. Ez részben annak a következménye, hogy csak kevés - illetve kis súlyú - magyar bank integrálódott nemzetközi hálózatokba, részben pedig annak, hogy a magyar kereskedelmi bankrendszer fiatal. A Magyarországon eddig (főként egy-két éve) megtelepedő vegyes vagy külföldi tulajdonú pénzügyi intézetek zöme igen óvatos üzletpolitikát folytatott és csak néhány üzletágban tevékenykedik kezdetben. Elsősorban az anyabank otthoni ügyfeleit, illetve annak magyarországi leányvállalatait szolgálják ki. A szolgáltatási színvonal problémái tehát jelentős részben bankrendszer strukturális problémáiból eredtek. Természetesen e területen is van fokozatos és folyamatos fejlődés, nem utolsósorban amiatt is, mert a vegyesbankok egy részének változik, illetve megváltozott az üzleti stratégiája. Nem csupán kiegészítő tevékenységnek tekintik ma már a magyar piacon való működést, az anyabank ügyfeleinek kiszolgálása mellett, hanem egyre inkább ettől függetlenül is töreksenek piaci térnyerésre. **Ezek a pozitív változások azonban csak 1994-től, de főként 1995-től érzékelhetőek érdemben.**

Az 1991 és 1993 közötti átmeneti időszak néhány sajátos vonatkozása²⁸⁶

Az 1992. év a pénzügyi intézetek számára az új törvények - mindenképp a pénzügyi, a számviteli és a csődtörvény - előírásaihoz, (valamint a részben ezeknek a jogi-szabályozásbeli feltételek megváltozása következményeként megváltozó piaci helyzethez) való alkalmazkodás jegyében telt el. A csőd- és felszámolási eljárásokról szóló törvény felszínre hozta, nyíltá tette a reálgazdaság problémáit. A vállalkozói szféra rosszabbodó fizetési helyzete a banki portfóliók jelentős romlását okozta. A pénzügyi törvény, és az ehhez kapcsolódó új, szigorúbb bankfelügyeleti hitelminősítési előírás pedig erőteljesen megnövelte a bankok kockázati céltartalék képzési kötelezettségét. A bankrendszernek a fent említettek miatt felszínre kerülő problémáit tovább élezték az 1992 során bekövetkező bankcsődök. A vállalati szférával szembeni szigorúbb hitelezési magatartással együtt a bankok az egymásnak nyújtott hiteleket is szigorúbban bírálták el.

A monetáris politika jelzéseire, az infláció csökkenésére a bankrendszer késve reagált, emiatt is veszteségeket szenvedett el. Az alkalmazkodás útja a forrásköltségek erőteljes csökkentése, a kamatrés növelése és a nagymértékben szigorodó kihelyezési politika volt. A bankok forrásköltségeiket (betéti kamatok, értékpapírokra fizetett kamatok, stb.) csak 1992 tavaszán-nyarán kezdték el erőteljesen csökkenteni. A bankoknak az év első felében képződött eredményét erőteljesen rontotta, hogy például még a II. negyedévig a különféle fix kamatozású és viszonylag hosszú lejáratú értékpapírokra igen magas kamatokot fizettek. Ezután egyes értékpapírok forgalmazását megszüntették, illetve kamataikat csökkentették. A kamatok erőteljes csökkenése viszonylag későn következett be, így emiatt a bankok forrásköltsége is csak viszonylag későn csökkent. Az év vége felé egyfajta "túlreagálás"

²⁸⁶Az 1988-tól 1995-ig - így az 1991 és 1993 közötti években - zajló folyamatokat jól jellemzi a vállalkozói hitel- és betéti kamatlábak alakulása. Ezeket az adatokat a Melléklet 6. sz. táblázata tartalmazza.

következett be, a pénzintézetek veszteségeik ellensúlyozására továbbra is - az infláció mérséklődésénél nagyobb ütemben - erőteljesen csökkentették kamataikat. A bankközi pénzpiac forgalma a banksődök után átmenetileg "befagyott", az indokoltnál nagyobb mértékben csökkent.

A magyar pénzintézetek eredménye jórészt a kamatbevételektől függ, szemben a fejlettebb pénzügyi rendszerrel rendelkező országok bankjaival, amelyeknél már a szolgáltatásokból eredő díj- és jutalékbevételek az eredmény meghatározó tényezői.²⁸⁷ Ez az egyik magyarázata annak, hogy az 1992-ben megváltozó piaci feltételek ellenére a hitelkamatok szintje nem a kívánt mértékben csökkent. A portfóliók minőségének romlása és a szigorúbb céltartalékképzési kötelezettségek ugyanis (mivel más jellegű bevételeik és kiadásaiak hányada viszonylag alacsony) a kamatbevételek maximalizálására, és a kamatkidadások minimalizálására kényszerítették a bankokat. A bankok korábbi magatartása azonban megváltozott, kihelyezési politikájuk jóval óvatosabbá vált, mivel a hitelképes, biztonságosan hitelezhető partnerek száma nagyon lecsökkent. A bankrendszerbe beáramló források, annak következtében egyrészt, hogy a(z) elsősorban lakossági megtakarítások erőteljesen nőttek 1992 folyamán, másrészt megváltoztak a szabályozási feltételek, a bankok részéről igen nehezen kihelyezhetőkké váltak. **Így 1992-ben történt meg lényegében az a változás, hogy a bankok már nem főként a forrásokért versenyeztek, mint korábban hanem elsősorban a fizetőképes hitelfelvevőkért. Ez a folyamat azonban egyrészt a vállalati szféra "kettészakadásához", másrészt a bankoknak egyfajta "csapdahelyzetbe" kerüléséhez vezetett, amelyhez a kialakuló kamatszerkezet is hozzájárult.** 1992-ben az árszínvonal csökkenő ütemben nőtt, de a betéti kamatlábak csak igen késve követték ezt. Így ekkor pozitív reálkamat alakult ki befektetői oldalról. Majd 1992 második felében a betéti kamatlábak gyorsan csökkentek, így az év végére negatív reálkamatláb alakult ki a banki betéteknél. Ugyanakkor erőteljesen megnőtt a kereskedelmi árrés és ennek eredményeként jelentős különbség alakult ki a termelői és a fogyasztói árindex között. **Az árindexek közötti elnyílás megakadályozta, hogy a gazdaság számára megfelelő kamatszerkezet alakuljon ki, hiszen a megtakarításokban döntő szerepet játszó lakosság számára a hozamvárások tekintetében a fogyasztói árindex a mérvadó, de a hitelfelvevő vállalkozások számára a termelői árindex a viszonyítási alap.** A hitelezési oldalról még elfogadható kamatszínvonal - figyelembe véve (lakossági betéteknél) a forrásadót, a jegybanki tartalékolás költségét és a kereskedelmi bankok minimális nyereségigényét, illetve céltartalékképzési kötelezettségét - negatív betéti reálkamatot eredményezett. Ezt a megtakarításokra kedvezőtlen hatást némiképp tompította, hogy a lakosság megtakarítási szándékait nem elsősorban a hozamvárások, hanem a bizonytalanságból eredő tartalékolási törekvések és egyéb, a hozamoktól kevésbé függő tényezők is motiválták. Más oldalról tekintve még az alacsony betéti nominálkamat is, figyelembe véve a pénzügyi közvetítés fent említett költségeit, a hitelfelvevők számára elfogadhatatlanul magas reálkamatot eredményezett, mellyel a befektetések reálhozama nem tudott lépést tartani. Ez a helyzet abba az irányba terelte a bankoknak azon ügyfeleit, amelyek hitelképesek voltak, hogy egyéb, olcsóbb finanszírozási lehetőségeket keressenek. 1992-ben erre már volt is lehetőség, mégpedig közvetlen külföldi devizahitel felvétele révén, leginkább exportbevételekkel rendelkező vállalatok számára. Így egyrészt kialakult egy olyan vállalati kör, amely viszonylag tőkeerős, piacproblémái nem voltak, a magas kamatlábak mellett azonban a hazai bankoktól hitelt nem vettek fel, nem is volt rá szükségük. Ugyanakkor a bankok jelentős likviditási felesleggel rendelkeztek, szívesen hiteleztek volna e biztonságosan gazdálkodó vállalatoknak. A vállalatok számottevő másik része a túlélésért, a talponmaradásért küzdött, ennek érdekében szinte bármilyen magas kamattal is hajlandó lett volna hiteleket felvenni. A bankok korábbi magatartása azonban megváltozott, kihelyezési politikájuk jóval óvatosabbá vált, ezért ennek a vállalati körnek a magas kockázat miatt már nem mertek hitelezni. A bankok számára ekkor alakult ki egy - valóban effektív - felső kamatszint, amely felett már nem találtak biztonságosan hitelezhető partnereket, hiszen a valóban fizetőképes potenciális partnerek külföldről, illetve a tőkepiacról is tudták magukat finanszíroztatni. A betéti kamatok esetében pedig egy minimális kamatszint kezdett egyre keményebb korróláttá válni, (bár ez 1992-ben még kevésbé volt érezhető)

²⁸⁷1991-ben a magyar pénzintézetek bevételeinek 63,5%-a volt kamatbevétel, 7,2%-a jutalék, és 29,3%-a egyéb bevétel. Ezek az arányok lényegében hasonlóan alakultak a 90-es évek elején minden évben, de megfigyelhető tendencia a magyar bankok esetében is a jutalékbevételek arányának növekedése. Paradox módon a nagybankok esetében a jutalékbevétel/kamatbevétel arány magasabb volt, mint a vegyesbankok esetében, annak ellenére, hogy az utóbbiak fejlettebb szolgáltatás kínálatával rendelkeztek. Ennek hátterében az állt, hogy a nagybankok lényegesen rosszabb portfóliójuk miatt, hiteleik után befolyó kamatbevételeik is nagyon lecsökkentek, mintegy "látszólag" növelve a jutalékbevétel/kamatbevétel arányt. Másrészt a nagybankok bonyolították a pénzforgalom döntő hányadát, ez is hozzájárult a relatíve magas jutalékbevételhez.

hiszen a tőkepiaci szereplők (ekkor még elsősorban a költségvetés, állampapírok kibocsátásával) forrásoldalon is kezdtek versenytársá válni. A költségvetési deficit ugrásszerű növekedése a pénzüpi keresletet számottevő mértékben befolyásolta és jelentős szerepe volt abban, hogy a vállalati hitelkamatok csökkenése a betéti kamat csökkenésénél kisebb mértékű volt. 1992-ben - részben a tőkeegyelelési mutató előírásához való alkalmazkodás érdekében is, hiszen az állampapírok kockázati súlyozása nulla - a bankok kihelyezés állományában nőtt a költségvetési szektor részaránya. **Tartósan azonban nem járható az az út a bankok számára, hogy vállalati és lakossági hitelezés és szolgáltatások nyújtása helyett inkább kockázatmentes állampapírokat tartanak a portfóliójukban.** Így, bár 1992-ben a tőkeegyelelési mutató és a bankbiztonsági követelményekhez való alkalmazkodás kényszere jelentős banki állampapír-vásárlást segített elő, 1994-re már tendenciává vált az is, hogy a bankok piacuk megőrzése érdekében állampapír-vásárlás és bankközi pénzüpi kihelyezés helyett jó bonitású ügyfeleknek helyeztek ki - ha azok tartós megszerzésére remény volt - még akkor is, ha rövid távon alacsonyabb hozamot tudtak csak realizálni. A korábbiakhoz képest szigorúbb hitelezési gyakorlat hatása ilyen rövid idő alatt még nem bontakozhatott ki, így 1993-ban is tovább folytatódott a bankok portfóliójának romlása. Ez különösen a rossz minőségű hitelek esetében volt igaz. A hitelképes vállalatok számának csökkenésével együtt tovább élesedett a verseny a jó ügyfelekért, a portfólió romlás elkerülése érdekében a bankok szigorították a hitelpolitikájukat, bár egyre ritkábban, de még előfordult, hogy az egyik bank által elutasított ügyfelet a másik bank kiszolgáltatta. **A kamatpolitikában ekkor vált általánosan jellemzővé az erőteljes differenciálásra való törekvés.** A jó ügyfelek számára felszámított hitelkamatok nagyobb mértékben csökkentek, mint a kevésbé megbízható ügyfelek felé érvényesített kamatok. Ez a kamatpolitika arra irányult, hogy **a bankok törzsügyfélként alakítsanak ki**, akikkel hosszú távú kapcsolatokat építhetnek ki, számlát vezetnek, több szolgáltatást is nyújtanak a számukra. Új ügyfelek megszerzése érdekében főként egyes - működésüket újonnan elkezdő - egyesbankok olyan kamatkondíciókat ajánlottak, amelyek számukra sem voltak tarthatók hosszabb távon. Lehetséges, hogy ez is hozzájárult a kamatversenyhez, amelynek eredményeként 1993 folyamán is folyamatosan csökkentek az éven belüli vállalati hitelek átlagos kamatai. A kamatcsökkenés trendje azonban július-augusztus táján megfordult, ettől kezdve a hitelkamatok emelkedtek, és az év végére megközelítették az év eleji kamatszintet. 1993 első felében a nominális kamatcsökkenéssel egyidejűleg a hitelek, illetve a betétek kamatai közötti különbség lényegesen nem változott, sőt a kamatcsökkenést figyelembe véve reálértelemben is tovább folytatódott a kamatrés növekedése. 1993 második felében (gyakorlatilag áprilistól) a kamatrés azonban már csökkent. Egyrészt a hiteloldalon kialakuló kamatverseny 1992-től egyre erősödő mértékben már bizonyos fokig korlátja volt a hitelkamatok emelkedésének, másrészt 1993 közepétől a bankok betéti kamataik emelésére kényszerültek, mert a megtakarítások növekedési üteme mérséklődött, és az általuk kínált betéti kamatoknak az állampapírok kamataival is versenyképeseknek kellett lenniük. **A nettó kamattörvény részben a hitelképes ügyfelek felé érvényesülő kamatkorlát miatt nagymértékben nem növelhető tovább a jövőben, a jövedelemtermelés javításának egyetlen útja a banki szolgáltatások fejlesztése, a díj- és jutalékbevételek bővítése.** Ezt a kereskedelmi bankok menedzsmentjei 1993-ban már világosan érzékelték, így a szolgáltatások fejlesztésének, a díj- és jutalékbevételek bővítésének a szándéka az üzletpolitikai célok között csaknem minden bank esetében megjelent, de 1993 során még érzékelhető változásokhoz nem vezetett. A jutalékbevételek a nagybankok esetében voltak a legnagyobbak, hiszen alapvetően ezek a bankok bonyolították a legfontosabb pénzforgalmi szolgáltatást, a számlavezetést. A korábbi években a kereskedelmi bankoknál az ügyfelek megszerzése érdekében a bankszámlavezetés erősítése, ezáltal a relatíve olcsóbb források gyűjtése volt a fő törekvés. 1992-1993-ra nagyobb hangsúlyt kapott a számlavezetési tevékenység, mint a banki szolgáltatási színvonal emelésének és a banki bevételek növelésének eszköze. Az eredmény javítása érdekében egyes bankoknál a kis forgalmú fiókok számának csökkentésére is sor került, valamint a szolgáltatások körének bővítésével, a nagyobb forgalmat és ezáltal több jutalékbevételelt biztosító ügyfelek arányát igyekeztek növelni a pénzintézetek.

A belföldi középbankoknál lezajlott válságok általános okai

A kétszintű bankrendszer mintegy tíz éves története során egyetlen banksoport tagjai váltak végülis epizódszereplővé, a belföldi kis- és középbankok. Érdemben nem tudták befolyásolni a piaci erőviszonyokat, és bár kezdetben hozzájárultak a bankrendszer hitelezési - és szolgáltatási kínálatának bővüléséhez, a kialakuló éles piaci versenyben, a kilencvenes évek elején nem tudtak megfelelő választ találni a kihívásokra. Megszűnésük okai és módja nem tanulság nélkül való a bankrendszer jelenlegi helyzete szempontjából sem.

A kétszintű bankrendszer létrejötte után számos kis- és középbank alakult, melyek annak érdekében, hogy felvegyék a versenyt a nagybankokkal és természetesen egymással is, erőteljesen növelték hitelezési tevékenységüket, bővítették fiókhálózatukat. Ez önmagában nem lett volna baj, ha mindehhez - a gazdaság állapotát szem előtt tartó - gondos bankári magatartás társult volna. Alapvető távlati gazdálkodási problémát mutatott egyes bankoknál az, hogy kamatbevételeik alig haladták meg kamatkiadásaik szintjét. Számos bank esetében pedig a kamatbevételek és -kiadások különbözete nem fedezte az általános üzleti költségeket sem. Ez azt jelezte, hogy ezen pénzügyi intézetek "kereskedelmi banki jellegű, hitelezési tevékenységükből" nem tudták fenntartani az ehhez szükséges infrastruktúrát, banküzemet a viszonylag magas fajlagos költségszint miatt. A nagybankok és a középbankok gazdálkodási lehetőségeiben alapvető különbséget jelzett az általános üzleti költségekre vetített kihelyezés-állomány volumene. A méretből adódóan a nagybankok esetében ez a mutató sokkal kedvezőbb, lényegesen nagyobb volt. A középbank kategóriában is különösen szembetűnő, hogy a speciális eseteket leszámítva, a belföldi középbankok fajlagos költségszintje szinte minden esetben lényegesen magasabb volt, mint a hasonló méretű vegyesbankoké. A válságba került bankok esetében komoly problémát jelentett a laza költséggazdálkodás. Ez a kilencvenes évek elejéig különösebb következmény nélkül követhető volt, a felszínre kerülő problémák azonban ezen a területen is kiélezték a bankok gondjait.

A középbankoknak az általános, a nagybankokra is jellemző gondjain túlmenő problémáit elsősorban a nem kellő óvatosság mellett folytatott expanzív, és nem konzisztens üzletpolitikák okozták. Ügyfélkörükben jelentős hányadot képviselt azoknak az ügyfeleknek a csoportja, amelyek kiszorultak a nagy- illetve vegyesbankok finanszírozásából, így e bankok kihelyezéseinek kockázata az átlagosnál nagyobb, minősége pedig jóval kedvezőtlenebb volt. A versenyben maradáshoz pedig igen költséges fejlesztési kényszer is társult. **Alapvető probléma volt tehát a kis méretből adódó, fajlagosan magas fix költség, és az emiatt is bekövetkező növekedési kényszer.** A növekedési kényszer pedig kockázatosabb üzletpolitikára kényszerítette e bankokat. A kihelyezések növekedéséhez értelemszerűen forrásoldalon is komoly bővülésre volt szükség. A belföldi kis- és középbankok forrásszerkezete viszont nem tette lehetővé, hogy forrásköltségüket alacsony szinten tartsák, hiszen nem rendelkeztek széles fiókhálózattal, amely a stabil és olcsó lakossági forrásokat biztosította volna, de nem rendelkeztek külföldi banki háttér hiányában olyan devizaforrásokkal sem, amelyeket a vegyesbankokhoz hasonlóan forintra válthattak volna át jegybanki konstrukciókon keresztül. A középbanki körnek azok a tagjai tehát, amelyek induló működési feltételei kedvezőtlenebbek voltak, szinte szükségszerűen kerültek nehéz helyzetbe.

A növekedés korlátai

A fent leírt tényezők miatt különösen a középbankoknál kiéleződő problémák azonban a bankrendszer egészénél jelentkeztek valamilyen mélységben a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek legelején.

A magyar bankok bevételei és kiadásai között - a csökkenő tendencia ellenére, mint ma még a legtöbb ország esetében - a legnagyobb hányadot a kamatbevételek és a kamatkiadások jelentik. Így a bankok jövedelmüket - és ebben a kamatjövedelem a döntő tényező - két stratégia alkalmazásával, természetesen általában ezek kombinálásával növelhetik.

1. A kamatrés növelése.
2. A mérlegfőösszeg, a piaci részarány növelése.

A 2. stratégiát a hosszú távon kerülendő üzleti stratégiák közé sorolja a bankszakma, hiszen a mérlegfőösszeg - a hitelezés - növekedése előbb-utóbb piaci korlátokba is ütközik. A növekedés során az adott bank vagy egyre alacsonyabb kamatrést „biztosító”, vagy egyre kockázatosabb piacokra kényszerül. Ez azt jelenti, hogy a bank nem képes hosszú távon az adott kamatjövedelem szintjét stabilizálni. A kockázatosabb ügyfelek hitelezése pedig a hitelezési veszteségen keresztül is csökkenti a bank jövedelmét.²⁸⁸

A magyar bankrendszer tagjainak döntő többsége - különösen a belföldi tulajdonú kis- és középbankok - a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek legelején viszont éppen ezt az igen kockázatos 2. üzleti stratégiát

²⁸⁸Király: A hazai bankrendszer mint pénzügyi közvetítő.

választotta. **Míg a magyar gazdaság mély recesszióban volt, addig a bankrendszer mérlegfőösszege, a bankok hitelállománya igen erőteljesen nőtt, viszonylag alacsony kamatrésszel.** Emellett a növekedési stratégia mellett szükségszerű volt, hogy a bankok által vállalt kockázat megnövekszik, ebből következően veszteségeik is megnövekednek és jövedelmezőségük csökken. Különösen olyan körülmények között, amikor a kamatrésszel növelésére nem volt komoly lehetőség. Ebben az időszakban a bankok közötti verseny elsősorban még a forrásokért folyt, ami magas betéti kamatszintet indukált. A viszonylag magas infláció valamelyest mérsékelte a nominális hitelkamatok emelésének lehetőségét.²⁸⁹ További tényezőként járult hozzá a kamatrésszel alacsony szintjéhez az is, hogy a magyar bankok ebben az időszakban szinte kizárólag a vállalati ügyfelek piacán tevékenykedtek, amely piaci szegmensben alacsony a realizálható kamatrésszel.²⁹⁰ A mérlegfőösszeg növelésének stratégiáját a kamatrésszel növelésének kis lehetősége mellett az is elősegítette, hogy a bankok számára - számos oknál fogva - nem voltak felmérhetőek a vállalati szféra, a gazdaság finanszírozásában rejlő, ekkor még látens kockázatok. Ezzel a mérlegfőösszeg erőteljes növelésére irányuló üzleti stratégia kockázatai sem voltak felmérhetőek. **A magyar bankok igen jelentős része tehát ebben az időszakban a hosszú távon fenntarthatónál nagyobb ütemben növekedett. Ez minden bizonnyal azt jelenti, hogy a bankrendszernek később komoly veszteségeket kellett volna elszenvednie a szabályozórendszer változása nélkül is.** A csődtörvény, a számviteli törvény és a pénzügyi törvény hatályba lépésével bekövetkező szabályozó változások azonban nyilvánvalóvá tették, felerősítették és egy-két évre koncentrálták a bankoknál kialakuló portfólióromlási folyamatokat, a tőkevesztést.²⁹¹

²⁸⁹A vállalati hitel- és betéti kamatok, valamint a közöttük lévő különbséget mutató táblázat - a Melléklet 6. sz. táblázata - világosan mutatja, hogy a kamatrésszel 1989-től 1991-ig a magyar bankrendszerben viszonylag alacsony volt.

²⁹⁰Általában a lakossági piacon érhető el a legnagyobb, a bankközi pénzpiacon a legkisebb kamatrésszel. Különösen előnyös tehát lakossági forrásokból egyéb, bankközi, vállalati kihelyezéseket finanszírozni, és különösen drága, kockázatos például bankközi forrásokból vállalati hitelezést folytatni. Ebben az időszakban a költségvetési hiány finanszírozásában a bankok még nem vettek részt.

²⁹¹A bankok hitelezési magatartásának megváltozását és a bankok növekedésének lehetőségeit mutatja más, prudenciális szabályozási szempontból a bankok üzleti potenciálja. Az egyes bankok korrigált szavatoló tőke, korrigált mérlegfőösszeg* és tőke megfelelési mutatói alapján kiszámítható, hogy a pénzügyi törvény vonatkozó előírásának betartása esetén az egyes bankoknak mekkora azonnali tőkeinjekcióra lett volna szükségük a 8%-os tőke megfelelési mutató szintjének eléréséhez, illetve mely bankok rendelkeztek növekedési, "piacmeghódítási", üzleti potenciállal annak révén, hogy tevékenységük bővítése után is be tudták tartani a 8%-os előírást. Az így kapott adatok alapján kiszámítható, hogy az egyes bankok, bankcsoportok mekkora részt tudnak "kihasználni" maguknak a piacból, amennyiben jelenlegi tőkéjüket teljes egészében kihasználják, és pontosan 8%-os szintre állítják be tőke megfelelési mutatójukat. Ez az expanziós lehetőség később jelentős elmozdulásokat idézett elő a magyar bankrendszer szerkezetében, piaci erőviszonyaiban. Az üzleti potenciál természetesen nem jelenti a várható ténylegesen megvalósuló piacot, hiszen a piac alakulását számos más egyéb tényező és a bankok üzleti döntései is befolyásolják. A jó üzleti lehetőségek hiányában az egyes bankok nem használták ki a tőke erejükből adódó teljes üzleti hitelezési lehetőséget. A piaci erőviszonyokat azonban mégis jól jellemzik e tőkeerővel, üzleti potenciállal összefüggő adatok, hiszen a tőkeerős szereplőknek jobb lehetőségeik vannak a kínálózó és főként jövedelmezőbb üzleti lehetőségek kihasználására. A szükséges beruházások végrehajtására jobb a lehetőségeik, a nagyhitel előírás kevésbé korlátozza őket, stb. 1994 közepén - tehát a konszolidációs folyamat lezárulása előtt - **a magyar bankrendszer összességében már lényegesen nagyobb tőkeerővel rendelkezett, mint amit a biztonságos banki működés érdekében minimálisan előírt 8%-os tőke megfelelési mutatónak való megfelelés és az adott kihelyezéseikkel vállalt kockázat szükségessé tett volna.** A bankrendszer összesített tőke megfelelési mutatója 1994 június végén elérte a 15%-ot. A bankrendszer korrigált szavatoló tőke állományával 8%-os tőke megfelelési mutató mellett 2181 milliárd forint összegű kockázatokkal súlyozott eszközállománnyal rendelkezhetett volna, mint kihelyezéssel. Ezzel szemben 1994 közepén a bankrendszer kockázatokkal súlyozott eszközállománya csak 1438 milliárd forint volt, vagyis lényegesen kevesebb mint a szabályozás által lehetséges állomány. Az egyes bankcsoportok helyzete e tekintetben lényegesen eltérő volt. A konszolidált bankok csoportja még mindig 8% alatti tőke megfelelési mutatóval rendelkezett ekkor. Ennek megfelelően e csoport kockázatokkal súlyozott eszközállománya meghaladta azt a szintet, amelyre tőke állományával a szabályozás betartása mellett lehetősége lett volna. A 8%-os tőke megfelelési mutató eléréséhez ekkor mintegy 10 milliárd tőkére lett volna szüksége e bankoknak. Ezzel szemben a részben vagy egészben külföldi tulajdonban lévő pénzügyi intézetek számára a 200 milliárd forint összegű kockázatokkal súlyozott eszközállomány helyett mintegy 750 milliárd forintnyi eszközállomány

A középbankok előtt álló perspektívák a kilencvenes évek elején

A növekedés korlátaiba való beleütközés, az 1992-ben bekövetkezett szinte sokszorú változások a törvényi-jogszabályi, valamint a gazdasági környezetben és a méretgazdaságossági problémák tehát törvényszerűen eredményezték azt, hogy a legkorábban és a legerőteljesebben a belföldi tulajdonú kis- és középbanki körben jelentkeztek a problémákat és az alkalmazkodási kényszer. **Milyen reális alternatív lehetőségek léteztek a kilencvenes évek elején, és miként alakult e banki kör helyzete?**

A belföldi kis- és középbanki körnek az 1992-re kialakuló nehéz helyzete tartóssá vált. Az e banki körhöz tartozó bankok egy része nem tudta megteremteni a tartósan jövedelmező működés feltételeit. Ennek egyik oka az, hogy az érintett bankok egyetlen olyan kedvező lehetőséget sem tudtak megragadni, amelyek elvezettek volna a hosszútávon hatékony működéshez.

Elvileg túlélési lehetőség volt a szakosodás egyes kis- és középbankok számára. Szakosodás olyan területre, amelyen az adott kisbank akkora szakmai tapasztalatra, gyakorlatra, üzleti kapcsolatrendszerre és üzleti volumenre tehet szert, amelyben mérete ellenére komoly piaci pozíciót tud elérni és így tartósan jövedelmezően gazdálkodni. Ez a konjunktúrának és az adott piaci szegmens állapotának való igen nagy kitettséget jelent. A magyar pénzügyi rendszerben számos speciális, szakosított jellegű pénzügyi típus hiányzik, hiányzott, de valószínűleg éppen azért, mert a magyar gazdaság eddigi feltételei között nem volt lehetséges e területeken jövedelmezően gazdálkodni. (Befektetési bankok, fejlesztési bankok, kockázati tőke társaságok, mezőgazdasági finanszírozásra berendezkedett bankok, stb.) Ez az út a középbankok számára piaci és üzleti követelmények mellett mindeddig nem bizonyult járhatónak. A magyar kisbankok nagyobb része nem találta meg azokat az üzletpolitikákat, profilokat, piaci szegmenseket, amelyek számukra a tartósan stabil és jövedelmező gazdálkodáshoz szükségesek lennének, illetve lettek volna. Számolni kellett azzal, hogy ugyanazokat a szegmenseket megcélözva csak a kisbankok egy része lehet sikeres, a többiek szükségszerűen vesztesek. Ráadásul ezeken a területeken kellett számítani a vegyesbankok zömének versenyével is, hiszen ezek a pénzügyi intézetek is, néhány kivételtől eltekintve, kis alaptőkájűek és alapadottságaik is sok tekintetben hasonlóak a magyar kisbankokéhoz. Az elmúlt évek alatt jelentős növekedésen és fejlődésen ment keresztül néhány viszonylag korán alapított vegyesbank. Ezek már korántsem a belföldi kis- és középbankok, hanem inkább a nagybankok versenytársai. Az eddigi magyar tapasztalatok azt támasztják alá, hogy bizonyos feltételek megléte nélkül a kis- és középbankok már a jelenlegi magyar piacon sem versenyképesek. Számukra - de természetesen nemcsak számukra - a versenyfeltételek tovább fognak keményedni. Ezt azért feltétlenül fontos kiemelni, mert felmerültek a bankrendszer jövőjéről folytatott vitákban olyan összekapcsolt és így félrevezető vélemények, amelyek szerint a kis méret önmagában egyáltalán nem jelent problémát és piaci hátrányt a banki működés szempontjából, és ez érv, arra vonatkozóan, hogy a fúziós folyamatok elősegítése az állam részéről valamiféle káros, erőszakos és nem kívánatos, piacidegen beavatkozás. A belföldi kis- és középbankok esetében nemcsak a kis méret jelent és jelölt problémát, hanem egyéb más tényezők is.

Egy másik megoldás lett volna erőteljes növekedéssel olyan üzemméret elérése, amely mellett a bankok viszonylag magas fajlagos költségeit csökkenteni lehetett volna. A verseny éleződésével ezek a problémák egyre hangsúlyosabban fognak felvetődni, hiszen az éleződő verseny egyre nagyobb minimális üzemméretet eredményez, amely alatt a jövedelmező működés nehezen valósítható meg. Éppen ez az út volt azonban az, amely válságba sodorta a középbankokat. E stratégiának is számos hátrulatója van. A - minden egyes bank esetében szükséges - fejlesztések tőkeigényének fedezésére nem állt rendelkezésre a kellő nagyságrendben bevonható tőke. A belső tőkefelhalmozás erre nem volt, és ma sem elegendő, a privatizáció lehetőségei pedig e banki kör számára érdemi vevő hiányában igen korlátozottak voltak, és ma is azok. A megfelelő üzemméretű és fajlagos költségszintű tevékenységhez pedig - ennyi bank számára - egyszerűen nem elegendően nagy a - biztonságosan és prudensen - kiszolgálható és hitelezhető piac. A bankrendszer összesített mérlegfőösszege az elmúlt években is mérsékelten, az infláció ütemétől elmaradva növekedett. Ez várható az elkövetkező egy-két évben is, és a biztonsággal hitelezhető partnerek számára kihelyezhető

kihelyezésére lett volna lehetőségük. 1995 végén a bankrendszer egészére számított tőkemegfelelési mutató majdnem 19% volt. Ez a tényleges 1630 milliárd forint helyett 3827 milliárd forint összegű kockázatokkal súlyozott eszközállomány tartására adott volna maximálisan lehetőséget.

hitelállomány mérsékelten fog bővülni. A bankrendszer egésze, de különösen a pénzügyi intézményrendszer egésze az elkövetkező években, amennyiben tartós gazdasági növekedés indul meg, hosszabb távon a leggyorsabban fejlődő gazdasági szektorok egyike lesz, de ennek kihasználására a középbankoknak viszonylag kicsi az esélyük.

A belföldi kis- és középbankok számára a fennmaradáshoz és a tartósan jövedelmező működéshez **realisabb az esély önállóságuk részleges vagy teljes feladásával, vagyis egy-egy másik bankhoz való szorosabb kapcsolódással, fúzióval, beolvadással valamely más bankba.** Elvileg erre számos lehetőség fennállt, illetve fennáll. A fúziós folyamatok 1995-ben elkezdődtek.

292293294295

A BANKRENDSZER FEJLŐDÉSE A LEGFONTOSABB SZÁMOK TŰKRÉBEN²⁹⁶

Mivel 1987 óta a magyar bankrendszer működésében számos olyan változás következett be, amely meghatározó módon befolyásolta az információk és adatok feldolgozhatóságát, ezért a teljes időszakra vonatkozóan csak igen nagy aggregáltságú adatokat használtam fel. Legtöbbször ezeknél is különböző korrekciók elvégzésére volt szükség. Így nem egy esetben a nem teljesen hasonló tartalmú és szempontú közelítés miatt egyes adatok eltérhetnek a korábban - esetleg akár az MNB kiadványaiban - publikált adatoktól. **Történtek egyrészt olyan változások, amelyek a bankok gazdálkodásában ténylegesen végbement folyamatok hatásait tükrözik.** Új üzletágak jöttek létre, nagymértékben megnőtt bizonyos eszközök illetve források aránya a bankok mérlegében, stb. **Történtek másrészt olyan "módszertani" változások is, amelyek az egyes közgazdasági, illetve számviteli kategóriák tartalmát módosították. Bizonyos esetekben nehéz elkülöníteni ezeket a hatásokat.** (1987 végén például a saját források részeként a bankok gyakorlatilag nem rendelkeztek kockázati céltartalékokkal. 1991 végén egy hónap alatt - az új pénzügyi törvény előírásainak megfelelően - a bankoknak jelentős mértékű céltartalék képzésére volt lehetőségük, e kockázati céltartalék állomány a saját források részét képezte. A módosuló előírások következtében 1993-tól a céltartalék állomány nagyobb hányada - negatív tételként - a bankok mérlegének aktív oldalán szerepel, de bizonyos kockázati céltartalék elemek a bankok saját forrásai között szerepelnek. A számviteli változásokkal párhuzamosan ugyanakkor olyan tőkevesztési, majd tőkepótlási, konszolidációs folyamat is lejátszódott, amely jelentősen megváltoztatta a bankok saját forrásainak összetételét, nagyságát, de **a számviteli rendszer nem minden esetben volt képes ezeket a változásokat a valós állapotnak megfelelően tükrözni.** Ezekhez hasonló problémák számos adatsor esetében felmerülnek. A bankrendszer működésére vonatkozó legfontosabb adatok, amelyek esetében rövidebb időtartamra azonos módszertan alapján összehasonlítható idősort lehet összeállítani, a mellékletben

²⁹²A magyar bankrendszerben viszonylag sok pénzügyi intézmény van. A fiókok, hálózati egységek száma (lélekszámra vetítve) - összehasonlítva az európai országokkal - azonban viszonylag alacsony. (Míg 1994-ben az egy hálózati egységre jutó lélekszám Magyarországon 3839, addig az nyugat-európai országokban 752 és 1840 között volt.) A hálózati egységek által kínált pénzügyi termékek skáláját is tekintetbe véve pedig a helyzet még rosszabb. Ez az állapot azt teszi kívánatosná, hogy a bankrendszer átalakítása során ne elsősorban a banki kapacitások (pénzügyi intézmények, fiókok) felszámolására és megszüntetésére, hanem átalakítására, racionalizálására kerüljön sor.

²⁹³1995 végéig egyetlen egy olyan középbanki privatizációt nem sikerült végrehajtani, amely ezen az úton történt, és sikerre vezetett volna. 1996 elején került sor az ING Bank részéről a Dunabank egyes üzletágainak megvásárlására. Ez a megoldás lényegében hasonlónak tekinthető.

²⁹⁴Jelenleg úgy tűnik, hogy ez a fajta megoldás realisabb az előzőnél, hiszen mind "válságkezelő", mind "racionalizáló" fúzióra volt már példa. Az MHB leánybankjának a Leumi Banknak az anyabankba történő beolvadása, az OKHB-Ibusz beolvadás tekinthető ilyen típusú megoldásnak, valamint az Iparbankház fiókjainak Postabank részére történő értékesítése minősíthető hasonló lépésnek.

²⁹⁵Végsősoron ebbe az irányba mutató részleges megoldásnak tekinthető a részben válságkezelő céllal elhatárolt Agrobank-Mezőbank fúzió.

²⁹⁶A bankrendszer fejlődését jellemző legalapvetőbb mutatókat a Melléklet 7. sz. táblázata tartalmazza.

találhatók. A fontosabb tendenciákra vonatkozó számszerű információkat e fejezet tartalmazza. Az 1995-re vonatkozó számok a fejezetben minden esetben előzetes, év végi adatok. Ettől függetlenül jól tükrözik a bankrendszer fejlődésében tapasztalható hosszú távú trendeket, tendenciákat.

A bankrendszer mérlegfőösszege az 1987. évi 996 milliárd forintról 1991 végére 2118 milliárd forintra, 1995 végére 3693 milliárd forintra nőtt. Ez azt jelenti, hogy a bankok összesített mérlegfőösszege 1991-ig 2,1-szeresére, 1995-ig 3,7-szeresére nőtt, vagyis a növekedés üteme a bankrendszer fejlődésének második szakaszában valamelyest lelassult.

A FORRÁSOLDALI BANKTEVÉKENYSÉG ALAKULÁSA

A bankrendszer forrásain belül 1987-ben 6%-ot, 1991-ben és 1995-ben szintén 9,9%-ot tettek ki a saját források. Az idegen források aránya 79 és 83 % körül ingadozott, tehát viszonylag stabilnak tekinthető.²⁹⁷ Az egyéb források - amelyek jellegüket tekintve nem sorolhatók az első két csoportba, (pl. átmenő passzívák kamatköltségei, egyéb passzív elszámolások, a bankok eredményfelosztás előtti nyeresége) - aránya 14%-ról 11, majd mintegy 6 %-ra csökkent.

A bankrendszer saját forrásai

A saját források részarányának gyors növekedése - különösen a nagybankoknál - egyrészt az 1987. évi induló helyzetre vezethető vissza, amikor az új bankrendszert, mindenképp az akkor alapított nagy kereskedelmi bankokat a saját forrásokkal való ellátottság viszonylagos szűkössége, alultőkésítettség jellemezte. Így meglehetősen alacsony volt a bázis, másrészt pedig - különösen 1991-ben - a nagybankok törekedtek saját forrásaik növelésére, amit a pénzügyi törvény, illetőleg a kockázati tartalékolás nemzetközi gyakorlatához való igazodás motivált. 1987-ben az új nagy kereskedelmi bankok egyedüli saját forrása csak a részvénytőke (alaptőke) volt; felhalmozott vagyonnal, tartalékvagyonnal, s még inkább kockázati tartalékokkal gyakorlatilag nem rendelkeztek.²⁹⁸ Ezt figyelembe véve a saját források arányának közel 10%-ra való növelése mindenképp a bankrendszer jelentős teljesítményeként értékelhető, még akkor is, ha a hitelezési kockázat is ugrásszerűen emelkedett, és ezt, valamint a bankrendszer tényleges tőkehelyzetének alakulását a számviteli információk nem tükrözik. A saját források értékének öt év alatt mintegy három és félszeresére való növekedése azonban azt jelenti, hogy számviteli értelemben a bankrendszer vagyona reálértékben is jelentősen bővült.²⁹⁹ A bankrendszer saját forrás állománya az 1987. évi 60,0 Md Ft-ról 1991-re 209,7 Md Ft-ra, 1995-re mintegy 366 milliárd forintra nőtt. A bankok teljes vagyonán belül az alapítói vagyon³⁰⁰ szerepelt a legnagyobb súllyal, azonban az összvagynon belüli aránya - a tőketartalékok, kockázati tartalékok növekedésével párhuzamosan - fokozatosan csökkent. Míg 1987-ben az alapítói vagyon (alaptőke) a vagyon 83%-át, 1991-ben már csak 56%-át tette ki. Ez is mutatja áttekintően, hogy 1987-ben a kétszintű bankrendszer lényegében tartalékok nélkül kezdte meg működését. A kockázati tartalékképzés új módszerére való áttérést jelzi az a tény is, hogy a céltartalék 1991. végéig bekövetkezett 760%-os növekedéséből 626% 1991-ben valósult meg.³⁰¹ A teljes vagyonon belül jelentős, közel ötszörös (495%-os) növekedés következett be a tartalékvagyon esetében is. Ez a nagy ütemű növekedés az igen alacsony bázis következményeként alakult ki.

²⁹⁷Az egyes közbeeső években jobban változott az idegen források aránya.

²⁹⁸Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján.

²⁹⁹Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján.

³⁰⁰A bankrendszer teljes alapítói vagyonának 96,4%-a jutott a kereskedelmi bankokra, ezen belül a nagybankok részesedése 37%, a középbankoké pedig 38,8% volt.

³⁰¹A pénzügyi törvény már 1991 decemberétől lehetővé tette a bankok számára, hogy adózás előtti nyereségükből költségfordításként képezzenek tartalékokat minősített kintlevőségeik potenciális veszteségének fedezésére. Bár a törvény három év átmeneti időszakot engedett meg a meglévő és a szükséges tartalékok közötti különbözet évenként arányosan történő feltöltésére, a bankok többsége már az 1991. évi mérleg készítésekor élt ezzel a lehetőséggel.

A bankrendszer idegen forrásai

A költségvetési szektorból származó források

A költségvetési szektorból származó források a bankrendszer forrásállományának viszonylag kis hányadát jelentik, az 1987-ben jellemző 2%-ról 1995-re mintegy 4%-ra növekedtek. Mivel az 1987-es bázis igen alacsony volt (22 milliárd forint), ezért a növekedés üteme viszonylag nagy volt (különösen 1991 és 1995 között), az 1991. évi 59, és az 1995. évi 155 milliárd forintos állomány eléréséig. Így a költségvetési betétek, a devizabetétek nélkül is majdnem 6,4-szeresükre, devizabetétekkel együtt 7,1-szeresükre nőttek nyolc év alatt.

A bankoktól, pénzügyintézetektől származó betétek, hitelek

A bankoktól, pénzügyintézetektől származó források a szintén igen alacsony bázisról (7,3 milliárd forint), 1991-re 111 milliárd forintra, 1995 végéig 96 (devizával együtt 147) milliárd forintra nőttek. A bankközi források azonban a bankrendszer forrásállományának így is csak mintegy 3-5% -át jelentik év végén.³⁰²

A vállalkozói szektor betétei

A vállalkozók betétállománya 1987 és 1991 között 170 milliárd forintról 340 milliárd forintra, tehát mintegy kétszeresére, míg 1995 végéig 642 milliárdra forintra, vagyis 3,8-szeresére nőtt. Ezzel a vállalkozói szektor a bankrendszer forrásainak tartósan mintegy 16-17% -át teszi ki. A vállalkozói betétállomány devizabetétek nélkül is elérte 1995 végén a 458 milliárd forintot.

A lakossági szektor betétei

A bankrendszer egyik legnagyobb finanszírozója már 1987 végén is a lakosság volt. A 234 milliárd forintnyi lakossági betét alig valamivel volt kevesebb, mint a bankok jegybanki refinanszírozási hitelállománya. A lakossági betétállomány 1995 végére mintegy 4,5-szeresére, 1050 milliárd forintra nőtt, beleértve a lakossági devizabetét állományt is, amely nélkül a lakossági betétek mintegy 612 milliárd forintra (2,6-szeresükre) nőttek.

A külföldről származó betétek, hitelek

A bankok belföldi és külföldi deviza forrásainak állománya 1987 és 1991 között 88,5 milliárd forintról 288 milliárd forintra nőtt, 1995 végén viszont már 1280 milliárd forint volt a devizaforrások állománya, ami a bankrendszer teljes forrásállományának valamivel több mint egyharmada. 1987 és 1991 között a devizaforrások több mint 3,2-szeresükre, 1995 végére viszont már 14,5-szeresükre nőttek. Ezen belül a külföldről származó források állománya 1991-ben 93, 1995 végén 512 milliárd forint volt.

A jegybanktól származó források

³⁰²E pénzügyi forrás állománya évközben természetesen jóval nagyobb mértékben ingadozik.

A jegybanktól származó források 1987-ben még a bankrendszer összesített mérlegfőösszegének egynegyedét tették ki, 251 milliárd forintot. Az összes jegybanktól származó forrás 1991 végére összességében emelkedett ugyan, (mintegy 330 milliárd forintra), de aránya a bankrendszer összes forrásaiból már 16%-ra csökkent, 1995 végére pedig már csak a bankok forrásainak 8%-a, 301 milliárd forint származott a jegybankból.

Értékpapírok és értékpapír jellegű források

Az idegen forrásokon belül a legnagyobb arányú változás az értékpapírok körét érintette mind összegét, mind arányait tekintve. A banki összforrásokon belül az 1987-ben még mindössze 1%-ot képviselő értékpapírok (összességében 9,6 milliárd forint) aránya 1991-re 5,4%-ra (115 milliárd forintra) emelkedett. Ennek magyarázata, hogy a lakossági forrásgyűjtésben a pénzintézetek (a nagy- és a belföldi középbankok) alapvetően az "értékpapír" jellegű banki papírok kibocsátását alkalmazták, és kevésbé támaszkodtak a bankbetétek gyűjtésére. Ennek eredményeként a teljes forrásállomány egyes elemei közül a legnagyobb ütemben az értékpapírok és az értékpapír jellegű források állománya emelkedett, 1991-re az eredeti állománynak mintegy 12-szeresére, 1995 végére viszont már 27-szeresére (262 milliárd forintra). Ez azonban részben a nagyon alacsony bázisadatnak is "köszönhető" hiszen míg 1991-ben 5%-ot, még 1995-ben is csak 7%-ot tettek ki e források a teljes forrásállományból.

A bankrendszer egyéb forrásai

Az egyéb források állománya a nominális növekedés ellenére is, amely 1987 és 1991 között végbement, egyre kisebb hányadot jelent a bankok teljes forrásállományán belül. Az állománynövekedés 142 milliárd forintra indult és 238, majd 241 milliárd forint lett 1995 végére az egyéb források összege. Ez azt eredményezte, hogy a pénzintézetek összforrásain belül 1987-ben 14, 1991-ben 11, 1995-ben 6%-ot tett ki. Az egyéb források legjelentősebb tétele az egyéb passzív elszámolások állománya.

A bankrendszer forrásszerkezetének változását 1987 és 1991 között, majd 1991 és 1995 között is a jegybanki refinanszírozási hitelek folyamatos csökkenése és a devizabetétek növekedése határozta meg. Ennek magyarázata, hogy a szigorú pénzpólitika hatására kialakuló magas reálkamat szint a megtakarítások ugrásszerű növekedését és a beruházások csökkenését, illetve a hitelkereslet mérséklődését vonta maga után. A belföldi kereslet csökkenése, illetve a jórészt strukturális okokra visszavezethető infláció kezelhető keretek között való tartása, majd 1991. közepétől az infláció ütemének csökkenése miatt javuló külső pénzügyi helyzet (aktív folyó fizetési mérleg, gyorsan növekvő külföldi működőtőke beáramlás), párosulva a devizaműveletek decentralizálásával, a bankrendszer külföldi forrásainak ugrásszerű növekedéséhez vezetett. A bankok forrásain belül egyre kisebb szerepet játszottak a jegybanki hitelek, helyüket a betétek és az értékpapírok vették át, így a jegybank forrásokat újraelosztó szerepe is mérséklődött. A devizaforrások növekedéséhez jelentősen hozzájárult az 1995-től megváltozó árfolyampólitika.

AZ ESZKÖZOLDALI TEVÉKENYSÉG ALAKULÁSA

A jegybankkal kapcsolatos aktívák

A jegybanknál elhelyezett banki aktívák egy viszonylag nagy tételét jelentik a bankok teljes eszközállományának. A jegybanknál lévő banki eszközök szerkezetén belül azonban lényeges módosulások voltak a kilenc év során. Ennek hátterében a szabályozó rendszer jelentős változásai állnak. 1987 végén a bankok mérlegfőösszegéhez viszonyítva a jegybanknál lévő banki aktívák állománya még csak 3% (33,1 milliárd forint) volt. 1991-ben már 10%-ot képviseltek azok az aktívák, melyek a kereskedelmi bankok jegybanki kapcsolatában jöttek létre³⁰³. 1995 végére a jegybanknál

³⁰³Az 197,7 Md Ft jegybankkal szembeni aktívák állomány tartalmazza a jegybanknál lekötött kamatozó betéteket, az elszámolási betétszámla állományt és a kötelező jegybanki tartalékokat.

lévő banki aktívák aránya 27%-ra (1042 milliárd forint)ra nőtt. A jegybanknál lévő banki eszközök állományának növekedését még jobban mutatják az alábbi adatok: 1991-re 6,3-szeresére, 1995 végére 31-szeresére nőtt ezen aktívák összege 1987-hez képest.³⁰⁴ 1995-ben legnagyobb hányadot a jegybanknál önálló elhatározásból elhelyezett devizabetétek tették ki, (685 milliárd forint), szemben 1991-gyel, amikor a pénzintézetek jegybanknál fennálló betéeteinek 83%-a kötelező jegybanki tartalék volt. A kötelező jegybanki tartalékok az 1987. évi 20,8 Md Ft-ról 164,4 Md Ft-ra, közel nyolcszorosukra emelkedtek 1991-re. A kötelező jegybanki tartalékok állományának rendkívül gyors emelkedésében egyszerre jelent meg - különösen 1990-1991-ben - a magas kötelező tartalékráta és a kötelező tartalékolás alá eső banki passzívák bővüléséből eredő növekedés, valamint az OTP-re vonatkozó korábbi kedvezményes tartalékolás fokozatos megszüntetése.³⁰⁵

A költségvetési szektorba irányuló kihelyezések³⁰⁶

A legnagyobb mértékben a költségvetési szektorba irányuló banki kihelyezések növekedtek. Míg 1987-ben ez még csak 13,4 milliárd forint, tehát mintegy 1 % volt a bankrendszer mérlegfőösszegéhez képest, addig 1995 végén már 703 milliárd forint, ami a teljes banki aktívaállomány 19%-a³⁰⁷. A bankok költségvetési szektorba kihelyezett aktívái 1987 és 1995 között tehát mintegy 52-szorosukra növekedtek. E nagymértékű növekedés főként két tényező következménye. Részben a központi költségvetés deficitjének lényegében 1991-től történő növekvő piaci finanszírozásának, részben pedig a konszolidációs akció végrehajtásának. A bankok által a költségvetésnek nyújtott devizahitelek nélkül a költségvetési kihelyezések állománya mintegy 14 milliárd forinttal lenne kevesebb.

A bankokhoz kihelyezett aktívák

A bankközi pénzpiacra kihelyezett aktívák állománya az 1995-ig történt 8-szoros növekedés ellenére sem jelent komoly hányadot a teljes eszközállományon belül. Az 1987 és 1991 végén tapasztalható mintegy 1 % -os részarány csak 3 %-ra nőtt 1995 végére, ami összességében 109 milliárd forintot jelentett.³⁰⁸ Ebből mintegy 71 milliárd forint összegű hitel volt forint kihelyezés.

A vállalkozói szektornak nyújtott hitelek

A bankrendszer mérlegfőösszegéhez képest a legjelentősebb banki kihelyezés állománnyal a vállalkozói szektor rendelkezik. Ennek összege 1987-ben 377, 1991 végén 713, 1995 végén pedig 1044 milliárd forint volt.³⁰⁹ A növekedés üteme viszonylag alacsony, 1,9-szeres, illetve 2,8-szeres volt, így a vállalati szektor hitelállományának részaránya szinte folyamatosan, a kezdeti 38%-hoz képest, 1991-re 34, 1995-re pedig 28%-ra csökkent a bankrendszer mérlegfőösszegéhez képest. Emellett viszont a vállalkozói szektor finanszírozásában 1991-től egyre jelentősebb szerepe volt a vállalatok - magyar bankrendszerrel elkerülő - közvetlen külföldi hitelfelvételének.

A lakosságnak nyújtott hitelek

Míg a vállalati szektorba kihelyezett hitelek állománya csupán részarányában csökkent, de összességében növekedett 1987 és 1995 között, addig **a lakosság számára nyújtott hitelek állománya összességében is csökkent**, mintegy kétharmadára. Ez a lakossági hitelállomány kivételével egyetlen egy nagyobb banki eszköz vagy forrás tételre sem volt jellemző. A lakossági hitelállomány 1989-ig dinamikusan nőtt, 1989-től azonban a lakossági hitelkereslet erős

³⁰⁴A devizabetétek elhelyezése nélkül a jegybanki aktívák növekedése csak mintegy 10-szeres lett volna.

³⁰⁵1991 végén a jegybanki aktívák 5,4%-át tették ki a jegybanknál éven belül lekötött betétek.

³⁰⁶Beleértve a bankok által vásárolt állampapírokat is.

³⁰⁷ A költségvetési szektornak forintban nyújtott hitelek összege 694 milliárd forint volt.

³⁰⁸A bankközi pénzpiacra történt kihelyezések természetesen nagymértékben ingadozhatnak, ezért egy adott időpont állományától komoly eltérések is adódhatnak év közben.

³⁰⁹Ebből a forintban nyújtott vállalkozói hitelek állománya 744, a devizában nyújtott hitelek állománya 300 milliárd forint volt.

viSSzaesése következett be. **A hitelállomány alakulásában szerepe volt konstrukciós változásoknak is, mindenekelött a lakáshitelek 1989. évi elkülönítésének és a lakáskötvény alap létrehozásának. Ez a konstrukciós változás mintegy 240 milliárd forinttal csökkentette az állományt.** Ez gyakorlatilag teljes egészében a már említett lakáshitelezés rendszerben bekövetkezett változásoknak köszönhető, és az OTP-nél jelentkezett. Ennek következtében a lakossági hitelállomány, amely 1987-ben még 295 milliárd forint volt, 1991-re 141 milliárd forintra csökkent, majd 1995-re ismét nőtt, mintegy 216 milliárd forintra. A lakosságnak nyújtott hitelek aránya tehát kilenc év alatt a bankrendszer mérlegfőösszegéhez képest 30%-ról 6%-ra csökkent.

A külfölddel kapcsolatos aktív művelek

A bankrendszer külföldre irányuló kihelyezéseinek összege, illetve hányada a magyar bankrendszer alacsony fokú nyitottságának, az ország nettó adósi pozíciójának, valamint a szabályozás kötöttségeinek megfelelően alacsony. Még 1995-ben is mindössze 125 milliárd forintnak megfelelő összeg, azaz a bankrendszer teljes mérlegfőösszegének csupán 3%-a volt külföldre történő kihelyezés.³¹⁰ 1991-ben a bankok külföldi kihelyezéseinek összege a teljes mérlegfőösszeghez képest 7% volt.

Értékpapírok³¹¹

A kötvények és egyéb nem tőkearányosan jövedelmező értékpapírok 1987-ben 12,6 milliárd forintot tettek ki, ami a bankok eszközpórtfólióján belül, ami mintegy 1%-ot tett ki. 1995-ben a bankok értékpapír állománya - a különböző államkötvények, konszolidációs kötvények és kincstárjegyek nélkül - mintegy 29 milliárd forint volt.

Befektetések³¹²

A pénzügyintézetek által befektetett eszközállomány 1987-től 1991-ig mintegy nyolcszorosára, 1995-ig pedig majdnem 22-szeresére növekedett. Összességében ez azt jelentette, hogy 1987-ben még csak 6,2 milliárd forint, 1991-ben 50,3, 1995-ben pedig már 138 milliárd forint volt a bankok befektetett eszközállománya, ami a bankrendszer teljes mérlegfőösszegéhez viszonyítva így is viszonylag alacsony volt. (Mintegy 1-ről 4%-ra nőtt.) A tartós befektetések 1991-ig, majd azután is tartó gyors növekedésében azonban már döntő szerepet játszott az, hogy a vállalati csődök növekvő száma, s ennek következtében keletkező veszteségek mérséklése érdekében a bankok vállalták a tulajdonossá válást is annak érdekében, hogy átmenetileg elrejtsek a hitelezési veszteségeket. 1994-ben, de főként 1995-ben az érintett bankok mérlegük rendbetétele érdekében befektetéseik egy részét már eladták.

Egyéb eszközök

Az egyéb eszközök állománya összességében igen kis mértékben növekedett, az 1987. évi 157 milliárd forintról 1991-ig 399 milliárd forintra, majd 1995-re 289 milliárd forintra csökkent. Ezzel részaránya a bankrendszer teljes mérlegfőösszegéhez képest mintegy 16%-tól 8%-ra csökkent. Az egyéb kihelyezett eszközök döntő hányada az egyéb aktív elszámolásokból (ezen belül az aktív kamatlehatárolásokból) és a saját eszközökből tevődik össze. Az egyéb

³¹⁰1987-ben és 1991-ben a mérleg "belföldi és külföldi adósok idegen értékben" során 88,5, illetve 144 milliárd forint szerepelt, ez azonban nem csak a külföldre kihelyezett banki aktívákat tartalmazta, tehát nem összehasonlítható adat.

³¹¹Az értékpapírok (államkötvények, vállalkozói kötvények, csekkek, egyéb értékpapírok, állam által kibocsátott egyéb értékpapírok) között a legnagyobb a kötvények aránya volt. A bankok kötvényállományának az összesített eszközökön belüli aránya az első 5 év alatt fokozatosan csökkent. Ez ugyanis 1990-ben még 15%-os részarányt képviselt, 1991-ben már csak 8,8%-ot. Ennek a változásnak egyik fő tényezője a lakásalapfedezeti kötvények állományának csökkenése. Főként a lakásalapfedezeti kötvények miatt a bankok teljes értékpapír állománya 1991 végén 241 milliárd forint volt. Az állampapírokat az 1987-es adattól eltekintve a költségvetési kihelyezések között szerepeltetem.

³¹²A befektetett eszközök között szerepelnek a részvények, a vagyoni betétek gazdasági társaságokban és leányvállalatokban.

eszközök drasztikus csökkenését lényegében módszertani változás okozta, **a korábbi gyakorlattal ellentétben jelenleg itt kerül kimutatásra negatív előjellel a kockázati céltartalék állomány legnagyobb része.**

Portfólió problémák

A minősítési szabályok többszöri változása miatt lehetetlen a bankok portfóliójának minőségét jellemző összehasonlítható idősorokat előállítani. A legfontosabb módszertani változások a következők voltak: Az 1987-1990-es időszakban a bankmérlegekben kimutatott kétes kintlevőségek gyakorlatilag a bankokkal szemben fennálló lejárt, határidőre vissza nem fizetett tartozásokat ölelték fel. Ez a tényleges kockázatoknak, potenciális hitelezési veszteségeknek csak egyik eleme volt, különös tekintettel arra, hogy a bankok - a magas nyereség kimutatása érdekében - nem zárkóztak el a hitelprolongációtól, illetve követeléseik prolongálását előnyben részesítették a hitelezési veszteségként való leírással szemben. A kétes kintlevőségek tartalmának meghatározása, a minősítésre vonatkozó szabályozás 1987-1990 között több alkalommal változott. A pénzügyi törvény hatályba lépéséig, 1991. december 1-ig a kétes kintlevőségek meghatározását a 106/1989. MT. rendelet szabályozta. Ez a rendelet a kétes kintlevőségek négy összetevőjét tartalmazta: az előző két évben veszteséges vállalatok követelése, a 60 napon túli kamat, illetve törlesztési késelemben lévő adósok tartozásai, a bank által kétesnek minősített követelések, valamint azokkal az adóssal szembeni követelésállomány, melyek ellen felszámolási, vagy szanalási eljárás indult. 1987-1991 között a tartalékképzés szabályozása is több alkalommal változott: volt olyan év, amikor lehetséges volt az adózás előtti eredményből kockázati tartalék képzése, 1989-ben viszont a költségvetés elvonta - a szabályozás változtatásával - a bankok kockázati tartalékainak egy részét. Az 1991. decemberében hatályba lépett pénzügyi törvény gyökeresen megváltoztatta a hitelminősítés addigi szabályait, s a nemzetközi gyakorlatban szokásos, az előzőnél jóval differenciáltabb és szigorúbb minősítési rendszert vezetett be. Eszerint a pénzügyi törvényeknél négy kategóriába kellett besorolni a kintlevőségeket: problémamentes, átlag alatti, kétes és rossz hitelek. A pénzügyi törvény szerint a minősítés alapján megfelelő nagyságú tartalékokat kell a bankoknak képezni. A hitelek minősítésének részletes szempontjait a pénzügyi törvény alapján 1992 második negyedévtől az Állami Bankfelügyelet rendelkezése adta meg. Előtte negyedévig a pénzügyi törvény 99. paragrafusa alapján kellett a bankoknak a minősítést végezniük. 1993. december 31-i hatállyal módosult a pénzügyi törvény, mely a portfólió minősítésére szigorúbb követelményeket ír elő. Az addigi minősítési szabályok kiegészültek a lejáratlan nem rendelkező kintlevőségek (befektetések, garanciák stb.) minősítésének követelményével. Az addigi minősítési kategóriák mellett bevezetésre került egy új, a külön figyelandó kintlevőségek kategóriája.

A bankok összesített mérlegfőösszegéhez képest 1987-ben 0,3%-ot tettek ki a kétes kintlevőségek, míg 1991-ben már 4,1%-ot. Az 1991 novemberéig követett minősítési gyakorlat több tekintetben komoly problémákkal volt terhes. Túlságosan nagy súlyt adott a bankok szubjektív mérlegelési lehetőségeinek (a szubjektivitás teljesen sosem kapcsolható ki), s a kintlevőségek minősítését nem kapcsolta össze a szükséges mértékben a kockázati céltartalékképzéssel. Az 1987-1990-es kereskedelmi banki mérlegekben kétes kintlevőségeként a bankok a korábbi előírások szerint kétesnek minősített kintlevőségeiket szerepeltették. 1991-ben azonban a bankok legalábbis igyekeztek már az új banktörvényhez alkalmazkodni.³¹³

Az 1992-ben megváltozott szabályozási környezet felszínre hozta azokat a lappangó veszteségeket, amelyek korábban is jelen voltak a bankok többségének mérlegében. A korábbi szabályozásból adódóan a bankok ezeknek a veszteségeknek a fedezésére nem rendelkeztek megfelelő tartalékokkal. A gazdasági visszaesés folytatódása, a jelentős számú csőd- és felszámolási eljárás, az export visszaesése miatt a bankok ügyfélkörének helyzetében nem történt kedvező változás, sőt ezek a folyamatok tovább rontották az amúgyis tökehiánnyal küzdő vállalkozások helyzetét, amelyek fennmaradásukhoz a hiányzó források hitelezésből történő pótlására kényszerültek. A tőkepótló hitelfelvétel magas költségei eleve kétségessé tették a hitelek visszafizethetőségét. Ez óhatatlanul maga után vonta a bankok portfóliójának további romlását. A hosszadalmas csőd- és felszámolási eljárási mechanizmus nagymértékben rontotta a minősített követelés állományok behajtásának feltételeit, a fedezetek minősége romlott, mellyel ugyanilyen arányban nőttek a banki veszteségek.

³¹³Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján.

A folyamatos portfólióromlást illusztrálják a következő adatok: a hitelkonszolidáció előtt 1992 végén a minősített állomány a bankrendszer összes kihelyezésének 17%-a (288 Md Ft, amelyből a rossz minősítésű 186 Md Ft) volt. A hitelkonszolidáció után a minősített és rossz hitelállomány: 186 és 84, 1993. júniusában 229 és 109 Md Ft nagyságot ért el. 1993. végére a bankok portfóliójának minősége hasonló képet mutatott a hitelkonszolidáció előtti állapothoz, mivel az összes kihelyezésen belül a minősített állomány részaránya ismét 17% (351 milliárd forint, ebből a rossz minősítésű 186 milliárd forint) volt. A bank-, hitel- és adóskonszolidáció során megvalósított hitel-kötvény cserék, illetve a tőkejuttatás ezen a helyzeten természetesen jelentős mértékben javítottak. A hitel- és adóskonszolidáció során a bankok portfóliójából kikerült a rossz hitelek egy része.

A pénzügyi törvény tovább szigorodó előírásai az új kihelyezéseknél óvatosabb hitelezési magatartásra ösztönözték a bankokat. A szigorúbb előírások szerinti minősített állomány 531 milliárd forint (ebből rossz minősítésű 245 milliárd forint) volt 1993 végén. Mivel a teljes minősítendő kihelyezés állomány 1826 milliárd forint volt, ezért a teljes minősített állomány 29%-ot tett ki. A portfóliót javító lépések után 1994 végén még mindig magas volt a problémás hitelek aránya. Az összes kihelyezésen (2379 milliárd forint) belül a minősített (kétes, átlag alatti és rossz és külön figyelendő) állomány 524 milliárd forint (ebből a rossz minősítésű 203 milliárd forint) volt. A teljes minősített állomány így 22%-ra csökkent. 1994-ben a bankrendszer portfóliójának állapotában már nem következett be romlás. Ezeknek a problémás aktíváknak a rendezésére részben a bankok gazdálkodásának, részben a konszolidációs lépések eredményeként már jelentős céltartalék állomány állt rendelkezésre. A bankkonszolidáció során tőkeemelésre került sor, de a rossz hitelek a bankok mérlegeiben maradtak. A bankok mérlegeinek kitisztítása, a rossz hitelek leírásának és eladásának folyamata 1994-ben, de főként 1995-ben zajlott. 1995 végén - az érvényes szabályozás szerint - a bankrendszer teljes minősítendő kihelyezés állományának összege 2441 milliárd forint volt. Ebből a különféle minősített kategóriákba tartozó kihelyezés állományból (415 milliárd forint) a rossz kihelyezések állománya 124 milliárd forint volt. A portfólió javulás tehát tovább folytatódott, a minősített állomány részaránya 17%-ra csökkent. **Míg 1993 végétől a rossz minősítésű állomány folyamatosan csökkent, addig a külön figyelendő kihelyezések állománya növekedett.** (Ez utóbbi állománya 1993 végén 123, 1994 végén 185, 1995 végén 189 milliárd forint volt.)

A bankrendszer eredményének alakulása

Ha összevetjük a gazdasági folyamatok néhány legfontosabb mutatóját a bankok eredményével, akkor **egyértelműen kimutatható a gazdasági folyamatoknak a bankok eredményére gyakorolt, és a szabályozó rendszer által késleltetett hatása.** A bankok eredményének alakulása tükrözi a gazdasági visszaesést.³¹⁴ A bankrendszer fejlődésének első szakaszában 1987-től 1990-ig a bankrendszer kimutatott összesített nyeresége folyamatosan növekedett. Az 1991. évi eredmény nagyságát már jelentősen csökkentette a bankok erőteljes - 1991 decemberében végrehajtott - céltartalék képzése. A bankok nyeresége 1990-ben volt a legmagasabb, 63,3 Md Ft, ez 1991-re alig felére mintegy, 31 milliárd forintra csökkent az említett fő okok - a céltartalékképzés és portfólióromlás - következtében.³¹⁵ 1992-ben a bankrendszer egészének eredménye mindössze 2,8 milliárd forint volt. 1993-ban a bankrendszer adózás előtti eredménye mintegy 150 milliárd forint veszteség volt. Ez a nagymértékű veszteség természetesen legnagyobb részben nem a bankok 1993. évi tevékenységét tükrözi, hanem főként a pénzügyi törvény bizonyos paragrafusainak a bankkonszolidációhoz kapcsolódó változásai miatt következett be.³¹⁶ A bankrendszer

³¹⁴Az eredménymutatók alakulását befolyásolta az is, hogy a korábbi számviteli rendszer 1990 decemberéig jóval nagyobb lehetőséget nyújtott a nem realizált nyereség elszámolására is. A be nem folyt kamatok elszámolása a számviteli törvény életbe lépése után kötelező volt, de - 1993-tól - e kamatokra 100%-ban meg kellett képezni a céltartalékot. A be nem folyt kamatok 1996. január 1-től kell függővé tenni.

³¹⁵Nyereséget mérséklő tényező volt az is, hogy 1991-ben további eltolódás következett be a bankok forrásainak összetételében a viszonylag drágább források irányába. Mindennek következtében 1991-ben az összesített eredménynek az összesített mérlegfőösszeghez viszonyított aránya még az 1987. évi 2,8%-os szintet sem érte el, csupán 1,7% volt (Ez az arány 1988-ban 3,4%, 1989-ben és 1990-ben 3,9%). A bankok eredménye 1987-ben még 47, 1991-ben már csak vagyonuk 16,9%-a volt.

³¹⁶A szabályozás lehetővé, illetve kötelezővé tette a bankok számára, hogy türelmi idő nélkül 1993 végéig teljes problémás eszközállományukra megképezzék a kockázati céltartalékot. Emellett a bankok egy részének 1993-ban tovább romló portfóliója is növelte a céltartalékképzési igényt. Az így kialakuló céltartalékképzési kötelezettség messze meghaladta a bankrendszer 1993. évi nettó vállalkozási eredményét.

1994-ben már újra nyereségesen működött, adózás előtti eredménye mintegy 26 milliárd forint volt, amely 1995-re 63,9 milliárd forintra nőtt.

Az eredmény fő összetevői³¹⁷

Bevételek

A bankok bevételeiben a legnagyobb, tartósan mintegy kétharmadnyi hányadot a kamatbevételek jelentik. A kamatbevételek az 1988. évi 113 milliárd forintról 1991-ig majdnem 3 és félszeresükre, 391 milliárd forintra nőttek. A kamatbevételek 1995-ben 583 milliárd forintot tettek ki, ami azt jelenti, hogy 1988-hoz képest 5,1-szeres volt a bevételek növekedése. A jutalékbevételek a bankok bevételeinek tartósan mintegy 6-7%-át teszik ki, összegük 1988-tól 12,7 milliárd forintról 1991-re 44 milliárd forintra nőtt. Az 1995. évi jutalékbevétel 55 milliárd forint volt. A bevételek között nagy tételt jelentenek a különböző egyéb bevételek, amelyek 46 milliárd forintról 1991-ig 180 milliárd forintra nőttek, ami 29%-ot jelentett az összes banki bevételben belül. Az egyéb bevételek 1995-ben 260 milliárd forintot tettek ki, ez az összes bevételnek szintén 29%-a volt.

Ráfordítások

A bankok költségei között a legnagyobb tétel a kamatkiadás, amelynek aránya az összes kiadásnak mintegy felét jelenti, hiszen 1988-ban több mint 60%, 1991-ben és 1995-ben pedig 50%, illetve 49% volt. Ez azt jelentette, hogy a bankok kamatkiadásai 1988-ban 84, 1991-ben 292, 1995-ben 408 milliárd forintra rúgtak. **A bankok jutalék jellegű kiadásai viszonylag mérsékelt ütemben növekedtek 1991-ig, majd csökkentek így a bankrendszer ráfordításainak kis hányadát teszik ki.** Az 1988-ban és 1991-ben mintegy 5%-ot kitevő hányad 1995-ben csak 2%-ot tett ki. A bankok jutalék jellegű kiadásai 1988-ban 6, 1991-ben 27,6, 1995-ben 20,2 milliárd forintra rúgtak.) Jól megfigyelhető ezzel ellentétben viszont **az egyéb kiadások gyors növekedése.** Míg 1988-ban ez a bankok összes költségeinek 34%-át tette ki, addig 1991-ben már 45%-ot, ami 1995-re 49%-ra nőtt. Ezt az jelenti, hogy az egyéb költségek (1988-ban 47, 1991-ben 261, 1995-ben pedig 405 milliárd forint) 1988-hoz képest 5,5-szörösükre nőttek 1991-ig, 8,6-szeresükre 1995-ig.

Nettó jövedelem

A nettó kamatjövedelem az 1988. évi 29 milliárd forintról 1991-re mintegy 100 milliárd forintra, 1995-re pedig 175 milliárd forintra nőtt. A jutalék jellegű nettó bevételek 6,5 milliárd forintról 1991-re 16,6 milliárd forintra, 1995-re pedig mintegy 34,4 milliárd forintra emelkedtek. Az egyéb bevételek és kiadások különbözeteként tartósan nettó kiadások jelentkeznek a bankok eredménykimutatásaiban, mégpedig igen jelentős mértékben. Összességében ez azt jelentette, hogy a bankok egyéb nettó kiadásai 1988-ban 0,8, 1991-ben 81, 1995-ben 145,6 milliárd forintra rúgtak, vagyis majdnem elérték a nettó kamatbevételek összegét. Ezen összetevők eredőjeként a bankok eredménye 1988-ban és 1991-ben is mintegy 35 milliárd forintra rúgott, míg 1995-ben 63,9 milliárd forintot ért el.³¹⁸

³¹⁷A bankok eredményét a kamat bevételek és kiadások, a jutalék bevételek és kiadások és az egyéb bevételek és kiadások egyenlege határozza meg. 1987 évre nincs adat

³¹⁸A két év során elért, szinte egyező összegű eredmény nem fejezi ki a bankok eredménypozíciójában az egyes közbeeső években bekövetkező változásokat.

KRONOLÓGIA

1979

A Magyar Nemzeti Bank és hat külföldi bank megalapította a Közép-Európai Nemzetközi Bankot, amely off-shore bankként kezdett működni.

1980

Megkezdte tevékenységét a Közép-Európai Nemzetközi Bank (CIB-I).

1983

Egy **1982 decemberében** megjelent, a kötvényről szóló törvényerejű rendelet után lehetővé válik a kötvénykibocsátás. 1988-ig gazdálkodó szervezetek és a tanácsok majdnem négyszáz kötvényt bocsátottak ki. Az 1988-ig kibocsátott kötvényekre automatikusan állami garancia volt érvényben. Az 1988-tól kibocsátott kötvényekre e garancia megszűnt.

1984

Az MSZMP Központi Bizottságának állásfoglalása egy Konzultatív Testület létrehozásról dönt, amelynek feladata az 1968-as gazdasági reform továbbfejlesztése. A Kormány 2007/1984. (V. 23.) MT Határozata a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének irányelveiről.

május. Az első lakossági kötvény kibocsátása.

1985

december 11. Bejegyezték a Citibank Budapest Rt-t. Az amerikai bank és a Magyar Nemzeti Bank leánybankja 1986. január 1-én kezdte meg tevékenységét.

1986

február 13. A Minisztertanács 3062/1986 sz. határozata a bankrendszer továbbfejlesztéséről. E határozat tartalmazta a kétszintű bankrendszer létrehozásával kapcsolatos feladatokat. A Magyar Nemzeti Bank jegybanki és kereskedelmi banki területei a bankreform előkészítése érdekében funkcionálisan szétválasztásra kerültek.

július 1. Az Állami Biztosítóból kiválik a Hungária Biztosító. Ezzel a bankrendszert megelőzően a biztosítási szférában is elkezdődött az intézményi reform.

1987

január 1. A kétszintű bankrendszer "beindulásának" napja.

január 1. Elkezdte működését a Unicbank, a harmadik vegyes tulajdonú magyarországi bank. Az alapítók között van az IFC is.

december 1. Megszületett a döntés az új girorendszer létrehozásáról.

december 25. Az MNB, a Pénzügyminisztérium, a Magyar Gazdasági Kamara és huszonkét magyar pénzintézet megállapodást kötött az értékpapír-kereskedelem elősegítése, fejlesztése és egységesítése céljából, valamint létrehozták az Értékpapír Kereskedelmi Titkárságot.

1988

január 19. Az első, kísérleti tőzsdenap, bankok részvételével.

április. Az első - az állami költségvetés hiányának részbeni finanszírozását szolgáló - rövid lejáratú kincstárjegy kibocsátása.

A kereskedelmi bankok vegyesvállalati devizaszámlák vezetésére kaphatnak jogosítványt.

június. Létrejött a Tőzsdetanács, amely a később létrejött Budapesti Értéktőzsde irányító szerve lett.

június 28. A Postabank megalakulása. Az új bank a korábbiakhoz képest jelentős változást hoz a vidéki lakossági bankszolgáltatásokban.

november. Megalakult a budapesti Nemzetközi Bankárképző Központ Rt.

december. A Magyar Nemzeti Bank megteremti a kincstárjegyek aukciós piacát. Elsőként 90 napos lejáratú diszkontkincstárjegyek kibocsátása és aukciói indulnak meg.

december 19. A GIRO Elszámolásforgalmi Rt. alakuló közgyűlése.

1989

január 1. A GIRO Elszámolásforgalmi Rt. megalakulása. A GIRO Rt-t 12 bank hozta létre 504 millió forintos alaptőkével.

január 1. Elvileg megszűnt a vállalati és lakossági bankügyletek elkülönítése.

január. A jegybank által szervezett forint bankközi pénzpiac beindulása.

február 17. Huszonhárom kereskedelmi bank és szakosított pénzügyintézet megalakította a Magyar Bankszövetséget. Február 28-án megtörtént a Fővárosi Bíróságon a szervezet bejegyzése is.

június-október. Átmenetileg 180 napos diszkontkincstárjegyek aukcióira is sor került.

július. A kereskedelmi bankok saját kockázatokra belföldi devizahitelek nyújtására kapnak engedélyt. A lakossági bankszámlavezetés gyakorlatilag csak ebben az évben indul be, bár már 1988-ban megtörtént az engedélyezése.

augusztus 15. Megalakult a Terménytőzsde kft, amely később nevét Árutőzsde kft-re változtatta. A kft az elődje a később, 1994-ben az árutőzsdetörvény alapján újjáalakuló Budapesti Árutőzsdének.

augusztus 31. Világbanki tender kiírása a girorendszer megvalósítására.

szeptember. Az első "lakossági" részvénykibocsátás.

IV. negyedév. Az MNB kedvezményes kamatozású export-előfinanszírozási hitelkonstrukciót vezetett be.

október 29. Megszületett a pénzügyintézeti törvény "elődje", a Minisztertanács 106/1989. (X. 29.) MT rendelete a banktevékenység folytatásának bankfelügyeleti feltételeiről és az Állami Bankfelügyeletről.

november 1. Hatályba lépett a Minisztertanács 106/1989. (X. 29.) MT rendelete a banktevékenység folytatásának bankfelügyeleti feltételeiről és az Állami Bankfelügyeletről.

november. 180 napos helyett 30 napos diszkontkincstárjegy aukciók indultak.

1990

január 25. Az Országgyűlés elfogadta az egyes értékpapírok nyilvános forgalomba hozataláról és forgalmazásáról, valamint az értékpapírtőzsdéről szóló törvényt.

február 1. Hatálybalépett az "értékpapírtörvény" amely megteremtette az értéktőzsde működésének jogi feltételeit.

I. negyedév. A bankrendszer kétszintűsítése a devizaműveletek területeken: a külkereskedelmi forgalommal összefüggő devizaügyletek végzésére kaptak felhatalmazást az első kereskedelmi bankok.

május 7. A Világbank hozzájárul a girorendszer kapcsán a Bull céggel való szerződés megkötésére.

május 22. A hivatalos szerződés aláírása a francia Bull céggel az új girorendszer megvalósításáról.

június 19. Az alakuló közgyűlésen 41 alapító tag létrehozta a Budapesti Értéktőzsdét, elfogadta az alapszabályt és megválasztotta a tisztségviselőket.

június 21. Ezen a napon került sor a Budapesti Értéktőzsde újbóli megnyitására, és az IBUSZ részvények bevezetése.

október 15. A jegybank ettől az időponttól kezdve ún. jegybanki alapkamatot állapít meg.

december. Az Országgyűlés döntésének értelmében megváltozott a kedvezményes lakáshitelezési rendszer. Ennek következményeként lehetővé vált a lakossági betéti kamatszabályozás liberalizálása.

december 31. Az Értéktőzsdén kikerülnek a kereskedésből a be nem vezetett részvények (ezek főként banki részvények) és kötvények.

1991

január 1. Az OTP ettől az időponttól kezdve 100%-os állami tulajdonban lévő részvénytársaságként folytatta működését. Egyúttal leváltak az OTP Rt-ről egyes nem kereskedelmi banki jellegű tevékenységek.

január 1. Az MNB ettől az időponttól kezdve fizet kamatot a kereskedelmi bankoknak a nála forint források után elhelyezett kötelező tartalékára.

januártól a jegybank kötelezte az OTP-t a lakossági források utáni kötelező tartalék elhelyezésére is, fokozatosan növekvő tartalékolással. Ezzel (eltekintve a takarékszövetkezetektől) gyakorlatilag egységessé vált a kötelező tartalékráta-szabályozás.

év eleje. A 6 hónapnál hosszabb lekötési idejű lakossági betétekre vonatkozó kamatplafon eltörlése, valamint a rövidebb lekötési idejű betétekre vonatkozó kamatplafon felemelése.

február. Az MNB bevezette a jegybanki források - egy részének - aukció keretében történő elosztásának rendszerét.

február 21. Megjelent a legfontosabb speciális, kedvezményes, privatizációt elősegítő hitelkonstrukció, az Egzisztencia hitel folyósításáról szóló kormányrendelet.

április 24. Ismertették a BÉT ideiglenes tőzsdeindexét, amelyet ettől kezdve publikálnak. A kiinduló értéket 1991. január 2-ára rögzítették 1000 pontban. A bejelentés napján a tőzsdeindex értéke 1179 pont volt.

május 14. Az Országgyűlés elfogadta az új számviteli törvényt.

június 21. Az első kötvénybevezetés az Értéktőzsdén.

július 18. A jegybanki irányítás eszköztára a napi likviditási követelmény előírásával bővült. A pénzügyintézetek napi likviditási tartalékának elhelyezési kötelezettségét a 2/1991. (VII. 18.) TNM rendelet szabályozta.

szeptember. A nyilvános ajánlati könyv bevezetése az Értéktőzsdén.

III. negyedév. Beindult a kedvezményes kamatozású Start-hitel konstrukció.

október 1. Ettől a naptól kezdve volt jegyezhető egy 3 éves lejáratú államkötvény, összesen 15 milliárd forint összeghatárig. A magyar viszonyok között akkor igen hosszú lejáratúnak minősülő állampapír kibocsátását a költségvetés növekvő deficitjének finanszírozási igényei és a monetáris politika eszköztárának fejlesztése indokolta.

október 2. Egy ún. hármas pénzszükitő megállapodás a Pénzügyminisztérium, a Magyar Nemzeti Bank és a kereskedelmi bankok képviselője a Bankszövetség között a IV. negyedévi monetáris politikai intézkedésekkel kapcsolatban.

október 21. Az Országgyűlés elfogadta az MNB-ről szóló törvényt.

szeptember 24. Az Országgyűlés elfogadta a csődelfjárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló törvényt.

november 4. Az Országgyűlés elfogadta a befektetési alapok működésére vonatkozó törvényt.

november 13. Az Országgyűlés elfogadta a pénzintézeti törvényt.

december 1. Hatályba lépett a pénzintézeti törvény.

december 1. A rövidlejáratú lakossági betétekre vonatkozó kamatplafon megszűnésének napja.

december 9. A bankközi devizapiac megteremtésének előkészítő lépéseként az MNB új árfolyamjegyzési rendet léptetett életbe. Egyúttal a devizaműveletek esetében bevezetésre került a forint-értéknap, és megváltozott a forint valutakosara.

december 16. Az első államkötvény bevezetése az Értéktőzsdén.

december 16. A Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai társulási megállapodást írtak alá.

december 31. Megállapodás született a Pénzügyminisztérium és a 3 érintett nagybank között az általuk az MNB-től megörökölt kétes hitelállomány rendezésének ügyében. A költségvetés 10,5 milliárd forintos összeghatárig garanciát vállalt az 1991 június 30-án fennálló és az akkori szabályok szerint kétesnek minősülő követelések (tőketartozás és járulékok) 50%-ára.

1992

január 1. Hatályba lépett az új számviteli és az új csődtörvény.

január 6. Az Országgyűlés elfogadta a szövetkezetekről szóló törvényt, ezzel hatályát veszítette a takarékszövetkezetekről szóló 1978. évi 22. tvr.

március. Megszűnt az export előfinanszírozási hitelkonstrukció.

április. Lejárt a csődtörvényben előírt 3 hónapos moratórium és elindult az öncsődök bejelentésének hulláma.

április. Létrejött az első - még kizárólag állampapírokba fektető - befektetési alap, amelyet a Creditanstalt Értékpapírügynökség hozott létre.

április 30. A 180 napos lejáratú diszkontkincstárjegyek első aukciója.

május 4. Az első befektetési jegy bevezetése az Értéktőzsdén.

május 18. A 180 napos lejáratú diszkontkincstárjegyek tőzsdei bevezetése.

június 10. Célvizsgálat az Ybl Banknál.

június 21. A tőzsdei szabadpiaci kereskedési kategória megteremtésének első kísérlete az Értéktőzsdén.

június 23. Kirobban az Ybl Bank-válság. Az Állami Bankfelügyelet elnöke e napon kelt 41/1992. sz. határozatában korlátozta az Ybl Bank tevékenységét, a bankhoz bankfelügyeleti biztost rendelt ki.

július 3. A 360 napos lejáratú diszkontkincstárjegyek első aukciója.

július 22. A 360 napos lejáratú diszkontkincstárjegyek tőzsdei bevezetése.

július 31. A girorendszer működésével kapcsolatban az MNB Igazgatósága határozatában a bruttó-elv szerint történő elszámolás mellett foglalt állást.

július 1. Megkezdte működését a bankközi devizapiac, amelynek szereplői a devizajogosítványokkal rendelkező pénzüintézetek és a Magyar Nemzeti Bank.

augusztus. Az Ybl Bank-válság nyomán az Értéktőzsdén bevezetésre került a letéti rendszer.

november. A kistételes kereskedés, a minimális lépésköz és a kötésegységek bevezetése az Értéktőzsdén. (Ezek utóbb rendre módosításra kerültek, vagy megszűntek.)

december 7. Megalakult a Hitelgarancia Rt.

december. Létrejött az első nyílt végű befektetési alap, a Buda Alap, amely az ezt megelőzően alapított, gyakorlatilag csak állampapírokba fektető alapokhoz képest abban is újat hozott, hogy jelentős részben részvényekbe is fektetett.

december 31. Lejárt az értékpapírtörvény által megszabott türelmi idő, ettől a naptól kezdve a kereskedelmi bankok nem vehetnek részt az értékpapír-forgalmazásban.

1993

január 1. Hatályba lépett a kötelező jegybanki tartalékra és a likviditási tartalékra vonatkozó 8/1992-es számú jegybanki rendelkezés. Ezzel megváltozott a kötelező tartalékolás rendszere. A pénzüintézetek 1993 januárjától nem naponta, hanem kétheti átlagban kötelesek megfelelni a kötelező tartalék elhelyezés kötelezettségének.

január 18. A jegybank a pénzmennyiség és a kereskedelmi bankok likviditásának szabályozásában új eszközt vezet be, az ún. aktív és passzív repo ügyleteket.

február. A GIRO Elszámolásforgalmi Rt. új megvalósíthatósági tanulmányt hagyott jóvá, amely döntő részben a girorendszer bruttó illetve nettó elszámolási elv szerinti működésével kapcsolatos kérdéseket tárgyal.

március 9. Az Országgyűlés elfogadta az Országos Betétbiztosítási Alap létrehozásáról és működésének részletes szabályairól szóló törvényt.

március 10. A jegybank a bankközi devizapiacon a fixingen történő üzletkötések esetében is minimum összeghatárt vezetett be.

március 16. Az Árutőzsdén megkezdte működését a határidős deviza ügyletek szekciója.

március 20. Megtörtént a konszolidációs kötvények első sorozatának kibocsátása.

március 31. Megalakult az Országos Betétbiztosítási Alap. Az 1993-ban az Országgyűlés által elfogadott Országos Betétbiztosítási Alapról szóló törvény felhatalmazása alapján 1993. július 1-étől kezdte meg működését.

A **II. negyedévtől** kezdve a jegybank megszüntette az export előfinanszírozási hitelek refinanszírozását.

április 2. Vádemelés az Ybl Bank ügyben.

május 17. Az MNB meghatározatlan időre felfüggesztette közvetítői tevékenységét a bankközi forint pénzpiacon, ezzel a bankok számára a korábbiaktól eltérően a bankközi pénzpiac egészen szükségessé vált a kihelyezések kockázatának a vállalása.

június. Az első magyar kereskedelmi bank által külföldön végrehajtott kötvénykibocsátás. A Magyar Külkereskedelmi Bank 100 millió márkás kötvénykibocsátást hajtott végre Németországban.

június 21. A származékos piaci szekció "elméleti" indítása az Értéktőzsdén. Az ideiglenes tőzsdeindex a születésnapján 700 ponton áll.

július. Az OTP bevezette a bankközi pénzpiacon a kétoldali kamatjegyzést, de fenntartani csak megszakításokkal tudta. Ez volt az első lépés a "BIBOR", a budapesti bankközi kamatláb létrejötté felé.

szeptember 2. Hatályba léptek az 1991-ben elfogadott csődtörvény módosításai.

október 12. Létrejött a Központi Elszámolóház és Értéktár (Keler) Rt.

október 13. A takarékszövetkezet integrációs szerződés aláírása.

november 9. Az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap - a takarékszövetkezetek közös betétvédelmi, és integrációs szervezetének - megalakulása.

november 16. Az Országgyűlés elfogadta az Önkéntes és Kölcsönös Biztosítópénztárak működéséről szóló törvényt.

november 24. Az első tárgyalási nap a Pesti Központi Kerületi Bíróságon az Ybl Bank ügyben.

december 14. Az Országgyűlés módosította a számviteli törvényt.

december 14. Az Országgyűlés módosította a pénzügyi törvényt. A módosítás 1994 január 1-ei hatállyal lépett életbe.

december. A budapesti cégbíróság bejegyezte az Integrált Takarékszövetkezetek Független Egyesületét.

december 20. Az Országgyűlés elfogadta a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek, valamint azok tagállamai közötti társulási megállapodásról szóló törvényt.

december 21-23. A bankkonszolidáció első szakaszát jelentő tőkeemelések végrehajtása az érintett bankok rendkívüli közgyűlésein.

1994

február 2. A tőzsdei hossz csúcspontja, az ideiglenes tőzsdeindex 2200 pont felett.

február. Kipattant a "Lupis-ügy", az első brókercég működésével kapcsolatos magyarországi botrány.

február. Nyolc bank megalapította a Bankközi Informatikai Szolgáltató Rt.-t, a bankközi adós- és hitelinformációs rendszer létrehozása érdekében.

március 8. Nyolc papír esetében bevezetik az automatikus kereskedést az Értéktőzsdén.

március 22. Az Országgyűlés elfogadta a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvényt.

március 29. Az Országgyűlés elfogadta az árutőzsdéről és az árutőzsdei ügyletekről szóló törvényt.

március 29. Az Országgyűlés elfogadta a Magyar Export-Import Bank Részvénytársaságról és a Magyar Exporthitel Biztosító Részvénytársaságról szóló törvényt.

május. Az első külföldiek által is vásárolható forint államkötvény kibocsátása. A kibocsátás szempontjából kedvezőtlen gazdasági és politikai viszonyok (országgyűlési választások miatti bizonytalanság és erős forint leértékelési várakozások) miatt a kötvény minimális mértékben került külföldiek birtokába.

május. A bankkonszolidáció 2. szakasza, amelynek során a konszolidálásra szoruló bankok a 4%-os tőkemegfelelési szint eléréséhez szükséges állami tőkejuttatást kaptak. A bankkonszolidáció két lépésével egyidőben - 1993 decemberében, és 1994 májusában - az OTP 5-5 milliárd forint alárendelt kölcsöntőke juttatásban, illetve részvénytőke emelésben részesült.

május. Az MNB a nyíltpiaci műveletek új típusát vezette be. Az un. passzív repo-tendereken a jegybank jegybankképes értékpapírokat ajánl fel eladásra a kereskedelmi bankoknak, visszavásárlási kötelezettséggel.

június 23. A kormány 3228/1994. sz. határozata a takarékszövetkezetek konszolidációjáról.

július 4. Ettől kezdve a KELER számolja el a BÁT*-on kötött határidős és prompt ügyleteket.

július 18. A Pénzügyi Közlönyben megjelent az Állami Bankfelügyelet határozata az Innofinance Merchant Bank pénzügyi tevékenységre jogosító engedélyének megszüntetéséről.

július 25. Az első bankrészvény (Inter-Európa Bank) az Értéktőzsdén.

július 31. Tizenhárom részvényre bővült az Értéktőzsdén az ideiglenes tőzsdeindex számításának alapját képező kosár.

szeptember 9. A KELER átvette a bankok értékpapírszámláinak vezetését.

szeptember 12. A KELER számolja el ettől kezdve az OTC állampapírügyleteket.

szeptember 21. A BISZ Rt rendkívüli közgyűlése. A közgyűlés jóváhagyta a bankközi adós- és hitelinformációs rendszer létrehozása érdekében elkészített megvalósíthatósági tanulmányt.

október 16. Az MNB október 16-i hatállyal megszüntette a passzív repo műveleteknél alkalmazott limitet.

október 24. A Budapesti Árutőzsdén elindult a kamatopciókkal történő kereskedés.

november 15. A rendőrség hűtlen kezelés és üzérkedés gyanúja miatt eljárást indított az Agrobank Rt. két vezetője ellen.

november 18. Az új girorendszer indulása.

november 29. Megtartotta ünnepélyes alakuló ülését a Budapesti Árutőzsde. A tavasszal hatályba lépett új árutőzsdetörvényben foglalt szabályok szerint megalakult intézmény az 1989-ben létrejött Árutőzsde kft. általános jogutódja.

december. A bankkonszolidáció 3. szakasza.

december 20. Az MNB megszüntette a devizaswap műveleteket és ugyancsak megszüntette az egy hónapos lejáratú aktív és passzív repo ügyleteket is.

december 21. Az MNB kiszélesítette a bankközi pénzpiacon alkalmazott devizapiaci intervenció sávot. A korábbi 2,5% helyett 4,5%-ra növelte az alsó és a felső árfolyamok közötti különbséget, amely árfolyamok között a jegybank beavatkozása nélkül a bankok szabadon adhatnak és vehetnek devizát.

december 27. Az Országgyűlés módosította a pénzügyi törvényt, a betétbiztosításról szóló törvényt és a szövetkezetekről szóló törvényt.

1995

január 3. Az MNB e naptól kezdve már csak minimálisan 36 hónap időtartamra kötött devizabetét-csere ügyletet. A forint hitel kamata a kamat-megállapítást megelőző utolsó négy 3 hónapos diszkontkincstárjegy-aukció hozamának számtani átlaga.

január 6. A BUX*, a tizenhét részvényt tartalmazó hivatalos tőzsdeindex bevezetése.

február 1. Az MNB megszüntette a devizabetét-csere konstrukciót, amely részben más feltételekkel rövid időn belül újra bevezetésre került.

március 12. A kormány ezen a napon gazdaságpolitikai intézkedéscsomagot jelentett be. Ennek része többek között az addigi árfolyampolitika megváltoztatása és egy ún. csúszó árfolyamos leértékelés alkalmazása, amely március 13-tól lépett életbe.

március 20. Megváltozott az MNB által alkalmazott forint és deviza refinanszírozás rendszere. Módosultak a repo ügyleteknél alkalmazott limitek. Az egyhetes lejáratra történő repolekötés maximuma 1 milliárd forintra csökkent. Csökkent a 20 milliárd forintnál kisebb mérlegfőösszegű bankok napi repolimitje. Az MNB bevezeti - repolimiten belül - az egyhetes swapot, amelynek kamata az egyhetes repoéval megegyező.

március 21. A jegybank részlegesen visszaállította az év elején megszüntetett deviza-forint cserét biztosító konstrukciót, az un. spot/next swap ügyletet.

március 21. Megállapodás született az un. tőzsdei szabadpiacról. A tőzsdei szabadpiaci megállapodást 34 forgalmazó cég írta alá. Lényegében az Értéktőzsde infrastruktúráját használó tőzsdén kívüli kereskedelemről van szó, a korábban az un. OTC piacon forgalmazott részvények kereskedelméről. Ez a második kísérlet a tőzsdei szabadpiac megteremtésére.

március 31. A tőzsdei határidős piac beindulása.

április 1. Korábban a vállalatok számára kötelező volt devizabevételeik forintra történő átváltása. A vállalatok április 1-től devizaszámlát nyithatnak, amelyre igazolt külföldről származó devizabevételeiket (exportbevételeiket) helyezhetik el. Ezzel mentesülnek a többszöri forint-deviza konverziókból származó veszteségektől.

április 3. Az Értéktőzsde - első alkalommal - törli két cég részvényeit. Mindkét cég felszámolásra került.

május 9. Az Állami Bankfelügyelet - elkerülendő a bank várható likviditási válságát és fizetésképtelenségét - átmenetileg megtiltotta az Agrobanknak új betétek elfogadását, illetve a régi betétekről és a folyószámlákról való kifizetéseket, valamint a garanciavállalásokat.

május 29. Az Agrobank rendkívüli közgyűlésén az állam megemelte a pénzügyi tőkét, az Állami Bankfelügyelet feloldotta a betétek zárolására vonatkozó korlátozást. A bank hosszútávú biztonságos működése érdekében az állam mint tulajdonos arról döntött, hogy az Agrobank beolvad a szintén állami tulajdonban lévő Mezőbankba.

június 28. Elkészült a bankközi adós- és hitelinformációs rendszer. A BAR adatbázisának feltöltése előreláthatólag egy évet vesz igénybe.

június 30. Az adóskonszolidációs program befejezésének határideje.

július 1. Az MNB megváltoztatta a kereskedelmi bankok finanszírozását szolgáló aktív repo és swap limitrendszerét. A korábban alkalmazott - egynapos és egyhetes - tranzakciós limitek helyett állományi limiteket határozott meg. Ezen belül a limiten belül a bank maga határozhatja meg, hogy mely típusú forrást választja. Az állományi limitek összességükben megfeleltek a korábbi tranzakciós limitek által lehetővé tett finanszírozás összegének, változtak ugyanakkor a bankok besorolásának alapját szolgáló mérlegfőösszeg határok.

július 1. A Pénzügyintézet Központ és az Investbank fúzióra kapott engedélyt az ÁBF-től. Ez az első olyan fúzió a kétszintű magyar bankrendszerben történetében, amely nem takarékszövetkezetek között zajlott le.

július 5. Új devizabetét-csere konstrukciót vezetett be az MNB. Az öt évnél hosszabb lejáratú forintrefinanszírozási forrás projektfinanszírozásra és kapcsolódó hitelezésre használható fel.

június 28-július 6. Az OTP Bank részvényeinek zártkörű jegyzése Nyugat-Európában a külföldi befektetők számára.

július 17-21. Az OTP Bank részvényeinek nyilvános jegyzése Magyarországon. Az OTP Bank privatizációja méreteiben a legnagyobb bankprivatizációs akció volt 1995 közepéig.

július. ATM-ek telepítését kezdte meg egy bankoktól tulajdoni szempontból független részvénytársaság, a Bank 24 Rt. A bankjegykiadó automatákat üzemeltető cég csupán szerződéseket köt az egyes bankokkal kártyáik elfogadásáról és egyéb szolgáltatásokról.

augusztus 10. Az OTP - a legnagyobb magyar kereskedelmi bank - részvényeinek bevezetése a Budapesti Értéktőzsdén. Az OTP a második bank, amelynek részvényei tőzsdei bevezetésre kerültek.

augusztus 11. Az OTP részvényei forgalomba kerülnek Londonban és Luxemburgban is.

szeptember 5. Az MNB bevezette az egynapos passzív repot.

október 20. A bankprivatizáció újabb lépéseként a PM, az ÁPV* Rt., illetve a GE Capital Services képviselői kölcsönös szándéknyilatkozatot írtak alá a Budapest Bank adásvételéről.

október 25. Az MNB kététhetes passzív repo kamat jegyzést vezetett be, ugyanakkor ettől kezdve nem hirdetett meg passzív repotendert.

november 1. Új terméként mind a két tőzsdén bevezették - a forint valutakosarához legjobban igazodó - ECU kontraktust.

november 7. Az Országgyűlés elfogadta a biztosítási törvényt és a devizatörvényt, amelyek 1996. január 1-től léptek hatályba.

december 4. Új, egységes pénzforgalmi bankszámlaszám rendszer került bevezetésre.

december 19. Megtörtént a végleges szerződéskötés a Budapest Bank eladásáról. A vásárlók (a GE Capital és az EBRD) többségi tulajdont szereztek. Ezzel a szerződéssel került sor először olyan privatizációs lépésre, amelynek eredményeként egy a kétszintű bankrendszer születésekor az MNB-ből kivált bank többségi magántulajdonba került.

december 19. A KELER megszerezte az USA befektetési törvényének 17f-5. pontjában meghatározott "elfogadott külföldi értéktár" státuszát. Az USA tőzsdedefelügyelete által regisztrált nyilvános alapok ettől kezdve igénybe vehetik a KELER letéti szolgáltatásait.

A PÉNZINTÉZETI RENDSZER MŰKÖDÉSE SZEMPONTJÁBÓL LEGFONTOSABB HATÁLYOS TÖRVÉNYEK ÉS EGYÉB JOGSZABÁLYOK

Törvények:

Az 1979. évi II. törvény az állami pénzügyekről. (Módosításra került.)
Az 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról. (Módosításra került.)
Az 1988. évi XXIV. törvény a külföldiek magyarországi befektetéseiről. (Módosításra került.)
Az 1989. évi XXXVIII. törvény az Állami Számvevőszékről.
Az 1990. évi VI. törvény az egyes értékpapírok nyilvános forgalomba hozataláról és forgalmazásáról, valamint az értékpapírtőzsdéről. (Módosításra került.)
Az 1990. évi LXXXIII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról.
Az 1991. évi XVIII. törvény a számvitelről. (Módosításra került.)
Az 1991. évi LX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról. (Módosításra került.)
Az 1991. évi LXIII. törvény a befektetési alapokról.
Az 1991. évi LXIX. törvény a pénzügyintézetekről és a pénzügyintézeti tevékenységről. (Módosításra került.)
Az 1991. évi II. törvény a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról. (Módosításra került.)
Az 1992. évi I. törvény a szövetkezetekről. (Módosításra került.)
Az 1993. évi XCVI. törvény az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárakról.
A 1993. évi XX. törvény a Kisvállalkozói Garancia Alapról.
Az 1994. évi XLII. törvény a Magyar Export-Import Bank Részvénytársaságról és a Magyar Exporthitel Biztosító Részvénytársaságról.
Az 1993. évi XXIV. törvény az Országos Betétbiztosítási Alap létrehozásáról és működésének részletes szabályairól.
Az 1994. évi XXIV. törvény a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról.
Az 1994. évi XXXIX. törvény az árutőzsdéről és az árutőzsdei ügyletekről.
Az 1995. évi XCV. törvény a devizáról.
Az 1995. évi XCVI. törvény a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről.

Törvény erejű rendeletek:

A kötvényről szóló 1982. évi 28. tvr.
A kincstárjegyről szóló 1987. évi 23. tvr.
A letéti jegyről szóló 1988. évi 18 tvr.
A takarékbetétről szóló 1989. évi 2. tvr.

Kormány rendeletek:

A 23/1979. (VI. 28.) MT rendelet az állami pénzügyekről szóló 1979. évi II. törvény végrehajtásáról.
A 39/1984. (XI. 5.) MT rendelet a pénzforgalomról és a bankhitelről. (Módosításra került.)
A 94/1988. (XII. 22.) MT rendelet a vagyonjegyről.
Az 52/1990. (III. 21.) MT rendelet a külkereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos fizetések lebonyolításának rendjéről. (Módosításra került.)
A Kormány 180/1991. (XII. 30.) Korm. rendelete a Magyar Nemzeti Bank éves beszámoló készítési és könyvvizelési kötelezettségének sajátosságairól. (Módosításra került.)

A Kormány 181/1991. (XII. 30.) Korm. rendelete a pénzügyintézetek éves beszámoló készítési és könyvvizelési kötelezettségének sajátosságairól. (Módosításra került.)
A Kormány 182/1991. (XII. 30.) Korm. rendelete a biztosítók éves beszámoló készítési és könyvvizelési kötelezettségének sajátosságairól. (Módosításra került.)
A Kormány 183/1991. (XII. 30.) Korm. rendelete az értékpapír-forgalmazók éves beszámoló készítési és könyvvizelési kötelezettségének sajátosságairól. (Módosításra került.)
A Kormány 28/1991. (II. 21.) Korm. rendelete az Egzisztencia hitelről és a részletfizetési kedvezményről. (Módosításra került.)
A Kormány 46/1992. (III. 13.) Korm. rendelete a könyvvizelést rendjéről.
A Kormány 6/1994. (I. 21.) Korm. rendelete az önkéntes és kölcsönös biztosító pénztárak egyes gazdálkodási szabályairól.
A Kormány 7/1994. (I. 21.) Korm. rendelete az önkéntes és kölcsönös biztosító pénztárak beszámoló készítési és könyvvizelési kötelezettségének sajátosságairól.
A Kormány 34/1994. (III. 18.) Korm. rendelete a betétbiztosítási alapok és az intézményvédelmi alapok beszámoló készítési és könyvvizelési kötelezettségének sajátosságairól.
A Kormány 74/1994. (V. 10.) Korm. rendelete a pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 1994. évi XXIV. törvény végrehajtásáról.
A Kormány 6/1994. (I. 21.) Korm. rendelete az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak egyes gazdálkodási szabályairól.
A Kormány 98/1995. (VIII. 24.) Korm. rendelete az egyes értékpapírok előállításának, kezelésének és fizikai megsemmisítésének biztonsági szabályairól.
A Kormány 161/1995. (XII. 26.) Korm. rendelete a devizáról szóló 1995. évi XCV. törvény végrehajtásáról.

Kormány határozatok:

A Kormány 1078/1993. (XII. 20.) határozata az egyes bankok tőkehelyzetének tökeemelése útján való megerősítéséről és az ehhez kapcsolódó adókonszolidáció elveiről.
A Kormány 3343/1994. (XII. 18.) határozata a pénzügyintézeti rendszer korszerűsítésének irányairól és soron lévő lépéseiről.

PM rendeletek:

A 3/1993. (I. 27.) PM rendelet az értékpapír-felügyeleti szolgáltatások díjáról
A 27/1994. (IX. 15.) PM rendelet a befektetési alapokhoz kapcsolódó értékpapír felügyeleti szolgáltatások díjáról

Az MNB elnökének rendelkezései:

Az MNB elnökének 2/1991. (PK. 23.) MNB rendelkezése a kötelezően alkalmazandó egyes kamatlábak mértékéről. (Módosításra került.)
Az MNB elnökének 3/1992. (MK. 34.) MNB rendelkezése a pénzforgalomról. (Módosításra került.)
Az MNB elnökének 5/1992. (PK. 10.) MNB rendelkezése a pénzváltási tevékenység végzéséről.
Az MNB elnökének 14/1995. (PK. 17.) MNB rendelkezése a jegybanknak szolgáltatandó információkról.
Az MNB elnökének 15/1995. (PK. 18.) MNB rendelkezése a külföldi pénznemben, arannyal és külföldiekkel forintban végzett pénzügyintézeti tevékenységről.
Az MNB elnökének 1/1996. (PK. 1.) MNB rendelkezése a kötelező jegybanki tartalékról és a napi likviditási tartalékról.

Az Állami Bankfelügyelet elnökének rendelkezései:

Az Állami Bankfelügyelet elnökének 1/1992. (PK 5.) BAF rendelkezése a tőkemegfelelés alapelveiről és számításának szabályairól. (Módosításra került.)

Az Állami Bankfelügyelet elnökének 2/1992. (PK 5.) BAF rendelkezése a helyszínen kívüli ellenőrzéshez az Állami Bankfelügyelet részére szolgáltatandó adatok köréről és az adatszolgáltatás módjáról. (Módosításra került.)

Az Állami Bankfelügyelet elnökének 3/1992. (PK 9.) BAF rendelkezése a kintlevőségek minősítésének szempontjairól (Módosításra került.)

Az Állami Bankfelügyelet elnökének 4/1992. (PK 9.) BAF rendelkezése a mindenkori fizetőképesség alapelveiről és az esedékességi napok nyilvántartási rendszeréről.

Az Állami Bankfelügyelet elnökének 4/1993. (PK 16.) BAF rendelkezése a pénzügyintézetek kintlevőségei, befektetései és vállalt kötelezettségei minősítéséről. (Módosításra került.)

Az Állami Bankfelügyelet elnökének 3/1994. (PK 13.) BAF rendelkezése az egyes bankbiztonsági követelmények meghatározásáról.

Az Állami Bankfelügyelet elnökének 5/1994. (PK 18.) BAF rendelkezése a takarékszövetkezeti formában működő takarékpénztárak által végezhető pénzügyintézeti tevékenységek egyes szabályairól.

Az Állami Bankfelügyelet elnökének irányelve a pénzügyintézetekről és a pénzügyintézeti tevékenységről szóló 1991. évi LXIX. törvény 80/A. paragrafusára szerint készítendő külön vizsgálati jelentéshez.

Várhatóan a közeli jövőben hatályba lépő jogszabályok:

Az 1996. évi .. tv. az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapír-tőzsdéről.

Az 1996. évi .. tv. az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyeletről.

Az 1996. évi .. tv. a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról.

Az 1996. évi .. tv. a jelzálog hitelintézetekről és a jelzáloglevélről.

Az 1996. évi ..tv a lakástakarékpénztárakról.

A MAGYAR BANKRENDSZER TAGJAI 1996 VÉGÉN³¹⁹

1. ABN-AMRO Bank Rt.
2. Általános Értékforgalmi Bank Rt.
3. BKD Bank Rt.
4. Budapest Bank Rt.
5. CIB Hungária Bank Rt.
6. Citibank Budapest Rt.
7. Commerzbank (Budapest) Rt.
8. Corvinbank Rt.
9. Creditanstalt Rt.
10. Credit Lyonnais Bank Magyarország Rt.
11. Daewoo Magyarország Bank Rt.
12. Deutsche Bank Rt.
13. Európai Kereskedelmi Bank Rt.
14. Eximbank Rt.
15. Hanwha Bank Magyarország Rt.
16. Hypo-Bank Hungária Rt.
17. IC Bank Rt.
18. ING Bank Rt.
19. Inter-Európa Bank Rt.
20. Kereskedelmi és Hitelbank Rt.
21. Konzumbank Rt.
22. Közép-Európai Nemzetközi Bank Rt.
23. Kvantum Investment Bank Rt.
24. Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt.
25. Magyar Hitel Bank Rt.
26. Magyar Külkereskedelmi Bank Rt.
27. Magyarországi Volksbank Rt.
28. Mezőbank Rt.
29. Merkantil Bank Rt.
30. Nomura Magyar Befektetési Bank Rt.
31. Opel Bank Rt.
32. OTP Bank Rt.
33. Pénzügyi Központ Rt.
34. Polgári Bank Rt.
35. Porsche Bank Rt.
36. Postabank Rt.
37. Rákóczi Bank Rt.
38. Reálbank Rt.
39. Takarékbank Rt.
40. Unicbank Rt.
41. Westdeutsche Landesbank (Hungária) Rt.

³¹⁹A lista az 1996. október 31-én működő kereskedelmi bankokat, szakosított pénzügyintézeteket és befektetési bankokat tartalmazza.

FONTOSABB KIFEJEZÉSEK, DEFINÍCIÓK MAGYARÁZATA ÉS SZERVEZETEK RÖVIDÍTÉSEI

ÁBIF: Állami Biztosításelfelügyelet

ÁBF: Állami Bankfelügyelet

ÁÉTF: Állami Értékpapír- és Tőzsdefelügyelet

ÁPV Rt.: Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.

Banki funkciók: A kereskedelmi bankok legalapvetőbb funkcióinak általában a következőket szokták tekinteni. A pénzforgalom lebonyolítása mellett a nettó megtakarítókat - amelyek általában a lakosság - és a nettó hitelfelvevőket kell a bankrendszernek oly módon összekapcsolnia, hogy a lakosság, a háztartások betétként befogadott forrásait a vállalati ügyfelekhez közvetíti a vállalatok által felvett hitelként. Amennyiben a bankrendszer hatékony közvetítőként funkcionál az alábbi feladatokat is ellátja a pénzügyi közvetítés során.

Lejárati transzformáció, vagyis a megtakarítók által rövidebb időre lekötött forrásokat a bankok hosszabb időre helyezik ki a vállalkozói szféra számára, hiszen a gazdaság szereplői tevékenységükhöz hosszú időre igényelnek hitelt és forrásokat.

Összeg transzformáció, vagyis a tipikus megtakarítók kisebb összegű megtakarításait a bankok nagyobb, a gazdálkodási tevékenységhez szükséges összegű betéteként helyezik ki.

A kockázat csökkentése. Közvetlen finanszírozás esetén a hitelező a hitelfelvevő tevékenységének sikerességétől függően juthat hozzá pénzéhez, befektetése csak az adott gazdasági vállalkozás „függvénye”, vagyis a hitelező viseli egymaga a hitelfelvevő tevékenységéből eredő teljes ún. ügyfélkockázatot. A bank számos betétese betéteit számos különböző ügyfél számára helyezi ki, így átvállalja az összes ügyfél egyedi ügyfélkockázatát. A bank tehát betétgyűjtő és hitelező tevékenysége során a diverzifikált portfólió kialakításával, valamint a hitelfelvevők hitelképességének vizsgálatával megosztja és ezen keresztül mérsékli a betétesek kockázatát.

A tranzakciós költségek csökkentése. A bank alacsony költséggel és időigénnyel, közvetítői díjért cserébe létrehozza a megtakarítók és a hiteligenylők egymásra találását.

A bankok tehát a betétesek kockázatait átvállalva és meghatározott szinten tartva, likviditásukat és fizetőképességüket megőrizve profitmaximalizálásra törekszenek.

Bankrendszer modellek: Az *amerikai rendszer* azt tartja szem előtt, hogy a bankokban elhelyezett betéteket spekulációs ügyletek finanszírozására ne használhassák. Ez a törekvés vezetett a "tűzfal" felépítéséhez, amelyek azt célozták, hogy az állami védőhálóval biztosított tevékenységeket leválasszák az értékpapír üzletággal járó kockázatról. Ezért, amíg a kereskedelmi bankok mögött ott áll a központi bank (FED) a maga végső hitelezői (lender of last resort) funkciójával és a Betétvédelmi Alap funkcióját ellátó szövetségi részvénytársaság, addig a befektetési bankok nem számíthatnak e két intézményre. Mindezek mellett azonban az utóbbi években az USA-ban is bővült az átjárhatóság lehetősége a befektetési banki és a kereskedelmi banki tevékenységek között, amit elősegít az is, hogy új szereplők jelennek meg a pénzügyi közvetítő rendszerben. Egyre több pénzügyi vállalkozás a banki közvetítést megkerülve jelenik meg a tőkepiacokon rövidtávú források szerzése céljából kereskedelmi papírok kibocsátásával. Ez az ügyfelek egy részének elvesztésével járt a bankok számára. Nagymértékben kezdtek vállalati hiteleket nyújtani biztosítók és nyugdíjalapok. A befektetési bankok áthidaló kölcsönöket nyújtanak a vállalati összeolvadások és kivásárlások finanszírozására. A nagy autógyárak pénzügyi vállalatai uralják a gépkocsivásárlási hitelek piacát. Az áruházak, olajtársaságok hitelkártyákat bocsátanak ki. A verseny a külföldi szereplők megjelenésével is élesedik. E folyamatok a szabályozó szervezetek magatartását is befolyásolták, így ma már a bankholding társaságok birtokolhatnak az értékpapírokkal kapcsolatos szolgáltatások teljes körének nyújtására felhatalmazott leányvállalatokat. Annak a kereskedelmi banki törekvésnek azonban, hogy

értékpapír-befektető céget közvetlenül a bankholding szervezeti forma közbeiktatása nélkül birtokolhassanak, a törvényhozás mindaddig ellenállt.

Az *angolszász* modellben a kereskedelmi bankok számos pénzügyi tevékenységet nem folytathatnak, például nem kezelhetnek befektetési alapokat és nem lehetnek tagja az értéktőzsdének, viszont ezeknek a tevékenységeknek a végzésére alapíthatnak saját cégeket.

A *német rendszer* - szemben az USA-beli megközelítéssel - semmilyen módon nem korlátozza a pénzintézetek tevékenységi területeit és nem is próbálja szabályozni az egyes pénzügyi részpiacokat. Ehelyett minden intézménnyel szemben megköveteli a prudens banki magatartást azzal, hogy a mérlegeire megfelelő lejáratú szerkezet megtartását írja elő, miközben minimális tőke arányokat és maximális nyitott pozíciókat szab meg. Ezekben a keretekben belül a pénzintézetek szabadon léphetnek be bármelyik pénzügyi részpiacra. A német szabályok előírják a mérleg két oldala között az érintett tételek lejáratú megfelelését. A bankok mérlegére vonatkozó részletekbe menő korlátozások betartásának folyamatos ellenőrzése az, ami ebben a rendszerben helyettesíti az USA-ban alkalmazott piaci szegmentációt.

BAR: Bankközi Adónyilvántartó Rendszer.

BÁT: Budapesti Árutőzsde.

BEFÉSZ: Betét és Folyószámla Tulajdonosok Érdekvédelmi Szervezete

BÉT: Budapesti Értéktőzsde

BIS: Bank for International Settlements röv., azaz Nemzetközi Fizetések Bankja. "A jegybankok bankja."

BUX: A Budapest Értéktőzsde hivatalos részvényindexe

BZSR: Bankközi Zsíro Rendszer.

devizabetétcserre: Devizabetét fedezete mellett az MNB által a kereskedelmi bankoknak nyújtott forinthitel. A devizabetétcserre egy sajátos magyar jegybanki refinanszírozási eszköz, amelynek eredete a devizában szűkös időszakra nyúlik vissza.

direkt és indirekt eszközök: A monetáris politika eszközei hatásmechanizmusuk alapján két csoportba sorolhatók. A direkt eszközök közvetlenül a szabályozni kívánt változók mértékét, nagyságrendjét határolják be. E csoport legfontosabb eszközei a hitelplafonok, kontingensek megszabása, illetve a kamatszabályozás, adminisztratív kamatkorlátozások, plafonok alkalmazása. Az indirekt eszközök a szabályozni kívánt változókra közvetve gyakorolnak hatást, a monetáris bázis kínálati összetevőinek és a multiplikatornak a befolyásolását célozzák meg, ezeken keresztül próbálnak meg hatni az összpénzállományra és az összkeresletre. E csoport legfontosabb eszközei; a kötelező tartalékráta szabályozása, a rediszkont- illetve a refinanszírozási politika és a nyíltpiaci műveletek.

duration: A banki kamatkockázat mérésére szolgáló elemzések egyik alapfogalma. A bank egyes mérlegtételeinek, instrumentumainak duration-je az adott instrumentum esetében a pénzáramlások időpontjainak a pénzáramlások jelenértékével súlyozott átlaga. A duration mértéke idő, általában év. Másképpen a duration az adott instrumentum átlagos hátralévő futamideje. A bank teljes eszköz- illetve forrásállományának duration-je meghatározható, becsülhető a pénzáramlások és a diszkontlábak segítségével, mégpedig az egyes mérlegtételek duration-jének súlyozott átlagaként. Az eszköz- és forrásoldal duration-jének eltérése a duration-réssel mérhető. Minél kisebb a duration-rés, annál kevésbé van kitéve a bank a kamatszint változás hatásának. Amikor a duration-rés pozitív és a kamatok növekednek, akkor az eszközök értéke - mivel duration-jük nagyobb - jobban csökken mint a források értéke. A kamatlábak csökkenésekor az eszközök értéke jobban emelkedik. Negatív duration-rés esetében a helyzet fordított. Az eszközök és a források duration-jének segítségével tehát meghatározható a bank saját tőkéjének kamatváltozásból eredő módosulása.

DWIX- Daiwa - MKB kincstárjegy hozamindex: A Budapesti Értéktőzsde által hetente publikált index. A megelőző három hónap egy, három és hat hónapos diszkont kincstárjegyek aukciók hozamainak az eladott mennyiséggel súlyozott átlaga.

EMI: European Monetary Institute röv. Európai Monetáris Intézet, a leendő közös európai jegybank "elődjé".

EMU: European Monetary Union röv. Európai Monetáris Unió.

EU: A European Unio röv.

Eximbank: Magyar Export-Import Bank Rt.

hozamgörbe: A kamatlábak futamidőtől függő struktúrája, illetve annak grafikus ábrázolása.

ISDN: Integrated Services Digital Network rövid. Integrált szolgáltatású digitális hálózat.

KELER: Központi Elszámolóház és Értéktár.

korrigált mérlegfőösszeg, kockázatokkal súlyozott eszközérték: A bankok működésének elemzése, szabályozása során sok esetben szükséges adott szempontok alapján a teljes eszközállomány valamilyen módosított formájának figyelembevétele. Ezek leggyakrabban alkalmazott formája a tőkemegfelelési mutató nevezőjének számítása. A banki kihelyezésállományt - a banki mérleg eszközoldalának minden sorát és a mérlegen kívüli tételek állományát - súlyozni kell az egyes ügyletek jellege és az ügyfél státusza alapján valószínűsített hitelkockázatnak megfelelően. Az így kapott kockázattal súlyozott korrigált eszközérték konkrét meghatározása, pontos számítási módja az adott ország pénzügyi rendszerének fejlettségétől függ, de alapvonásaiban hasonló, mivel a BIS ajánlásaira épül. (Az állampapírok, pénzeszközök súlya 0%, az ügyfeleknek nyújtott legtöbb hitel súlya általában 100%, míg a más pénzügyintézeteknek nyújtott hitelek súlya 20%.)

Mehib: Magyar Exporthitel-biztosító Rt.

MNB: Magyar Nemzeti Bank, a Magyar Köztársaság jegybankja.

Nyíltpiaci művelet: Tág értelemben a likviditás szabályozásának olyan eszköze, amely során a jegybank a belföldi pénzállományba nem tartozó pénzügyi aktívák eladásával és/vagy vételével igyekszik megvalósítani monetáris politikai célkitűzéseit. A piaci alapon történő vetelek és eladások tárgya egyaránt lehet értékpapír - általában állampapír - deviza, vagy speciális esetben hitel/betét instrumentum is. A nyíltpiaci műveletek a monetáris szabályozás legrugalmasabb eszközei, ezért ahol megvannak alkalmazásának feltételei, a jegybankok főként erre támaszkodnak. A nyíltpiaci műveleteket mindig a jegybankok kezdeményezik, sohasem jelentenek kényszert, a piaci hozamok által befolyásolt önkéntes döntések alapján valósulnak meg. Rövid időszakon belül és gyorsan változtathatók, alkalmasak a napi, operatív feladatok megoldására. A nyíltpiaci műveleteknek nincs ún. "bejelentési hatása" és a műveletek végrehajtása nem változtatja meg a fedezetként szolgáló instrumentum ár(folyam)ját.

OBA: Országos Betétbiztosítási Alap

OECD: Organization for Economic Cooperation and Development rövidítése. Gazdasági Együttműködési Szervezet. A gazdaságilag legfejlettebb "tőkés" országok együttműködési szervezete.

OTIVA: Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap

OTP: Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Rt.

OTSZ: Országos Takarékszövetkezeti Szövetség

penziós (elhelyezési) ügylet: olyan ügylet, amelyben egy pénzügyintézet vagy ügyfél ("penzióba adó") a mérlegben szereplő vagyontárgyakat - pl. váltót, a követeléseket vagy értékpapírokat - ruház át egy másik pénzügyintézetre vagy ügyfélre (a "penzió átvevője") olyan megállapodás mellett, hogy ugyanezeket a vagyontárgyakat később egy megállapodott áron visszaszámaztatja a penzióba adónak. A penziós ügyletek két típusa a valódi, illetve a nem valódi penziós ügylet. A valódi penziós ügylet esetén a penzió átvevője kötelezi magát, hogy a vagyontárgyakat egy meghatározott vagy a tétel átadója által meghatározandó időpontban visszaadja. A nem valódi penziós ügylet esetén a penzió átvevője jogosult arra, hogy a vagyontárgyakat az eladási áron vagy egy előzetesen megállapított más összeg ellenében egy előre meghatározott vagy egy általa későbbiekben meghatározandó időpontban szolgáltatassa vissza, a penzióba adó pedig köteles az átadott vagyontárgyakat visszavenni.

PM Pénzügyminisztérium.

POS: Point of sale rövid. Eladási hely. Az eladási helyeken lévő önkiszolgáló banki terminálokat nevezik POS terminálnak.

Refinanszírozási politika: A kereskedelmi bankok általános jegybanki forrás-igénybevételi lehetőségét a jegybankok monetáris politikai célkitűzéseikkel összhangban a refinanszírozási politika keretében szabályozzák. A nemzetközi gyakorlatban a szabályozásnak alapvetően három formája alakult ki. Ezek a következők: az ún. normatív szabályozás, a kvázi-piaci szabályozás és a piaci szabályozás.

A *normatív szabályozás* alkalmazása esetén a jegybanki források igénybevételét általában a bankok eszköz- vagy forrásállománya bizonyos komponensei arányában határozzák meg a jegybankok. Elterjedt megoldás például az, hogy egyes kihelyezéseket részben, vagy egészben a jegybank finanszírozza. Egy másik gyakori megoldás, hogy a refinanszírozási kereteket a bankok alaptőkéjének %-ában határozzák meg.

A *kvázi-piaci refinanszírozás* alkalmazásakor a bankok jegybanki forrás-igénybevétele mennyiségileg nem korlátozott, de a növekvő refinanszírozási hitel igénybe vétele esetén a bankok progresszíven emelkedő kamatot fizetnek. A hitelezés növekvő forrásköltségét a pénzintézetek általában nem tudják áthárítani ügyfeleikre, így a kvázi-piaci módszer elsősorban a bankok nyereségének befolyásolásán keresztül szabályozza a refinanszírozási igényeket.

A *piaci szabályozás* esetén a refinanszírozási hitelek elosztása ármechanizmuson keresztül történik. A jegybankok rendszeresen árajánlatot kérnek a kereskedelmi bankoktól és az elosztás aukciós technika segítségével történik.

repo: (repurchase agreement) Nyíltpiaci művelet, amelynek keretében a jegybank jegybankképes értékpapírok fedezete mellett nyújt hitelt a kereskedelmi bankoknak.

repocsap: Pénzpiaci "szituáció", amely nyitott állapotában azt jelenti, hogy a jegybank alacsonyabb kamatszint mellett finanszírozza repo műveleteken keresztül a bankokat, mint amilyen kamatszint mellett a bankok - például állampapírok megvásárlásával - a költségvetést finanszírozzák. E műveletek során a bankok a pozitív kamatmarzs révén profitot realizálnak, a jegybank pedig közvetetten a költségvetési hiányt finanszírozza.

ROA: Return on Asset. Eszközarányos nyereség. Az adózott eredmény és az összes eszköz hányadosa. A banki jövedelmezőség egyik alapvető mérőszáma.

ROE: Return on Equity. Sajáttőke-arányos jövedelmezőség. Az adózott eredmény és a saját tőke hányadosa. A banki jövedelmezőség egyik alapvető mérőszáma.

Sorbanállás: A vállalatközi kényszerhitel leginkább a vevő vállalat érvényes szállítói hitelszerződés nélküli nem fizetését jelentette az ellenérték fizetésének esedékességekor. A sorbanállás megszüntetése érdekében született elképzelések alapvetően a következők voltak:

a, Fizetéstechnikai megoldások, amelyek a vállalatközi kényszerhitelek kölcsönös beszámítására és a faktorálási lehetőségek szélesítésére alapoztak.

b, A fennálló rövid lejáratú kényszer tartozások részbeni konszolidációja, azaz a követelések legalizálása és éven túli lejáratúvá alakítása azon szektorok vállalatai esetében, amelyek rövid távú likviditási problémákkal küzdöttek, de helyzetük javulására lehetett számítani.

c, Vállalati felszámolások központi kezdeményezése, amelyekkel el lehetett volna érni, hogy létrejöjjön az összhang a reálgazdaság teljesítménye és a gazdaság likviditása között. A javaslat támogatói ugyanis azt feltételezték hogy a monetáris restriktió időszakában a reálgazdaság alkalmazkodása a gazdaságpolitikai szándékoknál kisebb mértékű volt.

d, A monetáris expanzió fokozása. E megoldás hívei szerint a vállalati szektorban a pénzkereslet a pénz kínálatot tartósan meghaladta és ez az egyensúlytalanság újra és újra a sorbanállás növekedésével és a kamatszint emelkedésével oldódott időlegesen.

e, A számviteli szabályok olyan módosításai, amelyek a létrejött vállalati követelések számviteli értékelésének módjait megváltoztatnák, és így a vállalatoknál ellenérdekeltség jött volna létre a nem fizetések eltűrésével szemben. Az e. pont tartalma is megvalósultnak tekinthető, lényegében ennek szellemében módosult a számviteli szabályozás.

származékos ügylet: A származékos ügylet olyan szerződés, vagy fizetések cseréjére vonatkozó egyezmény, megállapodás, amelyet egy más eszköz, hivatkozási ráta vagy index értékéből származtatnak, így a szerződés értéke az ügylet alapjául szolgáló eszköz stb. értékétől függ. A származékos ügyletek alapja napjainkban számos áruféleség lehet, kamatlábak, devizaárfolyamok, fizikai áruk, részvények, különféle indexek. A más néven derivatíváknak nevezett ügylettípusok a kockázatok kezelésének új módjaként jöttek létre.

swap: Devizaügylet, amelynek során az eladó devizát ad el forintért azonnali ügyletben és azt határidőre visszavásárolja. Swapügyletnek minősül ennek a műveletnek a fordítottja is.

tőkemegfelelési mutató: Az adott bank fizetőképességét kifejező komplex, általános mutató, amelyet bizonyos eltérésekkel világszerte használnak. Logikailag a nem ügyfelek és betétesek által befizetett banki saját tőke valamilyen konkrét formájának, számítási módjának és az adott

bank teljes - kockázati tényezőket figyelembe vevő, azokkal korrigált - eszközállományának hányadosa. Az eszközkockázati arány vagy tőkemegfelelési mutató előírt minimális értéke általában 8%. E mutatót az EU szabályozásában fizetőképességi hányadosnak nevezik. Az EU tőkemegfelelési mutatója ennél bonyolultabb. Azt mutatja, hogy az egyedi kockázati tényezők fedezéséhez mennyi tőke szükséges, figyelembe véve a kockázat fennállásának ideje alatt a pozícióban várhatóan bekövetkező értékváltozásokat is.

Utódbankok: Az 1987. évi bankreform során az MNB-ből létrehozott, új nagybankok (MHB, OKHB, BB) összefoglaló elnevezése.

végső, közbülső és operatív célok: A monetáris politika célkitűzései három nagy csoportba sorolhatók. A végső célok olyan, tulajdonképpen gazdaságpolitikai célkitűzések, irányszámok (általában a gazdasági növekedés üteme, inflációs ráta, külső egyensúlyi mutatók), amelyek elérését a jegybank végsősoron és közvetett módon elő kívánja segíteni az összkereslet befolyásolása révén. A közbülső célok olyan aggregátumok, vagy más jelzőszámok (általában pénzaggregátumok, hitelállomány, belföldi kamatszint, devizaárfolyam), amelyek nincsenek közvetlenül a jegybank ellenőrzése alatt, de alakulásukból következtetni lehet az összkereslet változására. Az operatív célkitűzések közé azok a változók tartoznak, amelyeket a jegybank közvetlenül ellenőrizni, befolyásolni tud. A legjellemzőbb operatív célkitűzések: a monetáris bázis, a jegybank által nyújtott hitelek, a rövid lejáratú pénzpiaci kamatok.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A

ÁBF, 30, 31, 70
adminisztratív kamatszabályozás, 39, 47
adóskonszolidáció, 20, 75, 83, 97, 110, 119, 120, 125, 126,
129, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 162
ADÓSKONSZOLIDÁCIÓ, 130
agrobank, 80
Agrobank, 5, 79, 80, 155
állami bankfelügyelet, 78
Állami bankfelügyelet, 10
Állami Bankfelügyelet, 30, 64, 66, 70, 71, 72, 76, 78, 79,
80
amerikai rendszer, 179
angolszász modell, 69
árfolyampolitika, 30, 38, 50, 51, 158
Árfolyampolitika, 50
árutőzsde, 27
Árutőzsde, 26, 27
aukció, 44, 45, 48, 58, 59, 88, 182

B

back office, 148
bankkonszolidáció, 4, 75, 83, 87, 97, 101, 120, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 136, 137, 162,
171, 172
Bankkonszolidáció, 121, 122, 188
bankközi devizapiac, 50, 65, 74, 107
bankközi pénzpiac, 43, 49, 58, 59, 60, 61, 71, 73, 75, 96,
105, 147, 150, 151, 159
Bankprivatizációs Bizottság, 127
bankreform, 8, 9, 11, 42, 47, 57, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
94, 96, 110, 111, 189
BANKREFORM, 8, 11, 33, 57, 62

Bankszövetség, 61
BAR, 132
BB, 89, 115, 120
befektetési alapok, 19, 22, 29, 116, 180
Befektetési alapok, 29
befektetési bank, 179
Befektetési bank, 30, 154
BÉT, 24, 27
biztosítás, 28, 98, 112, 189
Biztosítás, 28
bruttó elszámolási elv, 81
Budapest Bank, 72, 94, 95
Budapesti Értéktőzsde, 27
BZSR, 81, 82

C

céltartalék, 52, 53, 69, 78, 86, 90, 102, 106, 117, 121, 127,
128, 135, 150, 156, 162
csődtörvény, 34, 66, 67, 68, 79, 148, 153
csúszó leértékelés, 50, 51

D

devizadecentralizáció, 64, 65, 89
DEVIZADECENTRALIZÁCIÓ, 62
direkt eszköz, 47
direkt szabályozási eszközök, 38
diszkontkincstárjegy, 45, 48, 59

E

egyszintű bankrendszer, 57, 70, 120
értékpapírtörvény, 22, 28, 114
értéktőzsde, 27
Értéktőzsde, 26, 27
EU direktívák, 114

Európai Unió, 112, 114

Eximbank, 116, 132

F

faktoring, 31

Faktoring, 31

fixing, 74, 75, 107

fogyasztói árindex, 35, 55, 150

front office, 148

fúzió, 84, 96, 97, 109, 111, 112, 155

G

Gazdasági Kabinet, 122

Gazdasági Versenyhivatal, 78

gazdaságpolitika, 4, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 36, 43, 51,

52, 69, 70, 89, 190

GAZDASÁGPOLITIKA, 14

GDP, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 28, 35, 55, 133

giro, 19, 52, 77, 80, 81, 82, 83, 110

H

hitelgarancia, 116

Hitelgarancia, 73, 108

hitelkonszolidáció, 4, 52, 75, 93, 97, 120, 122, 123, 124,

125, 126, 134, 135, 136, 140, 162

Hitelkonszolidáció, 122

holding, 179, 180

I

IMF, 126

importliberalizálás, 39, 50

indirekt eszközök, 38

infláció, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 27, 34, 35, 36, 39, 51, 52,

107, 116, 121, 135, 140, 149, 150, 153, 155, 158

inflációs ráta, 18, 52

inflációs ráta, 17, 51

informatika, 77, 97, 147

J

jegybank, 5, 6, 7, 8, 9, 16, 19, 33, 34, 36, 37, 40, 42, 43,

46, 47, 48, 50, 52, 55, 56, 57, 60, 63, 64, 69, 74, 81, 82,

89, 107, 116, 130, 131, 150, 157, 158, 182

jegybanki alapkamat, 48

Jegybanki alapkamat, 48

jegybanki letéti jegy, 45, 48

jegybanktvörvény, 5, 22, 50, 55, 66, 188

K

kamatplafon, 65, 117

kamatpolitika, 33, 37, 38, 47, 49, 55, 56, 151

Kamatpolitika, 47

kamatrés, 42, 47, 121, 135, 149, 151, 152, 153

kamatszerkezet, 55, 150

KELER, 27, 82

kétes kintlevőség, 161

kétszintű bankrendszer, 4, 8, 9, 10, 24, 34, 41, 47, 55, 57,

65, 66, 69, 70, 71, 86, 90, 92, 93, 94, 95, 105, 106, 107,

109, 112, 115, 116, 117, 119, 139, 152, 156, 189

KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER, 86, 109

kockázati céltartalék, 78, 149, 161

kockázati tőke, 19, 25, 30

Kockázati tőke, 30

konszolidációs program, 128, 129, 130

konszolidációs törvény, 139

kötelező öncsöd, 67, 68, 79

kötelező tartalékráta, 30, 34, 40, 41, 45, 80, 188

Kötelező tartalékráta, 39

Központi Elszámlóház és Értéktár, 27

L

lakáskötvény alap, 160

lender of last resort, 179

likviditási kincstárjegy, 60

likviditási mutató, 52

likviditási tartalék, 42, 52, 90

Likviditási tartalék, 52

lizing, 31, 149

Lizing, 31

M

Magyar Bankszövetség, 61

Magyar Külkereskedelmi Bank, 7, 9, 93

Magyar Nemzeti Bank, 6, 7, 27, 33, 38, 41, 42, 45, 54, 55,
57, 58, 59, 60, 62, 65, 69, 71, 72, 73, 74, 91, 94, 95,
122, 188

makrogazdaság, 4, 7, 13, 14, 18, 20, 23, 24, 35, 37, 39, 55,
105, 109, 134

MAKROGAZDASÁG, 14

MHB, 89, 94, 95, 115, 120

MNB, 8, 9, 10, 27, 31, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48,
50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 69, 70, 71, 74,
75, 80, 81, 86, 90, 94, 95, 110, 115, 120

monetáris politika, 4, 19, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42,
43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 74, 111, 118,
149, 181, 188, 189, 190

Monetáris politika, 34, 190

MONETÁRIS POLITIKA, 33, 38, 39, 53

N

NBK, 61

német rendszer, 180

Nemzetközi Bankárképző Központ, 61

nettó-elv, 81

nyíltpiaci művelet, 37, 38, 45, 48, 130

O

OBA, 76, 108, 132

OKHB, 89, 94, 95, 115, 120

operatív cél, 50

operatív döntés, 55

operatív likviditás-szabályozás, 40

Országos Betétbiztosítási Alap, 75, 76, 78

Országos Takarékpénztár, 7, 41

Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap, 76,
77, 97

Országos Takarékszövetkezeti Szövetség, 76

OTIVA, 76, 77, 97, 120

OTP, 41, 62, 80, 89, 90, 91, 92, 93, 104, 110, 111, 160

P

pénzügyi törvény, 22, 30, 31, 34, 52, 53, 66, 67, 68, 70,
78, 79, 83, 86, 113, 114, 116, 119, 140, 147, 148, 149,
153, 156, 162

pénzmosás, 22, 84

pénzügyi közvetítő rendszer, 179, 190

Pénzügyminisztérium, 54, 70, 76, 77, 122, 123, 127, 129

PM, 122, 123, 125, 126, 127, 128

Postabank, 62

R

reálekfektív árfolyam, 52

reálkamat, 36, 55, 56, 150, 158

refinanszírozási politika, 43, 44, 181

Refinanszírozási politika, 42

reorganizáció, 67, 122, 123, 126, 129, 134, 135, 136, 137

Reorganizáció, 123

repo, 35, 44, 45, 46, 48, 49, 61, 131

repotender, 46

retail, 103, 104, 110, 149

S

sorbanállás, 16, 43, 53, 54, 67

specializált, 28, 109, 113, 114, 188

spot, 74

swap, 46, 64, 74

számviteli törvény, 34, 66, 116, 119, 153

T

Takarékbank, 77

takarékszövetkezeti integráció, 76, 77, 84, 97, 120

tökemegfelelési mutató, 69, 87, 106, 128, 151, 153

transzformáció, 12, 103, 104, 179

U

univerzális, 77, 94, 109, 113, 114, 189

Ü

üzletpolitika, 41, 73, 130, 141, 151

V

vállalközi kényszerhitel, 16, 53, 54, 67

világbank, 126

Világbank, 126

Y

Ybl Bank, 5, 60, 71, 72, 73

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE¹

- A Bankfelügyelet 1992. évi ellenőrzéseinek tapasztalatai Bankszemle 1993/8, 1993/9-10.
A bankszféra egy éve I-II. Bankszemle 1993/8, 1993/9-10.
A Bankszövetség 1995. évi szakmai munkája. Bankszemle 1996/1.
A bankrendszer tevékenysége 1993 első felében. Bankszemle 1993/11-12.
A lakossági banküzletág jövője nemzetközi perspektívában (kézirat) 1995. szeptember
A Magyar Nemzeti Bank területi hálózata. MNB Műhelytanulmányok 1992. december.
Szerzők:Illés - Vályi
A pénzügyintézetekről és pénzügyintézeti tevékenységekről szóló törvény MNB Market Letter 1991/12. szám
A jegybanktörvény MNB Market Letter 1991/10-11. szám
A magyar bankrendszer MNB Market Letter 1991/6. szám
A devizaműveletek decentralizációja MNB Market Letter 1991/4. szám
Antal-Surányi: A bankrendszer átalakításának előtörténete. Külgazdaság 1987/1.
Az 1990. évi monetáris politika MNB Market Letter 1990/1. szám.
Árvai: A kötelező tartalékráta szabályozásának átalakulása. Közgazdasági Szemle 1995. február.
Állami Bankfelügyelet. Éves jelentések 1991-1993.
A vállalatfinanszírozás feltételeinek javítása a bankrendszer reformjával. Pénzügykutató Rt. (kézirat) Bp., 1996. január.
A magyar bankrendszer helyzete és jövője, az állami bankpolitika és vagyonkezelés feladatai (kézirat) 1996. október. (Asztalos-Ábel-Balassa-Bartha-László-Pulai-Tarafás-Várhegyi)
Balassa: A magyar bankrendszer konszolidációja (1992-1994) és jelenlegi helyzete. 1995 (kézirat)
Balassa:Bankkonszolidáció '93. Bankszemle 1993/6.
Balassa: A bankrendszer konszolidációjának utolsó szakasza. Bankszemle 1994/3.
Bácskai: A magyar bankrendszer az átalakítás útján. Társadalmi szemle 1986/11.
Bankszakmai alapismeretek, Bankárképző Dobozok, Bp 1994.
Berg: A tagországok pénzügyintézeteinek alkalmazkodása az EU pénzügyi szabályozásához. (kézirat)
Barta: A pénzügyi szolgáltatások konvergenciája Nagy-Britanniában. Bankvilág 1995/3. (ismertetés)
B. Nagy Márta: Nagybankok a hazai bankrendszerben. Budapest Bank Tanulmányok 8. Bp. 1992.
Botos: Elvesz(t)ett illúziók. A magyar bankrendszer helyzete és távlatai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1996.
Csilléry-Harangi: A kötelező tartalék szabályozás elvi kérdései. 1995 (kézirat)
Dévai: A specializált bankrendszer előnyei és hátrányai. (kézirat)
Dilemmák és alternatívák. A magyar pénzügyintézeti rendszer továbbfejlesztésének lehetséges irányai. MNB Műhelytanulmányok 1993. február.
Dzúrné:Több bank, szélesedő tevékenység, nagyobb eredmény. Hogyan működött a bankrendszer 1990-ben. Tőzsde Kurír 1991. 5. 23.
Dzúrné - Stumpf:A pénzügyintézeti rendszer 1991. évi tevékenysége. Bankszemle 1992/6.
Erdély Zs.: A hazai bankrendszer fejlődése 1987-1993 között. Bankvilág 1993/6.
Érsek: Derivatívák:Alapelvek és gyakorlat Bankvilág 1994/1. (ismertetés)

¹A műhelytanulmány háttéranyagát jelentő, és az egyes fejezetek megírásához felhasznált, illetve idézett cikkek, tanulmányok jegyzéke. A vastagon szedett művek a publikus, könnyen hozzáférhető és az egyes témákat részletesebben tárgyaló, alapvető munkák.

Fehér-Kóródi-Lovas: A bankrendszer 1992. évi gazdálkodása a mérlegbeszámolók alapján. (kézirat)

Gellért Andor: Banküzletek. Bankárképző Könyvek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1991.

Glatz: A kétszintű bankrendszer jogi alapjairól. Bankszemle 1987/5.

Gyorsjelentés a kereskedelmi bankok és a szakosított pénzügyintézetek 1991. évi tevékenységéről. ÁBF Felügyeleti füzetek.

Istvánovics: A tőkepiac. 1994. (kézirat)

Jancsó: Bankcsoportok Magyarországon. 1996. (kézirat)

Karvalits- Kálmán: Eszköz-forrás gazdálkodás. Bankárképző Füzetek 4.

Király: A hazai bankrendszer mint pénzügyi közvetítő. Külgazdaság 1994/10.

Király: Válságspirál. Közgazdasági Szemle 1995/9.

Kopits: Félúton az átmenetben. Közgazdasági Szemle XVI, 1994 június.

Kovácsné: A jegybank pénzügyintézeti finanszírozási politikája. Bankszemle 1990/6.

Kóródi-Lovas-Rostáné: A bankrendszer fő jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján. 1992. május (kézirat)

Kóródi-Lovas: A bankrendszer jövedelmezősége és költséggazdálkodása 1987 és 1991 között. Bankszemle 1992/9

Lehóczky-Török: Válságjelenségek és azok kezelése pénzügyintézeti rendszerünkben az 1992-1993-as évek fordulóján. (kézirat)

Ligeti: A bankrendszer átszervezése. Külgazdaság 1987/1.

Luttenberger: A bankbiztosítás fogalomrendszere, elméleti alapjai. Bankszemle 1995/3-4.

Luxné: Az univerzális bankrendszer fogalma, jellemzői, előnyei és hátrányai. (kézirat)

Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1989 (szerkesztő: Fábri Ervin)

Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1990 (szerkesztő: Fábri Ervin)

Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1991 (szerkesztő: Fábri Ervin)

Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1992 (szerkesztő: Fábri Ervin)

Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1993 (szerkesztő: Fábri Ervin)

Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1994

Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentés 1995

Magyar Nemzeti Bank: Havi jelentések

Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach 1995-1996 VI. évfolyam (szerkesztő: Kerekes György)

Nyers-Lutz: A bankrendszer főbb jellemzői az 1987-1991. évi mérlegbeszámolók alapján. Bankszemle 1992/3-4.

Nyers-Nyeste: Sorbanállás helyett hitelek, adótartozások. Világgazdaság 1996. január 18.

Pénz és hitel. MNB Market Letter 1989/3. szám.

Pintér: A magyar bankrendszer és a globalizáció. Bankvilág 1995/3.

Riecke Werner: Államadósság, monetáris politika 1993. (kézirat)

Riecke Werner: A monetáris politika céljai és eszközei 1993. (kézirat)

Spéder - Várhegyi: Jelentések az alagútból A második bankreform küszöbén Budapest, 1991. szeptember.

Szabásminták I-VIII Bank és Tőzsde 1995 február-június.

Szalai: A fejlett országok pénzügyintézeti rendszereinek fejlődési irányzatai I-II. Bankszemle 1994 /7-8.

Szalai: A pénz- és tőkepiac alakulása, az értékpapírpiac alakulása 1990 óta. (kézirat)

Szalai: Az értékpapírforgalmazási tevékenység szabályozásának európai elvei és gyakorlata. 1995. (kézirat)

Szalkai: A monetáris irányítás. Bankárképző Könyvek, Budapest 1989, 1995.

Tájékoztató az 1987. évi hitelpolitikai irányelvekről. MNB Budapest, 1986. december.

Tájékoztató az 1988. évi hitelpolitikai irányelvekről. MNB Budapest, 1987. december.

Tájékoztató az 1990. évi monetáris politikáról. MNB Budapest, 1991. április.

Tájékoztató az Országgyűlés részére az 1991. évi pénz- és hitelpolitikai irányelvekről. MNB Budapest, 1990. november.

Tájékoztató az Országgyűlés részére az 1992. évi pénz- és hitelpolitikai irányelvekről. MNB Budapest, 1991. november.

Tájékoztató az Országgyűlés részére az 1993. évi pénz- és hitelpolitikai irányelvekről. MNB Budapest, 1992. december.

Tájékoztató az Országgyűlés részére. Az 1994. évi monetáris politikai irányelvek. MNB Budapest, 1994. február.

Az 1995. évi monetáris politikai irányelvek. Tájékoztató az Országgyűlés részére. MNB Budapest, 1995. március.

Az 1995. évi monetáris politikai irányelvek módosítása a kormány stabilizációs programjával összhangban. Tájékoztató az Országgyűlés részére. MNB Budapest, 1995. június.

Tájékoztató az Országgyűlés részére az 1996. évi monetáris politikai irányelvekről. MNB Budapest, 1995. november.

Kiegészítés az 1996. évi monetáris politikai irányelvekről szóló tájékoztatóhoz. MNB Budapest, 1995. december.

Tanulmány a magyar bankrendszer fejlődéséről. ÁBF Felügyeleti füzetek.

Tarafás: Monetáris politika, árfolyam-politika - perspektívában. Külgazdaság 1994/10.

Tarafás: Monetáris politika - eszközök és feltételek. Közgazdasági Szemle 1995/11.

Tartalékok a bankrendszerben. MNB Market Letter 1991/9. szám.

Tulajdon Alapítvány - Privatizációs Kutatóintézet: Bankprivatizáció és Modernizáció. Budapest, 1992. május

Vadász: A magyar pénzügyi közvetítő rendszer jellemzői és az OECD kódexek "ajánlásainak" eltérései. (kézirat)

VÁLASZÚT ELŐTT A GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS: javaslatok a pénzügyi rendszer reformjára 1994. február. Magyar-Nemzetközi Kék Szalag Bizottság 4. sz. gazdaságpolitikai tanulmánya.

Várhegyi: Az Antall-kormány első éve a bankszektor szemszögéből. Bankszemle.

Várhegyi: Bankok versenyben. Pénzügykutató Rt. Budapest 1995.

Várnay: A nemzetközi pénzpiacok kemény magja. A transznacionális bankok - tíz év után. Bankszemle 1994/11-12.

Zádor: A tartalékráta-szabályozás továbbfejlesztésének lehetőségei. (kézirat)

TARTALOM

ELŐSZÓ	3
BEVEZETÉS	4
ELŐZMÉNYEK	6
A MAGYAR BANKRENDSZER 1987 ELŐTT	6
A MAGYAR BANKRENDSZER 1947 ELŐTT	6
A MAGYAR BANKRENDSZER 1947 ÉS 1987 KÖZÖTT	7
AZ 1987. ÉVI BANKREFORM ELŐZMÉNYEI	8
A BANKRENDSZER ÁLTALÁNOS GAZDASÁGI FELTÉTELRENDSZERE - A MAGYAR GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS	11
A GAZDASÁGI HELYZET 1987-BEN, A BANKREFORM ÉVÉBEN	11
A MAGYAR GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI	11
A MAGYAR GAZDASÁG NÉHÁNY, A BANKRENDSZER MŰKÖDÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ SAJÁTOSSÁGA	12
A PÉNZINTÉZETI RENDSZER MŰKÖDÉSI KÖRNYEZETÉNEK JELLEMZŐI	13
MAKROGAZDASÁGI FOLYAMATOK ÉS GAZDASÁGPOLITIKAI KERETEK	14
1987-1989	15
1990-1992	16
1993-1995	17
A BANKRENDSZER KÜLSŐ KÖRÜLMÉNYEI, FELTÉTELRENDSZERE	18
1987-1991	18
1992-1995	19
A PÉNZÜGYI KÖZVETÍTŐ RENDSZER - A PÉNZ- ÉS TŐKEPIACOK BANKRENDSZEREN KÍVÜLI TERÜLETEI	22
A PÉNZÜGYI KÖZVETÍTŐ RENDSZER LEGFONTOSABB JELLEMZŐI	22
A PÉNZ- ÉS TŐKEPIACOK BANKRENDSZEREN KÍVÜLI SZEREPLŐI	24
A TŐKEPIACOK	24
A MONETÁRIS POLITIKA MINT A BANKRENDSZER MŰKÖDÉSÉNEK KERETFELTÉTELE ÉS A MONETÁRIS POLITIKA ESZKÖZTÁRA	33
A MONETÁRIS POLITIKA LEGFONTOSABB JELLEMZŐI ÉS CÉLJAI	33
A MONETÁRIS POLITIKA A BANKREFORM ELŐTT	33
1987-1991	34
VÁLTÁS A MONETÁRIS POLITIKÁBAN	34
1992-1995	36
A MONETÁRIS POLITIKA ESZKÖZTÁRA	38

A MONETÁRIS POLITIKAI ESZKÖZTÁR ÁTALAKULÁSA, ENNEK OKAI	38
A MONETÁRIS POLITIKAI ESZKÖZTÁR EGYES ELEMEI	39
A MONETÁRIS POLITIKA PROBLÉMÁI, HATÉKONY MŰKÖDÉSÉNEK JELENTŐSEBB KORLÁTAI	53
A BANKRENDSZER INTÉZMÉNYEINEK, PIACAINAK FEJLŐDÉSE, MŰKÖDÉSÉNEK TÖRVÉNYI - JOGSZABÁLYI HÁTTERE, FONTOSABB ESEMÉNYEK	57
1987	57
AZ 1987-ES BANKREFORM ELVEI, KORLÁTAI, EREDMÉNYEI	57
1988	58
A FONTOSABB PÉNZÜGYI PIACOK KIALAKULÁSA	58
1989	61
A LAKOSSÁGI ÉS A VÁLLALATI BANKTEVÉKENYSÉG EGYSÉGESÍTÉSE	61
1990	62
A "2. BANKREFORM": A DEVIZADECENTRALIZÁCIÓ	62
1991	65
1992	71
1993	75
1994	79
1995	85
A KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER FEJLŐDÉSE	86
A KERESKEDELMI BANKOK 1987. ÉVI LÉTREHOZÁSI MÓDJÁNAK NÉHÁNY HOSSZÚ TÁVON HATÓ KÖVETKEZMÉNYE	86
TŐKE, FORRÁS ÉS PORTFÓLIÓ KÖVETKEZMÉNYEK	86
A BANKRENDSZER STRUKTURÁLIS ÁTALAKULÁSA	89
A KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER FEJLŐDÉSÉNEK ÉRTÉKELÉSE, ÖSSZEFOGLALÁSA	109
DILEMMÁK, VITÁK, MEGHATÁROZÓ DÖNTÉSEK ÉS KÉNYSZERPÁLYÁK A MAGYAR BANKRENDSZER FEJLŐDÉSÉBEN	109
ELSŐ SZAKASZ (1987-1991)	115
A KONSZOLIDÁCIÓS FOLYAMAT	119
A KONSZOLIDÁCIÓ EGYES LÉPÉSEI	120
A HITEL-, BANK- ÉS ADÓSKONSZOLIDÁCIÓ EGYÜTTES HATÁSAI AZ EGYES GAZDASÁGI SZEREPLŐKRE	130
ÁLTALÁNOS ÉRTÉKELÉS	135
MÁSODIK SZAKASZ (1992-1995)	139
A BANKRENDSZER HELYZETÉNEK LEGFONTOSABB JELLEMZŐI 1995 VÉGÉN	143
FÜGGELÉK	147
A BANKRENDSZER FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY ÉRDEKES VONATKOZÁSA	147
A BANKRENDSZER FEJLŐDÉSE A LEGFONTOSABB SZÁMOK TÜKRÉBEN	155

A FORRÁSOLDALI BANKTEVÉKENYSÉG ALAKULÁSA	156
AZ ESZKÖZOLDALI TEVÉKENYSÉG ALAKULÁSA	158
KRONOLÓGIA	164
A PÉNZINTÉZETI RENDSZER MŰKÖDÉSE SZEMPONTJÁBÓL LEGFONTOSABB HATÁLYOS TÖRVÉNYEK ÉS EGYÉB JOGSZABÁLYOK	175
A MAGYAR BANKRENDSZER TAGJAI 1996 VÉGÉN	178
FONTOSABB KIFEJEZÉSEK, DEFINÍCIÓK MAGYARÁZATA ÉS SZERVEZETEK RÖVIDÍTÉSEI	179
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	184
A FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE	188
TARTALOM	191